МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЙОГО ЕПОХА: ЦІННІСНІ ТА ДЕРЖАВОТВІРНІ ДУХОВНІ ОРІЄНТИРИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

26 - 27 травня 2025 р. Б.

Тернопільсько-Зборівська Архиєпархія
Української Греко-Католицької Церкви

Марійський духовний центр «Зарваниця»

Вища духовна семінарія імені Патріарха Йосифа Сліпого
Тернопільсько-Зборівської Архиєпархії УГКЦ

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Тернопільський обласний осередок
Наукового товариства імені Шевченка

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЙОГО ЕПОХА: ЦІННІСНІ ТА ДЕРЖАВОТВІРНІ ДУХОВНІ ОРІЄНТИРИ

Збірник наукових праць
за матеріалами науково-практичної конференції
26–27 травня 2025 р. Б.
(Марійський духовний центр «Зарваниця»)

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2026

УДК 271.4-726.1(477)(092): 005.745
М67

Рецензенти:

о. Віталій Козак — доктор східних церковних наук Вищої духовної семінарії імені Патріарха Йосифа Сліпого, Синкел у справах стратегії розвитку Тернопільсько-Зборівської Архиєпархії УГКЦ;

Іванна Девдюк — доктор філологічних наук, професор кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства Карпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Іван Куций — доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

До друку рекомендувала вчена рада Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 14 від 24 березня 2026 року)

М67 **Митрополит Андрей Шептицький і його епоха: ціннісні та державотвірні духовні орієнтири:** збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції 26–27 травня 2025 р. Б. / за ред. владики Володимира Фірмана. Тернопіль: Підручники і посібники, 2026. 464 с.

ISBN 978-966-07-4579-7

До збірника наукових праць увійшли доповіді, виголошені на науково-практичній конференції, яку організували 26–27 травня 2025 р. Б. Марійський духовний центр «Зарваниця», Тернопільсько-Зборівська Архиєпархія Української Греко-Католицької Церкви, Вища духовна семінарія імені Патріарха Йосифа Сліпого Тернопільсько-Зборівської Архиєпархії УГКЦ, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопільський обласний осередок Наукового товариства імені Шевченка. Проаналізовано ідейну спадщину Андрея Шептицького через призму християнських цінностей і державотвірних процесів, які слугують фундаментом української ідентичності.

Для представників духовенства, науковців, педагогів, усіх, хто зацікавлений у збереженні й розвитку кращих надбань української Церкви, української культури, української науки.

УДК 271.4-726.1(477)(092): 005.745

ISBN 978-966-07-4579-7

© Підручники і посібники, 2026
© Олег Кіналь, дизайн обкладинки, 2026

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії:
владика Володимир Фірман, єпископ-помічник Тернопільсько-Зборівської Архиєпархії УГКЦ, ректор МДЦ «Зарваниця».

Члени редакційної колегії:
о. Іван Римар, ліценціат догматичного богослов'я, ректор Вищої духовної семінарії імені Патріарха Йосифа Сліпого;
Іван Говера, доктор літургійного богослов'я, митрофорний протоієрей, синкел у справах мирян Тернопільсько-Зборівської Архиєпархії УГКЦ, член Наукового товариства імені Шевченка;
о. Михаїл Пастух, доктор філософії, викладач Вищої духовної семінарії імені Патріарха Йосифа Сліпого;
Марія Крупа, кандидат філологічних наук, доцент;
Мар'яна Лановик, доктор філологічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;
Зоряна Лановик, доктор філологічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;
Любов Струганець, доктор філологічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, заслужений працівник освіти України.

ЗМІСТ

Владика Теодор Мартинюк
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ……..... 8
о. Микола Муж
ІДЕЯ ЄДНОСТИ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ЯК ПРОВІДНИЙ МОТИВ ЕКУМЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТИ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ……..… 10
о. Іван Говера
МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ У КОНТЕКСТІ ЛІТУРГІЙНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ…… 32
о. Михаїл Пастух
МОЛИТОВНЕ Й МОНАШЕ ПОКЛИКАННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ — ОСОБЛИВИЙ БОЖИЙ ДАР ……...… 47
Зіновій Свереда
МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ЯК ЗАСНОВНИК СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ УГКЦ ……..… 100
Ігор Набитович
НЕВИЗНАНИЙ ПРАВЕДНИК: МИТРОПОЛИТ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ …….. 118
Сестра Дарія (Світлана) Турків
ВПЛИВ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО НА РОЗВИТОК МОНАСТИРІВ СЕСТЕР-ВАСИЛІАНОК У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ …….. 150

о. Ігор Драпак
ВПЛИВ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО
НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СКАУТСЬКОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ «ПЛАСТ» …… 178
Микола Лазарович, Олег Лазарович
РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ
УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ …. 187
Надія Волік
РЕЛІГІЙНА ДИПЛОМАТІЯ: РОЛЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ
ШЕПТИЦЬКОГО В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-
КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В КАНАДІ (1901–1912 рр.) ……...… 220
Іван Кліщ
МЕДИКИ І МЕДИЦИНА В ЖИТТІ І ДІЯЛЬНОСТІ
МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ……. 231
Леся Алексієвець
МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ У НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ ЛЮБОМИРА КРУПИ……...….. 251
Галина Івашків
МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ПІДПРИЄМЕЦЬ
ІВАН ЛЕВИНСЬКИЙ: ОСОБИСТІ КОНТАКТИ І СПІВПРАЦЯ… 261
Юлія Долинна
МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ХУДОЖНИКИ
ТЕРНОПІЛЬЩИНИ: ІСТОРІЯ СПІВПРАЦІ……. 284

Володимир Антофійчук
ДОБА МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО:
ХРИСТИЯНСЬКИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ … 303
Зоряна Лановик, Мар'яна Лановик
«НАРОДЕ, ВІР, ВІР МОМУ СЛОВУ!»: ГОЛОС ЦАРСЬКОГО
В'ЯЗНЯ В ЛІРИЦІ БОГДАНА ЛЕПКОГО……. 326
Алла Антофійчук
ЕПІСТОЛЯРНИЙ ПОРТРЕТ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ
ШЕПТИЦЬКОГО: МОВНИЙ АСПЕКТ…… 362
Галина Груць
ДО ПИТАННЯ МАТЕРИНСЬКОГО ВИХОВАННЯ
В РОДИНІ ШЕПТИЦЬКИХ……..… 378

ПРЕЗЕНТАЦІЇ
Микола Вегеш, Володимир Антофійчук
КНЯЗЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ. МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ
ШЕПТИЦЬКИЙ: СТОРІНКИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ……... 387
Володимир Антофійчук
ДМИТРО ЗАГУЛ. ТОНКОСТРУННА АРФА: ПОЕЗІЇ…… 407
Федір Полянський
ПОСТАТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО
В ІСТОРИКО-АРХІВОЗНАВЧОМУ ВИМІРІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)…….…… 441

Наталія Кіналь

ВИСТАВКА «ЦІНА СВОБОДИ» СВЯТОСЛАВА КРУПИ…….…. 451

Юлія Долинна

ВИСТАВКА ГРАФІКИ СВЯТОСЛАВА КРУПИ —
ПОШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО
ЧЕРЕЗ ОБРАЗОТВОРЧІСТЬ ……..… 458

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ……... 461

Владика Теодор Мартинюк

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Цьогорічна наукова конференція, яка традиційно проходить у Марійському Духовному Центрі в Зарваниці, зібрала науковців, духовенство і чернецтво, щоби висвітлити багатогранну діяльність Митрополита Андрея Шептицького. 160-та річниця з дня його народження дає можливість поглибити наші знання про Мойсея українського народу та розкрити нові, досі незнані, сторінки його страдницького життя.

Цей ювілей припав на час важкого випробування нашого народу, адже ворог намагається руйнувати не тільки наші міста і села, але й нашу ідентичність. Тому так важливо прислухатися до слів Галицького Митрополита, який переводив наш народ через випробування Першої і Другої світових воєн. Він добре знав, що означає російська окупація, адже сам її пережив у Львові, був інтернований до росії і аж до 1917 року перебував в ув'язненні у Суздалі.

Святоюрський владика заклав міцні основи української державности, підтримував і будував її тоді, коли це було найважче робити. Якими принципами він керувався? Хто давав йому силу до боротьби? Чому він став одним із найбільших моральних авторитетів XX століття?

На першому місці свого особистого життя та життя повірених йому вірних він ставив Бога. Митрополит Андрей був глибоко віруючою людиною. Він настільки цінував віру в Бога, що був готовий, і то не раз, віддати своє життя. Молитва була невід'ємною частиною його щоденного життя.

Любов до рідного народу, якою було наповнене його серце, завжди була підкріплена конкретними вчинками, адже легко любити на словах, набагато важче — на ділі. Сотні його справ були присвячені добру народу в різних його ділянках — як суспільного, так і культурного життя. Його внесок у розвиток української культури є неоціненний.

Працьовитість — це риса, яку Львівський архиєпископ плекав із дитинства. Він часто підкреслював, що успіх має лише той, хто невтомною щоденною працею засвідчує свою любов до родини і до народу. Він не тільки заохочував українців до праці, а й намагався створювати умови для неї.

Ми щиро надіємося, що напрацювання та результати цьогорічної конференції не лише сприятимуть кращому розумінню постаті великого Митрополита, а й допоможуть нам втілювати в життя його настанови і заповіді. Ми віримо, що він продовжує духовно супроводжувати наш народ у ці нелегкі часи.

о. Микола Муж

ІДЕЯ ЄДНОСТИ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ЯК ПРОВІДНИЙ МОТИВ ЕКУМЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТИ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Вступ

У документі *Екуменічна концепція Української Греко-Католицької Церкви* зазначено, що «Божим задумом щодо всього людства є зібрати воєдино все людство, «Щоб усі були одно» (Йоана 17:11) під проводом єдиного Пастиря — Христа у спільноті вірних, якою є Церква (з гр. *εκκλησία* — «зібрання»), яка є прообразом Царства Божого на землі» (п. 1). Цими словами Синод єпископів УГКЦ наголошує, що вселенськість Церкви, тобто її місія стосовно людей всього світу, пролягає через відносини з іншими релігіями (міжрелігійний діалог) і має за обов'язок будувати шляхи примирення всередині самої Церкви, яка є розділена (екуменічний діалог) через проголошення Доброї Новини.

Таким чином, розпочинаючи дослідження екуменічної діяльности Митрополита Андрея Шептицького, варто спершу підкреслити, що насамперед він був пастирем, а, отже, звіщав Добру Новину всім людям, найперше повіреній йому пастві, а опісля і всім, хто потребував пізнання істини. Цей аспект його особистости визначає тон цілої його діяльности, включно з працею над об'єднанням Церков,

з огляду на що можна сміливо його називати апостолом екуменізму (Гриньох, 1961: 99). Хоча його зусилля у справі екуменізму були значні, неправильно говорити про нього винятково як про екуменіста. Оскільки Він був душпастирем і бачив велику небезпеку, яку несе душі роз'єднання Церков, як рана та тілі, тому він усіма можливими засобами шукав способу наблизити момент з'єднання християн, особливо коли ми говоримо про один народ.

1. Історичні обставини для екуменічного діалогу в Україні

Як говориться в документі *Екуменічна концепція УГКЦ* Синоду Єпископів УГКЦ «Одним з особливих вимірів еклезіального життя Київської Церкви, що мав вирішальний вплив на її ідентичність і покликання, була її відкритість як до християнського Сходу, так і до християнського Заходу» (п. 6). Таким чином, Київська Церква довгі роки не відчувала розриву, який вже панував між Римом і Константинополем. Однак з роками, особливо через занепад Візантії, відчулася потреба відновити єдність з Римським Престолом.

Особливо важливою спробою досягти порозуміння на вселенському рівні був Флорентійський собор (1439 р.), в якому Київська Церква взяла діяльну участь в особі митрополита Київського і всієї Руси Ісидора (1385–1463) та єднальні традиції якого довший час були для неї актуальними (*Екуменічна концепція УГКЦ*, п. 6). Причинами відновлення євхаристійного сопричастя з Єпископом Риму були: внутрішня криза, пов'язана з перенесенням осідку з Києва в північні сторони; ослаблення впливу

Константинопольського патріарха; виклики протестантської Реформації; забезпечення збереження традиційної східної обрядовости та власної церковної й етнокультурної самобутности в контексті «ополячення» чи «змосковщення».

Ці причини стали передумовою Берестейського єднання, яке відбулося за згоди єпископів Київської митрополії. 23 грудня 1595 року були відряджені двоє єпископів, Іпатій Потій та Кирило Терлецький, до Риму представити справу відновлення єдности папі Клименту VIII. Згодом вони оформили прагнення до єдности за допомогою постулатів, укладених у Бересті. Римський Апостольський Престол прийняв ці прагнення та ввів у дію за допомогою методу, який згодом був названий *уніатизмом* і гостро критикується різними сторонами сучасного екуменічного діалогу (зокрема православними)[1]. Проте досі не вдалося застосувати більш дієвого прикладу повної та видимої єдности Церков, аніж модель, яка стала плодом Берестейського єднання 1596 року (*Екуменічна концепція УГКЦ*, п. 9). Однак, це єднання стало причиною внутрішнього поділу Київської Церкви на дві конфесії — з'єдинених з Римом і нез'єдинених. Адже знаємо, що в той час, а саме 1620 року, були висвячені єпископи на паралельні єпископські осідки. Відтоді були спроби поєднання «Руси з Руссю» у XVII ст. за митрополитів

[1] Унія як ідея «приєднання» меншої Церкви з більшою (Римом), має негативні аспекти, такі, як латинізація, відрив від Церкви-матері (як і сталося у випадку з УГКЦ – від'єднання від Константинополя), проте слід пригадати і позитивні аспекти, такі, як збереження традиції, віднова єдности з Римським Престолом, євхаристійне спілкування з усіма Церквами, які є в Єдности з Римом. — Див. Балог П. Віра шукає розуміння. Подорож стежками пізнання. Київ: Кайрос, 2019. С. 356–357.

Велямина Йосифа Рутського, Йова Борецького, Петра Могили та продовжилися в XX ст. за Митрополита Андрея Шептицького (виходячи з його пасторальної діяльності) та патріарха Йосифа Сліпого (засади основані в патріархальному русі), та тривають і дотепер (*Екуменічна концепція УГКЦ*, п. 17).

Таким чином, звернені поглядом до сьогодення, ми можемо і повинні розмірковувати над скарбом віри, який ми отримали як спадщину через постать великих подвижників єдности в нашій Церкві та народі. Серед них блаженної пам'яти Слуга Божий Митрополит Андрей був одним із найвизначніших осіб щодо теоретичного і практичного просування справи з'єднинення Церков в Україні. Він упродовж усього свого життя вів важку, але благородну боротьбу за омріяне повернення Української Греко-Католицької Церкви до своїх джерел духовности — до чистої автентичности східної традиції. Зібрання його творів складається з багатьох томів, серед яких роботи різних видів і багатьма мовами: твори з богослов'я та духовности, промови, особисті та загальні душпастирські послання, величезна кількість листів, до яких слід додати працю для літургійної, канонічної та чернечої реформи. З більшої кількости його писань можна легко побачити «східний мотив», чи «повернення до джерел» (Federici, 1984: 16). І це в тісному контакті зі схваленням і заохоченням єпископів Риму, спільно зі Священною Конґреґацією *Propaganda Fide*, а потім зі Священною Конґреґацією для Східних Церков (Federici, 1984: 19).

Його праця над з’єдиненням підтверджується також через душпастирську та соціальну працю, що виникає не з ідеологій, а з прославленої віри Церкви, яка молиться, здійснює Євхаристію та споглядає Христа, любить усіх любов’ю Свого Голови, плекає в душах вірних вірність Божому Закону, умиротворяє, євангелізує та зцілює рани на Тілі Христовім. «Митрополит бажав, щоб християни були об’єднані в одній Церкві, яку заснував сам Ісус Христос. “Ціль моєї праці, — писав Митрополит, — зібрати вас усіх під стягом Христа”. Реалізація цієї унійної ініціативи передбачала такі етапи: заснування інституцій для підготовки відповідних кадрів, організація чернечих чинів, проведення Велеградських з’їздів, праця над з’єднанням» (Ходак, 2014: 727). Така душпастирська старанність найкраще пояснює екуменічну візію Митрополита.

У своєму першому архиєпископському листі-привітанні до вірних Станиславівської єпархії від 1899 р. він із особливим словом звертається до тих, хто живе в середовищі, де більшість становлять православні: спробуйте пізнати своїх братів-некатоликів, слугуйте їм прикладом належного християнського життя, виявляйте до них правдиву та щиру християнську любов (Гузар, 2015: 105). У цих словах бачимо багато ознак сучасного екуменізму. Занадто сміливо будо би стверджувати, що в той час Митрополит мав добре обдуману теорію екуменізму: перші теоретичні напрацювання з екуменізму з’явились у 20-х роках ХХ ст., тому радше можемо говорити про його природне чуття.

Андрей Шептицький мав відмінну екуменічну формацію — настільки відмінну, наскільки можна було мати на зламі століть, — але саме пастирське чуття було головною спонукою його діяльности (Ленцик, 2001: 153). У той час питання екуменізму турбувало багатьох богословів, деякі з яких зібралися на першому Конґресі у Велеграді в 1907 р. Їхній внесок до проблематики екуменізму чималий, однак він залишився на рівні теорії. Митрополит Шептицький був учасником і доповідачем на цьому та інших з'їздах, що проходили у Велеграді. Після цього Митрополит навчав своїх вірних щодо поділу Церкви, закликаючи до молитви за єдність та за згодою папи Пія X Митрополит почав утілювати свій сміливий задум щодо автентичної помісної Церкви в Росії та допомагати мешканцям Білорусі відновити їхню власну Церкву східного обряду (Ґурка, 2007: 156).

Пастирське завзяття Митрополита Шептицького також допомагає нам зрозуміти нововведення та непослідовності в його екуменічній діяльності. Ми повинні пам'ятати, що він жив і діяв у той час, коли екуменічна свідомість у сучасному розумінні слова лише прокидалася (Гриньох, 1961: 104). Католицьку ідею ідеального об'єднання всіх християн на той час розуміли в термінах «навернення» чи «по-вернення» тих, які перебувають поза межами Католицької Церкви. Католики зазвичай уважали православних схизматиками, православні католиків — єретиками. Коли Шептицький розпочав свою діяльність, не було жодної офіційної позиції Римо-Католицької Церкви щодо екуменізму, виключно

повернення в лоно Церкви через покаяння. Єдине офіційне, проте надзвичайно таємне провідництво щодо дій Митрополит мав від папи Пія X (Гузар, 2015: 105).

Як і багато інших першопрохідців екуменізму, Митрополит Андрей Шептицький значною мірою «йшов навпомацки», а вищі кола церковної влади часто ставилися до нього з підозрою. У 1920 р. йому довелося їхати до Риму, щоби себе виправдовувати. Нинішніх фахівців з екуменізму проймає страх від самої лише думки про утвердження католицької ієрархії під самісіньким носом в офіційної православної ієрархії, а саме це і зробив Митрополит у російській імперії. Варто також згадати і про почуття непевности, яке мав Шептицький щодо стосунків із представниками православної Церкви, хоч у декреті Собору Львівської архиєпархії 1941 р. виразно вказано, що «браттям нашим у Великій Україні треба одверто і щиро говорити, що вважаємо їхню Церкву за частину Вселенської Церкви, насильством відірвану від Вселенської Церкви» (Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, 1969: 413). У 1942 р. Митрополит, переконаний, що на карту поставлено добро душ, пише до кардинала Є. Тиссерана, пропонуючи йому план, як можна необ'єднаних повернути до повного єднання, щоби вони не були позбавлені участи у спільній молитві Церкви. Митрополит не розірвав зв'язків із минулим, він усе-таки мусив докладати зусиль, аби побороти старий спосіб думання, спадкоємцем якого він був. Проте пастирське чуття скеровувало його до правдивих екуменічних

учинків, а богословське розуміння ситуації висувало далеко попереду сучасників. Королевський мав рацію, коли в 1926 р. говорив, що Шептицький мало публікував, але багато робив. Дії А. Шептицького ґрунтувалися на тому, що він почерпнув від В. Соловйова та від папи Лева XIII, і лише згодом він додав до цього богословський сенс. Може видатися, що він спершу діяв, а потім думав. Та це не так. Митрополит ґрунтував свої дії на тому, що він уважав правильним, навіть якщо з перспективи часу такі дії й можуть видатися дуже прямими. Проте саме завдяки відважности й наполегливости, розуміння екуменізму в Митрополита зростало і розвинулося, як на той час, дуже широко. І саме чуття того, що він душпастир, давало йому наснагу діяти, незважаючи на відсутність належного проводу (Гриньох, 1961: 106).

Досліджуючи твори Митрополита і його діяльність, можемо виокремити основні дії, якими він реалізовував ідею єдности Церкви в Україні:

– у 1907 році Андрей Шептицький прагнув заснувати у Львові вищу школу, яка би готувала майбутніх працівників у справі об’єднання;

– у січні 1909 року Митрополит впровадив обов’язкову молитву з проханням єдности, яка мала виголошуватись у всіх церквах першої неділі кожного місяця;

– у 1929 році у Львові було відкрито Богословську Академію перед якою Андрей Шептицький поставив завдання продовжити

традицію Києво-Могилянської Академії, виконуючи роль посередника між Західною та Східною культурами;

– у 1939 році Митрополит заснував Унійний інститут, який очолив Климентій Шептицький. Для унійної праці, на думку Митрополита, найбільше надавалися монаші Чини, які зберегли чистоту східної традиції, обрядовости та українську духовність;

– з метою праці над об'єднанням Андрей Шептицький відновив монаший Чин студитів, який опирався на східну традицію та в Уставі якого було зазначено про необхідність праці над злукою. Служіння справі єдности Церкви є другим за важливістю завданням відродженого чернецтва. «Часто Митрополит говорив, що в його житті є дві найголовніші цілі: справа єдности Церкви і відродження східного чернецтва, які остаточно є одним цілим, бо чернецтво Митрополит бачив насамперед у служінні єдності Церкви» (Ієромонах Теодор (Мартинюк), 2008: 105);

– листи до православних ієрархів, в яких Митрополит пропонує план дій, що складається з таких елементів: щире бажання до єдности усього духовенства і народу; молитва за єдність; готовність до взаємних поступок; діалог (Шептицький, 1932: 413–414).

2. Еклезіологія сопричастя та покликання до єдности Церков

Після невдалих спроб відновити єдину Київську Церкву в XVII столітті і, як наслідок, утрати можливости встановити подвійне сопричастя між Церквами Сходу й Заходу в Греко-Католицькій Церкві почали докладати нові вагомі зусилля, спрямовані на

відновлення зв'язку з православними Церквами на основі богослов'я *койнонії-сопричастя*. Їхнім ініціатором у першій половині XX століття виступив саме Митрополит Андрей Шептицький. Зважаючи на географічне та релігійне положення України, Митрополит уважав, що невипадково Київська Церква східної традиції встановила контакт із Латинською Церквою під час Синоду в Бересті. Так само, як територія України є мостом між Сходом і Заходом у географічному та політичному сенсі, Київська Церква повинна була стати таким посередником у сенсі еклезіальному (Шептицький, 1932: 12). «Вищезазначений принцип можна розглядати як передчуття пізнішої формули Другого Ватиканського Собору, *subsistit in*, яка уможливила розвиток еклезіології сопричастя замість еклезіології уніатства» (Балог, 2019б: 207).

Споглядаючи Церкву очима Євангелії, без плями і зморшок (пор. Ефесянам 5: 25–27), Митрополит Андрей бачив завжди її як єдину, святу, вселенську і апостольську, утворену Церквами-сестрами в тісному сопричасті віри та любови між собою, під проводом наступників апостолів, у сопричасті з наступником ап. Петра. З цієї причини Митрополит Андрей завжди відчував покликання до невтомної діяльности за єдність Церкви поза будь-якими труднощами та непорозуміннями, з терпеливістю і витривалістю, багато роздумуючи та молячись, здійснив спроби на користь єдности Церкви й закликав до цієї святої справи своїх колег у єпископаті, духовенство, монашество, діячів культури і вірних. Його присутність

на конференціях у Велеграді, на символічному місці гробу св. Методія, стали плідними провісниками сучасного екуменізму, опрацьованого Отцями на Другому Ватиканському Соборі, якого дотримується Українська Греко-Католицька Церква у своїй місії. Спонукаючи православних об'єднатися, Шептицький у своїх листах не закликав укласти унію на зразок Берестейської, як також не прагнув Церкви, яка існувала до Берестейської унії, тобто — не в єдності з Римом (Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, 1969: 333–334). В листі-посланні «У справі порозуміння» до православних єпископів від 1942 року Митрополит Андрей Шептицький, пишучи про майбутній спільний Київський Патріархат, зазначав, що готовий підкоритися майбутньому патріархові за однієї лише умови: якщо той сповідуватиме Вселенську Віру, тобто доповнить православне віровчення з перших семи Соборів постановами решти Соборів, які відбулися в Католицькій Церкві пізніше. Однак Східна Церква в Україні, об'єднуючись із Римською Церквою, не повинна підкорятися Папі як Патріархові Заходу й не може підлягати праву Латинської Церкви, а зобов'язана зберігати власну автономію та ідентичність (Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, 1969: 333–334). Підкреслимо, що Митрополит не ототожнював Вселенську Церкву з Римською, але сприймав останню як осередок Вселенської Церкви, навколо якого видимо гуртується родина місцевих спільнот. Ті Церкви, що перебувають у повному сопричасті з Римом, разом із ним

становлять Вселенську Церкву. Використовуючи термін «вселенська» замість «католицька», Андрей Шептицький намагався позбавити Церкву «латинськости». Західна Церква є латинською, та Христова Церква не є нероздільно пов'язаною з певним обрядом чи культурою. Донести це до людей на Сході будо одним із головних завдань Митрополита (Москалик, 1997: 73).

Як зазначає Любомир Гузар, такий підхід ознаменував уведення терміна «Церкви-сестри», який від Другого Ватиканського Собору почав відігравати дуже важливу роль в еклезіології (Гузар, 2006: 114). У світлі цієї концепції основою відносин між Римом та іншими Церквами повинна бути не юрисдикційна влада, а принцип рівности, про який, імовірно, думали східні єпископи в Бересті 1596 року. «Тому, — як пише о. Петро Балог, — на думку Андрея Шептицького, Греко-Католицька Церква повинна стати мостом між розділеними Церквами. Із Заходом її пов'язує соборність, або, як стверджує Митрополит, «вселенськість», виражена в сопричасті з Престолом Петра видимим осередком Вселенської Церкви. Натомість сполучними ланками УГКЦ зі Сходом мали стати ідентичні традиція, обряд, церковна дисципліна; спільна історія та спільна духовність. Основною умовою було, однак, збереження самобутности Греко-Католицької Церкви» (Балог, 2019б: 209).

Окрім листів-послань про єдність Церкви і порозуміння з православними він здійснив ряд важливих кроків для зближення через чистоту обряду та відновлення східної християнської

духовности, базованої на Святому Письмі та працях Отців Церкви. Митрополита завжди цікавило питання збереження ідентичности літургійної спадщини Східних Церков. Для нього було важливим постійне і живе сповідування віри батьків через молитовно-літургійне богопочитання, що є не лише основою ідентичности, а й найкращим виявом прослави Господа в Тайні Його Сина і Слова. Митрополит дбав про чистоту обряду, згідно з канонами Святої Церкви, що було дуже проблемним аспектом в часи його перебування на престолі митрополита. Тому важливим чинником було опіка навчанням духовенства Митрополії і видання літургійних книг, найбільше вірних візантійській традиції, а за потреби вимагав також необхідних перекладів. Справа книгодрукування мала також за мету просвітлення народу, тому Митрополит також здійснив великий внесок в освіту простого люду.

Митрополит пророче бачив майбутнє своєї Церкви в міцному впровадженні християнського життя, життя Святого Духа для всіх вірних, з особливою турботою про духовенство. І пророче він визначив, що невичерпний резерв лежить у впорядкованому, розлого поширеному, добре встановленому чоловічому та жіночому чернецтві. У «Звіті про стан єпархії», надісланому до Риму 30 червня 1928 р., серед серйозних недоліків у структурі його Церкви, а отже, серед найнагальніших потреб, він відкрито засудив «дефіцит контемплятивного чернецтва». Тому сам, як монах-василіянин, Митрополит суворо дотримувався обітів, реформуючи Чин отців

святого Василія на дві гілки, він також хотів показати, що ці зміни мають на меті повернення до здорового коріння життя Церкви. Водночас він виступив як блискучий відновник іншої родини стародавнього чернецтва — перлини святого преподобного Теодора, — монахів-студитів та залучив деякі великі західні монаші чини активного життя, заохочуючи створення їх українських гілок візантійського обряду: такі, як редемптористи, єзуїти, капуцини.

3. Ідея Київського Патріархату

Проголошення Київського патріархату як статусу УГКЦ дискутується роками. Для греко-католиків це було би виконання заповіту патріарха і кардинала Йосипа Сліпого, який у 1963 році звертався до папи Павла VI з проханням щодо надання такого статусу та згодом заповідав вірним у своєму Заповіті: «Моліться, як дотепер за Патріарха Києво-Галицького і всієї Руси, безіменного і ще невідомого. Прийде час, коли всемогутній Господь пришле його нашій Церкві і оголосить його ім’я» (Патріарх Йосиф Сліпий).

Це питання порушувалося упродовж усієї християнської історії нашого народу ще за часів київських митрополитів Петра Могили та Йосифа Велямина Рутського. Утім, основою практичного напрацювання концепції Української Церкви під проводом єдиного Київського патріархату було закладено у прагненнях з’єднання ще за Митрополита Андрея. Реалізація цієї ідеї пролягала через підпорядкування Київському патріархові, вибраному з-поміж православних, однак від православних очікувалося повного

приєднання до Католицької Церкви, зі збереженням церковних, обрядових і національних традицій (Назарко, 1955: 28). Ця модель церковної єдности, в якій було би визнано провід Петрового намісника, була для Митрополита Андрея запорукою вірности Христовій волі та євангельській науці, а заразом — ключем до свободи Церкви від надмірного втручання державних властей (як зі сторони Польщі так і зі сторони Москви), яке не раз в історії оберталося підпорядкуванням Церкви політичним цілям (Блаженніший Шевчук).

В утворенні Київського патріархату були переконані також тогочасні національні провідники українського народу. В дослідженні Оксани Волинець, яка подає історичні відомості зі споминів Лонгина Цегельського про розмову з Головою Директорії Володимиром Винниченком про створення Київського патріархату, читаємо: «Важливість проголошення патріархату розуміли і керівники відродженої у 1917–1920 роках української держави. Першого патріарха Києво-Галицького та усієї України вони вбачали в особі Митрополита Андрея Шептицького. У своїй розмові з Лонгином Цегельським Голова Директорії Володимир Винниченко вказував, що у керівництва молодої української держави є серйозний план проголосити патріархат Української Церкви та скасувати московське православ'я. "А що Ви сказали би на те, якби ми вам забрали Шептицького до Києва на Митрополита всієї України?... Очевидно, що на уніатського, — зазначав Винниченко, —

православ’я скасуємо. Це воно завело нас під царя восточного, православного, то воно проводило обмосковлення України. Православ’я завжди буде гравітувати до Москви. Ваша унія добра для відрізнення і від Польщі, і від Москви. Уніят із природи стає українцем. Скличемо Синод єпископів, архімандритів та представників мирян з України і порадимо їм прийняти унію, а Шептицького поставимо на чоло. Ще й порозуміємось з Римом, щоб його зробив патріархом України”» (Волинець, 2008: 48).

Варто зазначити, що Митрополит Андрей Шептицький не плекав ілюзій щодо цих об’єднавчих прагнень, позаяк виважено оцінював реальну ситуацію. Він навіть писав, що всі намагання Греко-Католицької Церкви наблизитися до Православної Церкви не тільки не дають конкретних результатів, але навіть православні вірні не виявляють бажання ближче пізнати уніатів. Проте він не піддався песимізму й писав: «Та в Католицькій Церкві песимізм мусить бути принципово усунуто. Ми, незважаючи ні на що, день у день молимося за возз’єднання наших розділених братів. Тому мусимо не тільки сподіватись, а також і вірити, що наші молитви буде почуто й що мить початку великого руху до церковної єдности вже не за горами. Божі шляхи дуже різняться від шляхів людей. Усевишній уміє досягати Своєї мети такими способами та шляхами, яких ми абсолютно не розуміємо. Тому слід, так би мовити, апріорі вважати можливим, що те, що завдає шкоди нашим унійним зусиллям, — це і є найкращий спосіб досягнути єдности [...]. Те, що ми можемо зробити, є, як

сказано, тільки молитвою та готовністю з розумінням і любов'ю готувати серця, задля чого нехай зійде на нас Святий Дух Бог у новій П'ятидесятниці та знайде нас готовими для праці об'єднання» (Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, 1969: 413).

Для себе у цій майбутній Церкві Митрополит Андрей не бажав жодних почестей. Він, за прикладом митрополита Рутського, був готовий стати підлеглим Київському патріархові, вибраному з-поміж православних, але за умови визнання цим патріархом зверхности єпископа Риму. У своїх посланнях Митрополит стверджує, що східним православним ані на йоту не треба боятися того, що, ставши католиками, тобто об'єднавшись із Католицькою Церквою, їм треба буде зрікатися якогось надбання, звичаю чи обряду православної Церкви. «Українська Церква, — пише Митрополит, — нічого не стратила б із тих дібр чи вартостей, які з неї роблять для українців цінну, святу, національну пам'ятку минувшини, а зискала б пребагато дібр і сил, які випливають із зв'язків з усіма віруючими християнами всього світу» (Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, 1969: 413).

Коли читаємо статті з описом життя Митрополита Шептицького, то важко віднайти причини великої братньої толерантности та любови до православних братів зі сторони Митрополита Андрея. Джерелом внутрішніх поштовхів Митрополита Андрея так відважно боронити церковних прав православних українців, руйнованих польською владою 1938 р., поглинутих

московським православ’ям, було розуміння того, що в Україні доля народу та Церкви тісно між собою пов’язані. Влучно підкреслює Микола Чубатий, кажучи: «Вся ця назовні така широка й многогранна діяльність Митрополита Андрея мала на ділі одну провідну ідею, а саме гаряче бажання — відродити по цілій Україні духово здорову Українську Церкву, сперту на східні традиції християнства, зокрема на традиції старого християнського Києва з часів св. Володимира та Ярослава Мудрого, себто Церкву Українську в тісному зв’язку із Вселенською Церквою під Христовим Намісником. Одначе ця відроджена Українська Церква з величезною місією на сході Европи мусіла б бути правдиво-східною і правдиво українською своєю церковною культурою» (Чубатий, 1953: 9).

Висновок

Як християни, коли чуємо вираз із Символу віри «єдина, свята, соборна і апостольська Церква», ми думаємо про потужну спільноту вірних, яку заснував сам Господь Бог, поставив Її «стовпом та основою правди» (1 Тимофія 3:15). Але бачимо, що історично склалося наступне — Церква розділилася. Однак, одночасно передбачив Господь, що в історії світу Його Церква, яка становить Святу решту, той вірний останок, ніколи не занепаде. В основі цієї Церкви завжди стоятимуть вірні спадкоємці апостольського служіння Божій благовісти. Мужі та подвижники віри, які будуть опорою вірности Слову Божому, сповнені благодаті, святости та досконалости.

Одним із таких провідних служителів Слову Божому є Митрополит Андрей Шептицький. Його життєвий шлях був наповнений служінням народу і Церкві, що особливо позначилося на його прагненні до єдности та духовного відродження повіреної йому пастви. Шептицький активно підтримував розвиток культури, освіти та благодійности, приділяючи особливу увагу збереженню української ідентичности й традицій у складних історичних умовах. Однак для кожного, хто цікавиться життям Митрополита Андрея, легко побачити, що ідея з'єднання християнського світу була домінантною ідеєю Слуги Божого Андрея. Зокрема «на прикладі ідеї єдности української Церкви, яку Митрополит виразно вважав і називав ціллю свого життя, за ту ідею він готовий був страждати і вмирати: "Ціль моєї праці зібрати всіх вас під стягом Христа"» (Гриньох, 1961: 99).

Цей богословський універсум Митрополита Андрея був покладений як основа для майбутніх сповнень. Для вирішення існуючих релігійних протиріч досить актуальним є питання екуменічного діалогу, тобто взаємного зближення, кінцева мета якого об'єднання християнських Церков. Отже, ідея екуменізму має стати животворним джерелом, що може спрацювати на користь національного й духовного відродження.

У цей рік вшанування 160 річниці від дня народження великого Митрополита, маємо нагоду ще раз переосмислити великі діла віри втілення плану божественної Премудрости, здійснені в його особі.

Його діяльність і труди значною мірою є систематично вивчені у багатьох напрацюваннях сучасних богословів і дослідників історії нашої Церкви і народу, однак ми сподіваємося, що дослідження помножаться, і що молоді покоління дослідників діяльности Митрополита Андрея запропонують важливі відкриття для пізнання величі духа стовпа Церкви Христової в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

Андрійовський о. Р. Вступ до екуменізму. Дрогобич: ДДС, 2017. 328 с.

Балог П. Віра шукає розуміння. Подорож стежками пізнання. Київ: Кайрос, 2019. 436 с.

Балог П. Подвійне сопричастя: Проєкт об'єднання Греко-Католицької Церкви і Православних Церков України. Київ: Кайрос, 2019. 384 с.

Блаженніший Шевчук С. «Нехай Божа мудрість поведе нас!» Пастирське послання Глави УГКЦ з нагоди Року митрополита Андрея Шептицького. URL: http//archives.ugcc.ua (дата звернення: 15.05.2025).

Вавжонек М. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького в Україні та Росії. Рим, 2006. 230 с.

Волинець О. Екуменічні ініціативи митрополита Андрея Шептицького. Політичні науки. Львів: Видавництво нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. 3 (1). С. 13–18.

Волинець О. Ідея патріархату Української Греко-Католицької Церкви: історія та сучасність. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008 (20). С. 8–52.

Гриньох І. Слуга Божий Андрей — благовісник Єдности. Мюнхен, 1961. 220 с.

Гузар Л. Андрей Шептицький, Митрополит Галицький (1901–1944), провісник екменізму. Львів, 2015. 457 с.

Гузар Л. Екуменічна місія Східних Католицьких Церков у баченні Митрополита Андрея (Шептицького). *Аржаковський А. Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром.* До постконфесійного християнства. Львів, 2006. С. 114–116.

Ґурка Л. Спадщина Отців. Екуменічний характер велеградської традиції. Львів: Свічадо, 2007. 192 с.

Ієромонах Теодор. Відновлення Студійського чернецтва Слугою Божим Митрополитом Андреєм і блаж. свщмуч. Климентієм. *Студійське монашество*: матеріали конференцій. Львів: Свічадо, 2008. С. 41–58.

Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) / пер. з фр. Я. Кравець. Львів: Свічадо, 2014. 521 с.

Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2001. 608 с.

Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1994. Т. 1. Церква і церковна єдність. Львів, 1995. 590 с.

Москалик Я. Концепція Церкви митрополита Андрея Шептицького. Львів 1997. 127 с.

Назарко о. І. (ЧСВВ). Митрополит Андрей Шептицький апостол св. з'єднинення. Слово доброго пастиря. Нью-Йорк, 1955. 48 с.

Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького з часів німецької окупації. *Бібліотека Логос* Т. XXX. Йорктон, 1969. 454 с.

Синод єпископів УГКЦ. Екуменічна концепція Української Греко-Католицької Церкви. Львів, 2021. URL: www.docs.ugcc.ua (дата звернення: 18.02.2025).

Ходак І. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького. *Історія. Поза радянським простором XX ст.* 2014. С. 726–733.

Чубатий М. Митрополит Андрей та його ідея католицької України. Філадельфія, 1953. 16 с.

Шептицький А. Слово на відкриття Богословської Академії у Львові 6 жовтня 1929 р. *Греко-Католицька Богословська Академія у Львові в першім трьохлітті свого існування (1928–1931).* Львів, 1932. С. 12.

Federici T. Due colonne della Chiesa ucraina nel XX secolo. *Богослов'я.* Т. 48. Рим, 1984. С. 9–26.

о. Іван Говера

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ У КОНТЕКСТІ ЛІТУРГІЙНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Ісус Христос — наш Божественний Учитель — заснував **Церкву**. Вона не просто інституція з певним зібранням людей, законами, правилами, а Його таємне Тіло. «Церква є у Христі немовби Таїнством, тобто знаком і знаряддям щонайглибшого єднання з Богом та єдності всього людського роду» (ІІ Ватиканський Собор, 2014: 55). На відміну від інших заснованих релігій чи філософських систем, Церква — жива і живиться не філософськими ідеями чи теоріями, а самим Тілом та Кров'ю Господа нашого Ісуса Христа.

Німецький філософ Л. Феєрбах писав: «Людина є те, що вона їсть». Бог створив людину в такий спосіб, що їй потрібно їсти, щоби жити. Але у свій час кожен все одно помре. Тому Ісус Христос до юдеїв проповідував: «Батьки ваші манну в пустині споживали, — і померли» (Івана 6: 49)[2]. Попри те, що це був хліб із неба, даний Богом у чудесний спосіб.

Ісус каже: «Я — хліб живий, що з неба зійшов. Коли хтось цей хліб їстиме, житиме повіки» (Івана. 6: 51). Цей хліб і цю кров ми споживаємо у Святій Літургії і таким чином єднаємося з Христом, в

[2] Усі цитати зі Святого Письма подано за перекладом І. Хоменка.

наших жилах тече Його Божественна Кров, а Він обіцяє нам за це життя вічне.

«Вершиною богослужбового життя Церкви є Божественна Літургія» (Христос наша Пасха, 2011: 119). Тому від апостольських часів до кінця віку по цілому світі звершується Літургія, в якій вірні черпають сили боротися зі спокусами цього світу і яка є завдатком життя вічного. Каже Божественний Учитель: «Без Мене ж ви нічого чинити не можете» (Івана 15: 5). А запричастившись, скріпившись ласкою Божою, християни готові на подвиги за Христа. Святі казали: «Коли я не причащаюся — я не живу».

Отже, Ісус Христос в утаємничений спосіб залишається зі своєю Церквою, причому, перебуваючи у Небі, кормить Її, провадить, залишаючись у Пресвятій Євхаристії. Відходячи з цього земного життя, благословляє апостолів та поручає їм звершувати Святу Літургію. Апостоли, розійшовшись по світу, понесли Слово Боже і служили Літургію, пристосовуючись до місцевих звичаїв, мови, культури.

Так творився обряд. «Термін «обряд» є дуже багатогранний» (Андрійовський, 2022: 135). У світі на сьогодні існує дуже багато обрядів. Ми (УГКЦ) належимо до однієї великої вітки візантійського обряду, в сопричасті з Апостольською Столицею. При цьому маємо багато своїх особливостей, пов’язаних із тисячолітньою традицією Київського християнства. В нас витворився свій обряд, своя мова, культура, наспіви та багато інших особливостей. Упродовж сотні років святі отці стояли на сторожі збереження обряду та традицій.

Були часи ранньої Церкви, коли певними приписами заборонялося владикам-єпископам користуватися написаними текстами. Кожен єпископ мав сам творити обряд Літургії. Але це були дуже давні часи і самі отці-ісповідники, сповнені Святого Духа, могли творити такі Літургії. Але з часом все розвивається, проходить еволюцію та відбуваються деякі зміни. І вже наступні настанови були, щоби єпископ не наважувався сам від себе щось додавати до тексту Літургії, а були сформовані тексти, які зобов'язували всіх до їх читання.

Наша київська традиція впродовж тисячолітньої історії також зазнавала певного розвитку та еволюції. Спочатку був вплив візантійських практик, пізніше — деяких латинських. Оскільки наші церкви та вірні співжили з людьми різних віросповідань та традицій — вірменів, римо-католиків, переважно поляків чи німців та ін., то, звичайно, не обійшлося без обрядових впливів на ті чи інші традиції. І так дійшло до XX ст.

У 1901 році на митрополичий престол у Львові зійшов **Андрей Шептицький**, котрий був сформований, як справжній український патріот та ревний священнослужитель, який зберігав традиції (Королевський, 2014: 86).

На той час духовенство було поділене на два табори: одні вважали себе «провосточними» — ті, котрі зберігали східний обряд, інші — «прозахідними», відповідно ті, хто полюбляв вкраплення латинських традицій. У такому середовищі Митрополит був

змушений дбати про одностайність, впроваджуючи літургійні реформи, які відбувалися досить непросто.

У цьому році відзначаємо Ювілей — 160 років від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. Ми розкриваємо багатогранність Князя Церкви. Він вніс значний вклад і у літургійну реформу. Маючи ґрунтовну духовну та наукову підготовку, він узявся за впорядкування літургійних текстів. На початку ХХ ст. велися певні дискусії стосовно літургійних питань та обряду. Греко-Католицька Церква зазнала багато впливів від римо-католицького обряду. Митрополит Андрей як очільник Церкви та найвищий душпастир вважав своїм обов'язком очистити обряд від зайвих нашарувань та повернути, наскільки це можливо, до первісного Київського благочестя. Для цього він запрошував багатьох видатних спеціалістів, дослідників, літургістів. Ця справа була нелегкою, бо противилися і вірні, котрі звикли до давніх порядків, але також і саме духовенство не сприймало багатьох речей та реформ. Зокрема, сусідні єпископи Григорій Хомишин, котрий очолював Станіславівську епархію, та Йосафат Коциловський — єпарх Перемишський не сприймали багатьох речей, які впроваджував Андрей Шептицький. Були гострі дискусії та суперечки. Митрополит Андрей усе робив, узгоджуючи з Апостольською Столицею, затвердженням з Риму всіх Богослужбових текстів та Требника. Водночас він ініціював дослідження самобутности Греко-

Католицької Церкви та заохочував до очищення східного обряду від елементів латинізації, які укорінилися упродовж століть в наш обряд.

У Львові проходили Архиєпархіальні собори, на яких порушувалися важливі питання стосовно праці в парафіях. Якщо їх дослідити, то можна побачити, що багато питань приділялося саме літургійним питанням. Не раз це були досить дискусійні процеси (Протоколи, 2000).

У 1906 році Митрополит Шептицький організував паломників до Святої Землі (Королевський: 80–82). При цьому він давав певні літургійні вказівки для священнослужителів, які мали взяти участь у прощі. Після цієї подорожі вийшла книга «Як то Русь ходила слідами Данила. Пропам'ятна книга першого руско-народного паломництва в Святу Землю». Готуючи духовенство до ознайомлення в чужих краях з різними культурами та обрядами, вказував, як священники мають себе поводити біля престолу при соборних богослужіннях (Як то Русь, 1907: 69–71).

Проаналізуємо низку важливих літургійних приписів, на які звертає увагу Митрополит.

Так, у шостому розділі цієї книги, який називається «Богослуження і науки на кораблі», Митрополит робить низку заряджень стосовно Богослужінь у Єрусалимі, куди мали би прибути священнослужителі з паломниками: *«Заряджую на час побуту нашого в Єрусалимі деякі важні зміни в обрядах Служби Божої, а зарядження то опираю на правилах і законах церковних, силою*

котрих священник може прийняти деякі обряди, котрі в даній провінції, де священник часово перебуває, обов'язують».

Митрополит дає розпорядження триматися у Святій Землі звичаїв мелхітських, відмінних від галицьких: *«Не можна Служб Божих читати лише співати».* У деяких місцях в Галичині закрався звичай правити Літургії читано подібно, як у латинників. Наш візантійський обряд такі способи відкидає, позаяк ми гімн не читаємо, а співаємо, а Божественна Літургія — то є Божественний урочистий гімн на прославу Бога. У часах катакомбних (1946–1989) переважно Служби Божі були читаними з огляду на безпеку.

«Співані ті Служби Божі мусять правитися лише у сослужінні діякона і то дійсного діякона».

Навіть у 90-их роках після виходу УГКЦ з підпілля був звичай, коли священник служив як диякон, бо важко було знайти справжнього диякона. Потім Синод єпископів це заборонив і нині вже це не практикується.

«Диякон не має убиратися в наплечник та нарукавники». Стосовно наплечника, — то це цілком взято з латинського обряду. У підпіллі у Станіславівській єпархії, а пізніше перейменованій Івано-Франківській, священники вживали такі наплечники. Сьогодні в Етнографічному музеї Бойківщини та Музеї історії підпільної УГКЦ у селі Фитьків недалеко Івано-Франківська є такий наплечник, котрий вживав підпільний єпископ Іван Слезюк, сьогодні блаженний ісповідник.

«При проскомидії прошу покладати частиці після Служебника, бо я взагалі не розумію, як можна важно відправляти Службу Божу без положення частить довкола агнця». На сьогоднішній день священники правлять згідно Служебника.

«Оба входи мають відбуватися з найбільшою торжественністю». Про Малий та Великий Вхід описав дуже детально та змістовно знаменитий літургіст о. Роберт Тафт (Тафт, 2011: 102–104).

У XX ст. священники по-різному здійснювали Входи, пізніше у підпіллі ця практика була дуже мінімізована, але це були вимоги часу та переслідування.

«Руки прошу при Службі Божій складати на грудях все навхрест». Багато священників складали на взірець римо-католицьких священників долонями разом. Навіть у Служебниках було намальовано, коли і як має священник складати руки.

«Дзвінків не уживати ані при освященню, ані при Причастію». Ця проблема стара, як світ. І до нині вже по багатьох реформах ще по деяких селах паламар побожно дзеленькає у дзвіночок, чим дратує молящих. Звісно, він це робить не без згоди священника. Був один випадок з вл. Василем Семенюком (Митрополит-емерит Тернопільсько-Зборівський) у підпіллі. Була Пасха. Події відбувалися в Івано-Франківську, Церква перебувала в підпіллі, це були 80-ті роки минулого століття. Тоді ще о. Василю хтось привіз з Польщі та подарував дзвіночки. Він втішився і на квартирі мами майбутнього

міністра медицини Василя Князевича пані Касі (так її підпільники називали) служив опівночі святу Літургію співано та ще й з тими дзвіночками. Прийшло декілька старших людей. Отець під час «Христос Воскрес» дзвонив у ті дзвіночки… Сусідка викликала міліцію, священник змушений був втікати через вікно (на щастя був перший поверх і отець Василь — ще досить молодий та енергійний), а була ніч і отець біг, а в сумці дзвонили ті дзвіночки (Говера, 2014: 62).

«При освящению і св. Причастію не повинно ся клякати, а св. Причастія прошу приймати стоячи». Знову ж таки, на жаль, цей пункт ще до нині ігнорується в деяких парафіях, тобто побожні вірні стають навколішки, чим створюють незручності, коли є причасників багато.

«По словах «Ісполненіє віри святого Духа» має ся вливати до чаші загріта в сосуді вода т. зв. теплота…, що означає, по розумінню учителів церковних, сошествіє св. Духа на Церкву». На жаль, і по нині у багатьох парафіях не вживається теплоти, цього важливого знаку та символу.

«Наказую рівнож уживання ріпіди… з зображенням Ангелів шестокрилатих Серафимів. Тими ріпідами діякон і піддіякон мають віяти по освящению Дарів аж до св. Причастя. Має то і практичну ціль, відганяти мух і комарів від Найсвятішої Крові, а також символічне значення: представляти шестокрилих Серафимів, котрі

служать невидимо Господу Богу». Нині в катедральних храмах та інших церквах вживається лише, коли служить єпископ.

«Заводжу також вживання губки до очищення дискоса з дрібних кришок агнця». На жаль, і до сьогодні в багатьох церквах не вживається губка, яка дуже зручна у священнодіянні.

«Прошу Агнця і Кров не соосвящати зі мною при Соборній Літургії». Як у православній практиці: коли Божественну Літургію служать декілька священників разом, то установчі слова (тобто слова, які Ісус Христос виголосив на Тайній Вечері над хлібом і вином промовляючи — «Прийміть їжте…», «Пийте з неї всі…» тільки предстоячий священнослужитель промовляє чи то головний служитель священник, чи єпископ, інші священники — тихо або впівголоса наслідують, але не дублюють установчі слова вголос, а тільки асистують. На нинішній день практично цього в нашій традиції не дотримується жоден священник. У нашій практиці кожен священник служить інтенцію, а тому всі, хто є при престолі, освячують установчими словами Дари.

Також у тих приписах далі йдуть чисто організаційні настанови: який порядок і спосіб причащання священників, як мають облачатися священники та їхній порядок процесійного походу до і після Літургії.

У 2015 році ця книжка з приписами Митрополита була перевидана в Івано-Франківську у видавництві «Апостол». Однак, саме ці місця шостого розділу, де Митрополит дає такі важливі літургійні приписи, необґрунтовано вилучили.

Митрополит Шептицький був практичною людиною. Він розумів, що одна справа, коли всі обставини дають можливість служити, як приписано законами, а зовсім інша — коли з'являються особливі обставини, які створюють певні обмеження літургійної практики. Сам Митрополит був арештований царським режимом у 1914–1917 роках і відбував етапи ув'язнення по різних місцях росії, йому доводилося служити Літургію в тих скромних, примітивних умовах.

Коли радянська влада прийшла перший раз у Галичину в 1939 р., Андрей Шептицький, передбачаючи складнощі існування Греко-Католицької Церкви в нових умовах атеїстичної держави, роздумував, яким чином дати духовенству інструкції, як служити Літургію в особливих умовах. Маючи великий досвід Католицької Церкви, яка постійно була переслідувана і видавала певні приписи щодо того, як служити в умовах переслідування, а також використавши особистий досвід ув'язнення, Митрополит розробив певні приписи, як священник повинен служити. Ці роздуми були на декількох картках з певними його поправками, а також з використанням дозволу Апостольського Престолу. Пізніше вже у 1940 році о. Йосиф Сліпий розширив ці вказівки та видав інструкцію під назвою «Головні правила сучасного душпастирства», яка вийшла книжечкою, і яка практично була призначена для використання духовенством увесь час підпілля УГКЦ 1946–1989 рр. (Говера, 2019: 176–182).

На основі цих вказівок підпільна УГКЦ здійснювала Святі Таїнства впродовж усього періоду переслідування до 1989 року. Це також наклало свій відбиток на літургійні практики початку 90-х років для багатьох священників та єпископів, котрі вже вийшли з підпілля, але ще багато років притримувалися спрощених форм богослужень. Підпільні часи вже поволі відходять, але деякі практики ще залишаються і багатьом з духовенства та мирян дуже важко відмовитися від них.

Зараз перед Українською Греко-Католицькою Церквою стоять ті ж виклики, що і за часів Митрополита Шептицького. Але наш Синод намагається одностайно реформувати літургійні тексти та обряди. На нинішній день є виданий новий Служебник та молитовник для мирян і готується до упорядкування Требник та Молитвослов. Ми уже другий рік використовуємо Новий церковний календар, однак, потрібно ще багато праці, щоби все доладно упорядкувати. Однак при всіх цих реформах береться за взірець велика літургійна праця великого Митрополита.

Роль Митрополита Андрея Шептицького у збереженні літургійної обрядовости є дуже цінною. Закладені основи вивчення та плекання своїх традицій лягло в основу наукового дослідження цілої плеяди науковців. На сьогодні ми маємо сформований візантійський обряд, який зберігає тяглість київського християнства.

Ми простежуємо в житті та мисленні Андрея його власну еволюцію та трансформацію. На початках його єпископського

служіння, коли він був ще єпископом Станіславівським, на фото розпізнаються деякі латинські елементи одягу єпископа. Але вже згодом Митрополит намагався повністю очистити та наблизити обряд до його первісного вигляду.

Він шанує свято Серця Христового та свято Непорочного Зачаття Богородиці й пише своє послання, розкриваючи зміст та символіку цих свят: «…ту свідомість і то прив'язання в нашому народі побільшає почитання Пресвятого Серця і Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії, то сміло наш нарід до цього почитання і любові будемо заохочувати, але в почитанні Христового Серця будемо стерегтися сліпого наслідування лиш того, що бачимо в костелах. Почитання Христового Серця чи Непорочного Зачаття можуть рівно добре прибирати западну, як і східну форму. Для чого їх не приміняти до нашого обряду, для чого ж не надати їм східно-візантійської форми?» (Шептицький, 2009: 85).

Як також свято Божого Тіла (Пресвятої Євхаристії). Нині по-різному ставляться до цього свята: одні святкують, інші — ні, вказуючи на його надто латинський характер, однак, воно є в нашому церковному календарі.

Митрополит Шептицький відчував окрему місію Греко-Католицької Церкви, яка, перебуваючи між Сходом та Заходом, маючи унікальні властивості, може поділитися цим багатством з іншими. При цьому Шептицький залишався вірним Апостольському

Престолові: «…в Римі признали за доцільне заховувати східний обряд» (Шептицький, 2009: 81).

Навіть такий православний митрополит, як Петро Могила, навчаючись у західних школах, також увів у богослуження деякі елементи з латинської традиції, яких бракувало у православному обряді. Але робив це дуже осмислено, надаючи цим нововведенням богословського змісту. Так і Андрей Шептицький, зберігаючи свою ідентичність, не закривався у «власному баченні», як це можна спостерігати в середовищі сучасних православних, які бояться будь-яких змін.

Обряд — не віра, він може змінюватися, еволюціонувати з огляду на певні зміни в суспільстві та обставини. Митрополит Шептицький умів це відчувати і тому поступово вдосконалював літургійні традиції, не боячись змін, нововведень чи просто повернення до свого старого давно забутого звичаю.

ЛІТЕРАТУРА

Андрійовський о. Роман. Пора Господеві діяти. Нарис літургійного богослов'я. Дрогобич: Вид-во Дрогобицької духовної семінарії, 2022. 400 с.

Баб'як А. Протоколи засідань львівських архіепархіальних соборів 1940–1944 рр. Протоколи засідань підготовчих та урочистих сесій. Львів: Місіонер, 2000. 444 с.

Біблія. Святе Письмо Старого та Нового завіту / пер. І. Хоменка. Рим: Видавництво оо. Василіян: Місіонер, 2007. 1478 с.

Говера І. Літургія Підпільної Церкви. Збірник на честь 25-ї річниці легалізації УГКЦ. Рим – Тернопіль: Джура, 2014. 208 с.

Говера І. Літургійне життя священників і вірних в Українській Греко-Католицькій Церкві: Українська Греко-Католицька Церква в період підпілля 1946–1989. Львів: Свічадо, 2019. 400 с.

Документи другого Ватиканського Собору (1962–1965). Конституції, декрети, декларації. Коментарі. Догматична конституція про Церкву. Львів: Свічадо, 2014. 606 с.

Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос — наша Пасха. Львів: Свічадо, 2011. 334 с.

Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). Львів: Свічадо, 2014. 490 с.

Митрополит Андрей Шептицький. Документи і Матеріали 1989–1944. Пастирські послання. Том II. Львів, 2009. 1246 с.

Рим і обрядово-літургічні дискусії у патріаршій київській вселенській Церкві між двома світовими війнами. *З архіву Отців Василіян у Римі*: збірка спостережень та дискусій, зібрана та передана до Східної Конгрегації о. Кирилом Королевським. Архівальну працю переписав і переложив французькі та латинські тексти і приготовив до друку: о. Дмитро Блажейовський. Італійський текст переложив: о. Роман Тереховський. Львів, 2002. 328 с.

Скакун Р. Життя в тіні великого Митрополита. *Брат Йосиф Ґродський і його спогади*. Львів: Видавництво УКУ, 2020. 316 с.

Тафт Р. Ф. Візантійський обряд. Коротка історія. Львів, 2011. 136 с.

Як то Русь ходила слідами Данила. Пропам’ятна книга першого руcько-народного паломництва в Святу Землю від 5 до 28 вересня 1906. Жовква, 1907. 384 с.

Як то Русь слідами Данила ходила. Спогади про паломництво до Святої Землі під проводом Митрополита Андрея Шептицького. Івано-Франківськ: Апостол, 2015. 160 с.

о. Михаїл Пастух

МОЛИТОВНЕ Й МОНАШЕ ПОКЛИКАННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ — ОСОБЛИВИЙ БОЖИЙ ДАР

«Перш ніж я уклав тебе в утробі, я знав тебе <…>
пророком для народів я тебе призначив»
Єремія 1: 5

«Це той, що братів любить і молиться багато
за народ і за святе місто <…> пророк Божий»
2 Макавеїв 15: 14

Вступ

«Добрий початок — половина справи...»
Народна мудрість

Всеблагий Господь щедро роздає Своїм створінням різні дари, покликання. Один із найбільших дарів — здатність розмовляти зі своїм Творцем і Вседержителем. Молитва як довірлива розмова людини з Господом притаманна всім розумним вільним істотам. Це — природний Божий дар. Однак, не всі його розвивають, духовно зростають на цій стежині, яка веде людину дорогою віри до глибшого пізнання Всевишнього та єднає з Самим Богом.

Митрополит Андрей Шептицький відзначався не лише багатими природними дарами, а й надприродними, зокрема особливим даром Молитви. Він — великий молільник за народ і його благодійник!

Підтвердженням цього є наповнене молитвою і жертовною любов'ю його життя, писемні духовні твори про молитву та подвиг смиренної духовної посвяти себе Богові й людям. Завдяки дару молитви він зміг вистояти у випробуваннях і розпізнавати нові дари-покликання, зокрема внутрішній поклик до священства, повернутися до віри предків, до східного монашества.

Важливо і нам у часи страшних воєнних лихоліть вчитися в Митрополита Андрея завжди — у смутку і в радості — молитися до Господа і жертовно понад усе любити Бога, а свій багатостраждальний народ і кожну людину любити більше, ніж себе, бо приклад його життя і повчальні слова нас заохочують до цього.

У цьому дослідженні, з Божою допомогою, маємо на меті звернути увагу на витоки молитовного служіння великого Митрополита. А саме: як і де зродилося його незвичайне покликання до молитви, як воно розвивалося, сприяло іншим покликанням і чим увінчалося. Часові рамки дослідження обмежимо двома віхами: раннім дитинством, коли зароджувалося покликання, та вступом до монастиря у Добромилі (1888), а далі лише згадаємо окремі віхи життя. Провідна думка, яку постараємося обґрунтувати, — молитва і жертовна любов, даровані Богом, розвинуті на дорозі віри Романом Андреєм — запорука успіхів у всіх його починаннях та випробуваннях. Трудився ж він на славу Божу і спасіння у Христі тих, кого Господь ставив на його християнській дорозі служіння та повної посвяти себе Богові.

У перших розділах приділимо увагу джерелам та осередкам зародження і зростання християнських покликань юнака, зокрема до молитви. Звернемо увагу й на жертовність як вияв справжньої любови, адже молитва, труд і жертва — могутня духовна зброя та шлях дозрівання покликань великого Митрополита. Відтак, спробуємо немов «з висоти орлиного польоту» глянути на всю дальшу хресну дорогу, яка закінчилася у Львові на Свято-Юрській горі 1 листопада 1944 року Божого. Першість у розкритті теми матимуть слова самого Романа Андрея та вірогідних свідків, передовсім матері Софії, тому їх часто цитуватимемо.

Про потяг до молитви та зародження духовних покликань довідуємося зі спогадів його матері Софії Шептицької, яка походила з родини Фредро, («Молодість і покликання о. Романа Шептицького»), з біографій, а особливо — з його листів. Головний твір, в якому Митрополит найбільше говорить про молитву, — «Божа Мудрість». Також багато уваги присвячено темі молитви в «Пастирських посланнях» Митрополита Андрея, зокрема: До духовенства «Про молитву і церковне правило» та До духовенства і вірних «Про молитву» (1910; 1911).

1. Ранній молитовний досвід Романа на дорозі святого покликання

У побожній родині графа Івана Шептицького, сполонізованого нащадка славного роду Шептицьких, який уже не розмовляв руською (українською) мовою, але глибоко в душі ще був свідомий — «я є

русин» (Гузар, 2015: 37) та матері Софії Фредро, дочки відомого польського автора комедій Олександра Фредра, глибоко віруючої католички і високоінтелігентної талановитої шляхетної особи, 29 липня 1865 р. Б., в українському селі Прилбичі, на північний захід від Львова між Яворовом і Равою-Руською народився третій із сімох синів. При Хрещенні хлопчик отримав ім'я Роман-Марія-Александр.

Молитовне життя та ранній релігійний досвід на дорозі християнського покликання до святости Роман Андрей здобував у родині релігійних батьків (Королевський, 2014: 28–31). Від матері Роман прийняв найголовніше в житті — живу віру в Господа Бога і свідчення її любові до Ісуса Христа, що стало запорукою всіх спільних перемог. Софія з повною посвятою займалася релігійним вихованням синів, навчаючи їх, а ще більше — прикладом молитовного благочестивого і жертовного християнського життя.

Любомир Гузар цитує слова сина Казимира, майбутнього архимандрита монахів Студійського уставу, нині блаженного Климентія, якими він звертався до матері в передмові до збірника листів «29 років життя Софії з Фредрів Шептицької, 1856–1884»: «Як львиця, боронила Ти своїх синів перед кожним моральним злом, боронила в їх житті прав Ісуса Христа, хоч би це мало бути злучене з утратою їхньої любови. Боронила Ти перед кожним моральним злом, повторюючи кожному з нас заодно, що воліла б Ти бачити нас неживими, ніж знати, що ми вбили наші душі тяжким гріхом» (Цит. за: Гузар, 2015: 38).

Змалку в серці хлопця Бог розбудив прагнення святої Любови до свого Господа, радість перебувати з Ним на молитві, засіяв бажання бути священником, а згодом — ченцем Василіянського монастиря, а точніше, єромонахом.

Народна мудрість вчить: «Приятель пізнається в біді». З раннього дитинства Богом дарованим добрим ангелом-приятелем була побожна, високо духовна мати Софія. Саме вона не лише привела третього синочка на світ, але й прикладом християнського життя та мудрим повчальним словом і свідченням благочестивого життя привела своє дитя до Господа Бога, передала йому живу віру та правдиву любов до Ісуса Христа, та Його Матері — Богородиці, до святих небесних заступників. «Від неї він навчився любити Господа понад усе» (Гузар, 2015: 38). Детальніше про ці глибокі духовні пережиття матері можна довідатися з її книги спогадів і роздумів над духовним зростом сина Романа у вище згаданій монографії («Софія з Фредрів Шептицька», 1994).

Християнська мати познайомила свого маленького сина зі справжнім надійним «другом і помічником» у всіх важких справах, різних досвідах на земному шляху до Дому Отця — молитвою. Мати Митрополита сама успішно застосовувала молитву в усіх, передовсім важких ситуаціях життя. Її молитва була поєднана з жертовною материнською любов’ю задля виховання синів у вірі та переданні їм живого досвіду молитовного життя. Вона ж навчила сина Романа любити всім серцем Ісуса, беззастережно довіряти себе і свої справи

Небесній Матері, просити заступництва святих покровителів. В одному з листів мати засвідчила про свій досвід виховання синів любов'ю, молитвою довіри до Богородиці: «Я не мала ніякої системи, не притримувалася ніяких педагогічних правил. Я любила їх і старалася пізнати яким кожний з них є. Моя єдина система виховання — це "Богородице Діво". Ніщо інше, — лише "Богородице Діво". Хлопець добрий, чемний, вчиться, слухає, є здоровий — "Богородице Діво". І навпаки — хлопець зле робить лекції, непослушний, доказує, наражується на небезпечний випадок — знову "Богородице Діво"» (Цит. за: Гузар, 2015: 38).

Отже, перша школа молитви та катехетичних навчань Романа проходила в родинному домі, а вчителькою християнського життя була мати Софія. Це спільна думка біографів. Проте, зі свідчень та листів глибоко релігійної і смиренної матері Митрополита довідуємося, що вона, хоча й багато прислужилася до пробудження і зростання духовного молитовного життя сина Романа, не приписувала собі заслуг у глибокій побожності хлопчика та любові до молитви, зокрема Богородичної — Вервиці, але Божому натхненню та Небесній Матері.

Третій син навчався разом зі старшим братом Юрієм. Із спогадів Софії Шептицької довідуємося, що одного разу після звичайного уроку мати затримала його біля себе, щоби більш доступними словами повторити те, що говорила обидвом. Коротко згадавши земне життя, розпочала говорити про Страсті Христові та Розп'яття, і

малий Роман дуже схвилювався, не в силі був стримати своїх сліз, тож мати була вимушена перейти на іншу тему (Шептицька, 1994: 16; Королевский, 2014: 32). Це був також перший урок особливої молитви — розважання, побожних роздумів над подіями з історії нашого спасіння, над правдами християнської віри, останніми речами в житті людини.

Особиста молитовна школа Романа з натхнення Святого Духа розпочалася дуже рано. Як тільки хлопчик навчився писати, то мати скрізь на клаптиках паперу знаходила уривки коротеньких молитов і дитячих пояснень таїнств Великої Вервиці — своєрідних особистих розважань над згадуваними подіями з історії земного життя Ісуса Христа та Його Пречистої Матері. Про ці перші кроки молитовного досвіду дитини Королевський пише: «Він продовжував ці спонтанно розпочаті пошуки, аж поки не довідався про усі таїнства і їхнє значення. <…> Не вдалося дізнатися, де він роздобув свою першу вервицю <…> він часто молився на ній, їдучи верхи на коні разом зі своїм вчителем і своїм братом Юрієм.<...> Як заходила ніч він обкручував її довкола зап’ястя і так засинав» (Королевський, 2014: 32).

Змалку хлопець благоговійно прислужував під час Святої Літургії, очі мав опущені додолу, а руки складені до молитви; це діялося без людського навчання, за Божим натхненням. Уже у восьмирічному віці, як зауважила мати, вмів себе умертвляти, відмовляючи собі в солодощах під час обіду, творячи покуту за свої гріхи та виявляючи любов до ближнього (Королевський, 2014: 32).

Це, мабуть, перші добрі аскетичні діла, проявлені в ранньому дитинстві: піст, умертвіння, згодом будуть більшими і глибшими виявами жертовної любови до Бога і ближніх.

Мав Роман ще одне бажання, сповнення якого з нетерпінням очікував — якнайшвидше прийняти Господа Ісуса у святім Причастю; прагнув швидше, аніж це звичайно практикувалося в римо-католицькому обряді, приступити до сповіді, щоби вперше прийняти Господа Ісуса до свого серця у Пресвятій Євхаристії. Це наступило навесні 1876 року у Львові. У листі до своєї подруги графині Островської Софія так засвідчила про особливу дію Божої благодаті в житті сина: «Якщо можна зобразити собі ангела в повнім блеску непорочности і святости приступаючого до Свого Господа — то се хлоп'я, котре Господь запалив особлившою любовю до себе <…> Бо чую, що то дитя Бог хоче мати Своїм — в який спосіб не знаю…» (Твори Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала, 1969: 206).

Софія Шептицька як смиренна мати не акцентувала щодо власних заслуг на релігійному полі, вона їх приписувала не своїм зусиллям, а Самому Богу, бо серце хлопяти «Господь запалив особлившою любовю до себе». У дев'ять років він признався матері про бажання стати священником, а в шістнадцять, уже в ширшому товаристві відважно заявив: «Якщо я стану священником, то лише уніятським». Незабаром, близькому порядному другові зізнався: «Бачу, що все-таки стану василіянином» (Королевський, 2014: 35).

Жива віра, поєднана з молитвою та любов'ю ближнього, готували Романа до нових важчих випробувань, і це допомагало зберігати душевний мир навіть при смерті любого брата Ізя (1880), з яким разом навчався в гімназії у Кракові. «Ні я не можу плакати <…> навіть радію, що вже відійшов до неба». А пізніше написав матері: «Бог Сам його тепер ще більше завершив <…> став не лише завершений, але зовсім досконалий. Був ще людиною, а тепер є непорочним духом в небі, перед лицем Бога, Бог той твір не знищив, але його викінчив, завершив; відібрав його нам, зате дав нам у небі при собі посла, янгола, який буде просити Його за нас. Відобрав Ізьові земне тіло, а дав йому безсмертність і безсмертне щастя, невже ж це недобра зміна?.. <…> я мав раніше брата, товариша, опікуна, тепер він не покинув мене, тепер я відчуваю його тут при собі, відчуваю його — мого другого янгола-Хоронителя… Він здержує мене від гріха, навертає до доброго, одним словом чую два рази більше, — як спершу, — що мене береже незримий дух і пильнує мене й за це я дякую Всевишньому» (Шептицька, 1994: 22). Природно, що біль втрати відчутний, але благодать віри з молитвою дають надію на вічну єдність у небі, бо це лише хвилева розлука, а любов ближнього спонукає радіти за брата, якому «там краще», та благодарити Бога. «Він щасливий, йому там краще в небі, як тут у Кракові, і краще з Богом, як з людьми» (Шептицька, 1994: 23).

Ось так кардинально по-іншому бачить і переживає факт смерти віруюча людина, яка живе з Богом і Йому довіряє: вона не нарікає, а

за все дякує Господеві. Як гласить християнська мудрість, «Хто має віру — бачить інакше, хто має надію — бачить дальше, хто має любов — бачить глибше». У світлі віри Роман у листі до матері розмірковував: «Якби Тато й Мама приїхали, ми б могли разом уже висповідатися і запричаститися, це було б добре: Юрій запричащався б з нами, але він на Горі, а ми тут, маємо цей самий хліб» (Шептицька, 1994: 23). Роман був свідком родинного життя у вірі та молитві старшого брата, а тому з такою певністю говорив про те, що бачать тільки «духовні очі серця» християнина.

Мати бачила духовне зростання сина, хоча воно було непростим. Вона міркувала, що все розбуджувалося в тому молодому серці, все разом оживало, росло, іноді боролося, але на дорозі віри й жертовної любови Бога і ближнього. Він старався бути самим собою, йти прямою дорогою в любові до Бога і вірній Йому службі, виконувати свої обов'язки якнайкраще, згідно совісти. Дуже любив людей, наскільки міг, робив їм добро, але зло картав може надто гостро, бо ненавидів його з глибини душі. Ішов власним шляхом, з відвагою висловлював свої погляди, з відкритим серцем дотримувався своїх принципів. Був «по-Божому добрий і сильний». А мати, дивлячись «на велетенські кроки, якими ця душа прямувала дорогами добра», подумала, чи бува Господь «попереджує Своєю ласкою і відзначає, не тільки щоб був йому всеціло відданий, але щоб забрати його до Себе, як Стефця і Ізя…» (Шептицька, 1994: 24). Ці почування, «проба чи спокуса», привели до справжніх страждань, як

у сні, так і на яву. Мати, ведена святою вірою, вдавалася до наймогутнішої молитви і довіри до Господа. Вона взимку 1881 р., прибувши до Кракова, дала о. Яцковському на Службу Божу з проханням, щоби відправив її в наміренні «пожертвування Ромтуха Ісусові від мене…<…> і покуса чи сумніви розвіялися…» (Шептицька, 1994: 24).

Так поступатиме й син, коли будуть дуже складні ситуації: і то не лише особистою молитвою, але з другом Едвардом Ярошинським складуть спільну пожертву та проситимуть священника відслужити Божественну Літургію «в наміренні, щоб у нашій клясі закінчилися ті погані, огидні мови й слова» (Шептицька, 1994: 25).

Діла милосердя і молитва йтимуть у парі в житті юнака, щоби виявляти любов до ближнього, особливо турбуючись про спасення душі. «Ромцьо ходив щоденно по кілька разів до бідного, недужого колеги й не лише журився, але й переймався його станом. Нарешті сказав мені: “Треба гарячо молитися, бо хлопець вмирає, а мати й сестра не погоджуються, щоби спровадити до нього священника”. Кілька днів пізніше вернувся до дому у веселому настрої, навіть зворушений. “Славити Бога, висповідався, сам зажадав священника, так щиро й такий він тепер щасливий, завтра ще раз прийде до нього священник!» На запитання матері, як це сталося, скромно відповів: “Був хтось, що намовив і спровадив священника, Богу дякувати”. І мати відповіла: “Богу дякувати”. Якось син забув вислати листа про отриману посилку. Мати запитала, чи отримав, він не оправдував

себе, але смирявся і дякував Богові й за цей досвід. “У цій маленькій події я бачу волю Божу, я приймаю від Нього біль, який я спричинив, — дякуючи Йому. Це навчить мене думати й не покладатися на свою пам’ять, ані на свої сили. Дякувати Богу”» (Шептицька, 1994: 27).

Виявом віри була і молитва вдячности, і чеснота вдячности, яка виявлялася у вдячності Богові «за все», навіть болюче й прикре досвідчення, все це також утверджувало юнака в святім покликанні, в духовному зростанні. Софія наводить приклади про прохання сина, щоби мати звертала йому увагу, відволікала своїм проханням щось зробити, коли він робить будь-що не дуже корисне, бо хотів «навчитися перемагати себе й послуху».

2. Юні роки життя та досвід молитви у випробуваннях

У вісімнадцять років (1883) після іспиту зрілости та семиденних реколекцій Роман повідомив матері: «Я вирішив. Я стану василіянином; я напишу батькові й потім піду в новіціят (початковий період навчання та випробування себе в монастирі — *М. П.*)» (Цит. за: Гузар, 215: 40). Згодом, на питання матері, чому він так вирішив, відповів, що під час восьмиденних реколекцій, а саме в час духовних розважань (*медитації*), почув виразний голос: «Ти повинен стати василіянином! Маєш бути василіянином!» (Цит. за: Гузар, 215: 40; Королевський, 201: 42).

Тут ми маємо справу з новим різновидом духовних вправ — *реколекцій* — посиленої молитви та слухання Божого Слова, духовних наук, роздумів на самоті, а при потребі, духовної розмови з

реколектантом, щоби пізнати Божу волю у своєму житті, краще серцем пізнати Господа, стан власної душі та перевірити себе у ставленні до Бога: чи не потрібно щось виправити, змінити на краще. Це — типовий для західної Римо-Католицької Церкви вид щорічних (перед важливими подіями в житті, в літургійному році: Христове Різдво, Пасха) духовних вправ. На це є спеціально виділений час і місце для перебування в молитовній тиші, на розмові з Богом. Роман проводив своє духовне усамітнення в супроводі отця Яцковського у Старому Селі в резиденції єзуїтів (Королевський, 214: 41).

У цьому особливому молитовному перебуванні з Богом Роман, мабуть, вперше отримав досвід надприродного об'явлення — ясно зрозумів, чого хоче від нього Господь, бо почув Його Слово. Для того, щоби «бути василіянином», необхідно було прийняти східний обряд, своєрідну духовність, дещо відмінну від західної.

Дорога до Василіянського монастиря, на яку наважився ступити молодий юнак, була дуже складною, і мрія про Василіянський монастир здавалася майже неможливою. Адже батько Іван (Ян) граф Шептицький виявив рішучий спротив щодо бажання сина вступити до уніятського Василіянського монастиря, вважаючи, що він не має від Бога покликання до цього служіння, а виявлене ним бажання — радше о. Яцковського, якому потрібні молоді здібні люди для розвитку зреформованого Василіянського монастиря.

Дивною була реакція графа, якщо взяти до уваги давніше волевиявлення у розмові з дружиною Софією. Чекаючи народження

першої дитини, граф Іван, зразковий християнин, як і його дружина, пророчо виявили спільне святе бажання. Королевський так пише про цю розмову подружжя: «Якщо матиму кількох синів, — промовив сам до себе, — то хотів би, щоб один із них став уніятським священиком. Я хотів би, щоб він міг стати єпископом і реформувати руське духовенство». — А я, — відповіла мати, — заборонила б йому, власне кажучи, бути священиком, не знаючи, чи він готовий бути монахом, аби впевнитися, що ним не керуватиме бажання одержати в майбутньому високий сан» (Цит. за: Королевський, 2014: 31). Хоча згодом, коли на світ прийшов третій син, обидва бажання батьків сповнилися, але тільки мати підтримувала сина на вибраній дорозі, а батько не довіряв словам Романа і довго випробовував правдивість покликання сина. У цей дуже важкий період молитва була чи не єдиним спільним другом і помічником для матері й сина в усіх досвідах. Мабуть, в глибині душі і батько страждав та творив сердечні молитовні зітхання до Бога, відомі тільки Всевишньому.

Із часом, після передчасної смерти первістка Степана у дворічному віці (1862–1864), а невдовзі другого, Юрія, у неповних сімнадцять років (18.02.1880), і для матері покликання Романа до монастиря означало «поховати живим» за мурами одного з Василіянських монастирів і третього, на якого обидвоє батьків покладали великі надії, бо був особливо здібний, зростав у чеснотах, залишався тепер найстаршим із синів.

Як сталося, що вибір юного Романа, охрещеного в римо-католицькому обряді, зупинився саме на східному чині Василіян, адже обидвоє батьків сповідували римо-католицьку традицію? Про «дивний в очах світу» перехід Романа Шептицького з західного римо-католицького обряду в східний греко-католицький (візантійсько-український) запитували чужі й свої. Що спонукало його до такого жертовного кроку, адже перший мав перспективу розвитку кар'єри, вважався за «вищий», гідний графського, панського роду, а другий мав славу простолюду, русинського роду, утруднював ріст у кар'єрі? Це міг вчинити тільки Господь, це «промінчик з неба»!

Російський православний єпископ Євлоґій у червні 1919 р. гостював у Митрополита і запитав його, навіщо було змінювати обряд і національність. Андрей Шептицький пояснив, що він просто намагався виправити ту помилку, яку зробили його предки. Згадував про це православний ієрарх у своїй автобіографії «Путь моей жизни». І додав: «Митрополит говорив щиро і переконливо. «Східне православ'я», «Україна», «Стародавня Русь» — ці слова для нього були <святая святих>» (Цит. за: Гузар, 2014: 43–44).

Хто і що вплинуло на молодого юнака, що він відважився на такий геройський крок самопожертви, ставши у правді перед собою, перед Господом Богом, перед своїм давнім славним родом, гідним нащадком якого він став? Звісно, впливало українське релігійне середовище, в якому зростав хлопець, старенька церковця, яку відвідував, старовинні портрети, історичні документи з родинного

архіву, книги та все інше, що свідчило про великих предків, східну візантійсько-руську культуру, а згодом, і визначні особистості Східної Церкви, яких він зустрічав при різних нагодах. Владика Любомир Гузар розмірковував і досліджував обставини, в яких перебував юний Роман, місця, де навчався, особи, з якими зустрічався (Гузар, 2014: 43–44; 46–48). Остаточно погодився з дослідником отцем Василем Лабою про те, що: «Завдяки наполегливості й особистим старанням Митрополит Андрей зумів компенсувати все те, чого не зуміли йому дати закордонні навчальні заклади, набуваючи знань про історію української та східної Церков, вивчаючи східну духовну літературу, віровчення, літургію, містицизм, східне церковне право, іконопис, чернецтво. Прагнучи церковної єдности, Митрополит Андрей наполегливо збирав духовну літературу…» (Цит. за: Гузар, 2014: 47).

Однак найважливіше — свідчення самого Романа, як він це бачив, відчував, переживав. У листі-сповіді (влітку 1884) він зазначав: «Про руську справу я з ніким ніколи не говорив, лише з Вами <...> і тільки Ви, Тату, впливали на мене своїми оповіданнями про діла наших попередників» (Шептицька, 1994: 60). А про роль участи у церковних богослужіннях від раннього дитинства та свої душевні почування в храмі Роман описав так: «…ще заки я навчився читати й писати, ще дитиною, коли я не здавав собі справи з почувань, я серцем відчув красу старої нашої ікони. Я був, відай, дуже малим хлопчиком, коли в нашій дерев’яній церкві у Прилбичах,

стоячи перед іконостасом, відчував я ту якусь непонятну емоцію, що її я нині назвав артистичною емоцією <…>

<…> Гієратичні постаті в іконостасі, на мене звернений зір Христа та Спасителя і святої Його Матері та якась містична темрява, в якій світили тільки свічки і їх відблиск на золотих тлах ікон, дим кадила, що возносився до неба разом зі звуками пісні, — все те разом складалося на якесь враження так глибоке, яке ледве чи коли в житті пам'ятаю. А глибоке було враження якраз тому, що поза тими зовнішніми проявами відчувало серце якусь таємну глибінь, що, наче промінчик, спливало на душу з-поза світа, наче з неба» (Цит. за: Гузар, 2014: 39).

Так зароджувався в душі хлоп'яти промінчик східного благочестя, моління перед іконами в храмі при запалених свічках та пахучому кадилі в час спільних багатих співом і релігійним змістом богослужінь Східної Церкви та в тихій особистій сердечній молитві.

Таким чином, спочатку Господь влив у серце хлоп'ятка бажання бути в молитовній єдності з Ісусом, відтак зродилося покликання до Христового священства, конкретизувалося в бажанні бути «уніятським священником», а згодом, дозрівало у східному монашестві василіянського єромонаха Андрея та, врешті, увінчалося архиєрейським служінням у духовному сані архиєпископа і Митрополита. А все діялося й розвивалося завдяки Божій благодаті й живій вірі, чинній в любові до ближнього, в сумлінному навчанні й щоденній праці, супроводжуваних молитвою, милостинями, постами-

зреченнями, пожертвуваними Святими Літургіями та іншими добрими ділами.

3. Молитва і жертовна любов — допомога на хресній дорозі життя

Важливо осмислити всі віхи на тернистій стежині покликання Романа до Василіянського чину та незмінних друзів: молитву з жертовною любов'ю, які супроводжували його на цій дорозі.

Уже в півторарічному віці почався його хресний шлях перенесення різних важких недугів. Спочатку захворів на холеру, а згодом перехворів віспою, скарлатиною, запаленням суглобів, легенів, тифом — аж до паралічу, який прикував його на десятки років до інвалідного візка. Молитва і жертовна любов, спочатку батьків, а згодом особиста рятуватимуть його життя.

Перші прояви жертовности проявилися у зовсім ранньому віці, коли ще хлопчиком відмовляв собі в їжі, питті, солодощах — це зовнішнє умертвіння. Згодом додасться ще важче — внутрішнє — зречення своїх бажань, душевних насолод задля чогось більшого, благородного; остаточно — для Божої слави і спасіння людських душ, зокрема, ввірених йому Господом. У всіх цих нелегких досвідах молитва була підтримкою і супутником для зростаючого Христового духовного воїна.

Звісно, згідно Христового вчення, найбільша жертовна любов проявляється не тільки у зовнішньому та внутрішньому умертвінні, а й у повній самопосвяті себе аж до смерти, аж до віддання свого життя

за інших. «Ніхто не має більшої любові понад ту, коли віддає своє життя за друзів» (Йоана 15: 13). Відречення від власної волі — внутрішнє умертвіння, набагато цінніше від зовнішніх подвигів зречення, зокрема, тілесного посту, хоч і він необхідний. Одне і друге практикував Роман Андрей Шептицький.

Юнак мав велике бажання стати монахом василіянином, але не робив цього «революційним» шляхом, а смиренно, довіряючи Богові, терпеливо, довго очікував батьківського благословення на цей важливий крок у житті. Граф Іван намагався добре випробувати сина: чи це його покликання дійсно від Бога, чи від людей, які мали свої корисні цілі.

Хресний шлях Романа часто переплітався зі стражданням батьків, які дуже любили свого сина, зокрема, співпереживали на дорозі покликання до монашого стану, повернення до обряду і національної приналежности своїх предків. 1883 року, після відбутих духовних вправ, Роман отримав від Господа дороговказ — стати василіянином. Згодом повідомив про це Софії Шептицькій. Мати була римо-католичкою, для якої після Бога найдорожчою була Римська Церква. Вістка сина: «Мамо, я вирішив — стаю василіянином» — була для неї неначе ударом грому з неба. Майнула думка: «Роман іншого обряду ніж мій!» У великім занепокоєні вирішила порадитися зі своїм духівником і той її заспокоїв, розрадив, пояснюючи, що перейти від латинського обряду до східного або ж повернутися до обряду своїх предків, зовсім не означало покинути

Римську Церкву. І додав: «Ви поєдналися в Бозі, а не в обряді, і Роман ніколи не стане селянином, хіба що мучеником, а чого б ми могли бажати кращого і йому і вам?» (Королевський, 2014: 43).

Від червня 1883 року, після того, як мати отримала болючу вістку від сина, графиня не могла причащатися, мотивуючи тим, що не має сили. Наступного дня після розмови з духівником, посповідавшись, прийняла Господа до своєї душі, і попросила священника-духівника, принести Романа в жертву Христові так, як вона це зробила колись у 1881 році (Шептицька, 1994: 24). І Господь умиротворив її душу, сильний біль, пов'язаний із покликанням Романа, зник і більше вже не повертався. Залишалася тільки важка непевність: як граф Іван сприйме новину про задум Романа вступити до Василіянського чину? Напевно, це викличе взаємні страждання і синові треба бути готовим до зустрічного удару. Вважала, що на все Божа воля, однак розуміла, що треба ще зачекати з цією новиною, щоби не нашкодити. Таку пораду мати дала синові. Однак сама Софія через сильне переживання дістала гарячку з ознаками малярії чи тифу, втратила сон, апетит, сили; не полишало тривожне питання, як батькові сказати, що Бог і третього сина хоче взяти від них, як і коли про це сказати? Ці думки її не покидали і ще більше загострювати її хворобу (Королевський, 2014: 43–44).

Щоби вирішити цю ситуацію, Софія зробила перший крок у принагідній бесіді, промовивши до чоловіка: «З усього видно, що Роман захоче, певно, стати священником, і це очевидно». На це граф

тихим голосом відповів: «Що ти хочеш, якщо він справді має до цього покликання, то йому не забороніш». Отже його не лякала думка про священство сина та він міркував про простий священничий сан.

Коли хвороба ще більше загострилася, несподівано у присутності о. Яцковського вимовила фразу: «Отче, а тепер що ви думаєте про покликання Романа як василіянина?» Хоча вчора переконувала о. Генриха, що не треба ще батькові про це говорити. Священник відповів: «Я вірю, що це покликання правдиве і що року військової служби, яку Роман повинен тепер проходити, буде досить для випробування». Граф рішуче скрикнув: «Ніколи цього не буде!» (Королевський, 2014: 44–45). Так почалася важка дворічна боротьба і душевні й тілесні страждання сина і батьків, аж поки світло благодаті не освітило все. Тоді запанував мир у серцях всієї родини, бо всі підкорилися Божій волі та були Богові вдячні за той досвід, який боляче пережили. Молитва і довіра до Господа допомагала встояти і не зламатися під тягарем хреста.

Для Романа, мабуть, перше випробування стосовно зміни обряду і вступу до Василіанського монастиря прийшло в Італії, в Падуї, коли він супроводжував хвору матір у вересні 1883 року, і вони зайшли в храм св. Антонія, одного з покровителів їхньої родини, щоби бути на Святій Літургії і причаститися святих Таїнств. Мати побачила, як син підійшов до гробу і поклав голову на надгробок святого Антонія і так довго стояв непорушно. Згодом сам Роман пояснив, що відбувалося в

його душі: «Знаєте, мамо, чому я сьогодні вранці ходив сперти голову об гріб св. Антонія? Отож під час Богослуження вперше прийшло мені на думку, що я міг би не стати Василіянином і тоді перейняв мене такий страх, як іноді раніше бувало перед іспитом, коли я думав, що можу його не здати — перед тими першими іспитами, на які треба було їздити ще до Львова. Тоді я пішов сперти голову та доторкнутись своїм молитовником “Animae Christianae” об могильник і так всеціло я піддався Божій волі й себе та все, чого Бог хоче мене навчити молитвою і щойно тоді відразу огорнув мене спокій і я впевнився, що все буде добре, що мусить бути добре» (Шептицька, 1994: 48). Бачимо, що довірлива молитва до Бога, відданість Його святій волі та заступництво святих покровителів допомагає долати сумніви, які постають на дорозі покликання.

Річна військова служба почалася 1 жовтня, але з Божого Провидіння тривала тільки три місяці. Тут також бачимо жертовну посвяту молодого військового для Бога. Щоденно у п’ятій ранку він йшов на Святу Літургію. Це було важливим для збудування у вірі присутніх, які бачили юнака у військовій формі вдосвіта на побожній молитві у храмі. Засвідчив про це листоноша, який припав навколішки перед графинею і зворушливо промовив: «Нехай Господь Бог заплатить Пані Графині за те, що так виховала свого сина. Щоденно вранці в 5-ій годині бачу його на Службі Божій і аж душа радується, коли бачу молоду, та ще й військову людину, яка так молиться!..» (Шептицька, 1994: 50).

Син мав ще доручення від батька відвідувати також світські забави, що було для Романа тягарем. Однак, хоч як би пізно не закінчувалися гостини, раненько о п’ятій він стояв на молитві у церкві. Мати писала: «Восьмого січня вранці Роман висповідався; а в 11-ій год. перед полуднем привезли його з касарень блідого, важко хворого. Роман невдовзі втратив свідомість, в нього розвинулася шкарлятина в грізній формі, із зараженням крови й запаленням суглобів» (Шептицька, 1994: 50).

На початку 1884 року, коли смерть здавалася неминучою, син, внутрішньо складав своє життя в жертву Господеві та бажав це зробити через руки батька. Про це він говорив матері, лежачи в ліжку важко хворий. Мати була весь час при ньому. Софія згадувала: «Він часто просив, щоб я вголос молилася, а тоді, за хвилину я бачила, як він поринав у власній молитві, його лице стало ясним і осяяним щастям, він навіть не знав, що сльози текли струмочком з його очей. Раз запитав мене чи до його недуги не долучилося ще й запалення легенів, а коли я відповіла, що ні, тоді він сказав: “Шкода, бо якби я знав, що зі мною вже зовсім зле, тоді сказав би Татові, щоби мене пожертвував Богові…”» (Шептицька, 1994: 51). А стан хворого був справді важкий, так, що інколи його життя висіло на волосині. Очевидно, що, бачачи свого сина в такому стані, мати просила священника-духівника, о. Яцковського, який щоденно приходив і молився біля ліжка хворого, пожертвувати свого Ромтуха (так з любов’ю мати називала сина) Богові (Шептицька, 1994: 51).

Мати одразу повідомила батька про важкий стан здоров'я Романа, і граф Іван, не гаючи часу, вдосвіта, о 5-ій годині прибув, але, довідавшись про складність ситуації, зразу з двірця подався до храму на Службу Божу. Це теж свідчить про його небуденну побожність і сильну віру в Божу допомогу. І мати біля ліжка хворого, і батько в сусідній кімнаті страждали й молилася за одужання сина. Недужий просив матір молитися вголос і сам долучався як міг до спільної молитви. Софія, як звичайно, вголос молилася до Богородиці. Цього разу в присутності чоловіка Богородичною молитвою «Під Твою милість» і батько також повторяв тремтячим голосом слова спільної молитви. Врешті, Роман заснув. Всеблагий Господь зберіг батькам сина (Шептицька, 1994: 51).

Лікарі були одностайні в тому, що Романові неможливо продовжувати військову службу. Батько і тут підозрював єзуїтські інтриги, але погодився. Син душевно був виснажений до краю, і, здавалося йому, «коли теперішній стан довше потриває, тоді вже не стане сил для дальших студій» (Шептицька, 1994: 53–54).

Участь у Святій Літургії і гаряча сердечна молитва до Господа Ісуса Христа, з цілковитим відданням себе Його святій волі давали душам батьків і сина трохи заспокоєння, водночас — надзвичайне пережиття близькости Бога, Його любови та запевнення вислухати молитви. Це пережила охоплена в молитві та екстазі Софія під час Святої Літургії в День св. Трійці на храмовому празнику в Брухналі. Також у день св. Трійці рівно через чотири роки все сповнилося, і

батько з миром у серці віддавав Господу Богу на службу у Добромильській обителі оо. Василіян найбільший свій скарб — сина Романа (Шептицька, 1994: 54–55). Але це сталося після важких і болісних випробувань — хрестів.

Перебуваючи з мамою в Криниці у серпні 1883 р. Б., Роман написав батькові надзвичайно зворушливого розлогого і щирого листа-сповідь (Шептицька, 1994: 57–61). Батько повірив у правдивість Романового покликання, але ще мовчав. Згодом приїхав і бажав особисто розмовляти з сином, запросивши на прогулянку в Криницькому лісі. А мати в той час із сином Олесем, ставши навколішки, спільно молилися. «Після двох годин вони вернулися, оба спокійні, веселі, обидва інші, як перед тим були» (Шептицька, 1994: 61).

Батько не заборонив йти за покликанням, але, щоби мати чисту совість, зобов’язав сина закінчити університетські студії з написанням докторату з права. А також вважав, що син мусить брати участь у світських розвагах упродовж чотирьох років, перш ніж вступити до монастиря. Граф Іван все-таки ще надіявся, що покликання виявиться ілюзією.

Обидва сини, Роман і Олесь, восени 1884 року від’їхали до Вроцлава задля навчання в університеті. Тут Роман успішно склав іспит віри, був зразковим католиком, хоча середовище було несприятливим.

Виявом особливої любови й вдячности сина до матері був лист із Кракова, під час навчання в університеті. Хоча Роман не міг прибути на іменини, на свято св. Софії, однак, духовно єднався та закликав матір від імени всіх синів до жертовности: «Я хотів би, щоби Ви почули нашу духовну приявність біля себе <...> могли сердечно подякувати Всевишньому за все й могли би того дня пожертвувати Богу нас усіх, пожертвувати всю Вашу довголітню працю над нашим вихованням, всі важкі переживання, хрести, турботи, страждання» (Шептицька, 1994: 65).

Насправді юнак під час навчання в університеті дуже страждав, інколи з болю гірко ридав, але жертовно підкорився волі батька, немов Христос в Оливному саду, а порятунком була віра й надія на Боже милосердя. Після року навчання, знову зі сльозами молив батька відпустити до монастиря, не закінчуючи студій; був на межі розпачу, але підчинявся його волі. Врешті, прийняв все як свій хрест і за все болюче, що переживав, дякував Богові (Шептицька, 1994: 68–71).

Влітку 1885 року, приїхавши з Бресляву (Вроцлава), був дуже змарнілий з причини моральної журби. Знову просив хоча би перевестися в один з німецьких університетів, щоби прискорити навчання, та дарма. Тато не відступив, а син в розпачі вийшов до іншої кімнати і, впавши головою на ліжко, голосно заридав… Мати в молитві довірила сина Богові та принесла йому розгорнутий молитовник, сказавши: «прочитай це» й вийшла. Молитва врятувала Романа, який упокорився перед батьком і навколішки перепросив:

«Вибач мені Батьку, зроблю все, чого бажаєш!» Обидва в обіймах і сльозах себе перепрошували. Граф Іван «повірив у покликання сина, яке аж так сильно проявлялося». Але студії Роман повинен був продовжити, а мати знову занедужала: наступив нервовий параліч обох ніг і це каліцтво тривало 10 місяців. Хрест Романа був спільний з батьками (Шептицька, 1994: 72–73).

Великим смутком, терпінням-хрестом для Романа були також страждання матері та батька через нього. А тому бажав весь тягар приймати на себе і, хоч як важко було йому чекати на дозвіл батька, він старався навіть після хвильового розпачу все-таки погодитися на умови батька. Визнавав свідомість боргу вдячности батькам і старався їм дарувати радість у листах, а також словами і жестами виявляв синівську любов, покірність, послух та молитовну підтримку в часи важких випробувань. Писав із Кракова: «Жалко мені було покидати Вас, але Бог добрий, отож відважно йдім уперед, бо все мусить піти добре. <...> Будьте ж Мамочко зовсім спокійні про нас. Відваги — моя Дорога Мамо, — й більш надії на Божу поміч. Завжди пам’ятайте, що від Нього походять хрести, які спадають на Вас, а вони, не є вічні… проминуть…» (Шептицька, 1994: 76). Роман молився і за матір, і за своїх братів, коли вони мали випробування: «Також Стасеві я хотів би додати відваги в терпінні й віри в Божу поміч» (Шептицька, 1994: 76).

А в іншому листі так підтримував матір: «Оце власне після хвилевих страждань Бог посилає нам найбільше ласки, благословить нас і підносить нас до Себе. Пригадую, що я читав десь, що

християни завжди знаходять потіху. Отже подумайте, що ми християни й ми хочемо бути добрими християнами, тому не сміємо ні на хвилину втрачати надії, отож коли Господь посилає нам хрест, який видається нам понад наші сили важкий, так із другого боку Бог нагороджує нас такими великими дарами, які мають більшу вартість, ніж наші найтяжчі, а все таки проминаючі страждання». Студент просив материнської молитви і за себе: «Моліться за мене, моя Дорога Мамо, щоб я міг виконувати всі мої обов'язки, іноді це так тяжко буває» (Шептицька, 1994: 84).

Після того, як батько переконався в покликанні сина до монашого життя у василіянському монастирі, то сам почав готувати Романа до майбутнього служіння, «щоби винагородити синові за час проби, яку він сам наклав на нього для його власного добра й хотів вивінувати його чим тільки міг», тому запропонував йому подорожі, які мали би розширити його кругозір, а також зустрічі з визначними особистостями, які повинні були його духовно збагатити й бути корисними і йому, і Чинові. Коли Роман налаштував себе на систематичне навчання, прийшли випробування. Треба було переривати студії з різних причин. Передовсім через три подорожі, які запропонував батько: двічі до Риму (1886, 1888) та до України і Росії (1887) (Шептицька, 1994: 91; Гузар, 2015: 48).

Перша подорож до Риму мала ознайомити його з містом, багатим на історичні пам'ятки та визначні особи, була весною і тривала близько місяця. Навіть неповний перелік духовних осіб, з

якими зустрічався Роман у Римі, промовляє сам за себе: кардинали Чацький, Лєдоховський, Масая; монсіньйор Кретоні, духовні отці Павліцький, Старов'єйський, Залєський та інші.

Роман служив Папі під час Літургії та отримав благословення зі словами: «Optimam partem elegant, quae non auferetur a te» («Ти вибрав найкращу частину, яку не відніметься тобі») (Шептицька,1994: 82). Юнак також мріяв попросити Вселенського архиєрея: «за Вашими молитвами поможіть мені вступити до Василіян». Під час навчання в університеті та упродовж поїздки до Риму студент готувався особистою молитвою за просвітлення розуму, радився зі своїм духовним отцем, щоби в усьому сповнити Божу волю (Шептицька, 1994: 78).

Знаковим для Романа був 1887 р. Б., бо багато ласк отримав від Бога. Весною, потрапила йому до рук книжечка о. Маріяна Моравського Т. І. під назвою «Про почитання Серця Христового». Там він прочитав, що однією зі святих, які особливо звеличували Христове серце, була свята Катерина зі Сієни. Вперше почувши це ім'я, Роман пережив щось на зразок «любови з першого погляду». Ця свята стала йому «дорожчою ніж рідна сестра», з якою він ніколи не розлучався. Ця сестра стала для нього даром неба, його духовною опікункою, неначе видимим ангелом-охоронцем, що завжди була біля нього й завжди допомагала йому. Мати свідчить: «Не пам'ятаю вже тепер тих тисячних доказів, які він розказував мені про її опіку, цієї "дорогої Сестри", та знаю, що за його спонукою, ми всі обрали її

нашою патронкою. Згодом прочитав її життєпис (народилася в Сієні, у 18-му році вступила до монастиря, згодом жила тільки святим Причастям, була стиґматизована, мала об'явлення, відзначалася палкою любов'ю до Спасителя, особливою пошаною до Христового намісника, прожила 33 роки), і з ще більшою довірою передав їй справу свого покликання, а також єдности Сходу з Апостольським Престолом, щоби «вона стала Христовим намісником на Сході». Було чимало доказів опіки цієї святої, а один з них графиня Шептицька описала. Після гострої дискусії «про жидівську справу», де Роман проявив себе надто запальним, повернувшись до кімнати, зачинив двері. Тоді юнак почув слово «покора», що впало наче грім і зрозумів: «це був голос святої Катерини й знаю теж, що це була відповідь на все, про що я того вечора говорив» (Шептицька, 1994: 92).

Батько сам запропонував Романові поїхати на декілька тижнів до Хирова й Добромиля, щоби побути на свіжому повітрі, а ще сказав: «Нехай приглянеться зблизька Василіянам й їхнім правилам, тепер уже пора». Граф Шептицький також дозволив синові далі мати духовний зв'язок із о. Яцковським, який був на час випробувань перерваний. Спілкування з добрим давнім духівником і доброзичлива атмосфера в Хирові й монастирі в Добромилі наповнювали душу Романа миром і радістю: «Я такий спокійний і так мені добре, що за це я спеціяльно дякую Господеві» (Шептицька, 1994: 93).

Жертовна любов до Господа Бога, сповнення Його святої волі були єдиною метою усіх старань і страждань юного подвижника.

19 серпня 1887 р. Б. писав: «Будьте спокійні, моя Дорога Мамо; виконувати завжди Божу волю й тільки Його волю — оце моє завдання і бажання.

Не бійтеся, що мені може бути дорожча моя ідея, тобто Василіяни, ніж Божа воля». А з Добромиля 21 червня написав: «<...> Ось я вже в Добромилі й чуюся такий щасливий, такий спокійний, що не можу навіть сумніватися, що тут є моє властиве місце» (Шептицька, 1994: 94). Згодом, 25 серпня зізнавався у листі до матері: «...я насолоджуюся тут відпочинком і спокоєм, про який дотепер я не мав найменшого поняття і про який я не мріяв. Тут усі дуже добрі для мене і Господь Бог пригортає мене до Себе чимраз більше й більше. Всі клопоти цего світа зникли для мене; тепер я бачу тільки Господа Бога й шлях, який провадить до Нього. Ніщо мене не турбує, ніщо не хвилює і хоча тут падає дощ і віють вітри, то небо моєї душі ясне і світле» (Шептицька, 1994: 95).

Між першою (1886) і другою (1888) поїздками до Італії була ще подорож на східні терени у 1887 р. Б. У другій половині жовтня батько вислав сина в подорож до Росії, до якої входила і східна Галичина, і Київщина. Подорож почалася з Поділля, де Роман мав чимало знайомих. Мати писала: «Ці краї притягали його до себе потребою ширення апостольського духа. Він багато молився за них і остаточно в надії за їх навернення та визволення від схизми постановив пожертвувати своє життя».

Софія записала ще таке зізнання сина: «Я знаю докладно, що мене чекає — поляки вважатимуть мене за українця, а українці будуть мене трактувати як поляка, та дарма! Господь Бог кличе, треба йти!» (Шептицька, 1994: 95). І мати продовжувала спогади про сина: «<...> страждав більше від других з приводу братовбивчої боротьби одних проти других. Та найбільше боліли його безперервні щоденні страсті Ісуса Христа в святотатських відступниках. Його боліла племінна незгода в краю, та йому залежало не так на поєднанню їх, як радше на здобутті для Христової Церкви народів невірних чи невіруючих, аж до індійців і японців» (Шептицька, 1994: 95). Ось так Бог і Його Царство на землі та спасіння всіх народів були провідними християнськими стараннями, але початок примирення і духовно-національного відродження майбутній Митрополит Андрей бачив у рідному народі русинів-українців та у примиренні між народами, з яких він походив — українським і польським. За ці навернення і взаємне прощення він бажатиме принести себе Богові в цілопальну жертву і неодноразово проситиме це в Господа Бога через посередництво Його слуг, благословення на мученицьку смерть. Божа воля, як виявилося згодом, була в тому, щоби стати жертвою в усіх святих прагненнях цього апостола єдности і примирення з Богом і між народами, стало все його страдницьке і подвижницьке життя, увесь довготривалий життєвий хресний шлях аж до передсмертних останніх мук і скорбот.

Віхами утвердження і зростання на цій духовній дорозі самопосвяти були ті люди і події, які Боже Провидіння передбачливо поставило на його життєвій дорозі зростання в молитві й жертовній любові до свого рідного християнського, православного за вірою українського народу, до якого він повертався з польського середовища, та за примирення і єдність між усіма християнами, зокрема католиками і православними в одній Христовій Церкві, веденій Святим Духом і очолюваній Христовим намісником на землі, Вселенським архиєреєм — Першим Верховним архиєпископом — Папою Римським. Підтримкою, однодумцями і заохоченням прямувати обраним шляхом, серед інших, виявилися такі постаті, в часі побуту в Україні й Росії: старший досвідчений римо-католик, пан з Поділля Фелікс Собанський. «Старець і юнак Христової віри зустрінулися зі собою і побачили, що вони оба Христові» (Шептицька, 1994: 98).

Однодумцями, яких зустрів у Києві, були дещо старші від Романа, але молоді духом й відважні: граф Юрій Шембек, уродженець Устя на Поділлі, майбутній римо-католицький полоцький єпископ; професор Володимир Антонович, який повернувся від ополяченого шляхтича до свого давнього українського роду, прийняв православну віру і почав йому служити як український дуже освічений історик (він із собою привів гостя до гуртка української громади в Києві, вони ходили на її засідання, відвідували музей Духовної Академії, там вели розмови на тему ікон з тогочасним

кустосом, а пізнішим відомим істориком української літератури Миколою Петровим). А ще побував Роман у Києво-Печерській Лаврі, в інших монастирях, історичних місцях.

Перед від'їздом до Москви 9 листопада 1887 року Роман писав матері: «Київ зробив на мені гарне враження; там застав я багато поляків, з якими познайомився і деякі зпоміж них дуже мені сподобалися.

Щодо мене, будьте зовсім спокійні; в Москві є теж поляки, з якими я познайомлюся, тож ніде не буду почуватися осамітненим. Я купив тут декілька книжок. Між іншим я познайомився з проф. Антоновичем, дуже вченим істориком і дуже цікавою людиною» (Шептицька, 1994: 98–99, 151; Новак, 2023: 216–219).

Враження від Москви були в Романа дещо іншими, ніж від Києва: «Релігія сперта в них на формах, більш холодна, ніж у Києві, співи — які радше нагадують громовицю в день бурі, ніж пташиний спів у гарний літній день» (Шептицька, 1994: 100). Він відвідав різні культурні, історичні та релігійні місця, зустрів чимало цікавих осіб, не тільки з польського середовища, зокрема професорів Ґераського, Брідішена, отця Врублєвського — «людину великого духа, яка добре знає світ», Марка Кропивницького — «письменника і дуже цікаву людину», а найцікавіша особистість — релігійний російський філософ — Володимир Соловйов — «це отой, задля якого я залишився тут <...> людина, про яку ще перед двома роками говорилося так багато! в дусі католицької Росії. <...> варто було

подорожувати аж до Москви, щоби бодай познайомитися з ним» (Шептицька, 1994: 99–100).

Роман регулярно відвідував щоденні Літургії й молився. Усюди «Ангелом Хоронителем» і помічницею в подорожах та зустрічах була св. Покровителька з Сієни: «Свята Катерина мені допомагає, я відчуваю її близько себе, нехай вона охороняє та потішає Вас також <…> Запросить її, щоб вона разом із Вами вислухала Службу Божу, я певний, що вона це зробить» (Шептицька, 1994: 100).

Пізньої осені Роман щасливо повернувся до Польщі, спочатку до Варшави, а 1. XII. вже планував бути в Кракові, бо 10 грудня мав складати іспит в університеті, де ще продовжував навчатися.

Найцікавіша й остання з трьох, подарованих батьком подорожей була друга поїздка до Риму, запланована на цілу зиму. Мати Софія мала би також поїхати до Риму, взявши з собою найменшого сина Леося (Лева) та близького хлопця Стефанського. Романа батько вислав наперед, уже 02.01.1888 р. Б. на святкування 50-літнього ювілею священства Папи Лева XIII і канонізації декількох святих.

Остання подорож була надзвичайно багатою на різний досвід перебування в історичних місцях та на зустрічі з відомими людьми. Ще перед приїздом матері Роман вирішив деякий час духовно усамітнитися на молитві й роздумах про своє покликання через перебування високо в горах, у славному монастирі бенедиктинців Монте Кассіно. Саме тут кандидат до Василіянського монастиря пережив найважче випробування на дорозі вибору обряду монашого

чину. Софія засвідчила це з розповідей свого сина: «Це була страшна хвилина, хоч вона тривала ледве декілька хвилин. Під час молитви заволоділо мною нараз таке глибоке пізнання-візія, такої могучости й величности латинської Церкви, її краси й духовних скарбів, що мені здавалося, що я не можу від неї відірватися і поза нею не можу служити Богові. І все зачало хитатися й валитися в мені. Тоді я вчинив совершенну постанову повної присвяти Господеві, цілковитого прийняття Його пресвятої волі й знову — все пішло — як блискавка, після блискавично наступили по собі неначе три удари грому, а тоді я відзискав повну свідомість і зрозуміння, що Бог хоче мати мене серед Василіян, а після тієї свідомости вернувся повний, досконалий спокій…» (Шептицька, 1994: 108).

Боже Провидіння попередніми випробуваннями гартувало юнака до цього найважчого. Повернувшись до Риму, Роман розповів свій досвід кардиналові Лєдоховському, який впевнено відповів, що в цій події-видінні він виразно бачить підтвердження правильности вибору покликання. Переповівши все, що трапилося, Роман признався матері: «Але якщо це було би сталося перед чотирма роками, тоді хто знає, чи витримав би отсю пробу й не став би Венедиктином…» (Шептицька, 1994: 108).

Великою радістю для сина був приїзд до Риму матері Софії, якій він хотів особливо виявити вдячність за все, що вона перенесла через його випробування на дорозі покликання. «Я щасливий понад усяку міру з приводу приїзду Мами! Вже третій день Ви тут, а я аж досі не

встиг подякувати Татові за оте щастя, що його маю від нього!» Подібно і Софія засвідчила: «Прекрасне й чарівне було це наше римське життя — ми почувалися там наче паломники або артисти, а все-таки засідали при власному домашньому вогнищі. В годині пів до сьомої рано ми були на Службі Божій і ніколи не занедбали тих Господніх посіщень. <...> Не можна собі уявити кращого провідника по Римі від Романа, він знав музеї, знав церкви, знав палати, їхніх мешканців та їх історію; його ентузіязм для архитворів мистецтва переходив і на нас…» (Шептицька, 1994: 111).

Окремою сторінкою вписувалися зустрічі з визначними людьми, яких знав Роман, а вони запрошували його в гості, до спільної трапези, на аудієнції. Особливо охочі були виявити гостинність, коли довідувалися, що до сина приїхала мати. На одну з аудієнцій мати і син спізнилися, і це спричинило сумні й болючі пережиття.

8 березня о 17.30 Роман і мати Софія були запрошені на аудієнцію до кардинала Чацького. Через велику втому матері вирішили відкласти відвідини на інший день. Однак саме того дня пополудні кардинал несподівано відійшов до Господа. Вістку про смерть отримали щойно 10 березня, в день похорону покійного, після вислуханої Служби Божої. Участь у похороні, останнє прощання з близькою серцю особою, залишило болючий спомин у душах обидвох. Однак світлих радісних пережиттів було багато більше.

У Римі під час двох подорожей Роман зустрічався з багатьма визначними духовними людьми. Один раз прислуговував на Святій

Літургії і двічі був на аудієнції з Папою Левом XIII. Понтифік благословив і підтримав його у добрих намірах, заохотив йти обраною дорогою монашого покликання, додавши: «Василіяни мають перед собою велике майбутнє в Церкві!» А на завершення родинної аудієнції, на якій була також мати Софія, брат Лев і ще Стефанський, кандидат до духовного стану, графиня засвідчила святішому Отцеві: «Ваша Святосте, — він готовий пролити свою кров, як мученик, якщо Бог забажав би цього — ради Його святої справи, а я заявляю тут перед Вами, що я вповні посвячую його на Боже діло й бажаю того самого, що й він». Насамкінець Роман попросив благословення для Василіян. На прощання, взявши Романа за руку, Папа сказав зі зворушенням: «А Вас усіх благословлю ще раз, зокрема для Вашого покликання передаю Вам моє спеціяльне благословення!» (Шептицька, 1994: 116–117). Аудієнція була призначена поза часом, «це було щось із ласки Провидіння <…> І я <…> дякую за це Господеві!» (Шептицька, 1994: 118).

Бог немов би переплітає страждання з хвилинами надзвичайних потіх. У Римі Роман пережив мить болючого і тривожного випробування в монастирі Монте Кассіно, але згодом отримав передчуття наземної радости й щастя з усією родиною, вже однодумців. Тут здійснилася ще одна заповітна мрія юнака, щоби до Риму приїхав батько, який також в душі страждав за сина. Господь подарував у важкий і скорботний передпасхальний час страсного тижня спочатку зустріч із братом Казимиром, який прибув з

паломниками з Польщі, «а пополудні з'явився батько з Олесем». Усе це були надзвичайні Божі дарунки. «Господь дозволив нам у Своїй доброті, провести ці останні Великодні свята зовсім інакше, як усі попередні, найбільше величаво й то в Своїй власній столиці. Лише один наш син Станіслав не був разом із нами, він не міг приїхати з приводу коротких ферій із військової Академії. <...> Ще й другою ласкою Бог поблагословив ці свята, як зрештою завжди позказував нам шлях Своїми благословеннями дороговказом, щоби ми не забували, що Він веде нас до Себе, дарма що не раз і по твердій, земній груді.

Тим разом — це була розмова з батьком, може перша, в якій вони оба досконало пізнали себе й взаємно зрозуміли» (Шептицька, 1994: 118). Звернувшись до батька, син весело сказав: «Маю надію, що сьогодні я вже востаннє одягнув фрак». Душевна розмова, при горіючій ватрі, затягнулася на всю ніч. Роман виявив сподівання, що «будемо гуртуватися — об'єднані в Господі, — й відчуватимемо, що Він посеред нас». На другий день батько зі сльозами в очах казав: «Перший це раз я проглянув наскрізь його душу й зрозумів, яким є його покликання. Ніколи не зможу Богові подякувати найбільш сердечно за цю розмову… бо якщо ми могли би тому хлопцеві дарувати й цілий світ, то це не вдоволило би його, бо чого іншого він бажає» (Шептицька, 1994: 118).

Було ще чимало «ясних, веселих, щасливих днів», зокрема ще чотири загальні аудієнції святішого Отця з паломниками, різні

Богослужіння, «веселі й повні чару прогулянки» <...>, але вже під час останніх днів відчувалося, що тепер — це вже початок кінця, що то вже останні хвилини, які проводимо разом з Романом, який є ще одним із нас». — І мати продовжувала зворушливо, з письменницьким хистом описувати останні події перед від'їздом сина Романа до монастиря. Для більш автентичного пережиття досвіду, як смуток і радість ідуть в парі, та як віра й молитва дають силу в мирі все пережити, будемо описувати дальші події, переважно, словами живих свідків.

«Почалися довгі, зворушливіші від звичайних прощань із приятелями й знайомими. <...> 22 квітня ми виїхали з Риму <…> Щойно у Відні я усвідомила собі, що то не я одна відчуваю початок кінця, що не тільки я одна числю дні, а може вже й години… Я відчула то у виразі лиця Романа, в його голосі <...>

Нехай світ не каже, у своєму безглузді, що до монастиря йдуть ті, що не вміють любити, а бояться страждань; Нехай не каже також, що кому Бог дає ласку покликання до Своєї служби, вже тим самим звільняє його від терпінь. Нехай ніхто не говорить: "Щасливий", бо люди не розуміють ні того щастя, ні якою ціною його здобувається. Господь напевно кликав Ромця і він напевно з повною вірою й радістю йшов за цим голосом і покликанням, але все таки — починаючи від Риму, аж до хвилини, коли переступив поріг Добромильської обителі, лише страждання виповнювали його душу.

Ми приїхали до Кракова 27 квітня, а в декілька днів, згодом Роман вернувся <...> Я поклала руку на його рамені й сказала: “ходи на вечерю”, а коли він не відповідав і не переставав укладати книжки, я додала: “Ох, Ромуньку, як страшно тяжко!”

Він був схилений, тепер випрямився, підніс угору бліде лице, що висловлювало біль, а його очі зайшли слізми та сказав: “Я тепер уже ніщо не поможу Мамі, бо сам ледве стою на ногах”. Цей вираз, що я побачила тоді на тому дорогому лиці, коли Роман переживав може найгостріший перелім у своєму серці, я побачила згодом ще один раз, коли він — під час своєї першої Служби Божої, цілий осяяний Божим Духом, задивлений у Божественне Тіло й Кров Господню, що перший раз спочиває в його руках, коли він причащав нас та говорив: “Оце Агнець Господень”. Дивлячися на Христову жертву, те саме страждання відбилося тепер на його лиці, коли він складав жертву зі себе самого — як я це зауважила» (Шептицька, 1994: 119).

Студент Роман три тижні готувався до успішного захисту докторату; замкнувся в келії монастиря оо. Ісусівців, виділивши лише для любої матусі один день св. Софії.

Перебуваючи разом з мамою останні дні в Кракові, зробивши візити до знайомих і близьких, вони спільно відвідували їх і зворушливо прощалися, а принагідно разом із матусею подорожуючи, згадували все своє хресне минуле життя у світлі величної жертви Христа. Виконавши волю батька до кінця, вистоявши з Божою

допомогою всі випробування, Роман повернувся до Прилбич «з докторським дипломом у бляшаній пушці».

Ми застали в Прилбичах батька, Левчика… Роман цілими годинами перебував у своїй кімнаті, порядкуючи листи, книжки й особисті речі. Найдорожчій матері передав улюблений молитовник «Animae Christianae» з написом о. Яцковського, Мощехранильниця, подарована Романом матері ще в Римі, поповнена більшими чи меншими срібними медаликами, які він сам добирав і доповнював ще в Римі. Суттєво збагатилася мощаниця частинкою Господнього Хреста, яку як безцінний дарунок матері син носив при собі впродовж п’яти років, а «тепер уже краще нехай у Вас залишиться». Мати продовжує оповідати, що над срібним хрестом із тою найсвятішою пам’яткою Роман примістив частинку з могили Богоматері. Була мощениця збагачена декількома мощами (св. Франциска з Асижу, св. Антонія з Падуї, св. Бонавентури, св. Катерини зі Сієни, св. Тереси) на звортньому боці медальйона священномученика Йосафата, а у великому медальйоні знаходилися основники монаших Чинів, а саме: св. Василій Великий, Венедикт, Домінік, Франциск Серафік, Вінкентій з Павльо, Ігнатій Льойоля, Франциск з Павльо, Каміль з Лелі та Петро від Хреста. А нижче в одному медальйоні патрони батьків і померлих синів: Іван Кантий, Софія, Степан, Юрій, а вгорі віночком довкруги: Роман, Олександр, Станислав, Казимир й Лев.

За день до того, як покинути рідний дім і вступити до новіціяту, Роман написав молитву за свою родину, а в день свого від’їзду вранці

приніс її матері та вложив до мощехранильниці в каплиці-усипальниці.

«Ісусе Христе, стаю разом із Твоєю Матір'ю, разом зі св. Йосифом і св. Катериною з Сієни, нашими Покровителями, і передаю Тобі в опіку цілу мою родину.

Допоможи їй, Господи, розростися широко й у всіх поколіннях служити Тобі вірно. Дай їй батьків, щоби вони явно й відважно визнавали Твою святу Віру й жили в дусі Твоїх законів. Нехай за неї гинуть, як св. Йосафат, а як Катерина зі Сієни на Заході, так вони на Сході борються за визнання Твого Намісника.

Зволь, о Господи, покликати з нашої родини священиків, апостолів, мучеників, святих. Не нам, Господи, не нам, але Твоєму імені дай хвалу в нас і через нас, як даєш хвалу імені Твоєму в законах і через закон.

Твоїм законом вчини нашу родину, покликуючи в кожному поколінні кількох її членів до служби Твоїх Престолів.

Дай їй духа любови, яку приказав синам Василія, — духа убожества, якого визнавцем був улюблений Тобою св. Франциск, — духа покори й послуху, яким служили Тобі сини Ігнатія, — духа милосердя, якого зразок Ти дав нам у св. Вінкентії.

Прийми, Господи, й вислухай отсю молитву, зложену на руки Твоїх Святих, а наших Покровителів. Амінь.

Роман Шептицький, с. Прилбичі, 28 травня 1888 року» (Шептицька, 1994: 123).

Прикладом і словом мати Софія вчила сина все робити з Богом: і розпочинати, і завершувати всі важливі справи, навчання, подорожі, чи приймати рішення…«Ми приклякнули перед мощехранильницею, що висіла над клячником — батько, Ромцьо, Леось і я, а також давня бона Куїловська й майже вихований у нас економ Моліцький. Як стільки, стільки разів у сумних і радісних хвилинах, перед кожним виїздом до шкіл наших дітей і перед кожною подорожжю, без найменшого плачу, ані дрижання голосу, поволі, голосно я відмовила молитву: “Під Твою милість” і ”Царю Небесний”. Відтак мовчки ми всі поцілували його, ніхто не сказав ні слова й від цієї хвилини, аж до того моменту коли ми переїздили браму, а я ще раз голосно перехрестилася, то все таки в сінях і перед домом довкруги повозки зійшлися всі домашні; Роман кожному з них подав на прощання руку й кожний поцілував її. Саме тоді в Брухналі дзвонили на вечірню, коні іржали, пташки співали» (Шептицька, 1994: 124). У неділю Зіслання Святого Духа, молодий Шептицький у товаристві батьків вирушив з рідного села до Василіянського монастиря у с. Добромилі.

Мати стверджувала, дивлячись на всі історичні події, які сталися в їхньому спільному житті, що «Сам Бог хотів, щоби Роман виїхав з родинного села <...> Коли буде голоситися св. Євангеліє словами: “Ідіть і навчайте всі народи, хрестячи їх в Ім’я Отця, і Сина й Святого Духа, Амінь”» (Шептицька, 1994: 123–124).

Спільною молитвою «домашньої церкви» завершився життєвий шлях молодого доктора права у рідному домі, в с. Прилбичі,

28 травня 1888 р. Б., а відкрився наступий у Василіянському монастирі. Перед монастирем у Добромилі Софія поклала свою руку на руку Романа. «Мама вірно витримала аж до кінця», він схилився низько аж до руки, що була сплетена з його рукою й поцілував її (Шептицька, 1994: 125).

Роман гостинно та з любов'ю був прийнятий монашою братією, а батьки, бачачи його осяяне радісне обличчя, поглянувши на себе, у своїх серцях благодарили Бога за його щастя. А коли син, уже з монастирської келії, рукою прощався зі своїми батьками, повозка виїхала у браму під вежею і батько монаха Романа зупинив коней і промовив: «тут каплиця, — вступім». Далі Софія так пише про цю подію : «І ми висіли <...> він підійшов до престола, впав навколішки перед Найсвятішими Тайнами, чолом ударив об землю і довго молився… Відтак ми їхали мовчки, раз тільки батько сказав: "як після похоронів, але така була Божа воля й йому там добре…"». З цією думкою погодилася і дружина графа, яка також відчувала болючу рану в серці, однак розуміла: «це було неминуче, щоби така хвилина настала, рана раною, кожна має свій день горячки, а пізніше загоюється». Уже вдома, на другий день, Софія застала батька, як він читав молитовку Ромця, а сльози текли по його обличчю. Граф промовив: «Ні, ні, — то не сльози жалю, а скоріше це сльози радості, що таким Господь дав нам його й таким покликав для Своєї служби, а ми либонь не заслужили на це, хіба ти це випросила в Бога своїми молитвами…» (Шептицька, 1994: 125).

Свої зворушливі поетичні роздуми над рішенням улюбленого сина, як вияв послуху Божій волі, об'явленої в часі щирої сердечної молитви, залишила і мати Софія, яка дуже тяжко пережила жертовну самопосвяту сина: «А там… у тиші монастирських мурів, під покровом Найсвятішої Діви, беручи на свідоцтво проявлену йому Божу волю, провідника своєї душі, який був свідком його чистої молодости, моє хлоп'я молиться перед Господом і питається: «Господи, чого бажаєш, щоб я вчинив?» А Господь відповідає йому в душі — тим голосом без слів, якого людське вухо не чує, але серце розуміє: "Покинеш батька й матір, братів і свій дім, покинеш обряд, який виховав тебе для Мене й який ти від дитинства полюбив, покинеш звичаї, які вросли у твоє серце і підеш до нового життя, до чужих людей, може нерадих… та візьмеш Мій Хрест на свої рамена та зазнаєш посуджень, підозрінь у тому, що для тебе найсвятіше і від Мене передане… зазнаєш може й людської погорди… твої найближчі будуть здвигати раменами й називати тебе шаленим, а мати над тобою плакати буде і в її плачу покинеш її, але підеш, бо Я тебе кличу й служитимеш Мені аж до смерти, може навіть мученичої…"» (Шептицька, 1994: 12).

У глибоко побожній родині Шептицьких завдяки живій вірі й щирим молитвам батьків і дітей Божа благодать привела до перемоги добра над злом, благодаті над гріхом, смиренного послуху над гордовитим бунтом, остаточно, святої Божої волі, об'явленої у Христі, над сліпою самолюбною людською волею. І сльози смутку й розчарувань обернулися на радісні сльози Надії у Господі Ісусі.

4. Подальші віхи на дорозі жертовного життя

Нова сторінка на цій хресній дорозі новоприбулого кандидата до монастиря Романа — це вже монаші обов'язки та нелегкі випробування, зокрема нова смертельна загроза та довготривале лікування (1891–1892) від переохолодження та ослаблення організму (Королевський, 2014: 62–63).

А згодом — і священничі свячення (03.09.1892), урочиста перша Свята Літургія в рідних Прилбичах, попереджена дуже успішними трьохденними місійними науками та постом на хлібі й воді всіх односельців. Потім будуть ще різні випробування на шляху до святости — головного покликання християнина. І коли здавалося, що мета — весь час перебувати поза світом, «у келії на молитві» — вже досягнута, прийде новий етап хресної дороги за Ісусом — архиєрейське пастирське служіння, спочатку (1899), як єпископа Станіславова (нині Івано-Франківськ), а незабаром (1901) у Львові, як архиєпископа і Митрополита Галицького... Та це тільки новий початок на довгому, понад 40-літньому, повному посвяти й самозречення шляху служіння доброго пастиря, передусім, для своїх вірних та люблячого духовного батька всього русько-українського народу, а також невтомного слуги-помічника й захисника для інших сусідніх народів, яких прагнутиме, щирою любов'ю і жертовним служінням привести до живої віру в Ісуса Христа, розп'ятого і Воскреслого, а через Нього — до Дому, Єдиного для всіх, Небесного Отця.

Великий Митрополит в євангельській вірі й смиренній мудрості принесе себе в цілопальну жертву з любови до Господа Ісуса та з Христом за свій християнський поділений український народ, за примирення християн і за всіх, за кого помер Спаситель світу. Він робитиме все, щоби, по всеблагій Божій волі, «усі люди спаслися і прийшли до розуміння істини», щоби незабаром «був один Пастир і одне стадо», чого так бажає наш Небесний Отець і за що, й далі, молиться і жертвується Його Син у Святім Дусі через Обручницю Церкву.

Завершення

А кінець справу вершить!

Народна мудрість

Від початку і до останку життєвого шляху Роман Андрей ішов за Ісусом Христом хресною дорогою самозречення, умертвінь і щирої розмови з Богом в різних, часто драматичних, ситуаціях життя — дорогою молитви.

Початкове умертвіння від солодощів, з любови до Бога і ближніх у дитинному віці, зросло через повне зречення з вигідного графського життя, з кар'єри у світському житті та повернення до православної віри своїх предків у східному візантійсько-українському обряді в лоні Католицької Церкви, до цілковитого усамітнення від світу, щоби «перебувати в келії на молитві» та до повної посвяти себе Господу Богу, Його Церкві, українському, й всім народам.

Роман Андрей залишив чи змінив свій римо-католицький обряд не для того, щоби залишити Христову Католицьку Церкву, але, з Божою допомогою, привести до неї східні християнські народи, передовсім, народ своїх предків русинів-українців.

Юнак усе полишив, що мав у світі: дім, батьків, друзів, рідних та близьких серцю людей, улюблені заняття, щоби цілковито посвятити себе Ісусові Христові, а відтак, принести з себе цілопальну жертву за тих, хто ввірені йому як пастиреві Христового стада (свідчив про це у Посланнях як єпископ Станіславівський, згодом — архиєпископ і митрополит Галицький, що бажав віддати своє життя за свою духовну паству). Був готовий віддати себе в жертву Богові — віддаючи себе в руки ворогам Христової Церкви і рідного українського народу, в жертву за святу віру, за навернення і єдність християн та примирення між українським і польським народами. Три роки (1914–1917) був царським в'язнем, двічі просив Папу благословити його на мучеництво (1923, 1941). Врешті, з волі Божої, смиренно прийняв хрест-параліч як довготривалу жертву і ніс його аж до смерти, а останні дні життя — передсмертну недугу і душевну боротьбу, правдоподібно, пожертвував Господу Богу, як надолуження — *субституцію* за гріхи свого народу, бо просив дати йому прочитати твір Едмона Ростана «Сірано де Бержерак», в якому така жертва спокути за іншу особу описувалася (Королевський, 2014: 441–442).

Роман Андрей Шептицький у мовчазній жертві, сердечній молитві та кількаденному передсмертному пості завершив свій

земний шлях-подвиг як невтомний молільник за народ і його пророк. У молитовній передсмертній тиші, яку порушило коротке пророче батьківське слово «про Божий суд і величезну Божу ласку» (Королевський, 2014: 443), духовний воїн Ісуса Христа у мирі відійшов до свого Царя Бога і Спасителя, якому вірно і жертовно служив увесь свій вік. Він міг би повторити за апостолом Павлом: «Я боровся доброю борнею, скінчив біг — віру зберіг. Тепер же приготований мені вінок справедливости, що його дасть мені того дня Господь, справедливий Суддя; та не лише мені, але всім тим, що з любов'ю чекали на його появу» (2 Тимотея 4: 7–8).

Народна мудрість вчить: «Verba docent, exempla trahunt». Наш праведний Митрополит і словами навчав, і прикладом життя заохочував усіх, хто був йому Богом ввірений, чи кого Господь ставив на життєвій християнській дорозі, довіряти Богові своє життя і різні виклики, відважно йти за Христом, Його слухати. Як і він сам слухав Божі слова, «зберігав у серці», бо полюбив Господа Ісуса зі всіх сил і понад усе земне, а свою жертовну любов засвідчив вірністю євангельським істинам та покірному підкоренню Божій волі, яку він старався пізнати у щирій молитві, через Боже Слово, науку святої Христової Церкви, через свідомий і добровільний послух своїм наставникам. Роман Андрей спочатку був слухняним сином, зокрема покірно прийняв важкі й довготривалі випробування правдивости свого покликання до Василіянського монастиря з боку батька, а згодом слухався слів і настанов духовних наставників (духовного

отця, настоятелів монастиря, Папи Римського). Не нарікав у стражданні і не проклинав ворогів, покірно прийняв несправедливий присуд російського царя та ув'язнення за правдиве свідчення про відмінність між справжнім «Божим православ'ям», яке є в Христовій Католицькій Церкві, та іншим — «казьонним» в російській імперії. Його слова і сьогодні навчають Божої Христової спасенної науки, яку він сповідував; бажав її правдивість, яка виявляється в жертовній любові ближнього, свідчити щоденною, негаласливою, «муравлиною працею» та посвятою себе Господу Богу, святій Христовій Церкві, рідному українському народові та всім людям доброї волі з усіх народів, найперше, покривдженим, самотнім, вдовам, сиротам, переслідуваним за правду, за віру, за свободу слова й совісти. Митрополит як люблячий батько дбав про освіту, виховання і духовно-інтелектуальний зріст у вірі й любові, національно-культурний, економічний розвиток усього народу, зокрема талановитих дітей, молоді, та щоби все творилося в євангельському християнському дусі. Особливо дбав духовний пастир про духовенство й монашество та про справу єдности всіх християн, якій присвятив усе своє життя.

А тепер слово за нами, його нащадками, кого будемо слухати, чого навчатися, за ким іти, кого наслідувати.

Триєдиному Господу Слава навіки!

«Ісус Христос учора й сьогодні — той самий навіки» (Євреїв 13: 8). Як колись, так і тепер Він кличе за собою бідних і багатих,

невчених і вчених, малих і великих — людей доброї волі, бо за всіх віддав Своє боголюдське життя, щоби просвітити нас євангельським словом істини, навчити жити в любові Бога і ближнього та прикладом жертовного служіння у Любові потягнути за Собою, бо безмежно любить кожного з нас; як Він полюбив свого майбутнього великого пастиря, молільника за народ, великого Митрополита, велику праведну Людину, якою він став через те, що почув слово Христової Благовісти, прийняв і зберіг його у серці та щирою вірою й витривалою щоденною працею втілив у життя, яке стало новим буттям дитини Божої, здатної любити аж до смерти.

Ісус Христос любить і тебе, дорогий читачу, і мене грішного. Господь любить усіх людей, Він стукає до наших сердець і чекає на особисту добровільну відповідь: «так» або «ні». Діва Марія, апостоли, безліч християн і, зокрема, мале хлоп’ятко Роман Марія Александр Шептицький сказали Господу Ісусу — «так!», і пішли за Словом, наслідували Його приклад. Усі вони мали нелегке життя, але духовно багате, дійсно щасливе-блаженне, гідне Людини — дитини Божої, учня і друга самого Христа Бога, Царя Слави, Спасителя кожної людини, яка увірувала та відважилася піти за Господом, куди Він поведе, бо відчула та прийняла ту єдину Любов, здатну духовно відродити і перемінити людське серце та все єство, ощасливити кожну людину, яка приходить на світ, принести довготривалий сердечний мир, злагоду в родинах, між людьми і народами та «братолюбіє» між усіма дітьми Великого Бога — Отця, і Сина, і Святого Духа.

Господи Ісусе Христе, покірно благаємо Тебе, прослав славою святих Твого вірного слугу, Митрополита Андрея Шептицького. Він упродовж свого праведного життя, повного терпінь і досвідів, був добрим пастирем свого стада і великим подвижником церковної єдности.

А через його прославу й заступництво пошли і всьому нашому народові великий дар єдности і свободи, а нам, що просимо, — дар небесної мудрости, братньої любови та святої молитви, зродженої живою євангельською вірою і непохитною довірою до Тебе, Всеблагий Господи. Амінь.

Пресвята Тройце, Боже наш, слава Тобі в усіх Твоїх святих!

ЛІТЕРАТУРА

Біблія. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка. Рим: Вид-во оо. Василіян, 2005, 1475 с.

Гузар Л. Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму. Львів: ДНУ імені Івана Франка, 2015. 496 с.

Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) / пер. з фр. Я. Кравець. Львів: Свічадо, 2014. 512 с.

Сліпий Й. Про молодечий вік нашого Митрополита. *Твори Кир Йосифа Верховного Архиєпископа і Кардинала*. Т. 2. Рим, 1969. С. 197–219.

Шептицька С. Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Львів: Свічадо, 1994. 155 с.

Зіновій Свереда

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ЯК ЗАСНОВНИК СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ УГКЦ

Віра і наука

У час війни і відбудови України існує потреба в сильних особистостях, які творять історію, а не піддаються під її умови та перешкоди. Дуже важливо пам’ятати приклад в історії як тих осіб, які засновували різні організації, так і тих організацій, в середовищі яких виховувались лідери для народу. Для українців важливу державотворчу роль виконувала церква як інституція, християнство як віра, світогляд, цінності, виховання і освіта, єпископи як лідери та авторитети.

Постать Митрополита Андрея Шептицького посідає центральне місце в історії української духовности, культури та суспільної думки початку і середини XX століття. Його діяльність охоплює церковну, освітню, економічну, культурну та політичну сфери, в яких він поставав не лише як духовний пастир, а й як реформатор, мислитель і провідник соціального відродження. Андрей Шептицький вважав, що справжнє відродження народу починається з внутрішнього морального й духовного оновлення, але мусить проявлятися в конкретних соціально-економічних діях, у творенні структур добра,

справедливости та солідарности як альтернатива до інституцій зла, які породжують грабунок і бідність.

Найцінніші матеріали та документи про діяльність Митрополита Андрея Шептицького зараз зберігаються в архівах, зокрема у фондах історичного архіву у Львові, в бібліотеках та виданнях кооперативного руху, в листах та згадках сучасників, письменників, в архівах Ватикану, в міністерствах Австрії та Польщі. Але головне — це історична пам’ять народу, який з покоління в покоління в часи переслідування та підпілля передавав згадку та спадщину про національне відродження завдяки Митрополиту Андрею, що стало основою для незалежности України.

Соціальна доктрина Андрея Шептицького стала певним підґрунтям та основою соціального вчення всієї Української Церкви. Його концепція поєднувала християнську антропологію, соціальну відповідальність і національну ідентичність. Для цього є певні пояснення і розуміння тих історичних обставин.

Друга половина XIX століття в історії українських земель відзначалася глибокою соціальною кризою, породженою колоніальним статусом у складі як Російської, так і Австро-Угорської імперій. На заході України, попри формальну відміну панщини, зберігалися феодальні пережитки, що зумовлювали соціальну депресію народу. Несправедливий розподіл земельних і природних ресурсів (понад 50 % землі у власності двох тисяч поміщиків), монополії, корупція в судах і зловживання аристократії формували

систему економічного поневолення. Селяни залишалися без доступу до освіти, кредитів, землі та можливостей професійного розвитку. Соціальні хвороби — передусім алкоголізм — підсилювали деградацію свідомости, формуючи залежність народу від панівних верств. Місцева аристократія побоювалася появи підприємницького середнього класу, активности громад та інтелігенції, що могли би порушити її політичну монополію. На виборах була реалізована куріальна система, що давала великим землевласникам більшість місць у парламенті (один делегат від землевласників представляв біля 7000 осіб, тоді як один представник селян — більше 200000).

Громади були ослаблені податками та відсутністю фінансової та юридичної грамотности. Українські землі використовувалися як джерело дешевої сировини та продовольства, а також як ідеальний ринок для збуту промислових товарів.

Була проблема «індемнізації» — компенсація за неоплачувану працю до 1848 року. Багато поколінь не могли створити основу для добробуту своїх дітей.

Велику біду приніс державний закон про виробництво алкоголю — «пропінація». Після 1848 року виробництво алкоголю стало монополією та основним джерелом прибутку місцевих поміщиків. У 1878 році в Галичині налічувалося 23 269 корчм, тобто одна корчма на 223 особи, а середнє споживання алкоголю становило 26 літрів на людину на рік. Володимир Навроцький у дослідженні «Алкоголізм і пропінація» писав, що селяни витрачали 54 мільйони

ринських на алкоголь, тоді як їхній річний дохід становив лише близько 110 мільйонів ринських. Загальна алкогольна залежність населення перетворилася на національну катастрофу.

Тому і в Європі, і в Галичині, в західних регіонах України, голос Церкви став голосом протесту і захисту вірних від організованого гріха, породженого колоніалізмом, зокрема браку свободи та поваги до гідности людини.

«*Немає й не буде жодної людської науки чи ідеї, що могла б замінити Боже вчення, бо немає й не буде людини, яка знала б людські потреби краще за Ісуса Христа*», — казав Митрополит у своєму посланні «Християнська робота». Бо вчення Церкви в соціальних питаннях не є чимось новим — це форма постійного заклику християнства до вдосконалення людини.

Його думки поступово були викладені у посланні «Про соціальне питання» з 1904 року.

«*Віра у Христа має бути для нас Законом і соціальним ученням… Лише Христос визначає мету Своєї науки і Закону для переустрою людства, що, починаючи від особи й родини, веде до ладу і сили кожну народну спільноту й усе людство*».

Оновлення людського духу в Христі й із Христом вважалося основоположним для правдивого соціального розвитку. Митрополит називає Христа реформатором усього життя людства:

«*Своєю божественною силою Він хоче оновити цілий світ, зіпсований первородним гріхом. Своїм ученням Він обійняв усе*

людство: немає жодної справи й жодної інституції, яку б Він не хотів перебудувати — утверджуючи правильне й усуваючи хибне».

Людина має прославляти Бога й поза храмом, а найкращий спосіб виявити любов до Христа — будувати суспільство за Божими заповідями. Слуга Божий називає вчення Церкви «молитвою руками». Ось приклад практичної поради:

«*Християнство, мої найдорожчі брати, — не теоретична доктрина, а практика життя; це Закон, який християнин не може усунути, бо (Божий Закон) надає часовому розвиткові логічну місію*».

У розвитку соціального вчення Церкви справді прогрес є лише тоді, коли проголошення християнських соціальних ідей або аналіз актуальної ситуації й виявлення проблеми тісно пов'язані з конкретною дією Церкви. Цей процес має бути нерозривним. Митрополит Шептицький був переконаний, що суспільство, яке дотримується принципів Божого Закону, може розв'язувати щоденні проблеми вірних, але він також тверезо бачить реальність світу, бо «Наша земля була, є і буде наповнена злом».

Митрополит не пропонує соціальне вчення як власну програму чи як програму пап, а виступає посередником, який передає історичне багатство церковної думки й показує, що вчення і діяльність Церкви в соціальному житті — не плід ідей певної доби, а спадок історичної еволюції віри людей упродовж століть. Він указує на спрямованість Христового вчення рятувати людину і формувати в Бозі новий суспільний лад: «*Проповідь Євангелія не обмежується самою*

Церквою. Вона входить у дім кожного християнина, оживляє родинні відносини, приходить у громаду й уводить там новий порядок, доходить до справ, що обговорюються в парламентах і радах, іде до міністрів та імператорів, щоб навчити, як правити й дбати про спільне благо; доходить навіть туди, де народи чи держави воюють, — і накладає на всіх обов'язок справедливости та любови».

Шептицький визначав головним завданням Церкви — «піднести гідність людини», допомогти їй відчути свою творчу місію в суспільстві. Його соціальне вчення базувалося на таких принципах:

- первинність духовних і моральних цінностей над інтересами;
- участь вірних у справах управління і господарювання;
- розвиток солідарности між людьми і спільнотами;
- поєднання віри, освіти і праці;
- виховання активного громадянина, здатного брати відповідальність за спільне благо.

У добу, коли політичні партії лише починали формуватися, Церква стала фактичним центром громадського життя. Завдяки підтримці Митрополита Шептицького відбувалося створення мережі кооперативів, освітніх товариств («Просвіта», «Дністер»), банків і професійних шкіл. Парохії перетворювалися на осередки не лише релігійного, а й соціального розвитку — з читальнями, школами, спортивними клубами, кооперативами та касами взаємодопомоги.

Такий підхід фактично заклав основи української соціальної економіки — моделі, де господарська діяльність підпорядковується моральним засадам, а не лише прибутку.

Економічна просвіта

Одним із найвидатніших досягнень Митрополита Андрея Шептицького була розбудова системи економічної самоорганізації українського народу. Його стратегічна мета — створити передумови для «мирної фінансової революції», в якій господарське життя народу ґрунтувалося б на засадах християнської етики, взаємної довіри й ощадности. Поняття *народного капіталу* означало залучення фінансових ресурсів вірних, громад і Церкви для розвитку спільного добра. Формула цієї концепції звучала просто, але глибоко:

«Освіта + мудрість + ощадність → солідарність + продуктивність + добробут».

На практиці це означало створення кооперативних структур, банків і кас, які належали самим людям. Учасники — селяни, ремісники, священники — ставали не лише клієнтами, а й співвласниками. Таким чином, відбувалася демократизація економіки.

За ініціативи Митрополита Шептицького було створено широку мережу фінансових інституцій:

- близько 2000 мікрокас при парохіях і громадах;
- 15 регіональних кредитових спілок;

- 6 великих народних банків, серед яких — «Дністер» (1894), Земельний іпотечний банк, Українська щадниця, міська кредитна спілка «Надія», Карпатський банк.

До 1914 року обіг коштів банку «Дністер» зріс у 22 рази, що свідчить про колосальний рівень довіри населення. Це підтверджує звіт у Львівському обласному архіві (фонд 308 і 309). Близько 91 % акціонерів цих банків становили селяни та громади, а 1,3 % — священники, що підкреслювало народний характер ініціативи.

Андрей Шептицький сам поручався особистим майном перед європейськими банками — *Basler Handelsbank* та *Boden Credit Anstalt* — щоб отримати кредити для українських кооперативів. Лише у 1904 році він надав понад 10 мільйонів крон, а загалом — понад 40 мільйонів австрійських крон для розвитку кооперативного руху. Митрополит підкреслював: «Кооперація — це не лише економіка, це школа морального вдосконалення». Під егідою Церкви діяв Крайовий ревізійний союз українських кооперативів, який до 1914 року об’єднував 517 кооперативів, з яких 228 очолювали священники. Кооперативна діяльність стала одночасно школою управління, довіри та практичної етики. Люди вчилися приймати спільні рішення, вести бухгалтерію, контролювати прибутки, співпрацювати заради спільного добра. Ці цифри є у фінансових звітах фонду 408–409 Львівського історичного архіву.

Майно Церкви використовувалося як ресурс для служіння народові:

- 55 тис. гектарів лісових угідь у Карпатах,
- 3 тис. гектарів нафтодобувних земель,
- санаторії, школи, монастирські ферми, сиротинці. За його підтримки діяли: Українське педагогічне товариство, «Сільський господар», «Маслосоюз», Українська господарська академія в Подєбрадах (Чехія), де навчалося понад 600 студентів за кошти Церкви.

Багато положень, які сьогодні є центральними в *Соціальній доктрині Церкви (Rerum Novarum, Quadragesimo Anno, Centesimus Annus),* Андрей Шептицький сформулював раніше:

- поняття «інституцій зла» — прибуток, побудований на бідності інших;
- концепція «організованого гріха», тобто структурного зла — корупції, колоніалізму;
- принцип «влади як служіння», а не панування;
- бачення демократії як морального устрою, заснованого на участі всіх, і перш за все, освічених осіб, морально вихованих та об’єднаних між собою.

В сучасній Україні, яка переживає війну, економічну кризу й моральну дезорієнтацію, ідеї Андрея Шептицького набувають особливої актуальности. Його принципи — участь громадян у господарському управлінні, перевага освіти над споживанням, моральна відповідальність бізнесу — є тим, чого бракує сучасній державній політиці.

Його принципи:

«Бідність — це незнання власного потенціалу та соціальна ізоляція», сьогодні можуть стати гаслом українських реформ у сфері освіти, підприємництва та місцевого самоврядування.

Модель «парохіяльної економіки», яку він розвивав, може бути сучасним прототипом соціального підприємництва та місцевої економічної демократії для громад, які хочуть бути здатними до самоорганізації.

Андрей Шептицький постає не лише як духовний провідник, але як архітектор українського соціально-економічного відродження. Його діяльність поєднала духовність і практику, віру і господарство, мораль і економіку.

Основні результати його праці:

- створення мережі народних фінансових інституцій;
- організація освітніх і кооперативних рухів;
- формування соціально активного духовенства;
- підтримка науки, культури та промисловости;
- підготовка покоління лідерів, які стали керівниками ЗУНР і діячами міжвоєнної України.

За підрахунками дослідників, 90 % провідників українського руху 1910–1930-х років були випускниками інституцій, заснованих або підтриманих Андреєм Шептицьким.

Його соціальна доктрина — це не лише сторінка історії, а практичний дороговказ для сучасної України, яка стоїть перед викликами відбудови, моральної деградації та війни.

Основні досягнення Митрополита мають очевидну спадковість у сучасних викликах України:

- відновлення економіки через освіту, кооперацію та солідарність, а не лише зовнішні інвестиції;
- розвиток громад, що ґрунтуються на моральних і професійних цінностях;
- необхідність участи громадян у прийнятті рішень і контролі ресурсів;
- поєднання духовного лідерства з конкретними господарськими та соціальними діями.

Соціальна доктрина Церкви, яку заклав Андрей Шептицький, сьогодні є надзвичайно актуальною в умовах післявоєнної відбудови України. Його принципи — *«влада як служіння», «економіка як форма любови до ближнього», «кооперація як школа солідарности»* — відповідають ключовим потребам сучасного суспільства, що пережило руйнування, корупцію та моральне виснаження. Післявоєнна відбудова України вимагає не лише технічних чи політичних стратегій, а етично-духовної програми, яка б поєднала всі рівні суспільства — від держави до громади, від бізнесу до освіти, від культури до релігії.

Саме соціальна доктрина Андрея Шептицького може стати основою такої програми — українського «плану Маршалла», заснованого на цінностях, де економіка служить людині, а людина — ближньому.

Висновки, які можна зробити як дороговкази для сучасних реформ в Україні після війни:

Гідність людини є основою для розвитку

«Не для наживи працюєш, але щоб бути людиною».

Економіка має служити людині, а не навпаки. Людська праця є формою співтворчости з Богом, а не засобом визиску.

Влада — це служіння, а не панування

«Хто має владу — має служити, а не володарювати».

Політична й економічна влада є відповідальністю за добро спільноти, а не інструментом особистого збагачення.

Освіта є основою економічної свободи

«Темний народ не може бути вільним».

Знання, професійна освіта і культура є «капіталом духу», без якого не може бути матеріального добробуту.

Кооперація та самоорганізація — шлях до визволення народу

«Коли народ сам себе організує, тоді ніхто його не поневолить».

Кооперативи, спілки, громади — це школи довіри, взаємної допомоги і соціальної демократії.

Солідарність важливіша за конкуренцію

«Християнський народ не ділиться на переможців і переможених».

Економічні відносини повинні ґрунтуватися на взаємній підтримці, справедливості та братерстві, а не на безмежному змаганні.

Народний капітал є основою самостійности

«Ми мусимо мати свій капітал, бо без нього ніхто нас не шанує».

Фінансові ресурси повинні належати самим громадянам і громадам, а не зовнішнім структурам. Народне господарство — це форма самозахисту і самоповаги.

Праця є наслідком творчости

«Праця є молитвою тоді, коли служить любові».

Будь-яка форма чесної праці є служінням Богові та ближньому. Без культури праці не може бути нації.

Церква має бути соціально активною

«Духовенство повинно виводити народ з темряви, а не лише молитися над ним».

Священник є не лише проповідником, а й організатором громади, наставником, порадником у господарських і соціальних справах.

Економічна мораль — це фундамент національного життя

«Народ, що краде, не збудує держави».

Моральна чесність, прозорість, відповідальність у бізнесі є умовою політичної незалежности та стабільности.

Любов і милосердя — дороговкази для ринку

«Економіка без милосердя перетворюється на нове рабство».

Мета господарства — не накопичення, а спільне благо та вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, про місійність і завдання Церкви*. Оп. 1. Спр. 29.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, про церковну реформу*. Оп. 1. Спр. 64.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, богословія і життя*. Оп. 1. Спр. 233.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, послання вірним*. Оп. 1а. Спр. 32.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, християнське вчення*. Оп. 1а. Спр. 54.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, пересторога перед безбожністю*. Оп. 1а. Спр. 74.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, промова Ексцеленції*. Оп. 1а. Спр. 77.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, про допомогу бідним*. Оп. 1а. Спр. 84.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, про страйки*. Оп. 1а. Спр. 86.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, парохіальне життя*. Оп. 1а. Спр. 88.

ЦДІАУЛ. Ф. 408. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, про Великий Піст*. Оп. 1а. Спр. 231.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, духовне відвідування Пресв. Євхаристії*. Оп. 1м. Спр. 115.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, про Святе Письмо*. Оп. 1м. Спр. 4.

ЦДІАУЛ. Ф. 201. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, кореспонденція з представниками православних Церков*. Оп. 4б. Спр. 1516.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Розвиток культури і освіти села і «Сільський Господар»*. Оп. 2. Спр. 40.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Фінансові документи діяльності Митрополита Андрея Шептицького*. Оп. 1. Спр. 101.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Фінансові документи діяльності Митрополита Андрея Шептицького*. Оп. 1. Спр. 102.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Статут кооперативної нафтової компанії «Unia» (Унія) для Митрополичого Фонду Столових дібр*. Оп. 2а. Спр. 68.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Контракт на виробництво солодощів*. Оп. 2а. Спр. 91.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Фінансові і статистичні документи, контракти і ділові угоди Митрополичого Фонду Столових дібр*. Оп. 2а. Спр. 17. Арк. 7.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Фінансові і статистичні документи, контракти і ділові угоди Митрополичого Фонду Столових дібр*. Оп. 2а. Спр. 26. Арк. 1–2.

ЦДІАУЛ. Ф. 358., *Фінансові і статистичні документи, контракти і ділові угоди Митрополичого Фонду Столових дібр*. Оп. 2а. Спр. 35. Арк. 10.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Співпраця Митрополита Андрея з підприємцями і промисловцями Західної України*. Оп. 2а. Спр. 141.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Фінансові і статистичні документи, контракти і ділові угоди Митрополичого Фонду Столових дібр*. Оп. 2а. Спр. 14.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. *Фінансові і статистичні документи, контракти і ділові угоди Митрополичого Фонду Столових дібр*. Оп. 1. Спр. 250.

ЛНБ НАН України. Інв. № 767. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького 1900-1905*. Львів, 1906.

ЛНБ НАН України. Інв. № 790. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, о виборах*. Львів, 1907.

ЛНБ НАН України. Інв. № 818. *Пасторальні документи, видання, кореспонденція Митрополита Андрея Шептицького, Церква в Галичині*. Львів, 1909.

ЛНБ НАН України. Інв. № 821. *Документи Митрополита Андрея Шептицького, заснування товариства св. Павла*. Львів, 1905.

ЛНБ НАН України. Інв. № 826. *Документи Митрополита Андрея Шептицького, богословські товариства*. Львів, 1907.

ЛНБ НАН України. Інв. № 11211. *Документи Митрополита Андрея Шептицького Про необхідність реформи*. Львів, 1901.

ЛНБ НАН України. Інв. № 11207. *Пастирське послання Митрополита Андрея Шптицького до духовенства О місіях і духовних вправах*. Жовква, 1902.

ЛНБ НАН України. Інв. № 18257. *О супружестві і родині*. Жовква, 1902.

ЛНБ НАН України. Інв. № 11207. *Посланіє Пастирське Галицького Митрополита Андрея Шептицького о Церковнім Братстві.* Жовква, 1905.

ЛНБ НАН України. Інв. № 18255. *Документи і послання Митрополита Андрея*. Львів, 1905–1914.

ЛНБ НАН України. Інв. № 18256. *Документи і послання Митрополита Андрея*. Львів, 1905–1914.

ЛНБ НАН України. Інв. № 18257. *Документи і послання Митрополита Андрея,* 1905–1914.

ЛНБ НАН України. Інв. № 18258. *Кореспонденція, документи і послання Митрополита Андрея.* Львів, 1910–1914.

Ігор Набитович

НЕВИЗНАНИЙ ПРАВЕДНИК: МИТРОПОЛИТ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ

Проблема взаємин Митрополита Андрея Шептицького з євреями є особливою сторінкою у співіснуванні українців та євреїв, багатопланових контактів у політичній, економічній, культурній сферах, а, разом із усім, і міжлюдськими взаєминами, емпатією до страждань інших, християнського милосердя.

Ключем до взаємин із єврейством може бути ідея Митрополита про те, що основами кожної культури є кілька найважливіших принципів: «шанувати людське життя, людську свободу, людську працю; науку, мистецтво й багато подібного» (Шептицький, 2013: 723). Це украй важливі засновки, бо перші з них — пошанування життя людини та її свободи — власне були втілені і Шептицьким, й усією його Церквою в часи Апокаліпсису в рятуванні євреїв у часи нацистської окупації — важачи життями сотень українських черниць і ченців, білого духовенства.

Тут для означення ситуації міжнаціональних взаємин варто подати кілька штрихів, які власне окреслюють головні риси цих взаємин. Коли у листопаді розпочалися погроми на території, яку контролювало польське військо, Йозеф Тененбаум прийшов до Митрополита просити його заступництва. Шептицький показав йому через вікно жандармів, які оточували митрополичі палати й

поскаржився, що він теж є в'язнем, але «моє серце кривавить через ці [єврейські. — *І. Н.*] страждання» (Tenenbaum, 1948: 115). Для жертв погрому у Львові Митрополит передав єврейській спільноті 500 корон (Sztankowa, 1994: 232).

Курт Левін, син львівського рабина синагоги проґресистів «Темпль», залишив надзвичайно важливі спогади-свідчення про події тих страшних часів. Він писав про те, як відбулося знайомство його батька Єзекиїля Левіна з кир Андреєм: коли владика святкував семидесятилітній ювілей, «польське духовенство, керуючись національною ненавистю і шовінізмом, проіґнорувало цю урочистість. Мій батько, намагаючись запротестувати проти цього, відвідав Митрополита разом зі своїм колегою. Таким чином зав'язалася ниточка приязні між людьми, які змогли піднятися понад усім і, попри провалля, що їх розділяло, знайти спільну мову. Обоє були філософами, а також людьми глибокої віри, хоча й кожен — на свій кшталт. Мій батько познайомив Митрополита з єврейськими духовими і культурними скарбами, що пізніше принесли добрий скуток. Митрополит Шептицький під час німецької окупації врятував багатьох євреїв, з нечуваною посвятою і шляхетністю, й насамперед — безкорисливо. Він був приятелем євреїв» (Lewin, 2006: 27).

Рабин Єзекиїль Левін народився в Рогатині, був внуком і сином знаменитих рабинів-ортодоксів, але його надихали ідеї Гаскали (Просвітництва). Перед ним стояли ті ж завдання, що й перед Митрополитом Шептицьким: душпастирство, боротьба з поширенням

моровиці комуністичної ідеології, з асиміляцією та відходом від релігійного світобачення, потреба релігійного, національного й культурного виховання громади, насамперед — молоді, поєднання навчання та виховання наступних поколінь. Митрополит Шептицький викладав у малярській школі Новаківського та у Богословській академії; рабин Левін читав лекції в Єврейському педагогічному інституті (Педаґоґіумі). Братів Шептицьких — Митрополита та отця Климентія з рабином Левіним і з рабином Кагане, лучила й *alma mater*: усі вони були випускниками Яґеллонського університету.

Рабин Давид Кагане, один із багатьох євреїв, кого Митрополит Шептицький врятував від смерти, а дружину й доньку якого врятували українські черниці, писав у своїх спогадах: «Він ніколи не забував надати бідним євреям матеріальну допомогу перед святом Песах, щоб вони могли купити собі мацу. Це було пасхальним пожертвуванням. До чеку він завжди докладав записку зі словами дружби на адресу єврейського народу. Один лист був написаний ним особисто на піднесеному біблійному івриті. Його вчителем івриту був усім відомий у Львові антиквар і збирач книг Нафталі Зіґель» (Кахане, 2009: 161–162).

Серед тих, кому стипендії Митрополита в міжвоєнні часи дозволили звідати Париж і студіювати там малярство і скульптуру, були не тільки українці Святослав Гординський, Василь Дядинюк, Софія Зарицька, Степан Луцик, Михайло Мороз, а й єврей Лєопольд Крец, який став пізніше успішним скульптором у Франції.

Коли Митрополит здійснював візитації, інколи його вітали й місцеві рабини. Тоді з чемности владика відповідав на ці привітання на івриті: «Коли Митрополит відвідував містечка і села, де поруч жили євреї та українці, євреї вітали його, тримаючи сувої Тори» (Левін, 2007: 126). Зберігся лист 1930 року від Берлінського єврейського агентства, яке пропонувало Шептицькому новий переклад Лазаря Ґольдшмідта Вавилонського Талмуду (Sztankowa, 1994: 231). Очевидно, що Митрополит цікавився найновішими виданнями з юдаїки й біблеїстики.

Уже зі своїх перших пастирських послань Шептицький заохочував паству до творчої праці, якою є торгівля та підприємництво, засноване на принципах християнської моралі, на ощадливості у веденні справ, а, водночас, на пожертвуваннях для піднесення громадського добра. Митрополит дослухався до думок і порад фахівців. Одним із його економічних дорадників у міжвоєнне двадцятиліття був єврейський промисловець і філантроп зі Львова Соломон Гаммер (Бусґанґ, 2009: 21).

До слова, мистецькі твори на історичні теми та церковні знадоби й оздоби з євангельськими мотивами, які вироблялися зі срібла та золота, Митрополит замовляв у відомих у Львові золотарів та сріблярів Баруха Дорнгельма та його братів (Бусґанґ, 2009: 21).

Одним із звинувачень на адресу Митрополита були події літа 1941 року. У пастирському посланні від 1 липня 1941 року Митрополит вітав проголошення Української держави, яка мала б

відповідати «справедливим Божим законам», й дала би змогу заслужити на гідне місце «серед народів Европи». Німецьку армію «витаємо як освободительку від ворога», а «установленій владі [не німецькій, а українській — *sic*! — *І. Н.*] віддаємо належний послух» (Митрополит Андрей Шептицький, 1998: 516–517).

Українська Церква під німецькою окупацією могла б, з погляду німецької влади, діяти без заборон, доки б не втручалася в політичну діяльність. Однак і ґестапо, і спеціяльний відділ із релігійних справ СД (Служби безпеки) тримали її під тотальним контролем. Андрей Шептицький як дипломат і єдиний реальний представник поневоленого бездержавного народу, не тільки релігійний, а й світський лідер, як і лідери інших європейських народів, змушений був вживати ці ритуальні слова дипломатії — для порятунку не себе, а інших. Для Митрополита тут провідною була ідея, сформульована головним понтифіком Бенедиктом XV ще у часи світової різанини Великої війни: Апостольська Церква, папство, а відтак і Українська Греко-Католицька Церква та її Митрополит «не нейтральні, а стоять над конфліктуючими сторонами, а відповідно, вони не поза напруженнями і трагедіями сього світу, а над ними, бо готові захищати права жертв, а не сильних світу сього» (Веселі, 2014: 232).

Варто віддати належне львівському рабинові Давидові Кагане, який дуже вдало помітив підтекст цього послання: «У своєму посланні Митрополит закликає український народ до слухняности, дисципліни й виконання вказівок нового уряду. Він чекає від нового

[українського — *І. Н.*] уряду, і навіть просить його про це, розпоряджень і законів, заснованих на справедливості, що будуть ґарантувати добробут і достаток усього населення, незалежно від віросповідання, національної приналежности та суспільного становища. Саме цей уривок із послання Митрополита, такий важливий для євреїв, говорить нам багато чого про його автора. В ті божевільні дні привселюдні заяви про обов'язок або толерантність відносно прихильників інших релігій, під якими Митрополит, не приховуючи цього, розумів у першу чергу євреїв, потребували чималої мужности і непохитности моральних підвалин» (Кахане, 2009: 162). Знана дослідниця подій Голокосту в Галичині Жанна Ковба наголошує, що Яд Вашем «всупереч логіці та свідченням очевидців прийшов до висновку, що Шептицький не ризикував життям…» (Ковба, 2009: 125). Рабин Кагане продовжує свої роздуми про послання Шептицького, заперечуючи одразу ж будь-які неправдиві твердження про те, що Митрополит особисто не важив своїм життям у цих страшних обставинах: «Подібні заклики [до толерантности — *І. Н.*] були украй непопулярними і той, хто їх проголошував, наражався на чималий ризик. Дійсно, наслідки не примусили себе очікувати. Гіммлєр наказав заарештувати Митрополита. Він миттєво надіслав наказ комендантові Львова [Карлові. — *І. Н.*] Ляшу і, якщо я вірно пам'ятаю, начальникові львівського ґестапо: негайно заарештувати Митрополита. У відповідь Ляш подав докладний звіт про ситуацію, що склалася. Він

підкреслив, що арешт Митрополита викличе сильну ворожість з боку українського населення [...]. Митрополит користується надзвичайною популярністю і його арешт становить небезпеку для всієї німецької армії у реґіоні. Гіммлєр скасував арешт, але наказав уважно стежити за Митрополитом і всіма його діями» (Кахане, 2009: 162–163).

Мертві Митрополитові слова «привітань» чергового окупанта, сказані для того, щоб урятувати сотні людських життів — українських, єврейських, польських, і надалі дуже часто при оцінюванні чину Митрополита в тих жахливих обставинах переважують і його реальну працю, і живий чин українських ченців, черниць і священників, які, ризикуючи своїм життям рятували в часи Апокаліпсису своїх братів-євреїв, переважують урятовані життя сотень і тисяч приречених на смерть. Над усією цією акцією порятунку височіє постать Митрополита цього кліру, владики Української Греко-Католицької Церкви, який знав і направляв ці акції порятунку.

Один із врятованих братами Шептицькими євреїв, професор Адам Даніель Ротфельд, ексміністр закордонних справ Республіки Польща писав: «Ставлення митрополита Андрея до німців у червні 1941 — після їх вступу до Львова — була особливою реакцією на те, що він пережив під совєтською окупацією. Він вітав Вермахт як армію, що, як він вважав, буде репрезентувати европейську цивілізацію». Німецькі окупанти не забороняли релігійні практики, як російські комуністи. Окрім того, тоді ще багато хто сподівався, що

перемога над російською комуністичною імперією — Совєтським союзом — несе зі собою можливість відновлення незалежности України. Тому в листі Митрополита від 29 жовтня [1941] року, він писав до Ватикану: «Німецька армія перемогою над комунізмом зробила християнству і, можливо, усьому людству значну послугу. Большевики були і, на жаль, ще дотепер залишаються (бо перемога поки що не остаточна) найзапеклішими ворогами Ісуса Христа, Його Церкви і цілої релігії та духовности; за тим, як вони чинили, ми були усі впевнені, що після декількох літ подібного режиму в нашій країні не залишиться ні духовенства, ні церков, ні вірних. Вони відкрито мали намір повністю зруйнувати коріння християнства у нашій країні. Якщо перемога німців буде доведена до остаточного і безсумнівного кінця, большевизм перестане існувати» (Королевський, 2015: 433).

Курт Левін у своїх спогадах не щадить ні українців, ні поляків: «Поляки й українці невимовно тішилися з надходу німців. Українці, бо були певні, що отримають від них Україну, а поляки, бо були певні, що просто зможуть бити євреїв. Й одні, й інші готувалися до погромів…» (Lewin, 2006: 54).

Після втечі 30 червня росіян зі Львова німецька армія увійшла до міста. Почалися погроми. Коли рабин Єзекиїл Левін прийшов до Митрополита, вбраний у чорний орнат і рукавички, яких уживають на похоронах, із проханням допомоги, владика просив рабина залишитися у нього в палаці. Левін відмовився — з огляду на інших, які залишалися в небезпеці. «Митрополит прийняв його негайно.

Батько згадав про те, що Митрополит багато разів виявляв приязнь до єврейської громади». Довідавшись про погроми, Митрополит «пообіцяв одразу звернутися до німецьких властей, а також послати на вулиці священників та монахів, щоби зупинити погром»; «…під впливом священників і монахів, присланих митрополитом Шептицьким, натовп угамувався…» (Левін, 2007: 44, 46). У резиденції Митрополита вже тоді переховувався рабин Лілієнфельд із Підгайців — «старий друг родини Шептицьких» (Кахане, 2009: 27). Дещо пізніше — восени 1942 року — рабин Іцхак Бартфельд віддав під Митрополитову опіку свого небожа Одеда Амаранта (Бусґанґ, 2009: 20).

Патріярх Йосиф Сліпий через роки згадував: «Почалися тоді переслідування жидів […]. Тоді я запровадив був до Митрополита рабина Левіна, а він, виходячи з палати, стрінув мене, був дуже вдоволений і сказав, що буде дякувати Богові, якщо діти будуть спасенні, а він хоче ділити долю із своїм народом. Я зі свого боку робив те, що міг, щоб їм помогти. В пивницях семінарії переховувалися жиди, а також і в сестер жидівські діти. У бібліотеці Митрополита був один аптекар. Більше було жидів у монастирі студитів в Уневі. Рабина Левіна, здається, зловили німці на вулиці і розстріляли. Вони створили жидівське ґетто, а за якусь там неправильність повісили адвоката-жида на бальконі, для пострахy. То були жахливі сцени і переживання, так що їх годі описати…» (Сліпий, 2014: 141).

Старший син рабина Левіна до 1942 року переховувався то у Львові, то в Рава-Руській, поки остаточно не вирішив витягнути мачуху та братів із ґетта.

Він вирушив питатися поради до Митрополита. І коли прийшов до митрополичих палат на горі святого Юрія, «без перешкод його впустили до почекальні». Він очікував, що йому не будуть тут раді. «Разом зі мною чекали священики, черниці і ченці». І одна з важливих мікродеталей: усі бачили, що він — єврей, оскільки на руці в нього була опаска. Але «ніхто цілком не звертав уваги на мою опаску. Я сів на кріслі, очікуючи своєї черги».

Врешті двері кабінету відчинилися і покликано його до середини. «Я увійшов до великої кімнати, яка була від підлоги по стелю заповнена книжками. У кутку при б'юрку сидів, напівлежачи у фотелі на колесиках сивий старець. Він мав би бути дуже високого зросту, що було видно навіть попри те, що він сидів. Спаралізовані ноги прикривав плед. Біле, як молоко, волосся, обрамляло одуховлене обличчя з випуклим чолом. Глибокі блакитні лагідні очі вдивлялися в людину, ніби хотіли побачити, що там діється в душі. Він був одягнутий у простий витертий чернечий габіт, перев'язаний шкіряним поясом. Це був митрополит львівський і галицький, архиєпископ Андрей, ґраф Шептицький».

Привітавшись, «я стояв випростаний, вичікуючи. Я, попри традицію, не поцілував його в руку, щоб не принижуватися. Я був переконаний, що за хвилю мене викинуть геть з кабінету. Однак

старець, легким порухом спаралізованої руки прикликав мене і попросив сісти обіч себе. Спитав мене, як мене звуть. Я відповів, що я син рабина, доктора Єзекиїла Левіна.

І тоді Митрополит обійняв мене здоровою рукою, притулив до могутніх грудей і почав гладити по голові. Він повторював слова "*armes Kind*"[3]. Ми розмовляли німецькою мовою, оскільки я не знав [ще тоді] добре української, а польською, з огляду на антагонізм між тими двома народами, я говорити не хотів.

Такої теплої зустрічі я аж ніяк не сподівався». Син рабина почав оповідати про те, що він бачив за останні місяці, про ті обставини, в яких перебувають євреї. «Я описав єврейську трагедію. Митрополит мало про це знав, оскільки його оточення намагалося не оповідати йому всього, знаючи, що такі новини ранять його. Коли я про це розповідав, дві важкі сльози розлилися по його вирізьбленому зморшками обличчі…» (Lewin, 2006: 118, 119).

Митрополит Шептицький переховував не тільки знайомих йому євреїв. Свідок Едвард Гарвіт описує, як Шептицький прийняв у себе його матір, із якою він зовсім не був знайомий. Кир Андрей урятував їй життя, запропонувавши на вибір два шляхи переховування від нацистів — притулок у монастирі або фальшиві документи (Бусґанґ, 2009: 32–33).

Улітку 1942 року нищення і розстріли євреїв стали масовими. Нацисти детально їх планували. Митрополит перейшов до організації

[3] Бідне дитя. — *нім*.

систематичного спротиву політиці геноциду німецького уряду. Найближчими його помічниками в цих акціях були його брат, ігумен Унівської Свято-Успенської Лаври Студійського уставу ієромонах Климентій та ігуменя Святопокровського монастиря Студійського уставу мати Йосифа (Вітер), яка влітку 1940-го дивом уникнула смерти від рук російських займанців. Вже під час «серпневої» акції 1942 розпочалося перші вивезення дітей із львівського ґетта. Порятункова акція тривала й для дорослих (Скіра, 2019: 53–212).

Коли у 1942 році відбувалася ліквідація ґетта у Львові, «розпочалася акція індивідуального рятування євреїв. Проводила її курія святого Юра, якою керував Митрополит. На засіданні капітули представляв єврейську справу отець-капелан Котів. Рятували знайомих і незнайомих. Важливо наголосити, що питання охрещення [юдеїв] як своєрідна форма оплати за переховування навіть не ставилася. [Єврейських] дітей прилаштовували у сиротинцях, які спеціяльно для цього створювалися. Для хлопців закладено притулок при чоловічому монастирі отців-студитів в Уневі під Перемишлянами. Між іншими там переховували синів рабина Катовіц, доктора [Кальмана Мордехая] Хамейдеса (Chameides, 2012). Для дівчат було створено два інтернати: один у Якторові під Перемишлянами, а другий — у самому Львові. Діти перебували під опікою сестер-студиток. Опріч того, існували ясла у Львові, де приміщували немовлят, яких ченцям або черницям вдалося винести з ґетта під час розстрільних акцій і врятувати їх від смерти» (Lewin, 2006: 156–157).

Зворушливий і щемливий спогад про те, як Митрополит Шептицький організував врятування єврейської дівчинки Лілі Польман, опублікував Юрій Скіра: Лілі з мамою «приведено до палати святого Юра на зустріч із митрополитом Андреєм Шептицьким. Мені тоді було 12 років». «Коли ввезено Митрополита на візочку, я побачила величаву постать із білою бородою і густим волоссям. У мене склалося враження, що це святий зійшов із неба. Митрополит, мабуть, побачив страх у моїх очах, отож кивнув до мене, щоб я підійшла. Тоді він мене обняв, погладив по голівці і сказав: “Не бійся, дитино! Нічого поганого тобі тут не станеться”…». Лілі разом із її мамою Цецилією Штерн переховували українські черниці, сестри-студитки (Скіра, 2017: 69).

Рабин Кагане оповідав про свою зустріч з Митрополитом перед знищенням львівського ґетто у серпні 1942-го: Шептицький — «поважний 86-літній старець із довгою білою бородою, уже десять років прикутий до свого крісла-каталки, з якого він не міг підвестися без сторонньої помочі. Але його добрі, глибоко посаджені очі, що дивилися на вас поверх окулярів, здавалося, обіцяли, що їхній господар зробить для вас усе можливе: турбота про ближнього була змістом його життя.

Він докладно розпитав нас про життя в ґетто. Його цікавило усе. Було ясно, що трагедія, яку переживали євреї, глибоко торкнулася його душі. Він розповів нам про свої спроби заступитися за євреїв перед німецьким урядом. Він навіть послав Гіммлєрові рішучий

протест проти використання української молоді як катів єврейського народу і проти нацьковування людей один на одного. Але відповідь була жорсткою і грубою. Митрополит продовжував застерігати український народ від зла і своїми пастирськими посланнями всіляко намагався утримати людей від ненависти взагалі та расової ненависти зокрема…». Рабин Кагане засвідчив і те, що всі акції порятунку відбувалися саме під керівництвом Митрополита, хоча реалізовував їх його брат, отець Климентій. Митрополит передав був рабинові повний текст листа, надісланого Гіммлєрові (Кахане, 2009: 89–90, 179). Про цей лист Митрополит згадував у своєму посланні, потаємно надісланому понтифікові Пієві XII-му.

У тому листі до райхсфюрера СС Гайнріха Гіммлєра, написаному в лютому 1942-го, як згадував Кость Паньківський, один із членів Української національної ради, «Митрополит писав, що не сміючи втручатися в справи, які веде і за які відповідає німецьке державне правління, як священик [він] не може не боліти над поведінкою німецьких збройних сил і німецької поліції супроти мешканців краю, в першу чергу жидів, над знущанням і розстрілами людей без суду». Водночас, «як голова Церкви і духовний провідник своїх вірних вважає своїм обов’язком просити, щоб української поліції, яка без винятку складається з його вірних, не вживати до акції проти жидів» (Паньківський, 1985: 30). Шептицький згадував, що відповідь, яку він отримав, була брутальною й «образливою, і німецький офіцер, який передав відповідь від Гіммлєра, натякнув, що

якби не мій вік, мене б застрілили за те, що [я] посмів заступитись за жидів» (Кравчук, 2003: 268).

У листопаді 1942-го кир Андрей написав послання «Не вбий», яке є пересторогою перед будь-якими формами вбивства людини людиною. Ґестапо багато місяців не давало дозволу на публікацію цього тексту.

Це послання не є абстрактним роздумуванням над природою одного з найтяжчих гріхів. Він є відгуком на жахливий терор проти євреїв, на розпал братовбивства між українцями та поляками, засторогою для тих, хто б мав намір забруднити свої руки людською кров'ю…

Широкопланова акція Митрополита Андрея Шептицького порятунку євреїв чорним і білим духовенством Української Греко-Католицької Церкви, яка тривала багато місяців, є безпрецедентним ненасильницьким Рухом Опору проти Голокосту, важливим вкладом у боротьбу з нацизмом, втіленням в умовах смертельної небезпеки доктрини культури Митрополита, в якій, повторімось, на першому місці стояла вимога «шанувати людське життя, людську свободу», а поруч із тим і «людську працю; науку, мистецтво...» (Шептицький, 2013: 723).

Одна мікродеталь доповнює цю картину системи поглядів Митрополита. Поруч із пошанівком людського життя він виконав особливе прохання рабинів Кагане та Хамейдеса: переховати кілька сотень врятованих сувоїв Тори. Коли син рабина Курт Левін і рабин

Давид Кагане мали оселитися в монастирі святого Йосафата, настоятель отець Никанор Дейнега «скликав капітулу й відкрито повідомив про це усім. Він заявив, що у монастирі будуть переховувати двох євреїв. Через це усій обителі загрожує велика небезпека, а її ченцям — смерть. І попросив, щоб один із отців або братів узяв на себе відповідальність за це, щоб у випадку арештів він узяв на себе всю вину. Він мав би вмерти, як і ми. Йшлося про те, щоб німці не знищили монастир у випадку катастрофи. У відповідь на це прохання настоятеля встали всі без винятку. Кожен готовий був взяти на себе відповідальність — із повним усвідомленням свого чину» (Lewin, 2006: 158). Тут слід додати, що отець Никанор щойно тоді повернувся з в'язниці, де перебував десять місяців у лабетах ґестапо.

Один із розпачливих листів Митрополита Шептицького, написаний у кінці серпня 1942 року і нелегально переправлений до Папи Римського, показує його ставлення до нацизму, до злочинів гітлєрівців проти людяности. І, що важливо, як і у випадку ненастанної й загрозливої праці й самопосвяти Української Греко-Католицької Церкви для дітей Ізраїля, демонструє відвагу її Митрополита, який відправляє таку епістолярію до Риму: «Визволені німецьким військом із большевицького ярма, ми відчули якесь полегшення, що таки не тривало більше, як місяць-два. Поволі-поволі уряд завів режим терору і корупції справді неймовірних, що стають — з дня на день тяжчі й нестерпні […]. Вже майже від року нема дня,

щоб не поповнювалися найстрашніші злочини, убивства, крадежі і грабування, конфіскації й здирства. Жиди є першими жертвами. Число жидів, убитих у нашій невеликій країні напевно перевищує 200 000. У міру того, як [німецька] армія поступала на схід, побільшувалося число жертв. У Києві за кілька днів убили аж до 130 000 чоловіків, жінок і дітей. Всі малі міста України були свідками подібних убивств, і це триває уже пів року». Далі Шептицький звертає увагу на те, що гітлєрівська влада пробувала на початках перекласти на місцевих мешканців свої злочини, намагалася сфабрикувати документи, які б мали доказувати, що то «тутешні люди або “міліціонери” були авторами цих убивств». Однак, «із часом вона почала вбивати жидів на вулицях на очах усіх людей і без жодного сорому».

До українців, свідчив Митрополит, ставлення німецьких нацистів анітрохи не краще, ніж до того — російських комуністів. «Десятки тисяч ув’язнених, у більшості — несправедливо, маси молодих людей, розстріляних без жодної правдоподібної причини. Кріпацький режим застосовано до селянського люду, з якого, зрештою, ув’язнюють майже всю молодь, щоб примусити її їхати в Німеччину і працювати на фабриках і полях; селянам забирають майже все, що вони вирощують […]. Селян трактують, як негрів у колоніях». «…Прожиток священиків основується майже тільки на дарах убогих людей»; «…правдиве переслідування постійно зависає над нашими головами, як Дамоклів меч». «Я, — продовжує Митрополит, — протестував листом написаним до Гіммлєра і

намагаюся вплинути на молодих, щоб не вписувалися до поліції, в якій вони могли б діяти проти їхньої совісти.

Але це все є цілковито нічим у порівняні із зростаючими хвилями моральної мерзоти, що заливають увесь край.

Всі ми передбачаємо, що режим терору побільшиться й що звернеться з більшим натиском на українських і польських християн. Кати бо, звиклі убивати жидів, тисячі невинних людей, звикли дивитися на людську кров і бажають її.

Тому, що вже тепер все дозволено німцям, правдоподібно їхня лютість не може обмежитись, і не буде сили, що могла б привести їх до якоїсь дисципліни. Отож ми передбачаємо, що увесь край знову затопиться у хвилях крови невинних людей, хіба б якась надзвичайна подія затримала цей біг обставин…» (Музичка, 1987: 98, 99–100).

І ще один подібний лист до Ватикану — від 28 грудня 1942-го: «Терор посилюється. За два місяці у Львові без суду стратили 70 тисяч жидів. Ми перейшли обшуки в Катедральному соборі [святого Юра. — *І. Н.*], в моїм домі, у капітулі, монастирі студитів, розташованому поряд. Офіцери ґестапо, не скидаючи своїх кашкетів із черепами, із цигарками у роті здійснювали обшуки в церкві. Ревізія, звісно, закінчилася безрезультатно, однак ув’язнили двох ієромонахів і, напевно, старатимуться завести якусь гучну справу, базовану на брехні. Арешти тривають. Із кожним днем стає все зрозумілішим, що намагаються знищити українську і польську інтеліґенцію…» (Королевський, 2015: 435–436).

У 1943 році на прийомі у Митрополита перебував представник офіційної делеґації міністерства закордонних справ нацистської Німеччини Всеволод Фредерік (під цим іменем приховувався професор Рене Мартель (Гентош, 2015: 256). Звіт доктора Фредеріка, працівника МЗС Німеччини від 19 вересня 1943 року про його розмову з братами Шептицькими — владикою Андреєм і отцем Климентієм, який потрапив і до канцелярії Альфреда Розенберґа, міністра окупованих східних територій, цілковито, повністю й однозначно й спростовує надуману й неправдиву тезу про те, що нібито Митрополит Шептицький «не ризикував життям», реалізуючи словом і ділом чин рятування єврейських дітей і дорослих від неминучої смерти.

Отож, Митрополит Шептицький «прямо казав Фредерікові про те, що [він] не схвалює нелюдського ставлення до євреїв», і Шептицький «був непохитний у своєму переконанні, що вбивства євреїв — абсолютно неприпустимий злочин» (Гентош, 2015: 256).

При розгляді цього важливого документа-звіту, опублікованого відомим істориком і дослідником життя Митрополита Ліліяною Гентош, слід мати на увазі кілька важливих контекстуальних моментів. Читаючи цей рапорт варто враховувати контекст розмови: Шептицький знав, що протокол цієї зустрічі читатимуть найвищі достойники Райху. Тому кожна фраза, сказана Митрополитом, була балансуванням на лезі гострої сокири ката, яка могла в будь-яку мить знищити і його, й українську Церкву. Водночас, професор Мартель

теж, як видно з тексту донесення, намагався згладити у ньому деякі висловлювання кир Андрея.

Дехто з дослідників вважає, що Митрополит нібито *не знав*, що цей давній його знайомий із кінця 1920-х років професор Рене Мартель працював на міністерство закордонних справ Німеччини, і тому *міг довірливо висловити* йому всю нехіть до дій німецьких окупантів, засуджуючи їхні злочини. Це помилкове твердження. Його однозначно заперечує рабин Давид Кагане, який передає слова Андрея Шептицького: «Ми проти звірств, учинених нацистами, і зробимо все можливе, щоб обвинуватити їх у нелюдськості і святотатстві [...]. Нещодавно мене відвідала *офіційна делеґація міністерства закордонних справ Німеччини. Я відкрито засудив їхні дії і заявив протест проти жорстокого, звірячого ставлення до євреїв* [письмівка моя. — *І. Н.*]. Ми, як людські створіння, зобов'язані заявити свій протест і найсуворішим чином засудити переслідування євреїв та всі види расової дискримінації [...]. Я роблю все можливе, щоб протистояти смертельному гріху переслідування євреїв. Саме на цьому я робив наголос у своєму листі до Гіммлєра» (Кахане, 2009: 182).

Митрополит, продовжує автор рапорту, «закидає німцям нелюдське ставлення до євреїв. Лише у Львові вони [нацисти. — *І. Н.*] убили 100 000 і мільйони по всій Україні» і наполягає, що «знищення євреїв — неприпустиме». З висловлювань Митрополита доктор Фредерік (професор Мартель) висновує переконання про те,

що Вселенська Церква і головний понтифік є ворогом Німеччини і її союзників, і що «Ватикан є й буде запеклим і невиправним ворогом Молодої Европи [себто тієї, яку будують нацисти і фашисти — *І. Н.*], [є й буде] спільником єврейства» (Гентош, 2015: 259).

Митрополит, свідчить рабин Кагане, «мав репутацію друга євреїв» і «ніколи не приховував свого позитивного ставлення до юдаїзму». Він твердив: «Я віддаю данину поваги вищому українському духівництву, десяткам ченців, які наражалися на величезний ризик, рятуючи єврейських дітей. На жаль, повинен сказати, що вони були скоріше винятком, ніж правилом. Схоже, на українських молодих людей не надто впливали пастирські послання Митрополита Андрея Шептицького, приклад ченців, які, ризикуючи життям, ховали єврейських дітей у своїх монастирях або приносили їжу нещасним євреям, що тікали з таборів…» (Кахане, 2009: 27, 36). Коли ж прийшов час віддячитися пам’яті свого спасителя, рятівника його дружини та донечки, рабин Кагане відмовився від підтримки свого благодійника. Жанна Ковба справедливо зауважує: «На жаль, спадщину любови, розуміння ближнього прийняли не всі врятовані як монахами, так і світськими. Рабин Д. Кагане, який згодом напише спогади “Щоденник львівського ґетто”, не особливо наголошував на небезпеках і жертвах студитів під час війни, а про їхні долі по війні взагалі не згадував. Він навіть утримався при голосуванні [у 1981 році — *І. Н.*], коли вирішувалося питання про присвоєння

Митрополитові Шептицькому звання Праведника народів світу» (Ковба, 2009: 125).

Звання Праведника народів світу присвоюється тоді, коли виконуються наступні умови:

Насамперед — «коли зафіксоване діяльне виконання активного чину, дій задля врятування євреїв, навіть якщо ці дії виявилися безуспішними через незалежні від рятівника обставини». Професор Адам Даніель Ротфельд писав про те, що «ніхто, хто не мав досвіду терору під час німецької окупації, не може зрозуміти, яким великим був ризик для тих, що помагали євреям, яких переслідувано. Вони наражали на смерть і себе, і своїх найближчих — дітей, жінок, дідусів і бабусь, інших близьких осіб.

Рятування одного життя залучало десятки, інколи сотні осіб. Гідним найвищого подиву є те, що у Греко-Католицьких монастирях напевно всі ченці знали про тих хлопців, які тут переховувалися, але ніхто не став зрадником. Один донос, один зрадець міг би перекреслити справу сотень шляхетних людей» (Rotfeld, 2018: 16–17). Ніхто не доніс і не зрадив. Усі ниточки цієї таємної й смертельно небезпечної акції і для тих, хто рятував, і тих, кого рятували, тягнулися до Митрополита. «Якщо йдеться про порятунок євреїв, — свідчить ще один із урятованих, — то найбільше відзначився орден отців-студитів та сестер-студиток. У великій мірі це була заслуга пріора ордену отця Климентія Шептицького, який усією душею був відданий цій справі. Не було дослівно жодної обителі цього

чернечого ордену, в якому би не переховувалося кілька євреїв. Цей орден має найбільшу заслугу в рятуванні євреїв. Адже саме він запроваджував у життя плани Митрополита, а також ризикував і наражався на небезпеку у випадку провалу. Майже 500 українських ченців і черниць знало про євреїв, які перебували в монастирях, однак ніхто не посвячений не довідався про це. Їх переховували майже два роки серед постійних небезпек» (Lewin, 2006: 157). Свідок тих подій Філіп Фрідман теж засвідчив, що 550 ченців і черниць знали, де переховуються євреї і не видали їх (Бусґанґ, 2009: 40–41).

Свої свідчення залишив особистий водій Митрополита Іван Гірний. Він детально оповідає, як він брав участь в операціях перевезення єврейських дітей в українські жіночі й чоловічі монастирі в Якоторові, Уневі, до Калуша — на фабрику, яка виробляла взуття для в'язнів у концентраційних таборах. «Митрополит Шептицький, — зауважує безпосередній свідок, — видав доручення допомагати цим людям [євреям. — *І. Н.*], щоб забезпечувати їх фальшивими ідентифікаційними документами, які рятували їх від німців, підтверджуючи, що вони є українцями». Подібна система діяла і в митрополичій друкарні, й у «Народній лічниці». Там усі, кого переховували, мали документи, що вони є працівниками митрополичих інституцій. Коли на межі 1943–1944 року «німецька влада почала проводити пошуки євреїв навіть усередині монастирів, чернечих згромаджень, то знаходили там тільки ченців і черниць» із відповідними документами (Hirnyj, 1994: 208–209).

Друга умова присвоєння звання Праведника народів світу: «коли існувала реальна загроза життю рятівника, пов'язана із такими діями». Митрополит Шептицький, створюючи і керуючи цією розгалуженою системою рятування євреїв, ризикував життям сотень своїх братів і сестер у Христі, білого і чорного духовенства, зрештою, як і своїм життям, і життям свого брата. І тут слід віддати голос свідкові, синові львівського рабина Куртові Левінові. Андрей Шептицький — «це був один із небагатьох людей, який чинив усе в міру можливостей, щоби допомогти єврейському народові у трудні часи. Незважаючи на труднощі і небезпеки, які йому загрожували, він допомагав євреям у часи гітлєрівської окупації.

Світлою є постать Митрополита. Це — гігант духу. Він відіграв важливу ролю в історії живих євреїв, а радше тих, що гинули на теренах Галичини. Помагав сам, але насамперед надихав своє оточення справжнім християнським духом. Наслідком цього було 150 осіб, вирваних з кривавих пазурів гітлєрівських катів. Може число врятованих невелике, але ті, хто вижив у гітлєрівському пеклі добре знають, як важко було вирвати німцям з рук хоча б одну людину. А за переховування або допомогу євреям загрожувала смертна кара […]. Якщо йдеться про Митрополита Шептицького і його оточення, то євреїв вони рятували цілком безкорисливо. Митрополит Шептицький був не тільки приятелем євреїв у добрі часи, але виявив це у найтяжчі й трагічні часи гітлєрівської окупації» (Lewin, 2006: 174).

Архівні документи свідчать про велику кількість виданих із відома Митрополита документів, які рятували життя євреїв. У листі від 15 серпня 1941 року він звертався до німецької влади видати посвідчення Фрідріхові Пістолі у тому, що він «працює науково у сфері біблійних досліджень і на тему *Гебраїка* і є в цій ділянці цінною силою»; 16 червня того ж року владика звертався до Українського центрального комітету щоби домагатися від німецької влади особливого ставлення до тих осіб єврейського походження — таких як колишні вояки Української галицької армії, чи письменники, «які пишуть для українського народу оповідання й повісті». Збереглося величезне листування з 1941–1943-го року з парафіяльними урядами — з дозволами, підписаними Митрополитом на охрещення євреїв (Sztankowa, 1994: 234). Лише в Перемишлянах таким способом отець Еміліян (Омелян) Ковч вихрестив біля 500 євреїв. Відплатою за це з боку нацистів була його смерть у концтаборі Майданек під Любліном.

Третя умова надання звання Праведника народів світу — «за безкорисливости, тобто при рятуванні євреїв без отримання або очікування винагороди». Ні Митрополит Андрей Шептицький, ані ті, хто реалізовували доктрину Митрополита Шептицького рятування євреїв (зокрема й Праведник народів світу отець Климентій Шептицький), не вимагали жодної оплати — ні фінансової, чи охрещення.

Після відходу німців і приходу до Львова росіян, тут утворився єврейський комітет для допомоги тим, що вижили. У контексті третьої умови визнання Праведником народів світу є свідчення про те, що для рятування вже при совєтській владі тих євреїв, що вціліли й не мали жодних засобів до існування, «провіянт закуповувася зі складок, які збиралися серед тих, що вижили. Єдиною допомогою, яку тоді отримав єврейський комітет, був віз провіянту, який подарував Митрополит Шептицький» (Lewin, 2006: 172).

Четверта умова офіційного визнання Праведником народів світу — «якщо під час акцій із рятування, а також до неї та після них, рятівник не завдав шкоди іншим євреям або не євреям». Митрополит Шептицький виступав захисником беззахисних і приречених перед їхніми катами, ризикуючи своїм життям й існуванням своєї Церкви. У 2000 році Міжнародна католицько-юдейська історична комісія у звіті «Ватикан і Голокост» визнала Митрополита Андрея Шептицького «єдиним гієрархом Католицької Церкви, який мав мужність засудити нацистську кампанію проти євреїв» (Бусґанґ, 34). Курт Лєвін свідчив, що всі євреї, якими опікувалися зі собору святого Юра, перетривали у жахливих кліщах гітлєрівської окупації: «Урятувати вдалося усіх — попри труднощі, які наростали, попри закриття монастирів і багаторазових обшуків в обителях, а навіть у митрополичих палатах — у пошуках євреїв, яких там переховували» (Lewin, 2006: 157).

І остання, *п'ята вимога* надання звання Праведника народів світу: «За наявности достовірних свідчень». Цілий комплект матеріалів достовірних свідчень, які стосуються чину рятування євреїв Митрополита Шептицького, та його брата — отця Климентія, світського і монашого кліру Української Греко-Католицької Церкви, згромаджені в Інституті Пам'яти Мучеників і Героїв Голокосту Яд Вашем у Єрусалимі (Yad Vashem, 6304, 6304a). На основі цих матеріалів уже відбулося визнання Праведниками народів світу кількох осіб, що свідчить про достовірність цих документів.

Жанна Ковба демонструє відсутність логіки дій щодо справедливого вшанування подвигу Митрополита Андрея Шептицького: Яд Вашем «всупереч логіці та свідченням очевидців прийшов до висновку, що Шептицький не ризикував життям, рятуючи євреїв, а присвоєння йому звання Праведника може означати "реабілітацію українського антисемітизму та коляборації". Однак той же Яд Вашем, уже всупереч логіці своїх власних дій, визнав праведниками брата Шептицького Климентія та студитського священика Марка Стека, які виконували волю Митрополита Андрея» (Ковба, 2009: 125). Подібно ж і Юліян Бусґанґ дивується цій «логіці» підходів до визнання / невизнання Праведником народів світу Митрополита Шептицького: «Взяти хоча б Оскара Шиндлера, що керував фабрикою, яка постачала німецьку армію, або недавно вшанованого майора Вермахту Карла Пляґґе, що був членом Націонал-соціалістичної партії з 1931 по 1939 рік…» (Бусґанґ, 2009:

40). Оскар Шиндлер, до слова, був нагороджений Золотим партійним знаком (Goldenes Parteiabzeichender NSDAP) націонал-соціялістичної партії Адольфа Гітлєра.

Отож Митрополита Шептицького не визнано Праведником народів світу. Однак за усіма законами людяности й Божими законами, спільними для юдеохристиян, Митрополит Шептицький є однією з найзаслуженіших постатей рятування невинних жертв Голокосту від смерти — чи то в концтаборах, чи в газових камерах, чи просто тих, кого вішали й розстрілювали на вулицях. Тому віриться, що справедливість і вдячність колись таки буде відновлена і Митрополита буде офіційно проголошено Праведником народів світу — за його великий чин і подвиг рятування сотень євреїв у час Апокаліпсису…

Картина життя Владики Андрея, намальована кількома експресіоністичними мазками, одного з багатьох врятованих ним єврейського юнака, сина львівського рабина, стає коротким, але виразним описом постаті Митрополита Шептицького: «Українські націоналісти підозрювали Митрополита у підтримці польських інтересів. Поляки вважали його зрадником, а польська Церква була відверто ворожою до нього, бо для неї він був перепоною до латинізації та асиміляції українців. Римська курія з підозрою ставилася до його намагань об’єднати східне і західне християнство. Совєти й КҐБ звинувачували його у співпраці з Третім Райхом та в бажанні стати правителем фашистської України. Французи під час

Першої світової війни вважали його австро-угорським шпигуном…» (Левін, 2007: 260).

Знаменитий український журналіст (і в Україні, і в Америці) Іван Кедрин-Рудницький, брат відомої української громадської діячки Мілени Рудницької (яких мати-єврейка Іда Шпіґель виховала українськими патріотами), подібно згадував цю постать: «В історію української Церкви прийшов Митрополит Андрей під іменем Слуги Божого Андрея. В історію українського народу перейшов, як царський в'язень. Коли польська влада руйнувала православні церкви на північно-західних землях — Слуга Божий різко протестував. За варварського гітлєрівського режиму не боявся боронити винищуваних варварами жидів. Був уже за свого життя і перейшов до історії, як найбільша українська постать нашого сторіччя. І чимдалі від років, коли на святоюрській горі жив Слуга Божий — тим більший він, тим він величавіший…» (Кедрин, 1986: 512).

Митрополит Української Греко-Католицької Церкви Андрей Шептицький, разом із своїм братом Климентієм Шептицьким, живим ділом і чином, ризикуючи своїми життями, життями ченців і черниць української Церкви, очолив ненасильницький спротив окупантам — переховуючи й рятуючи єврейських дітей і дорослих. Саме тому відкинення визнання владики Андрея Шептицького як Праведника народів світу — рятівника і натхненника порятунку сотень євреїв, єдиного високого ієрарха християнських Церков у Європі, який відкрито виступив проти політики Адольфа Гітлєра і злочинів

нацизму — є найбільшим актом невдячности, кричущої упередженості й несправедливости у XX та XXI віці! Сотні врятованих ним, його братом, отцем Климентієм Шептицьким, кліром Української Греко-Католицької Церкви, людських життів — це реалізація не словом, а ділом його доктрини життя-*як*-мистецтва, життя-*як*-Істини. Під час німецької окупації Митрополит Шептицький урятував рабина Львова Кагане та його сім'ю, синів львівського рабина Левіна, сотні інших єврейських дітей, чоловіків і жінок, приречених на смерть у концтаборах і в газових камерах.

Він був цілою добою в історії кількох країн і Церкви. Він змінив хід історії. Прийде час, і його проголосять і святим, і Праведником народів світу, відновивши історичну, людську і Божу справедливість…

ЛІТЕРАТУРА

Бусґанґ Ю. Митрополит Шептицький. Ще один погляд на життя й діяльність / пер. з англ. А. Скакун. Львів: Друкарські куншти, 2009.

Веселі Е. Вибори папи. Від святого Петра до Франциска / пер. з хорват. о. Корнилія В. Яремака. Жовква: Місіонер, 2014.

Гентош Л. Ставлення Митрополита Андрея до німецького окупаційного режиму: документ із канцелярії А. Розенберґа. *Мойсей українського духа* / автор-упоряд. О. Михайлюк. Львів: Артклас, 2015. С. 256–259.

Кахане Д. Щоденник львівського гетто / пер. з англ. Н. Шпет, Київ: Дух і Літера, 2009.

Кедрин І. Андрей Шептицький. *У межах зацікавлення*. Ню Йорк–Париж–Сидней–Торонто, 1986. С. 504–512.

Ковба Ж. Останній рабин Львова Єзекіїль Левін. Львів-Київ: Дух і Літера, 2009.

Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) / пер. з франц. Я. Кравця, Львів: Свічадо, 2015.

Кравчук А. Соціальне вчення та діяльність Митрополита Андрея Шептицького під час німецької окупації. *Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1941–1944*. Київ: Дух і Літера, 2003. С. 241–298.

Левін К. Мандрівка крізь ілюзії. Львів: Свічадо, 2007.

Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали, 1899–1944. Том 2: Церква і суспільне питання. Книга 1: Пастирське вчення та діяльність. Львів: Місіонер, 1998.

Музичка І. Митрополит Андрей в часі німецької окупації. «Богословія» (Рим) 1987. Том LI. Кн. 1–4. С. 93–107.

Паньківський К. Роки німецької окупації. Ньюарк–Нью-Йорк–Торонто, 1965.

Скіра Ю. Покликані: монахи Студійського Уставу та Голокост. Київ: Дух і Літера, 2019.

Скіра Ю. Порятунок родини Штерн митрополитом Андреєм Шептицьким у світлі спогадів Лілі Польман. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*: Історія. № 2 (133). Київ, 2017. С. 68–70.

Сліпий Йосиф. Спомини. Львів-Рим: Видавництво Українського Католицького Університету, 2014.

Шептицький Андрей. З філософії культури. Митрополит Андрей Шептицький. *Спільні пастирські послання 1905–1944 рр.* Т. IV. Львів: Артос, 2013. С. 725–729.

Chameides L. Strangers in Many Lands. The Story of Jewish Family in Turbulent Times. Wethersfield, 2012.

Hirnyj I. Moje świadectwo. *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały* / pod red. Andrzeja A. Zięba. Kraków, 1994. S. 208–209.

Lewin K. I. Przeżyłem. Saga Świętego Jura spisana w roku 1946 przez syna rabina Lwowa, Warszawa: Zeszyty Literackie, 2006.

Rotfeld A. D. Obcy wśród swoich. «Znak». 2017. Nr 10 (749) (Październik). S. 41–50.

Rotfeld A. D. Wzór ludzkiej przyzwoitości i czwilnej odwagi. *Arystokrata ducha. Życie i dziedzictwo błogosławionego ojca Klemensa Szeptyckiego (1869–1951)*. Wrocław, 2018. S. 13–24.

Sztankowa T. Dokumenty archiwum historycznego we Lwowie odnoszące się do kontaktów Metropolity Szeptyckiego z Żydami. *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały* / pod red. Andrzeja A. Zięba. Kraków, 1994. S. 229–235.

Tenenbaum J. In Search of a Lost People: The Old and the New Poland. New York, 1948.

Yad Vashem. Case M. 31. Signature 6304, 6304a.

Сестра Дарія (Світлана) Турків

ВПЛИВ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО НА РОЗВИТОК МОНАСТИРІВ СЕСТЕР-ВАСИЛІАНОК У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

Галицький Митрополит Андрей Шептицький — одна з найвеличніших і найсвітліших постатей нашої історії, який своє життя присвятив служінню Україні та її народові. Він по праву належить до Велетнів духу, великих Подвижників віри, його справедливо називають українським Мойсеєм, провідником народу в час лихоліть та випробовувань. Ім’я Андрея Шептицького вже давно стало символом української Церкви, символом незламної духовности. Для кожного з нас ця велична постать — святий приклад для наслідування. Праця і подвиг його життя є предметом пропонованої наукової розвідки. Адже Митрополит Андрей долучився до розвитку чи не кожної суспільної галузі, мав величезний вплив на духовне життя свого народу. Окрім наукової, суспільної, меценатської діяльности, вражає розмах душпастирської праці Владики, його жертовність та глибоко духовне життя.

Одним з найважливіших аспектів діяльности Митрополита була турбота про розвиток чернецтва в Галичині. Він розумів, що духовним багатством Церкви є богопосвячені особи, тому велику частину своєї праці та коштів присвятив розвитку монарших осередків. При цьому не лише піклувався про вже існуючі монастирі, а й засновував нові чернечі спільноти, підтримував їх духовно і матеріально, купуючи для їхнього користування будинки та землі.

Маємо на меті розкрити вплив Митрополита Андрея Шептицького на розвиток монастирів сестер-василіанок у Східній Галичині в першій половині XX ст. Йдеться про реформу монастирів сестер-василіанок, яку здійснив Андрей Шептицький (1897–1909 рр.), та його постійне сприяння розвитку монастирів сестер-василіанок і навчально-виховних закладів, які функціонували при жіночих чернечих обителях.

Упродовж усієї історії існування жіночі василіанські чернечі осередки, історичні витоки яких сягають часів давньої Русі-України, були важливими центрами духовности, освіти, збереження культурних цінностей українського народу. Становлення і розвиток монастирів сестер-василіанок у Східній Галичині відбулися за складних історичних обставин. Існування в умовах панування Австрійської (згодом Австро-Угорської) імперії, суспільно-політичні та економічні процеси наприкінці XVIII ст. негативно вплинули на життя черниць. Унаслідок реформ австрійського імператора Йосифа II ліквідовано майже всі жіночі василіанські обителі в Східній

Галичині. Так, упродовж XIX ст. функціонували тільки два жіночі василіанські монастирі — у Словіті (Чесного Хреста Господнього) та Яворові (Покрови Пресвятої Богородиці) (Савчук, 2011: 18; Мудрий, 1995: 329). Однак духовне зубожіння в цих обителях, неорганізованість черниць, недостатня кількість нових членів у спільноті, нестача матеріальних засобів до існування, а також суспільно-політична ситуація зумовили занепад монашого життя василіанок. Отже, на межі XIX–XX ст. жіночі василіанські монастирі потребували реформування.

Галицький митрополит С. Сембратович, усвідомлюючи потребу нового устрою життя черниць, 1897 р. призначив візитатором жіночих василіанських монастирів у Східній Галичині о. А. Шептицького, ігумена Львівського монастиря Св. Онуфрія (1896–1898 рр.), котрий здійснив візитацію обителей (Витяг з правил…, 1909: 3; Історичний нарис, 1979: 42), в яких мешкало близько 20 черниць. Як наслідок, прийнято постанову про створення спільного новіціату в Словіті для трьох на той час існуючих монастирів — у Львові, Словіті та Яворові, а також передачу духовного проводу жіночих монастирів отцям-василіанам. Магістром новичок призначили василіанина, о. Ігнатія Тисовського (Цьорох, 1964: 47–48). Таким чином, 1897 р. розпочато реформу монастирів сестер-василіанок, яка тривала до 1909 р. Під час реформи (1897–1909 рр.) основну увагу сконцентровано на таких цілях: клявзурі-дисципліні, новіціаті-формації, капітулі-уставотворчості.

Ставши єпископом Станиславівським (1899 р.), Андрей Шептицький передав провід і розпочату реформу василіанок своїм співбратам у чернецтві, тобто отцям ЧСВВ (Цьорох, 1964: 46–48). Водночас доручив о. Володимирові Козьоровскому заснувати монастир сестер-василіанок у Станиславівській єпархії і призначив його їхнім прокуратором. Єпископ Андрей дбав і про фінансування черниць. Він зазначав, що в с. Загвіздя Станиславівської єпархії є декілька моргів поля, які належать черницям, а також у Кудринецькому деканаті в Заваллі є фундація родини Дашкевичів, записана сестрам-василіанкам («Блажен той муж…», 2015: 32). Ставши архиєпископом Львівським і митрополитом Галицьким 1901 р., він особливо дбав про розвиток жіночих василіанських монастирів. Духовно й матеріально опікуючись черницями, часто проводив для них реколекції (духовні науки, конференції), відвідував і спілкувався з ними (Савчук, 2011: 19).

У Галицькій митрополії на початку XX ст. діяли василіанські чоловічі та жіночі монастирі, а також засноване 1892 р. згромадження сестер-служебниць Непорочної Діви Марії. Особливе місце в розбудові ГКЦ Митрополит Андрей відводив чернецтву, пов’язуючи його з духовними потребами українців. Індустріалізація краю вимагала від Церкви нових форм чернечого життя і служіння. Митрополит зауважував: «…аби зробити Церкву живою, потрібно два елєменти: Літургія та чернецтво, два стовпи духовности та життя Церкви; це важливо, адже для будь-якого майбутнього екуменізму це

два елєменти, на які ми повинні опиратися» (Huzar, 2001: 78). Справді, Андрей Шептицький вбачав у чернецтві необхідний елемент для зміцнення життя Церкви: був переконаний, що воно береже й збагачує віру, духовність та, перш за все, молитву.

Можемо стверджувати, що Митрополит Андрей Шептицький неабияк прислужився нелегкій справі — оновленню монастирів сестер-василіанок, взявши за взірець діяльність згромаджень латинського обряду. Всі старання Митрополита зумовили потребу скликання на 22–23 серпня 1909 р. Капітули сестер ЧСВВ до монастиря Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії у Львові (Базилевич, 1993: 63). Тоді й були внесені значні зміни в життя та діяльність монахинь. Найперше, що вдалося зробити, — це завершити реформу жіночих спільнот, розпочату 1897 р.

Реформа 1897–1909 рр., яку проводили митрополити С. Сембратович і А. Шептицький, за участю отців ЧСВВ, стала знаковою подією в розвитку монастирів сестер-василіанок. Вона сприяла відновленню чернечого життя і заклала міцний фундамент його розвитку на майбутні десятиліття. Унаслідок Капітули, що відбулася у Львові 22–23 серпня 1909 р. (Базилевич, 1993: 63), черниці отримали нові, укладені Митрополитом чернечі правила (Конституції) (Цьорох, 1964: 51–52; Витяг…, 1909: 108). Згідно з ними кожен монастир включно з новіціатами становив окрему цілісність під проводом ігумені, обраної спільнотою. Як наслідок, жіночі василіанські обителі не були централізовані в один Чин, а

надалі підпорядковувалися місцевим єпископам, ділилися на головні «доми» — у Львові, Словіті, Станиславові та Яворові з дочірніми осередками в Кудринцях і Перемишлі (Цьорох, 1964: 73; Витяг…, 1909: 75–95). Загалом у них проживало 74 черниці. Змінено їхню управу: окрім єдиного візитатора, призначали єпископських комісарів у кожній єпархії; для допомоги ігумені вибирали намісницю; посилено дисципліну в чернечих спільнотах. Спільною для всіх жіночих василіанських монастирів залишалася тільки Загальна рада (Капітула) (Турків, 2023: 91), яка відбулася у 1923 і 1931 рр.

Після проведення реформи Андрей Шептицький духовно й матеріально опікувався сестрами ЧСВВ, відвідував і спілкувався з ними, заохочував до жертовного служіння Богові, Церкві й українському народові, сприяв поступові й авторитету монастирів серед вірян ГКЦ. Віра Слободян, ігуменя монастиря Св. Макрини у Львові, свідчила, що він особисто проводив візитації монастирів сестер-василіанок, реколекції, дні духовної віднови, підтримував оновлення чернечого життя, утвердження дисципліни, наділяв обителі княжими дарами й фундаціями: «На просьби сестер витолковував митрополит кожне правило “Витягу …”; пояснювання тривало чотири роки і скінчилось саме перед всесвітньою війною. Часто давав реколекції, рік річно переводив канонічну візитацію монастиря; давав кандидаткам облечини, відбирав перші обіти і святу професію [довічні обіти]; сповідав і кожній сестрі охотно спішив з радістю і помічю» (Слободян, 1926. Т. IV. Кн. 1–2: 240–241). Тут

варто зауважити про шанобливе ставлення Андрея Шептицького до м. В. Слободян: «Оцінюючи працю матері Віри як Ігумені, покійний митрополит Андрей поблагословив її як одиноку ігуменю на ціле життя і вручив їй ігуменський посох привезений з Єрусалиму» (Богословія, 1989. T.LIII. Кн. 1–4: 225).

Митрополит Андрей Шептицький, який підтримував українські освітні заклади, придбав у 1911 р. для черниць ЧСВВ нове приміщення, новозведений будинок бурси УПТ, вартістю 540 тис. крон. на вулиці Потоцького, 95 (тепер вулиця Генерала Чупринки, 103) (ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 9), куди перевели гімназію та інтернат для дівчат. Тут василіанки заснували монастир Св. Макрини, при якому 1915 р. організували школу для дівчат. У цьому приміщенні також діяли вчительська семінарія, згодом реорганізована в гімназію, інтернат для семінаристок і сирітський притулок (Слободян. Записки НТШ, 2008, Т. CCLV: 294; Лев, 1961: 79–81).

Таким чином унаслідок реформи 1897–1909 рр. відбувався поступ у розвитку монаших обителей сестер-василіанок. Реформу найперше прийняли старші черниці, які вже до того часу проживали в монастирі. Водночас багато дівчат виявили бажання вступити до новіціату в Словіті, унаслідок чого збільшилася кількість сестер-василіанок, котрі займалися вихованням молоді; відкрили народні, виділові, господарські школи, учительські семінарії, гімназії, інтернати та сирітські притулки. У той час вони опікувалися низкою

закладів, серед яких: п’ять інтернатів, де виховувалося 323 дівчат; дві початкові школи; одна гімназія та дві вчительські семінарії для дівчат із 411 ученицями (Bazylianki, 1995: 146).

Успішний розвиток монастирів сестер-василіанок перервала Перша світова війна. Зовнішні чинники — господарська й економічна розруха, голод, військово-політичний терор і водночас непорозуміння між черницями в обителях, зокрема розбіжності в поглядах на організацію та устрій у монастирях, призвели до занедбання Конституцій та зумовили скликання Загальної ради (Капітули) у 1923 р. і 1931 р. Основною темою для обговорення на Капітулах, які відбулись у Львові (1923 р.) і Яворові (1931 р.), було внесення змін до Конституцій, створення спільного новіціату та інтеграція жіночих василіанських монастирів, встановлення тісних зв’язків між ними з перспективою централізації (Турків, 2023: 104).

Упродовж міжвоєнного періоду ХХ ст. жіноче василіанське чернецтво продовжувало розвиватися, активізувало свою педагогічно-виховну діяльність серед населення. Збільшувалася кількість монахинь в обителях. Утворювалися так звані дочірні осередки довоєнних монастирів.

Василіанські монастирі постали за межами Галичини, зокрема в Хорватії (1915 р.), Чехословаччині (Пряшеві — 1922 р., Ужгороді — 1924 р.), Угорщині (1935 р.), а також у США (Філадельфії — 1911 р., Клівленді — 1921 р.). 20 серпня 1939 р. черниці Підмихайлівського монастиря прибули на місію до Аргентини й організували в

м. Апостолес перший монастир і школу. За кордоном сестри відкривали навчальні заклади й займалися різноманітною суспільною працею, духовно опікувалися українськими емігрантам (Турків, 2023: 102).

Аналіз поданого Апостольському візитаторові о. Джованні Дженоккі звіту Митрополита Андрея Шептицького про Львівську архиєпархію свідчить про те, що в Галичині в 1923 р. функціонувало 5 монастирів василіанок, з яких 2 були у Львові. Андрей Шептицький, зокрема, зазначав, що «Василіянки є доброго духа, ведуть успішну працю і мають багато покликань. Існують деякі труднощі в упорядкуванні інституту сестер прибиральниць і багато економічних труднощів, бо кожного року потрібно будувати новий монастир, щоб це відповідало потребам народу» (Церква і суспільне питання, 1999: 727).

Зі списку парохій і священників Греко-Католицьких Злучених Єпархій Перемишльської, Самбірської і Сяніцької (1923 р.) відомо, що «Поряд з чоловічою віткою Чину існувала жіноча вітка Чину св. Василія Великого. Близько 300 черниць перебували в 5 монастирях Галичини, 2 у Чехословаччині, 2 в Югославії та 1 у Сполучених Штатах Америки. Черниці займалися вишколом дівчат в учительських гімназіях у Яворові та Дрогобичі, провадили загальні школи 4–7 класів, виховували дітей-сиріт» (Спис парохій і священників Греко-Католицьких, 1923: 90–91).

Згідно зі статистичними даними Конгрегації для Східної Церкви, на 1932 р. налічувалося 25 жіночих василіанських монастирів: 11 — у Львівській, 4 — Перемишльській, 2 — Станиславівській, 1 — Пряшівській, 4 — Крижевацькій єпархіях та 3 — у США. Загальна кількість сестер становила 363 особи, з яких 307 — у Східній Галичині, 10 — у Чехословаччині, 17 — в Югославії, 29 — у США. У Східній Галичині новіціати існували при монастирях у Львові, Станиславові, Словіті, Яворові (Suore Basiliane, 1932: 395–398). Діяльність сестер-василіанок у цей час була різнобічною — окрім молитовно-аскетичного життя, вони займалися освітньою, виховною та соціальною працею. Однак їхнє внутрішнє чернече життя потребувало оновлення.

З архівних джерел відомо, що 1937 р. Митрополит сам проводив візитації або письмово просив ігуменю написати звіти про стан монастиря. Про особисте зацікавлення Андрея Шептицького станом Львівського монастиря Св. Макрини свідчить звіт м. Віри Слободян від 26 вересня 1937 р., в якому вона детально описала духовний і матеріальний стан обителі. З цього звіту відомо, що заангажованість більшості черниць до освітньо-виховної праці, а також економічна криза, брак приміщення зумовлювали багато труднощів у співжитті черниць, зокрема порушення чернечої дисципліни (ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 4 б. Спр. 2470. Арк. 65–69). Отже, на основі листів-звітів ми доходимо висновку про докладені Митрополитом зусилля з метою відновити дисципліну в монастирях і допомогти черницям у

вирішенні різних проблем — як духовних, так і матеріальних. Пізніше сестри отримували повізитаційні листи з відповідними вказівками. Нам вдалось віднайти окремі повідомлення. Одне з них було такого змісту: «У ваших правилах є уступи, які зовсім не заховані, але без ніякої вини сестер. Обставини так склалися, що приписи, які відносяться до зносин з людьми на світі, сталися не до виконання для сестер, зайнятих чинною працею для Церкви» (ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 68).

Отже, за нашими підрахунками в міжвоєнний період збільшилася кількість монастирів і водночас спільнота монахинь зросла удвічі (про це свідчать статистичні дані за 1938 р.) Так, у Львівській єпархії існувало 5 монастирів, у Станиславівській — 2, у Перемишльській — 4. Загалом у Східній Галичині 1939 р. налічувалося 324 сестри-василіанки. Однак кожен монастир був окремою самостійною спільнотою, що мав свою ігуменю, котра підлягала місцевому єпископу (Турків, 2023: 116).

Завдяки Митрополиту Шептицькому було засновано багато українських шкіл, які формували українську молодь на засадах християнських цінностей та здорового патріотизму. Щорічно він за власний кошт навчав науковців, професорів у Швейцарії, Відні та Римі. Він розвивав народну та середню освіту, фінансуючи різні освітні заклади, гімназії. Постійно огортав як духовною, так і матеріальною опікою освітні заклади, які діяли під управлінням

сестер-василіанок, — гімназії, вчительські семінарії, народні (початкові) та фахові школи, сиротинці та захоронки (дитячі садки).

Для поліпшення системи освіти жінок, заповнення прогалини між початковою і вищою її ланками почали організовувати приватні середні школи з гімназійними навчальними програмами. За кількістю жінок, які здобували освіту в середніх навчальних закладах, Східна Галичина посідала одне з перших місць в Австро-Угорщині. Швидких успіхів у поширенні вищої освіти жінок вдалося досягти завдяки співпраці жіночого руху з УГКЦ на чолі з Митрополитом Андреєм Шептицьким та з освіченою українською громадськістю.

У квітні 1906 р. професор Академічної гімназії о. Спиридон Кархут запропонував черницям Львівського монастиря започаткувати українську приватну жіночу гімназію. Ігуменя Володимира Філевич ЧСВВ підтримала цей проєкт. 20 червня 1906 р. Крайова шкільна рада розпорядженням № 18.535 дозволила відкриття підготовчого курсу та першого року навчання у Львівській гімназії сестер-василіанок (на вулиці Длуґоша, 17), до якої на 1906–1907 н. р. записалося 28 учениць: 20 — до 1 класу, 8 — на підготовчий курс (Пахолків, 2014: 452–453).

4 вересня 1906 р. урочистою Святою Літургією, яку відслужив Митрополит, розпочався перший навчальний рік в українській приватній дівочій гімназії при монастирі сестер ЧСВВ у Львові. Упродовж усього періоду функціонування гімназії (1906–1939 рр.) Андрей Шептицький духовно й матеріально підтримував цей

навчальний заклад. У 1910 р. 137 дівчат відвідували єдину українську жіночу приватну гімназію сестер-василіанок у Львові. Уже 1913–1914 н. р. гімназія мала вісім класів (Шах, 1955: 224–225).

Після закінчення навчання учениці василіанських шкіл складали іспити зрілости за програмою гуманітарного відділу перед державною іспитовою комісією (так звана «матура»). Свідоцтво зрілости давало право на студії у вищих навчальних закладах. Перші випускні іспити відбулися 1914 р. під керівництвом радника Івана Копача і за присутности Митрополита. Варто зауважити, що з 25 учениць 15 закінчили гімназію з відзнакою. Двоє з випускниць, Стефанія (Северина) Париллє та Серафима (Софронія) Ерделлі, вже на час складання «матури» належали до ЧСВВ. Після Першої світової війни обидві працювали в цій гімназії вчительками (Турків, 2023: 165).

Олена Коваль під час відкриття ІІІ світового з'їзду випускниць гімназії сестер-василіанок, що відбувся у Львові 1995 р., наголошувала: «Усім, що ми осягнули, завдячуємо доброзичливості, праці і вихованню дому і школи, а також нашій Греко-Католицькій Церкві, вчителям-професорам, сестрам-монахиням, шановним директорам, Марійській дружині. Над нами усі працювали, бо вважали своїм обов'язком навчити нас праці, збагатити нас духовно, за що низький уклін усім, а особливо нашому патрону і опікуну, Митрополитові Кир Андрею, графу Шептицькому» (Пропамятна книга гімназії, 1995: 13). У з'їзді взяли участь понад сто делегаток з

різних областей України, а також із Канади, США, Аргентини, Італії. Учасниці з'їзду, колишні учениці закладу, зазначили, «що свого часу гімназія заклала у їх серця тверді морально-християнські засади, вселила віру у Всевишнього, любов до ближнього» (Пропамятна книга гімназії, 1995: 28).

М. Богачевська-Хомяк характеризувала цей навчальний заклад, як центр патріотичного виховання галицьких жінок (Богачевська-Хомяк, 1995: 109). Зиновія Матійчук-Мосійчук зауважувала, що «…у школі справді царював дух аристократизму. Випливав він з двох джерел: глибокої релігійности і патріотизму. Митрополит Андрей, сестри-василіанки й учителі розцінювали школу як поле праці для Бога і України» (Пропамятна книга гімназії, 1980: 273).

Андрей Шептицький найбільше впливав на навчальний процес у гімназії сестер-василіанок у Львові. Він постійно цікавився станом та методами навчання і виховання та успішністю учениць. Часто бував у гімназії, зокрема під час випускних іспитів. Учениці, вдячні за можливість здобувати освіту, влаштовували (під проводом ігуменату, дирекції та учителів) у дні іменин Митрополита святкові концерти. Так вони віддавали шану провідникові Церкви, який майже завжди був присутній на цих заходах.

Отже, приватна жіноча гімназія сестер-василіанок у Львові, що діяла впродовж 1906–1939 рр., була однією з найстаріших середніх шкіл міста. Упродовж 1906–1939 рр. у закладі навчалося понад тисячу дівчат (Турків, 2023: 165). Це унікальний заклад, який виховав

сотні українських дівчат, дав їм ґрунтовну освіту й підготовку до подальшого навчання, озброїв патріотичними ідеями та переконаннями. Тут молодому поколінню надали поштовх до наукових пошуків, сформували його мистецькі уподобання, допомогли стати на шлях літературної творчости, спонукали до жертовної праці для свого народу. І хоча з початком Другої світової війни гімназія сестер ЧСВВ перестала існувати, вплив її ідей та інтелектуальний рівень залишив виразний слід у духовному зростанні українського галицького жіноцтва.

Таким чином, культурно-освітня діяльність сестер-василіанок у Східній Галичині в першій третині XX ст., яка набула широкого розвитку після реформи 1897–1909 рр., здійснювалася у декількох напрямах. Серед них слід виокремити богословсько-релігійну працю, організацію шкільництва та заснування товариств християнського спрямування. Метою такої діяльности було піднесення духовного рівня українців, а також освіти жіночої молоді. Унаслідок цього черниці ЧСВВ зробили вагомий внесок у формування культури та духовности українців. Оновлені монастирі сестер-василіанок стали потужними інтелектуальними центрами, а освічені черниці з належним педагогічним вишколом гідно виконували обов’язки викладачів гімназій, вчительських семінарій та народних і фахових шкіл.

Окрім освітньо-виховної діяльности сестри ЧСВВ у період Першої світової війни на території Східної Галичини розгорнули

плідну працю у справі опіки та виховання дітей-сиріт. Яскравим прикладом був монастир Св. Макрини у Львові на вулиці Потоцького, 95. У липні 1916 р. ігуменя В. Філевич (ЧСВВ) на прохання Управи Українського Епархіяльного комітету опіки над воєнними сиротами у Львові прийняла 45 хворих дітей під свою опіку та розмістила їх у монастирі Св. Макрини у Львові (Цьорох, 1964: 159). Наприкінці 1916 р. сиротинець нараховував уже 80 дітей, якими опікувалися 8 монахинь (Турків, 2023: 211).

Сестри Й. Бень і С. Цьорох зі Львівського монастиря упродовж одного року (березень 1917 р. – лютий 1918 р.) опікувалися також захоронкою для сиріт у Збоїських біля Львова. Розміщувався заклад у родинному маєтку Митрополита Андрея Шептицького (Цьорох, 1964: 166).

Турбота про знедолену дітвору стала однією з найважливіших у широкому спектрі пастирської діяльности Митрополита Андрея Шептицького. Слова Христа «Що ви зробили одному з цих найменших — ви Мені зробили» — виповнилися в житті Митрополита. Його любов до дітей, убогих, потребуючих проявлялася в справах милосердя. Він шукав кошти, щоби забезпечити постійною підтримкою сиріт усіх вікових категорій — як немовлят, так і школярів та студентів. Піклуючись про сиріт, Андрей Шептицький восени 1920 р. вирушив за кордон (до Європи й Америки). Метою його поїздки було ознайомити світ із трагічною ситуацією в Східній Галичині та шукати підтримки для народу й

Церкви. Адже після закінчення війни в краї було багато не лише сиріт, а й людей, які втратили все, поранених, калік, які потребували термінової допомоги (Марунчак, 1981: 9).

У 1921 р. за сприяння Андрея Шептицького у Львівській архиєпархії було засновано 18 дитячих закладів, у яких виховували й навчали близько 2 тис. дітей-сиріт. Однак це було тільки 4 % всіх беззахисних дітей, бо кількість убогих і сиріт, які залишилися без проводу, опіки, притулку і, звичайно, без можливости здобувати освіту, в той час сягала майже 50 тис. (Волянюк, 2003: 5–6; Турків, 2023: 214).

Згідно зі списком українських сирітських закладів, які Ю. Шкрумеляк оприлюднив у книзі «Українські сироти», у 1921 р. сестри-василіанки опікувалися такими сиротинцями: у м. Львів (вулиця Потоцького, 95) — 200 дітей; сюди входили чотирикласна школа для хлопців і виділова школа для дівчат, що утримувалися з добровільних пожертв. Завдяки раціональному веденню цей заклад був найкращим у Галичині; у с. Журавно — 22 дітей; у с. Словіта — 51 дитина; у м. Станиславів — 80 дітей. Усі ці сиротинці утримували з добровільних пожертв українських меценатів та за кошти монастиря (Шкрумеляк, 1921: 28–32).

Сирітські заклади, які існували при монастирях сестер-василіанок, не отримували жодних матеріальних засобів від уряду. Найбільшим жертводавцем і меценатом був Митрополит Андрей Шептицький, який постійно духовно й матеріально опікувався

дітьми, жертвував будинки для монастирів і повсякчасно підтримував черниць у всіх потребах і проблемах. Сестри ЧСВВ неодноразово отримували від нього кошти на утримання сиротинців та навчальних закладів, а також гроші на подарунки для дітей у день св. Миколая та Різдво, організацію урочистостей на честь вшанування Тараса Шевченка, Лесі Українки, Маркіяна Шашкевича. У день св. Андрія діти вітали свого опікуна й покровителя. Справжній батько українських сиріт, правдивий святець відвідував сиротинець, мав надзвичайно теплі стосунки з дітьми, любив поспілкуватися з ними.

Іванна Зельська згадувала: «Одного року наш добрий батько, так всі ми його називали, галицький митрополит граф Андрей Шептицький, не заповіджено з'явився, щоб із сиротами бути на Свят-Вечір. Діти саме кінчили вечерю, як Владика став у дверях рефектара. Владика сам, без асисти обійшов усі столи, при яких сиділи діти, вітаючи нас з надходячими святами Різдва. Це ніжне та глибоке розуміння сирітської долі таке характеристичне усій діяльності великого нашого митрополита Андрея Шептицького серед нашого громадянства, що до глибини своєї кишені сягав по датки, та ще сам заступався за нас» (Зельська, 1989: 27).

Інше підтвердження фінансової підтримки для сирітських захистів знаходимо в листі Митрополита Андрея (17 травня 1921 р.) до о. Тита Войнаровського, в якому він, зокрема, повідомляв: «Гроші, які на ріжні цілі пересилаю через о. Схр[ейверса] є всім, що я тут зібрав, а в части і в Голяндиї для Василіянок, ул. Потоцького

1. 000 бельгійських франків, Словіті 1. 000 б. ф. і Станиславові Василіянкам 1. 000 б. ф.». Ці кошти Митрополит зібрав для українських сиріт під час перебування в Лондоні, Парижі та Брюсселі (Митрополит А. Шептицький: життя і діяльність, 1999: 709–710).

Про любов Андрея Шептицького до дітей свідчать його часті відвідини сирітських притулків. «Бувало, стоїмо, — згадував о. В. Лициняк, — і спостерігаємо, які ті діти вільні в розмові з Найвищим Достойником нашої Церкви, як оповідають свої переживання, тішаться ласкавим гостем, а при прощанні просять у неділю знову приїхати» (Лициняк. Богословія, 1926: 84). «У монастирі сестер-василіанок я часто бачила митрополита Андрея. Він оплачував наше перебування тут, а також давав гроші на одяг та взуття, дуже цікавився успіхами кожної учениці. Я згадую його теплу усмішку, батьківський поцілунок, який дарував він кожній дитині-сирітці. Ніколи не відмовляв нам ні в чому», — згадувала О. Лашків (Лашків, 2004: 25).

Взаєморозуміння і теплота стосунків простежуються в численних дитячих листах до Митрополита з різних сирітських закладів. З великою любов'ю вони називали його «Найдорожчим Таточком» і водночас знаходили до цього слова стільки синонімів, що напевно не всі діти в сім'ях називали так свого рідного батька. Майже в кожному реченні вони повторювали це слово, виражаючи не тільки любов до Митрополита, а й потребу в комусь рідному, хто б їх вислухав і допоміг (ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 378. Арк. 11–50).

Наведемо деякі уривки з листів. Дівчинка з сиротинця в Словіті так висловила свою любов і вдячність Митрополитові: «Ми так Таточка любимо, хотіли би ми, щоб Таточко до нас приїхали. Ми так Таточкові будем співати, говорити віршики — ми так багато вміємо. Ми так всі дуже просимо…» «Коли Таточко до нас приїдуть? Ми так дуже очікуємо цеї хвилі» (ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 398. Арк. 114), — писала ще одна маленька вихованка сиротинця.

Одним з яскравих доказів самовідданої жертовної любови Андрея Шептицького є допомога, надана під час поширення серед дітей трахоми в серпні 1921 р. Занедужали 70 сиріт. Хворих треба було ізолювати, але бракувало приміщень. Тоді Митрополит, який на той час перебував у Римі, розпорядився розмістити з метою лікування всіх інфікованих дітей у своїх палатах при соборі Св. Юра. Обслуговувати їх добровільно зголосилися сестри-василіанки Марія Рудковська, Анна Смєльська й Агнета Балацка, котра вже була уражена цією хворобою. Крім них, ще дві черниці готували дітям їжу (Звіти з діяльності ради товариства, 1938: 13–14). Згодом у Підлютому, у власному маєтку Митрополит організував відпочинковий табір, де лікувалися хворі діти-сироти й черниці, а також влітку оздоровлювалися ті учениці, котрі не мали родин (Сало, 2012: 146).

У своїх споминах колишня вихованка Ірина Клюс розповідала, як вона з іншими дітьми відвідувала Митрополита: «Для нас сиріт його палата ніколи не була зачинена. Вистачало сказати братчикові-

фіртиянинові, що ми з вул. Потоцького і він нас впускав до середини. Там уже самі знали дорогу, де сидить наш Татко. Він приймав нас все витаючи лагідною усмішкою та провадив до сусідньої кімнати, званої родинною. Тут владика не жалів для нас свого дорогого часу, хоч наші справи були малої ваги — діточі. Його вітцівська опіка для нас сиріт не мала границь. Він турбувався нами все» (Турків, 2023: 224). Саме завдяки ГКЦ, очільником якої був Митрополит Андрей Шептицький, врятовано багато українських дітей-сиріт від національної, духовної та фізичної загибелі.

Варто зазначити, що праця сестер ЧСВВ, зокрема Львівського монастиря Св. Макрини, завдяки підтримці Митрополита, досягнула значних успіхів, тому що вже 1921 р. в їхньому закладі виховувалося 200 дітей-сиріт. Незважаючи на повоєнний час та матеріальну скруту, вони були забезпечені всім потрібним (житло, одяг та харчі), а найважливіше — мали можливість здобувати освіту в школі, яка діяла при цій обителі василіанок.

Виховна робота сиротинця при василіанському монастирі Св. Макрини на вулиці Потоцького у Львові й сьогодні може бути прикладом для такого типу закладів. Аналогічну працю розгорнули черниці зі Словітської обителі в різних місцевостях Східної Галичини (Журавно, Підмихайлівці, Вишнівчик, Зарваниця, Золочів, Войнилів, Калуш, Тлумач). Упродовж певного часу василіанки (1918–1919 рр.) опікувалися сиротинцем у Києві.

Установи для дітей-сиріт при монастирях сестер ЧСВВ у Словіті, Підмихайлівцях продовжували функціонувати і під час Другої світової війни. Окрім цього, черниці 1942 р. опікувалися сиротинцем у Золочеві. Там виховувалося 30 сиріт (хлопчиків та дівчаток) віком від 2 до 14 років. У 1943 р. працювали з дітьми-сиротами в м. Товмач (тепер м. Тлумач Івано-Франківської обл.) та Калуші (Турків, 2023: 225).

Як наслідок, василіанки виховали у своїх захистах тисячі українських воєнних сиріт. Отець В. Лициняк висловив їм своє визнання, зазначивши при цьому, що «безперечно найбільшу заслугу в праці над рятуванням сиріт у Львові мають СС. Василіянки, які в найкритичнішім часі (липень 1916 р.), прийняли сироти до свого дому й окружили їх такою опікою, яку може дати малій дитині тільки рідна мати, або монахиня, яка робить це з вищих мотивів» (Звіти з діяльності ради товариства, 1938: 22).

Отже, опіка та виховання соціальних та біологічних дітей-сиріт були одними з найгуманніших напрямів діяльности сестер-василіанок у Східній Галичині досліджуваного періоду. Установи для дітей-сиріт при жіночих монастирях ЧСВВ замінювали батьків у справі виховання дітей і запобігали їх деморалізації під впливом вулиці. Водночас сиротинці ставали освітньо-виховними осередками, що забезпечували гармонійний духовний і фізичний розвиток молодого покоління.

Успішний розвиток монастирів сестер ЧСВВ перервала Друга світова війна. Наступ на ГКЦ сталінський режим розпочав відразу ж

після першої окупації Західної України у вересні 1939 р., яка тривала до червня 1941 р. Упродовж 1939–1940 рр. закрито більшість жіночих василіанських монастирів. Одночасно черницям заборонялося провадити навчальні заклади: дитячі садки (захоронки), сиротинці, школи, гімназії та вчительські семінарії. Митрополит Андрей Шептицький заохочував черниць-василіанок, продовжувати виконувати християнську місійну працю для українського народу, незважаючи на воєнні події Другої світової війни.

1 листопада 1944 р. у Львові помер Митрополит Андрей Шептицький. 5 листопада відбувся величавий похорон за участю духовенства і багатьох вірних ГКЦ. Поховали Митрополита в крипті Святоюрського собору. Владика Йосиф Сліпий сказав у прощальному слові: «Був Він великим сином Вселенської Католицької Церкви. Великим Українцем, вченим, мистецтвознавцем, покірним богомольцем і Митрополитом, якому рівного нелегко знайдемо не лише в нашій історії, але й загалом в останньому столітті нашої Церкви» (Блажен той муж, 2015: 193).

Підтвердження цьому знаходимо й у словах матері Моніки Полянської (ЧСВВ). В одному з листів, що міститься в історичному архіві у Львові, вона написала до Митрополита щирі й пророчі слова: «…прийде час, ще всі поклоняться вам, усі будуть благословити літа вашого правління, бо се є час ласк і благодаті. Овочами вашої жертви і ваших, батеньку, страждань і болю вашого серця, буде кормитись людство многі, многі літа» (ЦДІАУЛ, ф. 358, оп. 1, спр. 307, арк. 68-

68 зв.). Це були щирі й глибоко пророчі слова. Сьогодні ми бачимо на власні очі, що це справджується.

Отже, вплив Митрополита Андрея Шептицького на розвиток монастирів сестер-василіанок був беззаперечно визначальним. Він присвятив багато свого часу і сили для реформи обителей, доклав усіх зусиль, щоби піднести духовний рівень черниць та сприяв заснуванню нових чернечих спільнот. Митрополит став для них духовним Батьком, провідником, реформатором, опікуном і меценатом. Його постійна допомога для сестер-василіанок була і залишається дуже цінною.

Таким чином, батьківська опіка Митрополита Андрея Шептицького спричинила збільшення кількости черниць, оновлення духовного життя у монаших спільнотах, розширення освітньої, виховної та харитативної діяльности при обителях. Така духовна віднова сприяла заснуванню нових монаших осередків — спочатку в Східній Галичині, а згодом у Європі та США, які провадили широку освітню і виховну діяльність серед дітей та молоді. Їхня праця стала вагомим внеском у розвиток Церкви й суспільства в цілому.

Сестри-василіанки послідовно реалізовували ідею національного шкільництва й просвіти населення як важливої складової українського руху. У першій третині XX ст. у суспільній праці черниці керувалася загальними принципами духовного та організаційного оновлення ГКЦ, яке ініціював Митрополит Андрей Шептицький. При своїх монастирях вони провадили жіночі школи,

учительські семінарії, гімназії, сиротинці. Рівень підготовки в цих закладах був дуже високим, адже забезпечували навчальний процес найкращі педагоги того часу. Християнські цінності, які вони намагалися прищеплювати своїм підопічним, були визначальними в процесі їхнього виховання. Вважаємо, що завдяки духовній і матеріальній підтримці Митрополита Андрея сестри ЧСВВ зробили значний внесок в освіту й виховання молоді, зокрема жіночої, у Східній Галичині в окреслений період. Їхня діяльність позитивно вплинула на всі сфери суспільно-політичного та національно-культурного життя українства.

ЛІТЕРАТУРА

«Блажен той муж…». Життєвий шлях митрополита А. Шептицького (29.07.1865–1.11.1944). Фотоальбом (до 150-річчя з дня народження Андрея Шептицького) / упоряд. с. Дарія (Світлана) Турків. Львів: Манускрипт-Львів, 2015. 196 с.

Базилевич А. Начерк Конституцій сестер Василіянок. *Введення у твори митрополита Андрея Шептицького.* Львів: Свічадо, 1993. 237 с.

Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.

Витягъ зъ правилъ св. Отца нашого Василія Великого уложенный для инокинь Іосифомъ Веляминомъ Рутскимъ Митрополитомъ всеи Руси. Конституціи женьскихъ монастырѣвъ ЧСВВ. Галицкои провинціи. Жовква, 1909. 108 с.

Волянюк Р. Підготовка сестер-василіанок до роботи у сирітських захистах Галичини на початку XX століття. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 2003. Вип. 184. С. 3–7.

Звіт м. Віри Слободян ЧСВВ — ігумені монастиря Св. Макрини від 27 вересня 1937 р. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 4 б. Спр. 2470. Арк. 65–69.

Звіт митр. А. Шептицького для о. Д. Дженоккі про стан Львівської Архієпархії 12 лютого 1923. Док. № 81. *Церква і суспільне питання. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність.* Документи і матеріали 1899–1944. Листування. Т. II. Кн. 2 / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. С. 715–728.

Звіти з діяльності ради товариства «Захистім митрополита Андрея Гр. Шептицького для сиріт» у Львові за перше 20-ліття (1918–1938). Львів, 1938. 28 с.

Зельська І. Відгомін. Спогади. Торонто, 1989. 139 с.

Ісповідники і мученики української Церкви XX ст. *Богословія.* Рим, 1989. Т. LIII. Кн. 1–4. С. 221–229.

Історичний нарис сестер Чину Св. Василія Великого 1037–1979. Шістнадцять століть від смерти св. Василія Великого (379–1979) / упор. сестра М. Ольга, ЧСВВ. Філадельфія, 1979. 191 с.

Лашків О. Освітньо-виховна діяльність сестер Василіянок. Львів, 2004. 54 с.

Лев В. Митрополит А. Шептицький і Львівське шкільництво. *Про великого митрополита Андрея.* Йорктон: В-во САСК, 1961. С. 79–84.

Лициняк В. Товариство «Захист ім. Митрополита Андрея гр. Шептицького для сиріт» у Львові. *Богословія.* Львів, 1926. Т. IV. Кн. 1–2. С. 78-84.

Марунчак М. Г. Митрополит Андрей Шептицький на заході 1920–1923 рр. Вінніпег; Едмонт, 1981. 47 с.

Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. Церква і суспільне питання. Т. ІІ. Кн. 2. Листування / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. 728 с.

Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим; Львів: В-во отців ЧСВВ, 1995. 404 с.

Пахолків С. Українська інтеліґенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / з нім. пер. Х. Николин. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.

Пропам’ятна книга гімназії сестер Василіянок у Львові / гол. ред. В. Лев. Ню Йорк: В-во НТШ, 1980. 334 с.

Пропам’ятна книга гімназії сестер Василіянок у Львові / ред. І. Гургула. Львів: Основа, 1995. 272 с.

Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславівського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василіянок. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. 272 с.

Сало С. Провінція Пресвятої Тройці сестер ЧСВВ: нарис з історії. Т. І. Жовква: Місіонер, 2012. 432 с.

Слободян В. Монастир Святої Мокрини сестер Василіянок у Львові. *Записки НТШ*. Т. CCLV. Львів, 2008. С. 290–298.

Слободян В. ЧСВВ. Кілька сторінок із хроніки монастирів СС. Василіянок. *Богословія.* Львів, 1926. Т. IV. Кн. 1–2. С. 240–246.

Спис парохій і священиків Греко-Католицьких Злучених Єпархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік 1924. Перемишль, 1923. С. 90–91.

Турків Дарія (Світлана). Сестри Чину Святого Василія Великого у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX століть: служіння та просвіта. Монографія. Львів: Манускрипт–Львів, 2023. 456 с.

ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 398. Арк. 114.

ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 68.

ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 378. Арк. 11–50.

ЦДІАЛ України. Ф. 409. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 9.

ЦДІАУЛ. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 307. Арк. 68–68 зв.

Церква і суспільне питання. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944 рр. Листування / упор. О. Гайова, А. Кравчук. Львів: Місіонер, 1999. Т. II. Кн. 2. С. 715–728.

Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність Монахинь Василіянок. Вид. 2-ге. Рим, 1964. 256 с.

Шах С. Львів — місто моєї молодости. (Спомин присвячений Тіням забутих Львов'ян). Ч. I–II. Мюнхен: Християнський Голос, 1955. 270 с.

Шкрумеляк Ю. Українські сироти. Львів, 1921. 32 с.

Bazylianki. *Encyklopedia Katolicka* / red. F.Gryglewicza, R. Lukaszyka, Z. Sulowskiego. T. II. Lublin: KUL, 1995. S. 144–147.

Huzar L. Ecclesia Catholica Graeca in Ucraina. Leopolis, 2001. P. 78.

Suore Basiliane. *Sacra Congregazione Orientale*. Statistica con cennistoricidella Gerarchia e deifedeli di Rito Orientale. Vaticana, 1932. P. 395–398.

о. Ігор Драпак

ВПЛИВ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СКАУТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ПЛАСТ»

Постать Митрополита Андрея Шептицького посідає особливе місце в історії українського церковного й суспільного життя першої половини XX ст. Його діяльність виходила далеко за межі суто церковного проводу та охоплювала широкий спектр ініціатив, спрямованих на формування зрілого громадянського суспільства. Одним із ключових напрямів цієї діяльности було системне виховання молоді, яку Митрополит розглядав як стратегічний ресурс майбутнього Церкви й народу, що чітко простежується в його пастирських посланнях і практичній діяльності (Гладковий, 2011: 15–18).

У цьому контексті національна скаутська організація «Пласт», заснована в 1911 році у Львові з ініціативи Олександра Тисовського, Івана Чмоли та Петра Франка, стала для Шептицького важливим партнером у справі формування морально стійкої, дисциплінованої та національно свідомої молоді. Організація виникла як виховний рух, спрямований на формування характеру молоді, поєднуючи фізичний розвиток, самодисципліну, громадянську відповідальність та національну свідомість (Дмитришина, 2010). Виховна система «Пласту» базувалася на скаутських принципах, адаптованих до українського культурного та історичного контексту, й орієнтувалася на підготовку активних і свідомих членів суспільства, а її засновники і провідники знаходили в особі Митрополита Андрея і духовного пастиря, і щирого приятеля, що глибоко розумів вагу та значення новоствореної організації (Гайова, Перун, 2012: 6–7).

На зламі XIX–XX ст. українська молодь Галичини переживала процес національного та духовного самоусвідомлення. Митрополит Андрей добре розумів, що без системного християнського виховання молоде покоління може стати легкою жертвою секулярних, радикальних або тоталітарних ідеологій. Тому він послідовно підтримував ініціативи, спрямовані на формування гармонійної особистости — глибоко духовної, національно свідомої та соціально відповідальної.

В основі підходу Митрополита Андрея до праці з молоддю було цілісне християнське бачення людини. Він наголошував, що молодь

потребує не лише знань, а й прикладу життя, дисципліни, внутрішньої свободи та відповідальности перед Богом і ближніми. У своїх посланнях він неодноразово наголошував, що відродження нації можливе лише через системну «позитивну працю», спрямовану на виховання характеру, моральної зрілости та християнського світогляду молодого покоління. Саме тому «Пласт» був сприйнятий Митрополитом не як випадкова ініціатива, а як перспективний виховний інструмент, здатний реалізувати ці завдання в практичній площині (Кравців, 1961).

Митрополит не був засновником «Пласту», проте виступав моральним авторитетом і пастирським покровителем руху. Він позитивно оцінював виховний потенціал організації, зокрема її акцент на дисципліні, самовихованні, служінні спільному благу та готовності до жертви (Шептицький, 2007: 398–401). У цьому сенсі Митрополит розглядав «Пласт» як чинник формування відповідної української еліти. Він застерігав від ідеологізації молодіжних рухів і підкреслював необхідність духовного проводу (Шептицький, 1934: 14–18). Поєднання християнської моралі з національним служінням, відображене у пластовому гаслі *«Бог і Україна»*, відповідало пастирському вченню Митрополита, який вважав, що справжній патріотизм неможливий без віри в Бога та моральних цінностей (Шептицький, 2007).

Особливу роль у цьому процесі відігравала інституціоналізація капеланської служби. Греко-католицькі священники, які виконували

функції духівників у пластових осередках, забезпечували духовний провід молоді та сприяли інтеграції християнських цінностей у виховну систему організації. При цьому Митрополит принципово не втручався у внутрішнє управління «Пласту», підтримуючи його світський характер і самоврядність, що сприяло розвитку відповідального лідерства (Гладковий, 2011).

Взаємини «Пласту» з Митрополитом слід розглядати в ширшому контексті його молодіжної пастирської програми, що охоплювала ініціативи «Української молоді — Христові» та «Католицької Акції». Хоч «Пласт» і не був церковною організацією, він функціонував у спільному духовному просторі з католицькими молодіжними рухами (Ковч, 1998: 139–141).

Особливістю підтримки «Пласту» з боку Митрополита Шептицького була її стратегічність. Меценатська діяльність митрополита виходила за рамки одноразової допомоги й була спрямована на формування стабільної матеріальної бази організації (Гайковський, 2015: 98–101). Він підтримував видання пластових навчальних і програмових матеріалів, зокрема праці О. Тисовського *«Життя в Пласті»*, а також сприяв функціонуванню пластового періодичного видання *«Молоде Життя»* (Соколовський, 1994).

Найвагомішим прикладом такої підтримки стало дарування земельної ділянки на горі Сокіл у Карпатах для створення постійної таборової оселі. Юридично оформлений акт передбачав чіткі умови використання землі виключно з виховною метою та застереження

щодо збереження ідеологічних засад організації, зокрема захисту від комуністичних ідей (Сич, 2006). Також Митрополит надав деревину та ліс, окремо призначив кошти на пошиття одностроїв, оплачував поїздки, зокрема для православної пластової молоді з Волині (Гайова, Перун, 2012: 7). За довготривалу допомогу організації Андрей Шептицький був нагороджений найвищою пластовою відзнакою — «свастикою вдячности», (на той час — традиційний солярний символ вдячности у скаутингу), яку йому вручив верховний отаман Северин Левицький 21 серпня 1930 р. під час крайового табору на горі Сокіл (Крупа, 2024: 190).

Особливого значення ця підтримка набула після заборони «Пласту» польською владою в 1930 році. У цей період Митрополит надавав моральну й матеріальну допомогу колишнім пластунам, сприяв збереженню пластового виховного духу в напівлегальних та парафіяльних формах і підтримував альтернативні молодіжні ініціативи, зокрема дитячо-юнацькі організації «Орли» (Содомора, 2010: 233–241). Така позиція Митрополита засвідчує його далекоглядне розуміння значення неперервности молодіжного виховання навіть в умовах політичних утисків.

Українська Греко-Католицька Церква під проводом Андрея Шептицького стала тією інституційною мережею, яка дозволила «Пласту» швидко поширитися Галичиною. У 1930-х роках мережа УГКЦ стала основою для заснування пластових куренів, де церковні

приміщення чи читальні «Просвіти» ставали першими домівками для проведення сходин (Субтельний, 1994: 488–490).

Після Другої світової війни, коли «Пласт» був заборонений в Україні, ця модель була успішно відтворена в діаспорі. У країнах поселення українських емігрантів парафії УГКЦ та УАПЦ стали центрами громадського життя, при яких відроджувалися пластові станиці (Окаринський, 2012: 145–152). Таким чином, закладена Андреєм Шептицьким модель синергії Церкви та молодіжного руху довела свою надзвичайну ефективність і в умовах еміграції.

Відродження «Пласту» наприкінці XX ст. в незалежній Україні засвідчило життєздатність моделі, закладеної за підтримки Митрополита Андрея Шептицького. Попри міжконфесійний характер сучасної організації, духовний вимір і традиція капеланського служіння залишаються важливими складовими її виховної системи. «Пласт» продовжує виконувати роль середовища формування активних громадян і лідерів.

Аналіз ідейної та практичної спадщини Митрополита Андрея Шептицького в контексті розвитку національної скаутської організації «Пласт» засвідчує не лише історичний вплив ієрарха, але й тривалу актуальність сформованої ним виховної моделі. Принцип «Бог і Україна», який Андрей Шептицький розглядав як фундамент формування зрілої особистости, зберіг свою визначальну роль у пластовому вихованні, виступаючи чинником ціннісної стабільности

організації в умовах міжконфесійности, політичних криз та воєнних викликів сучасности.

Особливе значення має концепція «вишколу еліти», яку Митрополит трактував не як формування привілейованої верстви, а як виховання відповідальних провідників, здатних до служіння спільному благу. Саме ця ідея сьогодні реалізується в системі пластового виховного процесу, що формує лідерів для державного, громадського та безпекового секторів України. Така спадкоємність свідчить про далекоглядність Митрополита Андрея, який бачив у молодіжних організаціях інструмент довготермінового націєтворення.

Символічного та практичного виміру набуває також меценатська діяльність Андрея Шептицького, зокрема історія оселі «Сокіл». Її відновлення та функціонування у XXI столітті перетворює цей простір на місце живої пам’яти, де ідеї Мойсея українського народу перестають бути абстрактними, а стають відчутною частиною виховного досвіду сучасних пластунів.

Не менш важливою є тяглість капеланської традиції, започаткованої Праведним Митрополитом. Сучасна капеланська служба в «Пласті» забезпечує духовний супровід молоді як у мирному житті, так і в умовах війни, що особливо підкреслює актуальність того бачення, яке висловлював Андрей Шептицький щодо ролі Церкви у вихованні відповідального громадянина.

У підсумку можна ствердити, що спадщина Митрополита Андрея Шептицького в «Пласті» перестала бути лише історичним феноменом. Вона трансформувалася у дієву модель громадянського й духовного виховання, що поєднує віру, національну ідентичність і активне служіння. В умовах сучасної російсько-української війни «Пласт», реалізуючи принцип «позитивної праці» та готовности до самопожертви, фактично втілює візію Шептицького про формування зрілої нації, що починається з виховання характеру окремої особистости.

ЛІТЕРАТУРА

Гайковський М. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми виховання молоді. Львів: УКУ, 2015.

Гайова О. Перун М. Митрополит Андрей Шептицький та Пласт. Львів: Артос, 2012.

Гладковий В. Роль і місце капеланів у «Пласті» — Національній скаутській організації України. *Емінак*. 2011. № 1–4. С. 68–71.

Дмитришина М. Роль національного виховання у товариствах «Пласт», «КАУМ», «Марійські Дружини» у вирішенні проблем сучасної освіти. 2010.
URL: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Dmytryshyna.php (дата звернення: 09.02.2026).

Ковч В. Католицька акція в Галичині (1920–1939). Львів: Логос, 1998.

Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття. Тернопіль, 2024.

Окаринський В. Український пластовий рух у Галичині та на Волині (1921–1939 рр.). *Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2012. № 5. С. 145–152.

Пласт: український скавтінг / ред. Б. Кравцівю Торонто, 1961.

Сич О. Пласт — український скаутинг: спроба історичного огляду. Івано-Франківськ, 2006.

Соколовський О. Андрей Шептицький — Митрополит і меценат. Львів, 1994.

Содомора П. Пласт після заборони 1930 року. *Записки НТШ*. Т. 260. Львів, 2010. С. 233–241.

Субтельний О. Україна: Історія. Київ, 1994.

Тисовський О. Життя в Пласті. Львів, 1921.

Шептицький А. Молодіжні організації та їх завдання. Львів, 1934.

Шептицький А. Пастирські послання. Т. І. Львів, 2007.

Шептицький А. Пастирські листи 1918–1939. Львів: Свічадо, 2007.

Микола Лазарович, Олег Лазарович

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

Із початком у 2014 р. московитсько-української війни й особливо після широкомасштабного вторгнення московії в Україну в 2022 р. актуалізувалася проблема дослідження подій, пов'язаних із війнами і воєнними конфліктами, що відбувалися на території нашої країни. Передусім це стосується історичного контексту тих бойових дій, котрі впродовж століть проти України вела московитська держава. Вожді останньої усвідомлювали, що всілякі заборони разом з іншими заходами змосковщення у Східній Україні будуть марними до тих пір, поки частина українських земель перебуватиме поза сферою їхнього впливу. Спроби, якщо не задушити, то хоча би дискредитувати українську національну ідею в Галичині, які московія робила протягом тривалого часу, не дали практичних результатів. Галичина й надалі залишалася для московитських шовіністів «розсадником українського сепаратизму», про що свідчили як офіційні декларації уряду московії, так і її преса (Дорошенко, 2007: 84–85; Ріпецький, 1956: 49; Чикаленко, 2011: 248–250), де, серед іншого, зазначено, що український рух є для московії небезпечнішим, ніж усі інші національні рухи разом узяті.

Українські січові стрільці (УСС, усусуси, усуси) — це добровольче українське військо, яке на початку XX ст. відновило

збройну боротьбу за національну державність після програної у 1709 р. Полтавської битви. Своїми ратними здобутками й самопожертвою воно вписало героїчні сторінки в літопис звитяг борців за волю України. Також з УСС пов'язані яскраві етапи самовідданої праці, спрямованої на пробудження й утвердження поміж українства почуття національної гідности, ідеї незалежности й соборности держави.

Вирушаючи з початком Першої світової війни у вир боротьби «за волю України», стрільці не були певними, що їм вдасться зреалізувати свою ідею. Проте вони вважали, що мають використати шанс, котрий їм давала історія, для створення ґрунту щодо подальших змагань за державну незалежність, або бодай засвідчити своє прагнення до волі перед світом і залишити для прийдешніх поколінь військові традиції, котрі би слугували дороговказами на шляху до великої мети.

УСС розпочали діяльність як гурт патріотично налаштованих, але недостатньо зорганізованих і переважно далеких від ратної служби осіб. Тому змушені були докладати неймовірних зусиль, щоби долати перешкоди на бойовому шляху. Вже до 1917 р. вони зуміли перетворити свій леґіон/полк* у добре вишколену, фактично, українську військову формацію з національною символікою,

---

* На початку Першої світової війни стрілецький підрозділ офіційно сформовано як леґіон УСС. 9 серпня 1915 р., згідно з наказом Верховного командування австро-угорської армії, на його основі створено Перший полк Українських січових стрільців. Проте 30 травня 1916 р. стрілецькій формації повернули попередню назву — леґіон.

власними одностроями й відзнаками, а також українською офіційною мовою та українською термінологією.

Значну роль у формуванні морального духу та ідеології УСС відігравала релігія. Домінуюча в Галичині Українська Греко-Католицька Церква виховувала молодь на християнських та патріотичних засадах, підтримувала національні традиції. Вагомою подією початку XX ст. був прихід у 1900 р. на галицький митрополичий престол Андрея Шептицького (1900–1944), котрий, за словами історикині Наталії Полонської-Василенко, «став душею всього національного та культурного життя Галичини» (Полонська-Василенко, 1992: 434). Під його орудою Українська Греко-Католицька Церква остаточно перейшла на українські національні позиції й стала потужним чинником національного руху. Митрополит активно відстоював інтереси українського населення як депутат Галицького сейму і член палати панів австрійського парламенту у Відні, дбав про його господарські та культурні потреби, сприяючи тим самим пробудженню національної свідомости мешканців краю. У січні 1906 р. він очолив делегацію до імператора Австро-Угорської імперії Франца Йосифа I, яка вимагала надання українцям рівних прав з іншими народами Австро-Угорщини.

Турбуючись про розвиток освіти, Митрополит Андрей Шептицький ще у 1902 р. ініціював необхідність відкриття державної української гімназії у м. Станиславів* (нині Івано-Франківськ), а в

* Державну українську гімназію у м. Станиславів було відкрито в 1905 р.

1910 р. на засіданні Палати панів вимагав створення у Львові українського університету. Також він заснував Науковий інститут для студій, об'єднаний із Богословською академією, та Академічний дім* у Львові, допомагав приватним школам, за власні кошти відправляв молодих священників для навчання в Рим і Відень, дбав про організацію фахової підготовки молоді, надавав стипендії кращим її представникам для здобуття освіти за кордоном, підтримував видавництва, діяльність українських культурно-просвітницьких товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар» тощо.

Чимало Митрополит зробив на ниві української культури та в соціально-економічній сфері. Зокрема в 1905 р. у Львові організував Церковний музей, згодом перейменований у Національний музей імені Митрополита Андрея Шептицького, де зібрано рідкісні пам'ятки українського мистецтва, в т. ч. одну з найбільших у Європі збірок іконопису. Як щедрий меценат допоміг придбати будівлю, де розмістили художню школу Олекси Новаківського, а також майстерні Модеста Сосенка та Осипа Куриласа. Допомагав дитячим садкам та «сиротинцям». У 1903 р. у Львові заснував Народну лічницю, яку згодом перетворили на сучасний шпиталь. Був ініціатором і засновником Земельного банку у Львові (1910) (Полонська-Василенко, 1992: 434; Шуст, 1999: 621). Все це зміцнювало

* Академічний дім — помешкання (гуртожиток) для українських студентів, які навчалися у львівських вишах.

моральний авторитет церкви й позитивно впливало на внутрішній стан українського національного розвою.

Вагомим складником національного руху цього часу були й українські парамілітарні організації. Перші результати їхньої діяльности виявилися на великому крайовому здвизі (огляді), присвяченому 100-річчю від дня народження Тараса Шевченка, що відбувся 28 червня 1914 р. у Львові. В поході вулицями міста та в масових військово-спортивних вправах взяли участь 12 500 осіб, які репрезентували 120 177 членів 2166 стрілецьких, січово-сокільських та пластових організацій краю (За волю України, 1967: 441); багато з них були у військових одностроях та зі зброєю в руках. Особливе захоплення викликали військові вправи на площі «Сокола-Батька»*, вище Стрийського парку, які демонстрували озброєні відділи стрілецьких організацій (Угрин-Безгрішний, 1933: 38).

Серед перших таємних військових організацій важливе місце посідав «Мазепинський курс мілітарний», що нараховував кілька десятків членів (Назарук, 1915; Кучабський, 2003). Його зорганізували у Львові восени 1913 р., щоби «піддати й розвинути українську мілітарну ідею серед гімназистів, щоб в сей спосіб змілітаризувати якнайширші круги суспільности» (Кучабський, 2003). Учасники «Мазепинського курсу мілітарного» вивчали військові предмети, технічні науки, займалися польовими вправами,

* Площа Сокола-Батька — перший український стадіон у Львові («Український город»), який належав гімнастичному (руханковому) товариству «Сокіл-Батько» і функціонував упродовж 1911–1939 рр.

одні з перших видали українські військові підручники. «Мазепинці» були переконані, що визволення України можливе тільки збройним шляхом, а тому заприсяглися «зі зброєю в руці здобувати незалежність українському народові» (Назарук, 1915).

Із початком Першої світової війни ідея створення війська, що боротиметься за волю України, одразу стала популярною серед галицьких українців, тому сягала найдальших закутків краю та до різних верств суспільства. Важливою була допомога Української Греко-Католицької Церкви на чолі з Митрополитом Андреєм Шептицьким, яка підтримувала ідею формування національного війська (Мельник, 2015). Її священники ще до війни брали активну участь у діяльности товариств «Січові стрільці», підтримували їх морально і матеріально (Забзалюк, 2012: 44). З перших днів заснування леґіон став об'єктом її духовної опіки. У стрілецьких лавах діяли польові духовники отці УГКЦ А. Пшепюрський, М. Їжак, Є. Кушлик, Ю. Фаціевич, у лічниці (шпиталі) — отець П. Боднар (Українська Греко-Католицька церква, 2020: 69–70).

Як засвідчують джерела, за три тижні вступити до леґіону УСС, зголосилося близько 28 000 осіб (Діло 1916, № 243; Темницький, 1915: 22; Про січовий рух, 1920: 45; Думін, 1936: 37). Щодо їхнього соціального статусу, то, на жаль, такої статистики нема. Проте статистичний аналіз особового складу УСС пізнішого часу дає підстави стверджувати, що в ньому було представлено всі соціальні верстви та майже всі професії й землі галицьких українців (Назарук,

1916: 142–144). Особливо активним, незважаючи на жнива, було селянство, яке становило більшість зголошених (ЦДІАЛ України у м. Львів. Ф. 360, арк. 10; Назарук, 1916: 142–143).

Переважала молодь, котра без особливої спонуки чи аґітації рушила «здобувати Україні волю» (70 ЦДІАЛ України у м. Львів. Ф. 353 т. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 1, 7, 14; Темницький, 1915: 21–22). Це було показовим, оскільки, згідно з законом, до новостворюваного леґіону УСС могли вступати лише особи, не зобов'язані до служби в армії: молодші 18 років і старші 50 років, а також військово непридатні (Діло 1915, 24 лист.; Думін, 1936: 268–269). Тобто ті багатотисячні лави добровольців мали абсолютне право перечекати воєнну негоду вдома, зберігши життя і здоров'я, оскільки вони не були військовозобов'язаними.

Однак на початку вересня 1914 р. трапилася подія, яка призвела до різкого зменшення кількісного складу добровольців до УСС. Це був наказ австрійської військової влади, згідно з яким у леґіоні мали залишити лише 2000 стрільців — головним чином «інтеліґентні одиниці», а інших слід було негайно відправити додому. Формально це рішення мотивували нестачею одягу та озброєння (Галущинський, 1934: 83; М.Р., 1934: 4). Спроби тодішнього коменданта (командира) леґіону УСС Михайла Галущинського запобігти такому розвитку подій не дали результатів. Єдине, що йому вдалося, — це отримати дозвіл на зарахування до леґіону ще 500 добровольців понад 2000 дозволених. Можливо, трагедії вдалось би уникнути, якби у Стрию

(*нині місто у Львівській обл.*) разом із леґіоном були й українські політики, а так до голосу М. Галущинського, котрий мав чин лише поручника (*сьогоднішньою термінологією — старшого лейтенанта*), мало хто з австрійських військових дослухався. А що це була насправді трагедія, засвідчили як злигодні, що випали на долю тих добровольців, котрі змушені були повертатися додому, не маючи навіть харчів та грошей на дорогу (Про січовий рух, 1920: 520), так і подальші події, зокрема, з часів Українських визвольних змагань. Бо якщо уявити, що кількість УСС становила б хоча 10 тис. осіб, то, очевидно, що результати цих змагань були би дещо іншими.

Цілком імовірно, що запобігти окресленій проблемі міг брат Митрополита Андрея Шептицького — Станіслав Шептицький, полковник Генерального штабу австро-угорської армії, котрий певною мірою був причетним до організації українського леґіону. Але він відмовився від запропонованої посади, мотивуючи свою позицію тим, що йому у воєнних планах призначене інакше завдання (Левицький, 1922: 19–20; Думін, 1936: 28). Однак, згідно з іншими джерелами, проти призначення полковника С. Шептицького виступив відомий громадсько-політичний діяч, очільник новоствореної Головної української ради, як єдиної політичної репрезентації українського народу в Австро-Угорській імперії під час війни Кость Левицький і його прихильники, котрі побоювалися, що той не захоче рахуватися з ними (ЦДІАЛ України. Ф. 581. Арк. 25; ЦДАВО України. Ф. 4465. Арк. 6 зв.). Врешті командантом стрілецької

формації призначили М. Галущинського (Українські січові стрільці, 1955: 18), директора української приватної гімназії у м. Рогатин, старшину запасу австрійської армії.

Кількісне обмеження леґіону призвело до різкої зміни його соціального складу. Якщо досі серед добровольців домінувало селянство, то тепер, згідно з наказом австрійської влади, збільшилася питома вага інтеліґенції, котра в деяких сотнях, зокрема Дмитра Вітовського та Василя Дідушка, доходила 80–90 % (ЦДІАЛ України у м. Львів. Ф. 360. Арк. 10–12). Загалом же в первісному складі леґіону УСС інтеліґенція, у т. ч. студенти й учні, становила бл. 40% (ЦДІАЛ України у м. Львів. Ф. 353 т. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 25; 49, с. 142–143); за іншими даними — від самого початку ця цифра доходила 70 %, а після перших боїв знизилася до 35–40 % (ЦДАВО України. Ф. 4465 т, Оп.1, Спр. 22. Арк. 46–46 зв.), селяни — понад 26 %, приблизно стільки ж — робітники разом із ремісниками (Назарук, 1916: 142–143). Щодо інших соціальних груп даних нема.

Абсолютну більшість серед стрілецтва становила молодь: у віці до 22 р. — 75 %, від 22 до 27 р. — 16 %. Всі стрільці, за винятком 0,76 %, були українцями за походженням і сповідували греко-католицький обряд (Назарук, 1916: 142–143). Переважна більшість їх були грамотними. Таких же, що не вміли писати, хоча дехто з них міг читати, налічувалося 10–12% (Назарук, 1916: 141, 143; Діло, 1916, 2 квіт.). УСС представляли практично всі краї Східної Галичини, а також мали окремих вихідців із Західної Галичини, Закарпаття,

Наддніпрянщини, Буковини (Назарук, 1916: 142). Це свідчило, що національна ідея тою чи іншою мірою захопила все галицько-українське суспільство.

По обіді 3 вересня 1914 р., після того, як основна частина добровольців під тиском влади прощалася з леґіоном, стрільці, котрі залишилися, змушені були скласти австрійську присягу (Голубець, 1934: 104). Тоді ж, як свідчать очевидці, завдяки старанням Д. Вітовського, було складено таємну присягу на вірність Україні. Її прийняв о. Остап Нижанківський (Забзалюк, 2012: 40) — парох с. Завадів поблизу Стрия, знаний у краї громадський діяч і композитор. Цього разу присягали всі — і «реєстровики», і ті, хто не потрапив до УСС. Подібні присяги складали й раніше — під час організації добровольців у повітах, а також і в майбутньому — присягали стрілецькі новобранці (ЦДАВО України. Ф. 4465 т. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 64 зв. — 65; Українське Слово, 1915; Угрин-Безгрішний, 1933: 27; Мороз, 1992: 64; Мельник, 2006: 96). У присязі зазначалося: «Я, Український січовий стрілець, присягаю українським князям, гетьманам, Запорізькій січі, могилам і всій Україні, що вірно служитиму Рідному краєві, боронитиму його перед ворогом, воюватиму за честь української зброї до останньої краплі крови. Так мені Господи Боже й Архангеле Михаїле допоможіть. Амінь» (Лукіянович, 1934: 61). Подальші події показали, що саме остання присяга стала моральним імперативом для новітнього українського війська.

Тим часом успішні бойові дії московитської армії на початку Першої світової війни примусили австро-угорське військо до відступу. Українські добровольці, відібрані в Стрию, після складання присяги також вирушили до Закарпаття для організаційного оформлення і військового вишколу.

Після московитської окупації Східної Галичини царський уряд швидко дав зрозуміти, що він не вважає її якимсь новим і тимчасовим завоюванням, називаючи ці споконвічні українські терени не інакше як «давньою московитською землею», яка тепер «назавжди возз'єднується з матір'ю Московією» (Субтельний, 1991: 298). Почалося переслідування Української Греко-Католицької Церкви, її вірних примусово навертали на православ'я, а низку провідних представників духовенства заарештували й депортували в московію. Однією з перших жертв московитської окупаційної влади став Митрополит Андрей Шептицький, котрого 19 вересня 1914 р. заарештували й вивезли до московії, де він почергово перебував під арештом у тамтешніх містах Курськ, Суздаль, Ярославль аж до московитської лютневої революції 1917 р. Намагаючись відшукати докази політичної діяльности галицького ієрарха, арештували також всі його документи, бібліотеку тощо (Бахтурина, 2000: 148–153). Насправді «провина» Митрополита, за словами історика, державного і громадського діяча Дмитра Дорошенка, полягала в тому, що він, як справжній добрий пастор, не захотів покинути у важкий час своєї пастви й звертався до своїх вірних, щоби шанували віру батьків своїх

та не зраджували її (Дорошенко, 2007: 34). Насправді головною причиною арешту й заслання духовного провідника українського народу було прагнення окупаційної влади дезорганізувати Українську Греко-Католицьку Церкву, а його духовенство зробити податливішим для переходу на православ'я. Митрополит Андрей Шептицький був основним об'єктом доносів галицьких москвофілів. За його діяльністю стежило міністерство внутрішніх справ московії, а для московитського уряду він був «небезпечним політичним аґітатором», «найголовнішим і найвидатнішим керівником «мазепинського» руху не тільки в Галичині, а й у московитській Україні» (Історія державної служби в Україні, 2009: 393).

Окрім Митрополита, московити арештували ще 80 осіб греко-католицького духовенства, в т. ч. ректора духовної семінарії Йосифа Боцяна, золочівського (*Золочів — нині місто у Львівській обл.*) декана Стефана Юрина, кам'янка-струмилівського (*нині Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл.*) декана Михаїла Цегельського, канцлера Львівської митрополичої консисторії Михаїла Яцковського (Берест, 2007: 55]). У Тернополі окупанти ув'язнили українського пароха о. Володимира Громницького і вивезли його вглиб московії, де він перебув три нелегких роки (Лазарович, 2010: 84).

Незважаючи на офіційні запевнення про повну повагу й толеранцію до всіх конфесій і релігій, згідно з планами московитського уряду, Українську Греко-Католицьку Церкву мали ліквідувати, а її вірних — навернути на православ'я (Історія

державної служби в Україні, 2009: 392; Бахтурина, 2000: 343). Таке ж переконання панувало в деяких колах московитського суспільства та духовенства в імперії. Однак, за великим рахунком, політика насильства в релігійній сфері, яку окупаційна влада проводила з перших днів загарбання Східної Галичини, результату не дала. За 9 місяців московитського управління тільки 29 галицьких священників, а їх було понад 2 тис., перейшли на православ'я (Історія державної служби в Україні, 2009: 392–393). З 1873 греко-католицьких парафій повністю або частково стали православними лише 86, тобто 4,6 % (Кучера, 2005). Це засвідчило, що переважна більшість населення залишилася вірною своїй церкві.

Не забувало про духовність і стрілецтво, регулярно відвідуючи богослужіння, які провадили його капелани. Спочатку це були о. Андрій Пшепюрський та о. Микола Їжак.

Пшепюрський Андрій Антонович народився 10 грудня 1874 р. у м. Яворів, нині — адміністративний центр Яворівської міської громади Яворівського р-ну Львівської обл. Випускник державної гімназії з українською мовою навчання у м. Перемишль (1897; нині у складі Польщі). Навчався на богословському факультеті університету та духовній семінарії м. Львів (1897–1901), духовній семінарії в Перемишлі (1901) (Делятинський, Прах, Єгрешій, Кураш, 2020: 286; Пшепюрський, 1998; Пшепюрський, 2024). У 1901 р. рукопокладений на священника. Займався душпастирською та громадською

діяльністю в селах Підкарпатського воєводства (нині у складі Польщі).

На початку Першої світової війни за доносом поляків о. Андрія Пшепюрського заарештував угорський військовий підрозділ, звинувативши його в шпигунстві на користь московії. Врятуватися від смерти вдалося лише завдяки заступництву повітового старости (Делятинський, Прах, Єгрешій, Кураш, 2020: 286; Пшепюрський, 1998; Пшепюрський, 2024).

27–28 вересня 1914 р. о. Пшепюрський благословив сотні УСС під командуванням Василя Дідушка й Осипа Семенюка на перші бої проти москалів у Карпатах. У леґіоні / полку УСС служив як польовий (фронтовий) духівник у званні капітана з грудня 1914 р. (за ін. даними — з квітня 1915 р. (Спис старшин, що повнили службу в лєґіоні УСС, 1936; Українські Січові Стрільці, 1955: 43, 58, 166)). Від 1916 р. — у Коші УСС.

У квітні – травні 1915 р. відзначився під час боїв на горі Маківка. Перебуваючи на передовому медпункті в с. Головецьке Сколівського пов., нині Сколівського р-ну Львівської обл., морально підтримував поранених стрільців, сповідав їх, відслужив кілька панахид під час поховань полеглих. Саме завдяки о. А. Пшепюрському відомі імена похованих, оскільки він складав детальні списки, що збереглися в архівах леґіону УСС у США.

Належав до «Лицарства залізної остроги» — стрілецького романтично-бурлескного ордену, головне завдання якого —

плекання товариської культури й формування характеру на базі вояцької шляхетности.

У другій половині 1918 р. капелан А. Пшепюрський захворів і одержав відпустку. На цьому його військова кар'єра закінчилася, оскільки після розпаду Австро-Угорської імперії місцевість, де він перебував, захопили поляки, тому не зміг ні повернутися до УСС, ні вступити до УГА. У 1920 р. допомагав воякам УГА та Армії УНР, інтернованим польською владою в таборі Ланцут.

За воєнні заслуги о. А. Пшепюрського нагороджено золотим, срібним та залізним хрестами (Хом'як, 2021; Делятинський, Прах, Єгрешій, Кураш, 2020: 286).

Після національно-визвольних змагань 1918–1919 рр. повернувся до с. Тернавка (нині в Польщі), де служив до війни парохом. Відновив там читальню товариства «Просвіта» й гурток «Сільський господар», заснував «Апостольство молитви», бібліотеку, церковний хор, церковну крамницю, громадську касу, організував зведення парафіяльного будинку.

У 1925 р. перебрався на парафію до с. Старява, нині Яворівського р-ну, де активізував душпастирську та громадську діяльність. Був іменований єпископом Й. Коциловським радником консисторії у Перемишлі (Делятинський, Прах, Єгрешій, Кураш, 2020: 286). Працював в українських повітових установах і товариствах м. Мостиська, нині Яворівського р-ну). Займався громадсько-політичною діяльністю, належав до Українського національно-

демократичного об’єднання як член його Центрального комітету [Пшепюрський, 1998: 2424]. Організував у Мостиському повіті філію та читальні товариства «Просвіта», кооперативи, гуртки товариства «Луг».

Після приходу в 1939 р. на західноукраїнські землі червоної армії здоров’я о. А. Пшепюрського підірвали неодноразові виклики на допити в НКВС і особливо вбивство карателями у 1941 р. його сина Богдана-Івана.

3 жовтня 1945 р. отець Пшепюрський упокоївся в с. Старява. На сільській церкві встановлено меморіальну дошку пароху, а його ім’ям названо вулицю в Яворові.

Їжак Микола Іванович народився 16 вересня 1886 р. в сім’ї коваля, що деякий час був сільським писарем, у с. Чесники Рогатинського повіту, нині Рогатинської міської громади Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл. Випускник чесниківської народної школи, Бережанської гімназії (нині в Тернопільській обл.), яку закінчив із відзнакою, та Львівської духовної семінарії (1911 р.). Під час навчання в гімназії — волонтер, який допомагав молодшим гімназистам із сіл адаптуватися в навчальному закладі та в «Селянській бурсі» — приміщенні в якому вони проживали в період студій у місті Бережани. Учасник молодіжного руху, провадив з однолітками релігійні дійства, вистави, заснував у своєму селі товариство «Сокіл», належав до таємного гуртка «Молода Україна» (Бережани).

Одружився з дочкою директора місцевої школи Ганною Ромах, з якою народили двох діток — Ганну і Романа. 1911 р. у Львові Митрополит Андрей Шептицький висвятив його на священника. Служив на парафії у с. Липиця Долішня (нині Нижня Липиця Рогатинської міської громади Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл.).

Під час Першої світової війни — доброволець леґіону УСС від грудня 1915 р., фронтовий капелан. У бою поблизу с. Куропатники Бережанського повіту, нині Тернопільського р-ну Тернопільської обл., 1 липня 1917 р. потрапив до московитського полону. В 1918–1919 рр. — референт духівництва (від 1 січня 1919 р. — преподобник) Державного секретаріату військових справ у місті Станиславів (нині Івано-Франківськ). Після відступу Української галицької армії за річку Збруч перейшов із нею на Наддніпрянщину. У грудні 1919 р. помер від тифу в м. Жмеринка (Лазарович, 2019: 141), нині Вінницької обл.

Із 1917 р. богослужіння серед стрілецтва також провадили капелани о. Анатоль Базилевич, о. Євген Кушлик та о. Юліан Фаціевич.

Базилевич Анатоль народився 1887 р. у с. Гостів, нині Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. — 26 листопада (за ін. даними — 26 вересня) 1940, с. Вікторів Станиславівського пов., нині Галицького р-ну Івано-Франківської обл.) — священник УГКЦ,

військовий капелан, учасник Національно-демократичної революції 1918 р. на західноукраїнських землях.

Закінчив сільську школу (1899), українську гімназію в Коломиї (1906) та Станиславівську духовну семінарію. 1911 р. висвячений і скерований на парохію в с. Поточиське, нині Поточище Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.

Служив капеланом у кавалерійському підрозділі австро-угорської армії. Використовував знайомства з відомими особами, зокрема з архикнязем В. Габсбурґом (Василем Вишиваним), для розвитку українського національного руху. З 1917 р. проводив Богослужіння в леґіоні УСС, фронтовий духівник. У 1918 р. разом із Вишколом УСС побував в УНР (від 29 квітня того самого року — Українська Держава). Учасник Листопадового зриву 1918 р. та боїв за Львів. Капелан І-ї бригади УСС Української Галицької Армії. Після відходу УГА на Наддніпрянщину, дійшов з нею до «чотирикутника смерти»*, боровся до кінця визвольних змагань.

1924 р. повернувся до священницької праці в Поточиську. Був добрим проповідником. На великі свята люди з сусідніх сіл приходили, щоби послухати його проповідь. Згодом перебрався до Вікторова. Підтримував зв’язки з українським підпіллям. Через

* «Чотирикутник смерти» названий від того, що, за словами професора О. Субтельного, восени 1919 р. становище українців стало справді трагічним. З одного боку їх атакували російські білоґвардійці, з іншого от-от мали вдарити російські більшовики, в тилу чатували аґресивні поляки й вороже настроєні румуни. В жовтні, коли виснажені, голодні, позбавлені постачання й притулку українські армії вразила епідемія тифу, ситуація загострилася до краю.

смерть дружини в молодому віці сам виховував єдиного сина Анатоля — провідного діяча студентства «Обнова» та релігійного мислителя. Помер через нез'ясовані причини. На його могилу соратники поклали вінок з написом: «Від тих, що Тебе розуміли». як засвідчив Автор спогадів, записаних І. Боберським (Лазарович, 2019: 74–75).

Кушлик Євген народився 6 травня 1889 р. у с. Кулачківці Коломийського повіту, нині Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.

Навчався у гімназії м. Коломия, духовній семінарії та богословському ліцеї м. Станиславів (нині Івано-Франківськ), у духовній семінарії та на богословському факультеті Львівського університету (1912). Був одружений зі С. Рабій, дочкою пароха в м. Самбір, нині Львівської обл. Рукопокладений на священника 15 березня 1913 р.

Викладав катехизис у гімназії м. Самбір та в школі м. Яворів. Служив помічником пароха с. Добрівляни, нині Дрогобицького р-ну, адміністратором парафій с. Містковичі, нині Самбірського р-ну, Нове Місто, нині Старосамбірського р-ну, усі Львівської обл.

У 1915 р. зарахований до резервних капеланів австро-угорської армії; 1916 р. призначений капеланом леґіону/полку УСС, з яким пройшов воєнну кампанію Першої світової війни.

Учасник Національно-демократичної революції 1918 р. на західноукраїнських землях. Від січня 1919 р. — польовий духівник

1-ї бригади УСС Української галицької армії, у складі якої пройшов воєнну кампанію в Галичині. У липні 1919 р. разом з УГА перейшов за р. Збруч, перехворів тифом.

Після Визвольних змагань — адміністратор, відтак парох с. П'яновичі, нині Самбірського р-ну Львівської обл., де в 1921–1944 рр. розгорнув активну культурно-просвітницьку діяльність.

Наприкінці Другої світової війни, 1944 р., еміґрував на Захід, де душпастирював серед українців Чехії та Німеччини.

Помер 12 листопада 1948 р. унаслідок автомобільної катастрофи. Похований у м. Ляндсгут, Німеччина (Забзалюк, 2012: 44).

Фаціївич Юліан народився 1876 р. у с. Пійло Калуського повіту, нині Калуського р-ну Івано-Франківської обл. Походив зі старовинної, з понад 200-літньою традицією, священницької родини. Випускник гімназії у м. Перемишль, вивчав теологію у Львівському та Віденському університетах. Був висвячений митрополитом А. Шептицьким, після чого очолював парафії.

Під час Першої світової війни — доброволець леґіону УСС від лютого 1917 р. (за ін. даними — від 1916 р.). Спочатку служив капеланом Вишколу УСС у с. Розвадів, нині Стрийського р-ну Львівської обл., згодом, у березні 1917 р., замінив о. М. Їжака на посаді польового духівника леґіону/полку УСС, на якій служив до закінчення Першої світової війни. Учасник боїв на Бережанщині. Часто відвідував стрільців в окопах, розмовляв з ними, в неділю в лісі відправляв Службу Божу і сповідав УСС (Забзалюк, 2012: 44). На

Великдень 1917 р. виступив перед стрільцями зі святковою промовою, провів сповідь, посвятив стрілецькі паски та вручив воякам подарунки від парафіян із с. Княгиничі, нині Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл. (Українські січові стрільці, 1955: 90; Забзалюк, 2012: 44). Все це створювало сприятливу атмосферу в стрілецькому середовищі й наочно підкреслювало його релігійність та свідомий національний характер.

Після війни о. Фацієвич служив парохом у с. Нові Стрілиська Бібрецького повіту, нині смт. Нові Стрілища Жидачівського р-ну Львівської обл., де збудував будинок під читальню т-ва «Просвіта», заснував кооператив і розпочав будову нової церкви. Раптово помер у червні 1928 р. у Нових Стрілиських (Лебедович, 1963: 86).

Важливе місце в контексті релігійного чинника діяльности УСС належить їхній праці з упорядкування стрілецьких могил. Ці могили ставали символами боротьби за волю України. На кожній із них установлювали хрест із таблицями та відповідними написами на них. На місці колективних поховань насипали високі могили-кургани зі стрілецькими березовими хрестами, будували пам’ятники (Українські січові стрільці, 1955: 108, 123–124; За волю України, 1968: 435). Зокрема в с. Семиківці на місці боїв за проєктом підхорунжого Левка Лепкого над р. Стрипа насипали могилу-курган. Сипали її усі стрілецькі сотні разом із командантом леґіону отаманом Грицем Коссаком. Братську могилу повернули фронтом до Києва, до Дніпра. На її лицьовому камені викарбували шапку-мазепинку і два схрещені

мечі, а під ними напис: «Лягли за народ свій, за волю України року Божого 1916» (Мизак, 2004: 11). Тому не випадково в роки польської та радянської окупації Галичини стрілецькі могили стали об'єктами, проти яких окупанти вели цілеспрямовану боротьбу. Та, попри це, стрілецькі поховання, як і символічні могили УСС, збереглися у багатьох місцевостях, зокрема на Тернопільщині. А з початком національного відродження другої половини 1980-х – початку 1990-х рр. їх відновили та впорядкували. Так, 1989 р. могилу на місці поховання 11 стрільців насипали в селі Пробіжна на Чортківщині. У тому ж році впорядкували 8 могил УСС та встановили 9-метровий бетонний хрест на Микулинецькому цвинтарі в м. Тернопіль. Через 11 років стрілецьке поховання у Тернополі реконструювали, зокрема впорядкували територію, встановили 8 козацьких хрестів, головний хрест і гранітну плиту. Щороку, насамперед 1 листопада, на стрілецьких могилах відбуваються панахиди та вшанування УСС.

Командування леґіону/полку дбало також про дотримання релігійних ритуалів поховань, що відбувалися за участю польового духовника, особового складу, здебільшого з оркестром. Інколи над могилою співали тужливу пісню «Журавлі» («Видиш, брате мій»), написану братами Богданом і Левком Лепкими до війни. Цим стрілецтво засвідчувало свою глибоку шану та визнання полеглим і водночас закріплювало традицію боротьби за волю України.

Важливим чинником стрілецького життя, що мав яскраве релігійне забарвлення, були відвідини представників усіх підрозділів

УСС Митрополитом Андреєм Шептицьким. Причина візиту владики була надзвичайно вагомою — освячення прапора УСС. Це сталося 28 жовтня 1917 р. у с. Розвадів Жидачівського повіту (Діло, 1917, 2 лист.). Звертаючись до стрільців, Митрополит наголосив: «Ідіть витривало по вибраній вами дорозі, і я благословитиму ваші діла» (Солтикевич, 1964: 38).

На прапорі УСС із синього шовку на одному боці зображено основні елементи стрілецького герба: архангел Михаїл з мечем в одній руці й щитом, на якому показано лева, — у другій. Архангел стоїть на вершині скелі, довкола якої розміщено листя і кетяги калини. На другому боці на малиновому крузі в дубовому вінку — символі воєнної слави — вигаптувано золотом літери «У.С.С.» (Клейноди України, 1991). Так на стрілецькому прапорі втілили українську соборницьку ідею й емблемою калини як символом стрілецтва пов’язали її з УСС. Цю ідею пронесли стрільці в серці до останніх днів свого життя, пропаґуючи її серед українства Галичини, Закарпаття, Волині, Поділля, Великої України.

Враховуючи засади своєї ідеології, що передбачала державну самостійність України, соборність українських земель, опору на сили власного народу, УСС приділяли постійну увагу просвітницькій праці серед широких кіл українського населення. Ця праця була одним із тих чинників, що спонукав значну частину українського суспільства сприйняти визвольну ідею не лише як гасло, а й як реальну справу.

Вагоме місце в просвітницькій діяльности УСС приділяли релігії. Так, перебуваючи в 1914–1915 рр., на Закарпатті, стрілецтво викликало особливі симпатії, передусім серед старшого покоління, своїми майже щонедільними співами в церкві, в т. ч. у м. Мукачево, під час богослужінь. церковні піснеспіви нерідко завершувалися гімном «Ще не вмерла Україна» (Вістник Союза визволення України. 1916. 23 квіт.; Діло. 1916. № 71; Галущинський, 1934: 107; Назарук, 1916: 14–15).

У 1916 – на поч. 1918 р. під час гуманітарної та просвітницької діяльности на Волині УСС також відводили важливе місце церковним справам. У роки Першої світової війни ситуація там ускладнилася тим, що майже все православне духовенство під час відступу москалів евакуювали вглиб московитської імперії (Знищення Західньої України, 1915). Тому, щоби задовольнити релігійні потреби, наприклад, для великодньої сповіді, волиняни нерідко зверталися до римо-католицького ксьондза (М. Л., 1916: 339). Прагнучи допомогти місцевому населенню, стрільці шукали виходу з непростої ситуації. Зокрема, комісари УСС на Волині четар М. Саєвич і сотник Д. Вітовський зверталися з проханням про необхідність задоволення релігійних потреб українців Волині як до австрійської військової влади, так і до відповідних релігійних чинників на Буковині (ЦДАВО України. Ф. 4405, Спр. 22, арк. 47). Також чимало зусиль УСС докладали для захисту православних храмів від сваволі і плюндрувань — як з боку австро-угорського

війська, що нерідко використовувало їх під склади, так і польських леґіоністів, котрі силоміць перетворювали православні храми на католицькі костели (Левицький, 1928: 254; Цинкаловський, 1935: 84; Слідами польських лєґіонів, 1915; Забровarний, Бернадськи, 1998: 213).

У 1917 р. заходом і коштом Володимир-Волинського комісаріату УСС видано «Український православний календар для Волині на звичайний рік 1917» (Діло, 1916, 28 серп.). Там було вміщено статті історико-національної тематики.

Підсумовуючи, зазначимо, що вся та діяльність, яку Українські січові стрільці здійснювали протягом 1914–1918 рр. — як у своєму середовищі, так і поза ним — була підпорядкована єдиній меті: виборенню самостійної соборної Української держави. Форми цієї діяльности були різноманітними. Серед них чільне місце посідала національно-просвітницька праця стрілецтва. Її осердям був релігійний чинник — віра в Бога та усвідомлення того, що боротьба за незалежність України, захист українського народу є святою справою.

ЛІТЕРАТУРА

А ми тую стрілецькую славу збережемо...: Ч. 1. / упоряд. Я. Полатайчук. Коломия: Вік, 1999. 414 с.

А ми тую стрілецькую славу збережемо...: Ч. 2. / упоряд. Я. Полатайчук. Коломия: Вік, 2019. 286 с.

URL: http://kolgym.if.ua/vyd_ /k5/polotaichuk.pdf (дата звернення: 21.10.2020).

Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. Москва: АИРО-XX, 2000. 264 с.

Берест І. Р. Репресивні акції щодо населення Східної Галичини в роки Першої світової війни. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Держава та армія*. 2007. № 584. С. 52–57.

Вістник Союза визволення України. 1916. 23 квіт.

Галущинський М. З Українськими Січовими Стрільцями: спомини з рр. 1914–1915. Львів : Діло, 1934. 216 с.

Гоголь В. Військове капеланство Української Греко-Католицької Церкви в Україні: сучасні виклики XXI століття. *Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 16–17 липня 2021 року). Одеса, 2021. С. 30–36.

Голубець М. Рік грози і надій 1914. Львів: Накл. І. Тиктора, 1934. 128 с.

Делятинський Р., Єгрешій О. Кушлик Євген. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки.* Т. 2: З–О. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. С. 372–373.

Делятинський Р., Прах Б., Єгрешій О., Кураш Р. Пшепюрський Андрій Антонович. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки*. Т. 3 : П–С. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2020. С. 286.

Діло. 1915. 24 лист.

Діло. 1915. № 70.

Діло. 1916. 23 квіт.

Діло. 1916. № 71.

Діло. 1916. № 243.

Діло. 1917. 28 серп.

Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки). Київ: Темпора, 2007. 632 с.

Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців. 1914–1918. Львів: Червона Калина, 1936. 375 с.

За волю України: Історичний збірник УСС. 1914–1964 / за ред. С. Ріпецького. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. 608 с.

Забзалюк Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.: моногр. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 188 с.

Заброварний Б., Бернадський Б. Значення УСС у культурно-освітньому відродженні на Волині в роки Першої світової війни. *Минуле і сучасне Волині: О. Цинкаловський і край*: матеріали IX наук. іст.-краєзн. міжнар. конф. Луцьк: Надстир’я, 1998. С. 212–213.

Знищення Західньої України. *Українське Слово*. 1915. 28 вер.

Історія державної служби в Україні: у 5 т. / відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.; Голов. упр. держ. служби України; Ін-т історії НАН України. Київ: Ніка-Центр, 2009. Т. 1. 544 с.

Клейноди України (з історії державної і національної символіки): комплект з 33-х кольорових листівок. Київ, 1991. Л. 21.

Коханчук Р. «Душпастирська опіка греко-католиків у часи Першої світової війни». *Департамент Патріаршої курії УГКЦ у справах душпастирства силових структур України*.

URL: https://www.kapelanstvo. ugcc.ua/istoriya/dushpastyrska-opika-greko-katolykiv/ (дата звернення: 12.03.2025).

Коханчук Р. М. Душпастирська опіка військовослужбовців в арміях зарубіжних країн. Київ: Науковий світ, 2000. 92 с.

Кучабський В. Мілітарна думка була чужа народові. *Поступ*. 2003. 18 бер.

Кучера І. В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2005. 19 с.

URL: http://www.lib.ua-ru.net /inode/28789.html (дата звернення: 17.06.2018).

Лазарович М. «Розпочали стрільці українські з москалями тан…»: Збройна боротьба леґіону УСС проти російських загарбників

на Тернопільщині під час Першої світової війни. Тернопіль: Джура, 2019. 208 с.

Лазарович М. В. Активні діячі ЗУНР на Тернопільщині. *«Ї»: незалежний культурологічний часопис*. 2010. Ч. 63. С. 78–90.

Лазарович М. Базилевич Анатоль. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки*. Т. 1: З–О. Івано-Франківськ: Манускрипт–Львів, 2019. С. 74–75.

Лазарович М. В. Леґіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. 2-ге вид., доп. Тернопіль: Джура, 2016. 628 с.

Лазарович М. Їжак Микола Іванович. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки*. Т. 2: З–О. Івано-Франківськ: Манускрипт–Львів, 2019. С. 141.

Лазарович М. Нарис історії Українських січових стрільців. Івано-Франківськ: Лілея–НВ. 2024. 160 с.

Лазарович М. Українські січові стрільці у боротьбі за волю України: монографія / Міністерство інформаційної політики України. Ічня: ПП «Формат», 2018. 766 с.

Лебедович І. Полеві духівники Української Галицької Армії. Вінніпег, 1963. 124 с.

Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918: у 3-х ч. Ч. 1. Львів, 1928. 288 с.

Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія галицького стрілецтва. Львів: Каспяр, 1990. 340 с.

Лозинський А. Військове духовенство в роки Першої світової війни. *Українознавство*. 2017. № 1–2 (62–63). С. 89–97.

Лукіянович Д. Не попав у реєстр. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 р.* Львів, 1934. С. 60–61.

М. Л. Релігійна справа на Волині. *Шляхи*. 1916. Квітень. С. 339.

М. Р. Перший стрілецький старшинський корпус. *Літопис Червоної Калини*. 1934. № 7–8. С. 4.

Марчук В. В. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України XX ст.: автореф. дис. ... д. іст. наук / Чернів. нац. ун-т імені Ю. Федьковича. Чернівці, 2004. 35 с.

Мельник І. Перший комендант УСС. *Збруч*. 2015. 13 лют.

Мельник Я. І остатня часть дороги… Іван Франко: в 1908–1916. Дрогобич: Коло, 2006. 439 с.

Мизак Н. С. За тебе, свята Україно. Бучацький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА : Кн. 4. Чернівці: Букрек, 2004. 400 с.

Митрополит Шептицький в Вишколі УСС. *Діло*. 1917. 2 лист.

Мороз В. Україна у двадцятому столітті. Тернопіль: Вид. від. упр. по пресі, 1992. 128 с.

Назарук О. Мілітарний рух серед української молодіжи середніх шкіл перед війною. *Діло*. 1915. 16–17 жовт.

Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців. Львів, 1916. 156 с.

Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2-х т. Т. 2: Від сер. XVII ст. до 1923 р. Київ: Либідь, 1992. 508 с.

Про січовий рух. *Запорожець: календар для народа на 1921 р.* Відень, 1920. С. 14–54.

Пшепюрський Андрій. *Енциклопедія українознавства: словникова частина*: у 10 т. Т. 7 / гол. ред. В. Кубійович; Наук. т-во ім. Т. Шевченка. [Репринт. відтворення вид. 1973 р.]. Париж; Нью-Йорк; Львів: НТШ, 1998. С. 2424.

Пшепюрський Андрій Антонович / Р. Делятинський, Б. Прах, О. Єгрешій, Р. Кураш. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопед. досліджень НАН України, 2024. URL: https://esu.com.ua/article-885050 (дата звернення: 12. 06. 2020).

Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво: визвольна ідея і збройний чин. Нью-Йорк: Червона калина, 1956. VII. 360 с.

Сініцький А. Історичний аналіз релігійних засад військової служби. *Історія релігій в Україні*: *наук. щорічн*. 2010. Вип. 20. Кн. І. С. 746–754.

Слідами польських лєґіонів: з воєнних дописей в польських часописях. *Діло*. 1915. № 70.

Солтикевич Я. Салют останньої сотні. Торонто: Видавн. комітет Коша Братства Українських Січових Стрільців у Канаді, 1964. 64 с.

Спис старшин, що повнили службу в лєґіоні УСС від 1914 до листопаду 1918 р. *Думін О. Історія Лєґіону Українських Січових Стрільців. 1914–1918*. Львів: Червона калина, 1936. С. 331–336.

Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. Шевчука; вст. ст. С. Кульчицького. Київ: Либідь, 1991. 512 с.

Темницький В. Українські Січові Стрільці (Думки й уваги з приводу українського мілітарного руху). Відень: СВУ, 1915. 40 с.

Угрин-Безгрішний М. Великий здвиг. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1934 р.* Львів, 1933. С. 38.

Українська Греко-Католицька церква: минуле і сучасне / М. Вегеш, Н. Концур-Карабінович, В. Марчук, М. Палінчак, Я. Голонич. Fairmont, 2020. 380 с.

Українське Слово. 1915. 27 лип.

Українські Січові Стрільці 1914–1920. 3-тє вид. / за ред. Б. Гнатевича, Л. Лепкого, І. Мірчука. Монтреаль: Вид-во Ігоря Федіва, 1955. 210 с.

Хомяк М. Січовик у священичій рясі. *Локальна історія.* 2021. 30 серп. URL: https://localhistory.org.ua/texts/statti/sichovik-u-sviashchenichii-riasi/ (дата звернення: 27.02.2025).

ЦДАВО України. Ф. 4405 (Союз визволення України (СВУ). Оп. 1. Спр. 22. Листування з офіцерами Українських січових стрільців Гаврилком, Гірняком, Горянським, Палащуком та іншими про організацію на Волині шкіл; збір та надсилку для них підручників.

ЦДАВО України. Ф. 4465 т (Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних еміґрантських установ, організацій і осіб). Оп. 1. Спр. 22. Протоколи засідань членів Бойової Управи УСС у Відні за 1914 р.

ЦДАВО України. Ф. 4465 т. Оп. 1. Спр. 23. Протоколи засідань членів Бойової Управи УСС у Відні за 1916 р.

ЦДІАЛ України у м. Львів. Ф. 353 т. Оп. 1. Спр. 7. Матеріали до історії Легіону Українських січових стрільців (Реферати, листи та інше).

ЦДІАЛ України у м. Львів. Ф. 353 т. Оп. 1. Спр. 75. Листи батьків з протестами проти зачислення їх синів в ряди УСС.

ЦДІАЛ України у м. Львів. Ф. 360. (Адвокат В. Старосольський). Оп. 1. Спр. 49. Звернення, звіти, накази та інші документи про діяльність Української Бойової Управи УСС.

ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 91. Про намір митрополита Шептицького зробити свого брата командантом стрільців.

Цинкаловський О. Княжий город Володимир. Львів, 1935. 112 с.

Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). Київ: Темпора, 2011. 480 с.

Шуст Р. Шептицький Андрей. *Довідник з історії України*: в 3-х т. Т. 3 / за ред.: І. Підкови, Р. Шуста. Київ: Генеза, 1999. С. 620–623.

Надія Волік

РЕЛІГІЙНА ДИПЛОМАТІЯ: РОЛЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В КАНАДІ (1901–1912 рр.)

Початок XX ст. став часом активної еміграції українців до Північної Америки, зокрема до Канади, що поставило перед Церквою нові виклики. У цих умовах ключову роль у формуванні інституційної присутности Української Греко-Католицької Церкви в еміграції мав вирішальне значення Митрополит Андрей Шептицький. Його діяльність у сфері церковної дипломатії сприяла вирішенню багатьох складних питань, пов’язаних із визнанням прав греко-католиків у канадському релігійному просторі. У центрі запропонованого дослідження — аналіз подій 1901–1912 рр., що завершилися заснуванням окремого Ординаріату для русинів у Канаді та призначенням першого єпископа — Никити Будки. Особлива увага відведена ролі Митрополита Андрея Шептицького у процесі переговорів із представниками Римо-Католицької Церкви (далі — РКЦ), його впливу на добір кандидатів та вироблення моделі юрисдикції, яка забезпечила автономність української церковної структури в діаспорі.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. розпочалася перша хвиля української імміграції до Канади. Перші переселенці з Галичини осіли в Монреалі у вересні 1891 р. (Іван Пилипів та Василь Єленяк),

що стало початком міграційного потоку . Упродовж 1891–1914 рр. до Канади прибуло приблизно 150 000–170 000 українців з Галичини й Буковини, причому майже 90 % осіли в провінціях Манітоба, Альберта, Саскачеван. У своїх записах архиєпископ РКЦ у Вінніпезі А. Ланжевін писав, що «в той час у Канаді було вже близько 70 тис. галичан-католиків, з них 45 тис. у єпархії Сент Боніфас, 10 тис. у єпархії Сент Альберт і 14 тис. в Апостольському Вікаріаті Саскачевану... Ці працьовиті й ощадні поселенці незабаром заживуть у легших обставинах» (Rapport Sur La Question Des Ruthenes, 1902).

Уже на початку XX ст. нестача духовенства східного обряду в українських поселеннях Канади набула характеру кризи, що загрожувала втраті обрядово-національної ідентичности. На підставі численних звернень емігрантів до Львова Митрополит Андрей Шептицький 1901 р. оприлюднив пастирський лист-послання «Русинам, осілим у Канаді», в якому назвав становище «сумним» і запевнив, що докладе всіх зусиль для «потіхи й помочі». Документ став першим дипломатичним кроком Митрополита: він чітко поставив питання про систематичне забезпечення українських поселень власним греко-католицьким духовенством та, опосередковано, про канонічне визнання окремої східної юрисдикції (Казимира, 1953: 97–98).

У відповідь на аргументи Андрея Шептицького та тривожні реляції канадських латинських ієрархів, восени 1902 р. до Канади вирушила перша постійна місія оо. Василіян: оо. Платонід Філяс,

Созонт Дидик, Антін Строцький та брат Єремія Янишевський; їх супроводжували чотири монахині згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії. Після прибуття 1 листопада 1902 р. до Канади, місіонери створили осередок у Бівер-Лейк (Альберта), звідки, за підтримки латинського єпископа Еміля Легаля, зорганізували душпастирське обслуговування українських поселень на преріях. Отці Василіяни приступили до будівництва храмів, відкрили новіціят і духовну семінарію, а згодом організували друкарню, яка стала центром українського церковно-культурного життя (Volik, 2018: 20).

Попри це, кількісні масштаби міграції перевищували кадрові можливості, тому було вирішено запровадити практику бірітуалізму. До слова, іммігранти упереджено ставилися до священників через богословсько-догматичні розбіжності та недостатнє знання мови. Така *ad hoc*-модель істотно послабила вплив російської Православної Місії й протестантських деномінацій, але підкреслила системну проблему — відсутність достатньої кількости греко-католицького духовенства, власного єпископа східного обряду, здатного узгодити майнові проблеми та утвердити канонічну вертикаль. Ці аргументи лягли в основу подальшої дипломатії Митрополита Андрея Шептицького, що в підсумку привела до створення 1912 р. Ординаріату для русинів у Канаді.

Зазначимо, що у 1910 р. 81 тис. українців, які проживали здебільшого в західній частині Канади, опікувалися п’ять отців

Василіян (оо. С. Дидик, П. Філяс, А. Строцький, М. Гура, Н. Крижановський, І. Тимочко, А. Филипів), чотири отці Редемптористи (оо. А. Деляре, Н. Декамп, Ч. Течер, Г. Бульс), шість світських священників з Галичини (оо. К. Андухович, К. Єрмій, В. Винярський, Й. Боярчук, Я. Кінаш, К. Роздольський) і п'ять монахів згромадження Місіонерів Облатів Непорочної Марії (оо. Й. Жан, А. Сабурен, Ж. Клавелю, Л. Ганьон, А. Десмараіс) та п'ятнадцять Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (Krawchuk, 1991: 210–211).

Упродовж 1902–1910 рр. досвід їхнього душпастирства засвідчив критичну необхідність призначення католицького єпископа східного обряду до Канади. Йшлося не лише про вирішення нагальної потреби духовного проводу, але й про юридичне врегулювання юрисдикції, управління церковним майном та забезпечення стабільного інституційного розвитку греко-католицьких парафій у новому середовищі. Питання вийшло на офіційний рівень у 1909 р. під час Пленарного засідання канадських єпископів РКЦ у Квебеку. Втім, передані до Конгрегації Поширення Віри реляції учасників цього зібрання свідчили не стільки про зацікавленість у канонічному оформленні Греко-Католицької Церкви в Канаді, скільки про намагання обмежити вплив Російської Православної Місії та протестантських конфесій, які активно залучали українських іммігрантів до своїх громад.

Вирішальну роль у зміні підходу до цієї проблеми здійснив Митрополит Андрей Шептицький. Під час XXI Євхаристійного конгресу, що відбувся в Монреалі 6–12 вересня 1910 р., він провів низку зустрічей з представниками римо-католицького духовенства Канади, на яких детально представив аргументи щодо необхідности заснування окремої східної католицької юрисдикції для українців. Його аргументація ґрунтувалася на церковно-канонічних, пасторальних і соціокультурних засадах (Казимира, 1953: 101).

Після повернення до Львова, Митрополит Шептицький у березні 1911 р. підготував кілька важливих документів і звітів для Римської курії. Найвагомішим серед них став Меморіал під назвою «Adress on the Ruthenian Question to their Lordships the Archbishops and Bishops of Canada» (англійською) та «Mémoire sur la question ruthène présentée aux Illustrissimes Archevêques et Évêques du Canada» (французькою), датований 18 березня 1911 р. У цьому зверненні Митрополит зосередив увагу на необхідности створення окремої церковної провінції для греко-католиків у Канаді, яку мав би очолити український єпископ. Андрей Шептицький особливо наголошував, що без такого кроку Апостольського Престолу українські парафії поступово занепадуть, а віряни масово асимілюються у протестантське чи православне середовище. Митрополит аргументував свою позицію, спираючись не лише на статистику відтоку вірян, а й на майбутню організацію церковного і культурного життя української громади в Північній Америці. Митрополит

наголошував, що єпископ має виконувати провідну роль у питаннях обряду, літургії, катехизації, душпастирства й адміністрації, а також бути посередником між українськими іммігрантами та місцевим латинським духовенством. Завершуючи Меморандум, він наголосив, що труднощі, які спершу вважалися тимчасовими чи локальними, насправді мають системний характер, і їх подолання можливе лише за умов створення повноцінної ієрархії (Волік, 2015: 118).

У листопаді 1911 р. апостольський делегат РКЦ в Канаді, Палеґріно Ф. Стагні, звернувся до Конгрегації Поширення Віри з офіційним листом, у якому обґрунтував необхідність призначення окремого єпископа для русинів. Питання було винесено на обговорення під час з'їзду франкомовного духовенства 6 листопада 1911 р., де, зокрема, виступив кардинал Франческо ді Паола Кассетта. У своєму зверненні він наголосив на нагальній потребі призначення українського єпископа, оскільки українські іммігранти, за його словами, опинилися під реальною загрозою втрати своєї релігійної ідентичности (McVay, 2014: 30). Кардинал також озвучив три можливі моделі юрисдикції для майбутнього єпископа: 1) повна юрисдикція над усіма греко-католиками Канади; 2) часткова юрисдикція, що передбачала створення окремої єпархії в місцевостях компактного проживання українців східного обряду; 3) обмежена, делегована юрисдикція, що надавалася б латинськими єпископами на місцях (Казимира, 2013: 175).

Попри загальну підтримку ініціативи Палеґріно Ф. Стагні з боку римо-католицьких єпископів, залишалися низка невирішених питань. Серед них — повнота юрисдикції нового єпископа, присутність одруженого духовенства, перспектива подальшої опіки над русинами з боку латинських священників, а також статус священників-бірітуалістів. Крім того, архієпископ А. Ланжевін не надав конкретних рекомендацій щодо кандидатури майбутнього єпископа. Через ці труднощі Конгрегація Поширення Віри була змушена самостійно звернутися до австро-угорського уряду та греко-католицької ієрархії Галичини для з'ясування ситуації (McVay, 2014: 47).

Проблема ускладнювалася також відсутністю узгодженого кандидата на посаду єпископа. На початку 1912 р. Конгрегація Поширення Віри розіслала офіційні запити трьом провідним ієрархам — Митрополиту Андрею Шептицькому, єпископам Г. Хомишину та К. Чеховичу — з проханням подати свої кандидатури. У травні 1912 р. надійшли відповіді: Митрополит Шептицький запропонував кандидатури отців Н. Будки, П. Філяса та С. Дидика; єпископ Хомишин підтримав кандидатуру П. Філяса; єпископ Чехович — оо. Н. Будку, А. Калиша та Й. Жука (McVay, 2014: 550).

Зі свого боку, римо-католицьке духовенство переважно виступало за призначення єпископа з числа монахів, а не світського духовенства. Відтак, о. Платонід Філяс мав підтримку низки

впливових римо-католицьких архиєпископів, зокрема А. Ланжевіна, Е. Легаля та А. Паскаля (McVay, 2014: 38–40). Зазначимо, що ім'я о. Філяса вже з'являлося серед претендентів на єпископство у Станіславівській єпархії в 1904 р. та у США в 1907 р. Проте остаточне рішення ускладнювалося неоднозначними характеристиками, які надходили на адресу о. Філяса від духовенства Галичини. Зокрема, брат Іларіон Дорош із монастиря оо. Василіян звинувачував його у деспотизмі та надмірній дисципліні (Letter Father P. Filas to Archbishop E. Legal, 1911). Сам о. Філяс після візиту Митрополита Шептицького до Канади, написав єпископу Е. Легалю, що вважає недоцільним створення окремої єпископської структури, і що русини можуть залишатися під юрисдикцією латинського духовенства. Внаслідок цього Митрополит відкликав його кандидатуру, обґрунтовуючи це необхідністю залишити отця для служіння в Галичині. Серед інших кандидатів розглядалися також оо. С. Дидик, К. Чехович, А. Калиш та Н. Будка (McVay, 2014: 43–46). Однак лише кандидатура Н. Будки отримала одностайну підтримку з боку греко-католицьких єпископів, що зрештою стало визначальним у процесі його призначення на єпископську кафедру.

Пленарне засідання Конгрегації Поширення Віри, що відбулося 8 липня 1912 р., стало вирішальним етапом у процесі формування інституційної присутности Греко-Католицької Церкви в Канаді. Основна увага кардиналів була зосереджена на двох ключових питаннях: перше — чи доцільно створювати для русинів у Канаді

окрему єпископську структуру східного обряду; друге — якими мають бути обсяг і форма юрисдикційних повноважень новопризначеного ієрарха. У разі позитивного вирішення першого питання було запропоновано перелік вимог до майбутнього єпископа. Серед них — заборона на свячення одружених священників, обов'язкове заснування семінарії для формування місцевого духовенства та лояльне ставлення до бірітуалістів (McVay, 2014: 47).

За підсумками обговорення кардинали одноголосно підтримали необхідність призначення греко-католицького єпископа для русинів і віддали перевагу кандидатурі о. Н. Будки. Утім, питання щодо обсягу юрисдикції залишалося відкритим і викликало жваву дискусію. Було вирішено не застосовувати американський прецедент, коли єпископ С. Ортинський діяв під контролем місцевих римо-католицьких єпископів згідно з положеннями булли «Ea Semper». Натомість висунуто пропозицію про територіальний розподіл, який би чітко розмежовував повноваження римо- і греко-католицьких ієрархів. Особливу підтримку отримала ініціатива Митрополита Андрея Шептицького щодо створення окремого Ординаріату в Канаді з адміністративним центром у місті Вінніпег.

Події після засідання розгорталися надзвичайно швидко. Уже 8 липня 1912 р., Конгрегація Поширення Віри ухвалила рішення про призначення о. Н. Будки єпископом із повною юрисдикцією над греко-католиками Канади, а відповідні документи були подані на розгляд Папі Римському. Через два дні, 10 липня, Папа Пій X

офіційно затвердив це рішення, а 15 липня 1912 р. Конгрегація Поширення Віри оприлюднила два документи. Перший, «Per crescentibus in dies», засвідчував створення Ординаріату для русинів у Канаді, а другий, «Postquam in plenaries», підтверджував призначення Н. Будки єпископом цього Ординаріату з повною юрисдикцією над усіма вірянами східного обряду на території Канади (Волік, 2020: 101).

Таким чином, рішення про приїзд греко-католицького духовенства на початку XX ст., а пізніше створення окремого Ординаріату очолюваного українським єпископом, який мав підтримку Митрополита Андрея Шептицького, стало не лише пастирським, а й дипломатичним досягненням. Такий крок засвідчив зміну позиції Ватикану щодо прав і потреб вірян східного обряду, сприяв зміцненню їхньої конфесійної автономії та заклав інституційне підґрунтя для подальшого розвитку Української Греко-Католицької Церкви в діаспорі.

ЛІТЕРАТУРА

Волік Н. Вплив митрополита Галицького А. Шептицького на становлення Української греко-католицької церкви в Канаді наприкінці XIX – початку XX століття. *Українська Греко-Католицька Церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Тернопіль, 24–25 квітня

2015 р. / за заг. ред. д. істор. н. Е. Бистрицької (гол. ред.), д. істор. н. І. Зуляка, д. філос. н. А. Колодного, д. філос. н. П. Яроцького. Тернопіль–Київ: Вектор, 2015. С. 117–123.

Волік Н. Становлення і розвиток Української Католицької Церкви у Канаді (кінець XIX – друга половина XX ст.): дис. ... канд. істор. наук: 09.00.11. Острог, 2020. 225 с.

Казимира Б. Митрополит Андрій Шептицький та канадійські українці. *Пропам'ятна книга оо. Василіян у Канаді.* 50 літ на службі Богові й народові (1902 – 1952). Торонто-Онтаріо, 1953. С. 97–149.

Казимира Б. Проблеми українського єпископату для Канади. *Історія релігії в Україні: у 10 т* / за ред. А. Колодного та ін. Релігія і Церква в історії української діаспори. Київ: Український видавничий консорціум та УАР, 2013. Т. 9. С. 167–196.

Krawchuk A. Between a Rock and a Hard Place: Francophone Missionaries among Ukrainian Catholics. *Canada's Ukrainians: Negotiating an Identity* / ed. by Lubomyr Luciuk and Stella Hryniuk. Toronto: University of Toronto Press, 1991. P. 206–217.

Letter, Father P. Filas to Archbishop E. Legal, Leopoli, January 6, 1911. UCAAE. Fasc. 50-B-26.

McVay A. God's martyr, history witness: Blessed Nykyta Budka, the first Ukrainian Catholic Bishop of Canada. Edmonton: Ukrainian Catholic Eparchy of Edmonton, 2014. 613 p.

Rapport Sur La Question Des Ruthenes. Archbishop A. Langevin to D. Sbaretti. 1902. F. 0075. Ref. 34013-34016.

Volik N. The Ukrainian Sisters Servants of Mary Immaculate and Basilian fathers' activity in Canada in 1901–1925. *Вісник Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія*. Вид-полігр.центр «Київський університет», 2018. № 139 (4). С. 19–24.

Іван Кліщ

МЕДИКИ І МЕДИЦИНА В ЖИТТІ І ДІЯЛЬНОСТІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Митрополит Андрей Шептицький упродовж 44 років очолював не тільки Церкву, а й українське суспільство. За титанічні заслуги його визнають етнархом (батьком народу), українським Мойсеєм, Апостолом правди та єдности, який провадив народ дорогою віри та свободи. Він був правдивою «homo religiosus» — людиною, яка спроможна заглянути поза межі власного тілесного виміру та віддатися осмисленню трансцендентного, надприродного Божественного буття. Митрополит Андрей — славетний християнський гуманіст XIX–XX ст., планетарна постать (Кенс, 2015: 22).

Безумовно, як людина духовного сану основні свої зусилля Митрополит Андрей спрямовував саме на духовне виховання, особливо молоді, повчаючи: «Пам'ятайте, що християнське виховання є більшим добром, ніж усе добро світу» (Пастирські послання, 2007: 15). Однак в одному зі свої пастирських послань до

духовенства й вірних Станиславівської Епархії він вказував: «Мене мусить обходити також і тілесне, фізичне здоровлє Твоє, мій народе рідний» (Твори митрополита, 1935).

Зважаючи на те, що слово Митрополита завжди було вагоме і мало відгук у серцях не тільки серед його пастви, а й загалом у народі, він почасти звертався з Пастирськими посланнями до Божого люду з проблем, що були важливими для збереження народного здоров'я, а також надавали сили недужим, спонукали їх замислитись глибше над своїми стражданнями і переносити їх гідно, по-християнськи. Зокрема, у Посланні «До недужих», оприлюдненому 1 березня 1934 року, Митрополит каже: «Не маючи спромоги станути на ноги прикований до крісла та в неспромозі Вас відвідати, пересилаю Вам отсим письмом найщиріший мій привіт — Архиєрейське благословення — і оттих кілька слів потіхи. Наука Євангелія, що містить у собі правди, Богом об'явлені, має для недужих такі обильні й великопотіхи, що хто тільки перейметься цією наукою, оту потіху знайде. Стане він видіти у своїх, хоч би як великих терпіннях зарядження Справедливого й Милосердного Бога, дане для нашого добра.

...Ваші, дорогі Христові страждальці, терпіння, Ваші недуги й болі та безсонні ночі, якщо тільки Ви ті терпіння по-християнськи зносите, можуть на якійсь таємничій вазі Божого милосердя стягати Божу ласку і на інших, на наших братів... Бог допускає на нас терпіння, недуги, тілесну неміч, тяжкі нераз болі, прикрі хірургічні

операції з любови до нас і для нашого добра. Бо нам терпіння, недуг майже потрібно, і то не тільки майже потрібно, але й усе треба; без них могло б наше життя відступити від Божого закону і ми могли би пропасти навіки» (1934 р., березня 1. Львів. Із пастирського послання митрополита Андрея «До недужих») (Пастирські послання, 2007).

Окрім цього, Владика звертався до вірних і з більш предметними посланнями, що стосувались здорового способу життя, викорінення шкідливих звичок. Такими, зокрема, були послання «Здоровля тіла», «Нам треба дбати об Здоровлє тілесне. Нечистота і п’янство нищить Здоровлє» (Пастирські послання, 2007).

У цих посланнях Митрополит стверджував, «що лишень народи здорові і фізично сильні можуть бути щасливі». Також у цих посланнях значна увага звертається на дотримання моральних засад християнського життя, вказуючи на те, що «здоровля і мораль так тісно між собою сплетені, що одно залежне від другого». Одним із важливих аспектів цього послання є викорінення пияцтва серед народу. Митрополит наголошував: «Ви, мої Браття хлібороби, — ви, що в деяких сторонах марнуєте ще майно і здоровля на горівку, — покиньте її! Будьте тверезі! Закладайте у своїх селах брацтва тверезости! Пам’ятайте, що піяцтво нищить здоровля і підкопує добробут, — а до того ще й стягує Божу кару. Нарід моральний, — фізично сильний, здоровий і тверезий, — при своїй усильній праці та ласці Божій, легко здобуває собі, навіть серед важких відносин, економічний

добробут; — дорабляється маєтку, стає заможним…» (Твори митрополита, 1935).

Зважаючи на велику тогочасну проблему розповсюдження захворюваности на висипний тиф, Митрополит звернувся зі спеціальним посланням «В справі побоювання пятнистого тифу» (Тенер, 1991), у якому на основі епідеміологічного підходу навчав людей, як вберегтися від цієї небезпечної недуги та попередити її розповсюдження.

Однак Митрополит Андрей не тільки словом сприяв покращенню здоров'я вверіного йому народу. Його щедра благодійна діяльність охоплювала підтримку закладів охорони здоров'я, фінансування медичних ініціатив і сприяння розвитку медичної науки. Одним із найвизначніших досягнень Митрополита Шептицького в медичній сфері стало створення лікарень та сиротинців, які працювали під патронатом церкви. Особливу увагу Митрополит приділяв доступу до медичної допомоги для малозабезпечених верств населення, зокрема в сільській місцевості. Його підтримка медичних установ передбачала не лише фінансову допомогу, а й організацію навчання для лікарів і медсестер.

Визначною подією меценатської діяльности Митрополита стало заснування у 1903 р. «Народної лічниці» — медичної установи для мешканців Львова та Галичини, яка впродовж декількох десятків років надавала «безплатну поміч лікарську убогим хворим без різниці народности і віросповідання». Лічниця проіснувала впродовж 1904–

1944 рр. та відновила свою діяльність вже після проголошення Незалежности України.

Задум створення у Львові доброчинної медичної установи виник ще у 1902 р. за ініціативи відомого лікаря Євгена Озаркевича (Благодійна установа, 2015). На його заклик про створення такого закладу відгукнулися українські громадські товариства й організації та патріотично налаштовані діячі медицини, науки, культури, юристи, священники та лікарі (Кіцера, 2004). На загальних зборах засновників у січні 1903 р. установі надали назву «Народна лічниця», ухвалили статут товариства та надіслали його на затвердження до австро–угорського намісництва у Львові (Кіцера, 2004). Опікуном лічниці запросили Митрополита Андрея Шептицького, який прийняв покровительство над нею та передав й обладнав за власний кошт дім, споруджений на узбіччі Святоюрської гори. Так у цьому будинку на вулиці Петра Скарги, 4 виникла перша лікарня-амбулаторія. «Заходами д-ра Євгена Озаркевича в 1903 р. засновано добродійне лікарське товариство «Народна Лічниця». Тоді Митрополит Андрей добродушно віддав у користування свою реальність коло площі св. Юра і власним коштом 7,000 корон гарно відновив дім, де товариство «Народної Лічниці» могло розпочати вже в 1903 р. свою корисну діяльність». 22 вересня 1903 р. під патронатом Митрополита Андрея відбулося урочисте посвячення та відкриття «Народної лічниці», директором якої став Євген Озаркевич. Після урочистих заходів з приводу відкриття на святковому обіді Андрей Шептицький

виголосив промову (Надрага, 2003; Надрага, 2015). На святковий обід після посвячення він запросив до своєї палати соймових послів, представників крайової влади й українських організацій та з'ясував присутнім культурно-гуманітарне значення установи «Народна лічниця» для «нижчого і страждаючого» людства без різниці народности… В домі було 11 кімнат, дві ждальні для хворих, 4 ординаційні кімнати, операційна заля, лікарська канцелярія та кімната для Сестер Служебниць, які виконували допоміжну працю в лікарні. У бічному крилі будинку були кімнати для служби та кухні. Знаменито були уряджені каналізація і вентиляція, а також водопроводи з холодною і теплою водою. На ті часи це була люксусова устаткована мала поліклініка. Ця поліклініка була для вбогих, без огляду на національність і віровизнання, а лікарську допомогу давали всім безкоштовно. Туди приходили українці, поляки, євреї та хворі інших національностей» (Пундій, 1989). У 1904 р. «Народна лічниця» вже мала чотири поліклінічні відділи: інтерністичний та педіатричний, хірургічний, окулістики та гінекологічний. У 1905 р. був утворений дерматологічний відділ та пізніше — вушний (Кіцера, 2004). Найкращим доказом необхідности відкриття такої установи було те, що вже у перший рік існування медичну допомогу в її стінах отримало понад три тисячі хворих. У 1908 р. у лічниці працювало дев'ять лікарів. Завдяки їх благочинній та самовідданій праці та постійній матеріальній підтримці Митрополита Андрея лічниця розвивалася з кожним роком. Під час

Першої світової війни більшість лікарів «Народної лічниці» було мобілізовано. На базі медичного закладу російські окупаційні війська облаштували невеликий військовий шпиталь. При відступі зі Львова вони забрали зі собою більшість обладнання, інструменти та білизну (Благодійна установа, 2015; Кіцера, 2004). Др. Євген Озаркевич намагався відновити роботу лікарні, але через хворобу не встиг цього завершити. Після смерті Є. Озаркевича директором лічниці був др. Броніслав Овчарський, після війни — єпископ Й. Боцян (1918–1919) та прелат Л. Куницький (1919–1921). Наступними директорами «Народної лічниці» були відомі лікарі та громадські діячі (С. Дрималик, М. Вахнянин, І. Куровець). Вони самовіддано працювали на покращення роботи медичної установи, поліпшували матеріально-технічну базу закладу, залучали до праці на громадських засадах або за символічну плату кращих українських лікарів і студентів медицини (Благодійна установа, 2015). У квітні 1922 р., згідно із внесеними змінами до статуту «Народної лічниці», було відкрито стаціонарне відділення. Лічниця і надалі надавала допомогу амбулаторним хворим.

Після війни в її стінах розташувалася «Порадня для матерів», яка згодом, завдяки благодійній підтримці Митрополита, отримала окреме приміщення на вул. Ходоровського (До 75-річчя порадні матерів, 1994).

З кожним роком лічниця завойовувала щораз більше довіри серед населення міста: невпинно зростала кількість хворих, які

звертались по медичну допомогу, не лише серед українців, а й представників інших національностей. Тому постала нагальна потреба побудови повноцінного шпиталю. У 1929 р. з нагоди 30-річного ювілею перебування Андрея Шептицького на Митрополичому престолі зібранням інтелігенції та представників громадських організацій Галичини було ухвалено, що найкращим пошануванням Митрополита буде побудова лікарні, яка носитиме його ім'я. Заклики на пожертви для будівництва нового шпиталю знайшли щирі відгуки серед української громади. Митрополит закупив ділянку при вул. Скарги ч. 4, та пожертвував 5,000 дол. на цю будову. Цей княжий дар Митрополита Андрея і попередні заощадження дали можливість розпочати будову шпиталю, а 14 вересня 1930 р. уже відбулося врочисте посвячення наріжнього каменя, яке довершив особисто Митрополит Шептицький (Надрага, 2015; Пундій, 1988; Пундій, 1989). Зведення та облаштування шпиталю тривало до 1937 р. У березні 1938 р. «Український шпиталь імені Митрополита Андрея Шептицького» був придатний для відвідування. Триповерховий будинок шпиталю був розрахований на сто ліжок. У квітні 1938 р. шпиталь розпочав надавати медичну допомогу. Вже 11 квітня 1938 р. було прийнято перших хірургічних хворих, яких прооперовано наступного ж дня (Благодійна установа, 2015). «В неділю 10 ц. м. о год. 12 в полудне сталося у Львові велике діло, зайшла рідка і справді надзвичайна подія, відкрито цілковито викінчений і внутрі уладжений Український шпиталь

ім. Митрополита Шептицького. Свято відкриття відбулось скромно і тихо, без ніякої попередньої голосної реклями…». Це «скромне» свято запало глибоко в пам'ять кожного присутнього, а зокремо радувало серця та сповняло до деякої міри й почуттям професійної та національної гордости українських лікарів, а ще більше тих нечисленних лікарів-ординаторів амбулаторії, а пізніше поліклініки т-ва «Народна Лічниця», які своєю безкорисною і жертвенною працею не лише несли безплатну допомогу бідному населенню міста Львова та бідним селянам краю, але також при тому з дрібних одноразових добровільних датків створили найбільший фонд на будову українського шпиталю» (Надрага, 2003). Після відкриття стаціонарного відділення значно зросла кількість амбулаторних хворих. Збільшилося відвідування рентгенологічного відділення та лабораторії, які не мали можливости повноцінно функціонувати через брак приміщення. На допомогу прийшли монахи Студійського ордену. Розуміючи потреби українських лікарів, отці Студити поступово передавали приміщення свого монастиря для облаштування терапевтичного, хірургічного, педіатричного, неврологічного та стоматологічного кабінетів, аналітичної лабораторії та кабінету рентгенографії (Благодійна установа, 2015). У липні 1938 р. Свято-Успенська лавра Студійського Уставу замовила в фірмі «Сіменс» терапевтичний апарат найновішого зразка з усіма комплектуючими на суму 33 000 злотих (Благодійна установа, 2015). «На загальних зборах «Народної Лічниці» 13-го травня 1939 р.

д-р Т. Бурачинський зложив звіт, який показав, що на будову Українського Шпиталю ім. Митр. Шептицького, величиною на 100 ліжок, видано 572,555 зл., а на устаткування і лікарські приладдя — 140,175 зл., — разом 712,730 злотих. Площу і партеровий дім подарував Митр. Шептицький. Лише за дев'ять місяців 1938 р. відвідування шпиталю склало 52,404 пацієнти (Благодійна установа, 2015).

Повноцінній роботі шпиталю завадила Друга світова війна. У 1944 р. його перетворили на 3-тю міську лікарню та поліклінічне відділення, які функціонували впродовж 48 років. Український Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького відновив свою діяльність із встановленням Незалежности України. 4 січня 1992 р. він почав свою роботу у режимі стаціонару на 80 ліжок для терапевтичних і неврологічних хворих. У 2000 р. на фасаді шпиталю помістили меморіальну дошку Митрополиту Андрею Шептицькому (Благодійна установа, 2015). Особливістю цього благочинного медичного закладу і сьогодні залишається дотримання головної ідеї його покровителя щодо основного принципу діяльности установи — забезпечення цілісної медичної опіки найменш захищеним верствам населення. Відтак Український Шпиталь імені Митрополита Андрея Шептицького став символом поєднання духовного і фізичного здоров'я, символом посвяти, служіння і любови до ближнього (Мудрий, 1938; Пундій, 1994; Рудень, 2001).

Митрополит Андрей Шептицький також відігравав важливу роль у популяризації профілактики захворювань і поширенні знань про гігієну серед населення (Королевський, 2014). Його діяльність у цій сфері була частиною ширшої соціальної місії, спрямованої на покращення умов життя українського народу, особливо в умовах поширення інфекційних хвороб і низького рівня обізнаности про медичну профілактику.

В умовах частих епідемій туберкульозу, тифу, холери та інших інфекційних хвороб Митрополит активно сприяв організації заходів для їхнього запобігання. За його ініціативи:

- створювалися карантинні зони під час спалахів епідемій;
- організовувалися мобільні медичні бригади для вакцинації населення;
- фінансувалися закупівлі ліків і дезінфекційних засобів.

Митрополит особисто звертався до лікарів і місцевих громад із закликом упроваджувати профілактичні заходи та дотримуватися санітарно-гігієнічних норм. Розуміючи, що одна з головних причин поширення захворювань — недостатня обізнаність населення про елементарні правила гігієни, він ініціював програми санітарно-просвітницького навчання, які включали:

- видавництво брошур і пам’яток про гігієну, догляд за дітьми, чистоту в оселях і дотримання правил особистої гігієни;

- організацію курсів і лекцій для сільського населення, де навчали основ санітарії та способів запобігання поширенню інфекцій;
- освітні програми для молоді, які проводилися в школах і громадських центрах.

Особливу увагу Андрей Шептицький приділяв охороні здоров’я дітей і матерів. У сиротинцях, що працювали під його патронатом, велика увага приділялася правильному харчуванню, гігієні та вакцинації дітей. Крім того, у медичних закладах, які він підтримував, вагітним жінкам і молодим матерям надавали поради щодо догляду за новонародженими.

Шептицький фінансував будівництво лазень і громадських пунктів дезінфекції, особливо у сільській місцевості, де доступ до таких послуг був обмежений. Це сприяло зниженню рівня інфекційних захворювань і покращенню санітарних умов у громадах. Митрополит підкреслював, що турбота про здоров’я — це не лише медична, а й моральна відповідальність кожної людини. У своїх пастирських листах і проповідях він наголошував на тому, що дотримання чистоти та здорового способу життя є проявом любови до Бога і ближніх.

Завдяки ініціативам Андрея Шептицького в сфері профілактики захворювань і поширення гігієнічних знань, у багатьох громадах Західної України було покращено санітарні умови життя. Його діяльність стала прикладом того, як соціальні та медичні ініціативи

можуть поєднуватися з духовним лідерством, формуючи відповідальне ставлення до здоров’я в суспільстві, його діяльність стала важливим внеском у розвиток системи громадського здоров’я і збереження життя тисяч людей.

Розуміючи свою місію у тогочасному суспільстві, Митрополит Андрей відіграв надзвичайно важливу роль у боротьбі з епідеміями, які періодично охоплювали нашу територію у першій половині XX століття (Медики і медицина, 2015; Пундій, 1988). У періоди поширення небезпечних інфекційних хвороб, таких як туберкульоз, тиф, холера, іспанський грип, він виявляв активну участь, спрямовуючи зусилля на порятунок життя та поліпшення санітарного стану серед українського населення. Зокрема, Митрополит мобілізував ресурси Церкви для організації медичної допомоги в найбільш постраждалих регіонах. Він:

- створював мобільні медичні бригади, які працювали у віддалених селах, де бракувало лікарів;
- забезпечував медичні установи необхідними медикаментами, обладнанням і дезінфекційними засобами;
- фінансував лікування найбідніших верств населення.

Під час спалахів епідемій Андрей Шептицький ініціював створення карантинних зон у районах із високою захворюваністю. Такі зони передбачали ізоляційні приміщення для хворих, пункти дезінфекції та тимчасові лікарні. Митрополит також жертвував значні кошти на боротьбу з епідеміями. За його рахунок закуповували ліки,

фінансували зарплати медичному персоналу та організовували харчування для хворих. Дуже важливим було те, що Митрополит Андрей був одним із перших, хто активно підтримував вакцинацію як метод запобігання епідеміям. Він організовував кампанії з вакцинації, під час яких медики надавали населенню необхідні щеплення. Також Митрополит проводив масштабну просвітницьку діяльність. За його ініціативи видавалися брошури та проводилися лекції про важливість гігієни, чистоти питної води, правильного харчування та інших профілактичних заходів. Особливу увагу було звернуто на допомогу дітям, сиротам, літнім людям і бідним, які були найбільш уразливими до інфекційних хвороб. У його сиротинцях і притулках хворі отримували медичний догляд і повноцінне харчування. Доходило й до того, що Митрополит залучав священників і монахів до боротьби з епідеміями. Вони працювали як волонтери в лікарнях, допомагали доглядати за хворими та підтримували моральний дух населення. У своїх посланнях до духовенства і мирян Митрополит наголошував, що допомога хворим і боротьба з епідеміями є важливим християнським обов'язком. Він закликав до милосердя, солідарности та самопожертви заради порятунку ближніх. Завдяки зусиллям Андрея Шептицького вдалося суттєво зменшити рівень смертности під час епідемій і покращити санітарний стан у багатьох громадах краю. Його діяльність стала прикладом ефективної організації медичної допомоги в кризових умовах і гармонійного поєднання духовного лідерства з практичною допомогою людям, демонструючи,

як Церква може відігравати ключову роль у збереженні здоров’я та життя своїх вірян навіть у найважчі часи.

Ще одним важливим аспектом багатогранної діяльности Митрополита Андрея була підтримка медичної освіти, позаяк він розумів, що без підготовки лікарів з талановитої молоді подальшого розвою медицини в краї годі чекати (Пундій, 1989). Тому його зусилля були спрямовані на забезпечення високого рівня підготовки медичних фахівців, які могли б ефективно працювати в умовах складної соціально-економічної ситуації, що панувала в Галичині. Тому Митрополит Андрей Шептицький активно сприяв здобуттю медичної освіти українською молоддю. Він виділяв стипендії талановитим студентам, які навчалися у провідних медичних закладах Австро-Угорщини, Німеччини, Польщі та інших європейських країн. Особливу увагу Митрополит приділяв підтримці студентів із малозабезпечених родин, надаючи їм фінансову допомогу для оплати навчання, проживання та придбання навчальних матеріалів.

За ініціативи Андрея Шептицького організовувалися медичні курси, які готували медсестер, акушерок та санітарів. Ці курси проводилися в лікарнях, сиротинцях і навчальних закладах, що перебували під його патронатом. Навчання передбачало як теоретичну підготовку, так і практичні заняття, що дозволяло випускникам швидко долучатися до медичної роботи. Митрополит також сприяв розвитку спеціалізованої медичної освіти. Наприклад,

він підтримував навчання лікарів у галузі боротьби з інфекційними захворюваннями, туберкульозом та дитячими хворобами, які були найбільш нагальними проблемами того часу. За сприяння Митрополита організовувались медичні семінари та конференції, які були платформою для обміну досвідом між лікарями та вченими. Він забезпечував фінансову підтримку цих заходів, що сприяло підвищенню рівня професійної кваліфікації медичних працівників. Зважаючи на велику проблему з доступом до сучасної літератури з медицини, Митрополит підтримував видання навчальних посібників і брошур із медичної тематики, які використовувалися в процесі навчання. Ці матеріали сприяли підвищенню рівня знань як студентів, так і населення загалом, оскільки часто мали і просвітницький характер. Знаючи, яким є дефіцит лікарів, Митрополит Андрей закликав українських лікарів, які здобули освіту за кордоном, повертатися на батьківщину та працювати в українських громадах. Для цього він створював умови, які дозволяли молодим фахівцям застосовувати свої знання на практиці, зокрема забезпечував їх робочими місцями в Народній лічниці у Львові та інших медичних установах.

У своїх зверненнях до студентів і лікарів Шептицький наголошував на важливості дотримання етичних принципів у медичній професії. Він закликав медиків ставитися до своєї роботи, як до служіння ближньому, керуватися милосердям, повагою до людської гідности та професійною відповідальністю.

Діяльність Андрея Шептицького у сфері підтримки медичної освіти сприяла формуванню покоління українських медичних фахівців, які зробили значний внесок у розвиток охорони здоров'я. Його підхід до освіти базувався на поєднанні високих професійних стандартів із християнськими цінностями, що залишається актуальним і в сучасному світі. Це стало важливим елементом ширшої місії Митрополита з допомоги українському суспільству, заклавши фундамент для розвитку медичної науки та практики в Україні.

Багатогранна діяльність Андрея Шептицького заклала основу для розвитку системи охорони здоров'я в Україні. Його ініціативи сприяли не лише покращенню матеріального забезпечення лікарень, а й підвищенню культурного рівня суспільства в питаннях здоров'я. Завдяки інноваціям Андрея Шептицького в охороні здоров'я вдалося створити ефективну модель медичної допомоги, яка базувалася на поєднанні духовного та медичного служіння. Його діяльність стала прикладом того, як організація медичних послуг може бути гнучкою, доступною й одночасно високоякісною.

Митрополит Андрей Шептицький залишається прикладом того, як релігійний лідер може гармонійно поєднувати духовне служіння з активною соціальною роботою, спрямованою на поліпшення умов життя свого народу. Його внесок у медицину є неоціненним і актуальним в сучасному контексті розвитку охорони здоров'я. Спадок Митрополита Андрея, залишений своїм нащадкам, продовжує надихати сучасні покоління лікарів і науковців. Його підхід до

охорони здоров’я показує, що турбота про людей вимагає не лише матеріальних ресурсів, а й гуманности, співчуття та віри в силу добра.

ЛІТЕРАТУРА

Андрей (Шептицький) Життєпис [Електронний ресурс]. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9_%28%D0%A8%D0%B5%D0%BF%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%29#.D0.96.D0.B8.D1.82.D1.82.D1.94.D0.BF.D0.B8.D1.81.

Благодійна установа Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького. Історія [Електронний ресурс]. URL: http://spital.org.ua/history/

До 75-річчя порадні матерів у Львові / Б. Надраґа, О. Надраґа, Л. Козицька, С. Ткаченко. *Лікарський вісник*. 1994. Рік XLI. Ч. 3. С. 185–186.

Кенс А.-М. Цінність та гідність людського життя у морально–пасторальній спадщині митрополита Андрея Шептицького. *Матеріали 76-ї загальноуніверситетської студентської наукової конференції «Досягнення сучасної медицини»*. Львів, 16–17 квітня 2015 р. Львів, 2015. С. 281–282.

Кіцера О. Митрополит Андрей Шептицький і «Народна лічниця». *Лікарський збірник.* Нова серія. Львів; Чикаго, 2004. Т. 13. С. 66–74.

Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) / пер. з фр. Я. Кравець. Вид. 2-ге, виправл. Львів: Свічадо, 2014. 490 с.

Матлашенко Н. «Народна лічниця — перша українська лікарня в Галичині [Електронний ресурс].URL: http://fp.com.ua/articles/narodna–lichnitsya–persha–ukrayinska–likarnya–v–galichini/.

Медики і медицина в житті та діяльності Митрополита Андрея Шептицького (До 150-річчя від дня народження): бібліогр. покажчик / уклад.: М. С. Надрага, О. М. Кріль, С. В. Васільєва, Л. С. Метельська; наук. ред. А. В. Магльований; Львів. нац. мед. Ун-т ім. Данила Галицького, Наукова бібліотека. Львів, 2015. 93 с.

Митрополит Андрей Шептицький [Електронний ресурс]. *Центральний Державний історичний архів України*, м. Львів. URL: http://tsdial.archives.gov.ua/?url=/gallery/gallery1/.

Мудрий В. Роля Митрополита А. Шептицького в громадському житті: доповідь, виголошена на конференції НТШ в честь Митрополита 14 травня 1960 року. *Український шпиталь Народньої лічниці ім. Митрополита Шептицького*: пропам'ятна книжка з нагоди відкриття. 2-ге вид. Львів, 1938; Чікаґо: Медичний архів і бібліотека УЛТПА, 1980. С. 68–73.

Народна лічниця [Електронний ресурс]. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%

B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%BB%D1%96% D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F.

Надрага Б. Митрополит Андрей Шептицький — доброчинець. *Український інформаційний бюлетень здоров'я*. Львів, 2002. Вип. 2. С. 11.

Надрага Б. Шпиталь на схилах Святоюрської гори [До 100–річчя «Народної лічниці»]. *Народне здоров'я*. 2003. Вересень (№ 9). С. 1–2.

Надрага М., Васільєва С. Митрополит Андрей Шептицький і медицина: задуми, проекти та їх реалізація. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2015. № 7. С. 119–134.

Пастирські послання: зб. у 4 кн. / Митрополит Андрей Шептицький; Постуляція для справи беатифікації і канонізації слуги Божого Андрея Шептицького (Рим–Львів), Центр. держ. іст. архів України (Львів). Львів : Артос, 2007 – 2013. (Документи і Матеріали 1899–1944).

Пундій П. Опіка митрополита Андрея Шептицького над народним здоров'ям. *Український медичний архів*. 1988. Ч. 12: Світлої пам'яті Д-ра Бориса Филипчака (1907–1988) лікаря-хірурга і заслуженого мецената української культури. С. 154–158.

Пундій П. Піклування митрополита Андрея Шептицького народним здоров'ям. *Сучасність*. 1989. Ч. 11. С. 63–69.

Пундій П. «Тим тривкіші підвалини, чим довше вони будовані». Опіка Митрополита Андрея Шептицького народним здоров'ям. Народне здоров'я. 1994. Листопад (№ 16–17). С. 2.

Рудень В. Організація та діяльність Народної лічниці ім. Митрополита Андрія Шептицького у Львові в 1903-1939 рр. *Агапіт*. 2001. № 13. С. 53–56.

Тенер Т. Дистрикт Галичина. *В справі поборювання пятнистого тифу. Письма-послання (1939–1944 рр.).* Львів, 1991. С. 2917.

Твори митрополита Андрея Шептицького. Пастирські послання до духовенства й вірних Станиславівської Епархії (1899–1904) / Митрополит А. Шептицький. Львів, 1935. 252 с.

Цегельський Л. Митрополит Андрей Шептицький. Короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності. Львів: Місіонер, 1995. 78 с.

Леся Алексієвець

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЛЮБОМИРА КРУПИ

Великі істини незмірно прості. Життя дарує їх крізь Людей. У їх вустах та діях вони звучать, нагадуючи кожному про сокровенні скарби — людяність, чесність, радість діяльности, праці, прийняття зовнішніх реалій та творення нового простору, наскрізно пройнятого

любов’ю. А ще — в осерді рідна земля, Україна. З позиції наукового дискурсу, коли осмислюєш діяльність українських велетів, знаходиш багато спільного і, водночас, осібного.

Сьогодні українська і зарубіжна історіографія вивчення життя та діяльности Митрополита Андрея Шептицького повниться низкою потужних досліджень, джерельна база доповнюється виданими та адаптованими текстами українського генія Церкви (Митрополит Андрей Шептицький, 2024). Захищені дисертації, підготовлені навчальні курси, проведені наукові конференції, діють мультимедійні виставки, ін. (Див. Що почитати та подивитися про Андрея Шептицького у Списку). Окремо відзначимо й фільмотеку, наприклад, «Андрей Шептицький. Українець, підприємець, меценат, політик» (Див. Список літ.), «Владика Андрей», «Шептицький між війною і вірою». Їхня мета — наблизити Митрополита Андрея Шептицького та відкрити цю багатомірну постать для людини і світу XXI ст. Наукові праці до країв «розбирають» відоме й досліджують маловідоме, аби зрозуміти увесь Шлях цієї великої та доволі контроверсійної, якщо слідувати фактографічній історії, постаті, дати відповіді на питання, як вдалося Митрополиту Андрею зміцнити Церкву й відіграти значиму роль в суспільному, економічному, культурному, освітянському житті Галичини. Як світло джерела може бути потужним, незважаючи на складні обставити зовнішні й тілесні, світити та надихати сьогодні, коли Україна перебуває в російсько-українській війні, й розмова ведеться щораз голосніше про цінності, ідентичність, Людей.

Коли ж єднаються, чи то промислом Божим, чи Всесвітом, двоє — цього світла стає незримо більше. Любомир Крупа — молодий український історик, громадсько-політичний та освітянський діяч, Воїн увірвався у простір вивчення Митрополита Андрея Шептицького наприкінці минулого століття, коли наукових робіт було не так і багато. Радше, став одним із перших дослідників, котрі взялися досліджувати діяльність Митрополита Андрея. Понад 20 наукових статей (Публікації Любомира Крупи, 2024) та дисертація «Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX ст.» (Крупа, 2003) стали вагомим внеском до української історіографії доби. Нове народження дискурсу автора відбулося з виходом у світ монографії, за назвою кандидатської дисертації, яку той захистив у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича в 2003 р., науковий керівник — професор Микола Алексієвець (Крупа, 2024). Відзначає цю роботу високий науковий рівень розгляду, а також цілісність, що дозволяє простежити внесок Митрополита Андрея (1899–1944) у національне відродження України в контексті української та світової історії.

Особливістю є те, що ця книга побачила світ у час російсько-української війни, адже саме сьогодні так актуально звучать практично всі проблеми, які висвітлює Любомир Крупа. Унікальність її в тому, що дарує знання та наближає до читача українського велета завдяки ініціативі та праці родини Любомира. Бо сам Любомир з часу

повномасштабного вторгнення зголосився захищати Україну, а від 23 березня 2023 року вважається загиблим у важкому бою з російськими окупантами на Харківщині. З часу першої презентації книга миттєво розходилася поміж людьми, що свідчить про велику зацікавленість до постаті Андрея Шептицького та Любомира Крупи.

«З огляду сьогодення можемо констатувати чимало спільного на перетині доль двох видатних людей — поважного Предстоятеля Церкви та молодого історика-дослідника. Їх шляхетні родини, боротьба за утвердження України, любов до Батьківщини, людей, розуміння «як будувати рідну хату», життя за покликом серця. Адже, словами Андрея Шептицького, жити за совістю — важливіше за будь-які віросповідання», а «любов на ділах, а не на словах полягає…» (Алексієвець, Алексієвець, 2024: 8–9). Саме такі вони обидва.

Власне, цьогоріч, до 50-річчя Любомира Крупи вийшов фільм, що певною мірою дозволяє познайомитися зі сміливою, люблячою рідну землю, Людиною («Честь собі, життя — Богу і Україні», 2024). Складно сказати, що більше відіграло у формуванні Любомира як історика: чи його волелюбна, знана на Тернопіллі й в Україні родина, чи історичний факультет, що торував свій Шлях і до грона перших випускників якого належав спокійний, виважений і цілеспрямований Любомир, чи…, талант і красива усмішка, з якими прийшов у цей світ. А, можливо, й усе разом.

Тож сьогодні бачимо появу багатьох цікавих досліджень про громадський, політичний, релігійний, освітній, меценатський чин Митрополита. Адже постаті Андрея Шептицького (1865–1944) належить унікальне місце в українській та світовій історії. Як духовний провідник, культурний меценат, суспільно-політичний діяч, він вплинув на формування української нації в першій половині XX ст. Його спадщина і Дух продовжують надихати й наповнювати конструктивом конкретних рішень. Дослідження ж спадщини Шептицького стало окремим напрямом сучасної історіографії, відомим як шептицькознавство. Однак, як слушно зазначає професор Ігор Набитович, «зібраний та опрацьований у монографії Любомира Крупи матеріал і надалі матиме для української науки непересічне значення. Переконаний, що це дослідження буде важливим наріжним каменем у наукових студіях доби Митрополита, його діяльності та впливу на становлення модерної нації, її суспільно-політичних, культурних, релігійних прямувань, освітньо-виховних стратегій» (Набитович, 2024).

Любомир Крупа упродовж кількох десятиліть розкривав різні аспекти служіння та діяльности Митрополита. Його праці стали важливим джерелом для наукових студій надалі, відзначаються науковою об’єктивністю, фаховістю, міждисциплінарністю, ґрунтовною джерельною базою, осмисленим поглядом, цілісним та ціннісним підходами, красивою мовою.

Аналізуючи наукові праці Любомира Крупи, присвячені Митрополитові Андрею Шептицькому, можна стверджувати, що йому вдалося запропонувати, закцентувати, розкрити проблему впливу Митрополита Андрея на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині означеного часу, визначити його місце в сучасній українській історичній науці та історії.

У працях Любомира Крупи Шептицький постає не лише як глава Української Греко-Католицької Церкви, а й як мислитель, богослов, духовний авторитет. Дослідник акцентував, що Митрополит розглядав християнську віру як основу формування національної ідентичности українців, а також як чинник європейської інтеграції, що особливо сенсовно і актуально звучить сьогодні. Науковий інтерес «зумовлений також феноменом вірності українському народові у час двох світових воєн. Перебуваючи під різними окупаціями, Церква послідовно виступала виразником національних інтересів українців і, що особливо важливо, не тільки відстоювала політичні ідеї, а й активно працювала над внутрішніми питаннями, пов’язаними з потребами українців» (Крупа, 2024: 15).

Особливу увагу історик звертав на екуменічні зусилля Шептицького, спрямовані на зближення Східної та Західної Церков. Це дало змогу показати Митрополита не тільки в українському, а й у загальноєвропейському контексті.

Однією з важливих тем у працях Любомира Крупи є культурно-просвітницька діяльність Шептицького. Осердям його монографії, а

також низки статей, є показ внеску Митрополита Андрея у становлення і розвиток освіти в Галичині, значенні його діяльности для українського молодіжного руху. Автор наголошував на ролі Митрополита у заснуванні та підтримці Національного музею у Львові, розвитку українського шкільництва, мистецтва, науки. Як зазначає Любомир, Шептицький «активно підтримував приватне шкільництво, «Рідну школу», «Просвіту», плідно співпрацював з НТШ, Богословським науковим товариством, підтримував матеріально і морально діяльність Українського таємного університету» (Крупа, 2024: 206). Освіта як «золотий капітал нації» є й на сьогодні базовою у розбудові України.

Любомир Крупа розглядав культурну політику Митрополита як органічну частину національно-визвольного руху, підкреслюючи, що через інституції культури та освіти Шептицький прагнув виховати свідомого, освіченого українця. Митрополит, «турбуючись про українську молодь, намагався вберегти юних українців від негативних впливів, виховати їх добрими християнами, свідомими громадянами та щирими патріотами» (Крупа, 2024: 206).

Важливим напрямом досліджень історика є суспільно-політична діяльність Андрея Шептицького. Історик аналізував його позицію напередодні й у період Першої світової війни, міжвоєнного часу, упродовж Другої світової війни. Любомир Крупа зазначав наступне: «…Шептицький остаточно переконався, що тільки довголітньою працею, не надіючись на «союзників», український народ може

здобути незалежність. На його переконання, для цього потрібно виконати багато умов: провести об’єднання Церков, виховати міцну сім’ю як основу сильної держави, сформувати національно свідому еліту та будувати державу за християнськими принципами» (Крупа, 2024: 204–205).

Також історик підкреслював гуманістичний характер служіння Митрополита, зокрема, рятування євреїв у роки Голокосту, особливо, його послідовну підтримку ідеї української державности. Дослідник намагався уникати апологетики, показуючи складність і суперечливість політичних викликів, перед якими опинявся Митрополит.

Науковець зауважував, як постать Шептицького інтерпретувалася в радянській історіографії, де його діяльність зазнавала викривлень та негативної оцінки. А також простежував процес реабілітації образу Митрополита в українській науці та суспільній свідомості після 1991 року.

Особливого значення Любомир Крупа надає діяльности Митрополита Андрея Шептицького у здобутті та розбудові Української держави у першій половині ХХ ст. (Крупа, 1999). Багатий оригінальний конкретно-історичний матеріал, який зібрав, узагальнив, осмислив у працях Любомир Крупа, уможливлює з’ясувати історичний досвід інтелектуальної та фізичної праці українців під проводом Митрополита Андрея Шептицького у першій половині ХХ ст. у контексті національно-духовного відродження у

1990-х рр., у результаті якого Україна здобула суверенність і незалежність. «Шептицький поєднав суспільні та релігійні інтереси на користь Держави і українського народу. Така співдія є бажаною і сьогодні» (Алексієвець, Алексієвець, 2024: 13).

Завдяки науковій праці Любомира Крупи формувалася збалансована та об'єктивна оцінка Андрея Шептицького в історіографічному дискурсі. Наукові дослідження історика є важливим внеском у розвиток української історіографії проблеми. Він одним із перших у незалежній Україні системно проаналізував духовну, культурну, політичну, громадську спадщину Митрополита, запропонувавши цілісний підхід до її вивчення. Праці Любомира Крупи не лише розширили джерельну базу, а й сприяли формуванню нового наукового дискурсу, який інтегрує постать Шептицького у ширший контекст української та європейської історії.

ЛІТЕРАТУРА

Алексієвець Л., Алексієвець М. Світло, яке сяє. Митрополит Андрей Шептицький на тлі доби. Крупа Л. *Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XX – першої половини XX ст.* Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. С. 7–13.

Андрей Шептицький. Українець, підприємець, меценат, політик. URL: https://youtu.be/uO_u92O-9bo?si=IymoLoMr9j6zdBUI

Владика Андрей.

URL: https://youtu.be/6GBSAmmJaAg?si=GVS9Y33n9r6W4v9s

Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХХ – першої половини ХХ ст.: автореф. дис. … к. іст. н.: 07.00.01 – історія України / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2003. 20 с.

Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХХ – першої половини ХХ ст. Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. 240 с.

Крупа Л. Діяльність митрополита Андрея Шептицького у здобутті та розбудові української держави у першій половині ХХ ст. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Історія.* Тернопіль: Літопис, 1999. Вип. 8. С. 14–19.

Митрополит Андрей Шептицький. Дух Христа є духом демократичним: Вибрані тексти на суспільно-політичну тематику / упоряд. Л. Гентош, Я. Грицак, М. Маринович. Львів: Видавництво УКУ, 2024. 296 с.

Набитович І. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького в дослідженні Любомира Крупи. *Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХХ – першої половини ХХ ст.* Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. С. 5–6.

Публікації Любомира Крупи (1999-2009). *Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XX – першої половини XX ст.* Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. С. 229–232.

«Честь собі, життя — Богу і Україні»: фільм пам’яті Героя Любомира Крупи.

URL: https://youtu.be/XC24ocHEuzE?si=nfMp0Lf34OuLecTn

Шептицький. Між війною та вірою.

URL: https://youtu.be/7vK1j_uH0Ws?si=zCkaLNb7tHtKgNYq

Що почитати та подивитися про Андрея Шептицького? Підбірка відео та статей про митрополита Андрея.

URL: https://ucu.edu.ua/news/shho-pochytaty-i-podyvytysya-pro-sheptytskogo-pidbirka-video-ta-statej-pro-mytropolyta-andreya/

Галина Івашків

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ПІДПРИЄМЕЦЬ ІВАН ЛЕВИНСЬКИЙ: ОСОБИСТІ КОНТАКТИ І СПІВПРАЦЯ

Митрополит Андрей Шептицький і підприємець Іван Левинський — унікальні особистості, які зробили вагомий внесок у розвиток української культури, про що буде згадувати, говорити і писати не одне покоління українців. Важливо наголосити на їхніх особистих контактах і співпраці, базуючись на епістолярній спадщині та участи у спільних проєктах.

Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) відомий не лише як видатний церковний діяч, а й як активний учасник суспільно-політичного й культурного життя тогочасної Галичини та загалом України. Якщо постать Митрополита активно досліджували науковці діаспори, то комуністична ідеологічна система намагалася не помічати його або ж писала про нього негативно. Закономірно, що увага до життя й діяльности Митрополита значно активізувалася у роки Незалежности України, що виразно бачимо і в наш трагічний воєнний час. Можна стверджувати, що Митрополит і тепер допомагає нашим воїнам героїчно боронити Україну від нашого споконвічного кривавого ворога — росії, адже його ім’я присвоєно 103-й окремій бригаді сил територіальної оборони Збройних сил України.

23 вересня 2024 р. місто Червоноград (колишній Кристинопіль), що на Львівщині, в якому 1892 р. Митрополит склав вічні обітниці у Василіанському монастирі, перейменували на його честь — місто Шептицький. Будучи вже Митрополитом Галицьким і Львівським Української Греко-Католицької Церкви (далі — УГКЦ), Андрей Шептицький водночас був професором богослов’я у тамтешньому монастирі.

Після тривалих судових процесів 17 квітня 2025 р. територія Митрополичих садів у Львові, включно з нижньою частиною, офіційно повернулася у власність Української Греко-Католицької Церкви. Митрополит Андрей Шептицький дуже любив ці сади, у нижніх садах упродовж сорока трьох років молився і відпочивав.

Прикметно, що фруктові дерева у цих садах насадили з ініціативи Митрополита, а плоди з саду роздавали сиротам і дітям з бідних родин.

Як зазначив авторитетний дослідник спадщини Митрополита Блаженніший Любомир Гузар, підставою того, що «Андрей Шептицький став митрополитом Галицьким у 1901 році, коли йому заледве виповнилося тридцять шість літ», були його «благородне походження, релігійне виховання, хороша освіта, широке коло особистих знайомств, скрупульозний монастирський вишкіл…» (Гузар, 2015: 35). За спогадами тодішнього ректора Богословської академії у Львові і третього кардинала в історії УГКЦ Йосипа Сліпого, у монастирських стінах Митрополит виявив нахил до збирання «всього, що носить слід старовини»; часто вибирався «до сусідніх церков, монастирів, замчищ і розвідував за антиками, щоб опісля <…> набути се для монастирського музею та архіву» (Шведа, 2024).

Закономірно, що Митрополит Андрей Шептицький 1905 р. став фундатором і найбільшим жертводавцем Церковного музею, який 1911 р. перейменували у Національний музей його імені (далі — НМЛ), хоча сам не був радий такому рішенню.

13 грудня 1913 р., у день відкриття першої експозиції Музею, присутніх вразили слова Митрополита: «Народе мій! Тобі віддаю цю свою найгарнішу дитину. Хай росте і розвивається Тобі — на славу і в користь майбутности» (Шведа, 2024). Він також говорив: «В ім’я

Боже отвираючи Національний музей, — передаємо нашому народови, нашій молодіжи теперішній і будучій сеї музеальні збірки з бажанєм, щоби сей наш Національний Музей стався осередком культурної і наукової праці» (Отворенє, 1913: 3) та був « <…> бодай цеголкою в успішній праці <…>» (Андрій гр. Шептицький, 1913: 2).

У день передачі Музею в дар українському народови та упродовж кількох днів після цієї величної події з'явилося кілька статей у львівській газеті «Діло». Так, український археолог і мистецтвознавець, співробітник музею Наукового Товариства Шевченка у Львові Володимир Гребеняк писав: «Тепер се найбільша музеальна українська институция, в якій зберігаються численні дорогоцінні пам'ятники історичного життя.

З подивом мусимо станути перед величезною витривалістю Основателя, котрий почавши з малого, зумів консеквентно вести розпочате діло і остаточно з таким успіхом допровадити його до кінця. Відданє Музея суспільности мусимо назвати справді князівським даром» (Гребеняк, 1913: 5).

На той час у збірці було близько 10 тисяч мистецьких пам'яток. Відтак, за словами кардинала Йосипа Сліпого, «Національний музей у Львові — це многомовний свідок великого минулого і вияв великого Духа його Фундатора — Митрополита Андрея Шептицького» (Шведа, 2024).

Митрополит Шептицький був дуже освіченою людиною, володів більше десятьма іноземними мовами, дбав про розвиток

української культури й мистецтва, допомагав у професійному формуванні здібних студентів, надаючи їм стипендії для навчання в мистецьких академіях, зокрема Варшавській академії мистецтв, Краківській академії образотворчих мистецтв, Баварській академії мистецтв у Мюнхені, Паризькій школі мистецтв тощо. Серед стипендіатів Митрополита було чимало митців, зокрема Петро Андрусів, Михайло Бойчук, Юліан Буцманюк, Михайло Гаврилко, Яків Гніздовський, Святослав Гординський, Василь Дядинюк, Микола Івасюк, Фотій Красицький, Степан Луцик, Антін Монастирський, Михайло Мороз, Олекса Новаківський, Іван Северин, Григорій Смольський, Роман Сорохтей, Модест Сосенко, Яків Струхманчук, Микола Федюк та багато інших митців (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 51. Арк. 26–35, 50, 54, 60–65, 84, 88–89). У листах до Митрополита вони ділилися своїми успіхами у навчанні та своїми клопотами, писали про друзів, вітали з іменинами та релігійними святами, сердечно дякували за фінансову підтримку. Кожен із авторів листів писав по-своєму, а от слова щирої вдячности стипендіатів були завжди майже однаковими.

У листах 1912–1913 рр. до Митрополита Олекса Новаківський із Кракова розповідав про своє навчання, працю над писанням ікон, ділився планами щодо участи у виставці у Львові, яку організовував Іларіон Свєнціцький, а також виставках за кордоном. На закінчення листа просив благословення «для дальших тяжких трудів на тернистім шляху української штуки — остаюсь з найвисшим

поважанням і з найглибшою преданностью» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 51. Арк. 67–68, 71–72).

Об'ємні листи про своє життя в Парижі (1904 р.), а потім у Флоренції (1913 р.) писав художник Модест Сосенко[4] (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 259. Арк. 38, 56). Він, як й інші стипендіати, завжди вітав Митрополита з іменинами, Різдвом та Великоднем, а листи завершував словами: «Висилаючи найщиріші уклони і уцілованя рук остаюсь з глубоким поважаням».

У листі від 29. 05. 1911 р. художник Яків Струхманчук писав: «Маю тепер товариша українця різьбаря М. Гаврилка[5], що приїхав сюди на якийсь час, щоб побачити Париж; він записався також до одної з приватних академій. Тепер якось відрадніше удвох. Він ходить по Парижи в вишиваній сорочці, з гуцульським топірцем і з гуцульською торбинкою через плечі, для французів велика атракція» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 260. Арк. 27–28). Завершувалися листи словами подяки і пошанівки до Митрополита: «Остаюся з глубоким поважаням і в почутю вдячности» або «Щиро вдячний за досьвідчене добро» тощо.

Митрополит Андрей Шептицький тісно контактував і співпрацював з Іваном Левинським (1851–1919), архітектором і меценатом, професором Львівської політехніки та засновником керамічної фабрики у Львові, який, як писали сучасники, «з нічого»

---

[4] Як відомо, при сприянні Митрополита Шептицького Іван Левинський разом із Модестом Сосенком співпрацювали в будівництві та декоративному оздобленні церкви в Підберізцях та Славську, що на Львівщині.

[5] Згодом М. Гаврилко став працювати на керамічній фабриці Івана Левинського у Львові.

своєю впертою працею досяг високого становища в суспільстві. І. Левинський народився 6 липня 1851 р. у Долині Івано-Франківської області. У 1860-х рр. за підтримки старшого брата Лева закінчив Львівську Реальну школу, а згодом Технічну академію (1874), наступницею якої стала Львівська політехніка. Помер 4 липня 1919 р. та похований на Личаківському цвинтарі, а на його пам'ятнику викарбовано такі слова: «Іван Левинський. Промисловець. Професор Львівської політехніки», внизу — «Різьбив душі людей силою характеру, молотом енергії і кров'ю серця».

Наприкінці 1908 р. Андрей Шептицький заснував кураторію уже згадуваного Церковного музею, а серед її перших членів був професор Політехніки Іван Левинський (Свєнціцький, 1913: 7). У склад цієї організації І. Левинський входив і після прийняття Статуту музею (Свєнціцький, 1913: 8).

Виявляти свою любов до України потрібно «не потоками шумних фраз, а невтомною працею» (Франко, 1905: 19) — цим виразом Івана Франка, його однією з найпопулярніших і найупізнаваніших цитат можна характеризувати життя і творчість Івана Левинського. «Піонір українського промислу», 100-ліття від смерті якого минуло 2019 р.[6], був, за спогадами одного з робітників його керамічної фірми Івана Олексина, «благородною й справедливою людиною з ніжною душею, що ніколи не переставала

[6] 20 листопада 2019 р. в Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України було відкрито виставку «Керамічний код Івана Левинського (погляд через століття)».

любити людей» (Олексин, 1934: 14). Професор «полишив по собі щирий жаль і вдячну пам’ять», бо «такої міри люди, як Іван Левинський, не вмирають. Його творчість, його чистий характер і діла є вічним пам’ятником живучости його духа» (Олексин, 1934: 21–22).

Як талановитий учень Юліана Захаревича «звісний нашому загалови патріот і добродій» Іван Левинський виховав цілу когорту українських та польських архітекторів і будівничих (О. Лушпинський, Т. Обмінський, Є. Червінський, М. Ковальчук та інші), які внесли нові «сецесійні нотки» в «архітектурне обличчя» не лише Львова, а й усієї Галичини. В екстер’єрах та інтер’єрах культових споруд, помешкань знатних осіб, товариств, санаторіїв, Народних Домів, шпиталів вдало використовувались металеві решітки, майолікові плитки чи теракотові вставки, пластичні композиції, скульптура, облицювальна цегла та кольорова дахівка, що робило кожен з цих об’єктів неповторним і впізнаваним. І. Левинського називали «заслуженим громадянином та українським патріотом», працею якого «кермувала виключно велика ідея любови до свого народу та мрія про його кращу долю» (Корнелля, 1934: 25, 30–31).

З Митрополитом Андреєм Шептицьким тісно контактував не лише І. Левинський, а й його син Степан та інші члени родини, про що свідчить їхнє листування[7]. У листах І. Левинський обговорював з

[7] Опис фонду Митрополита у Центральному державному історичному архіві України у Львові складає три папки листів від різних адресатів — у декількох містяться листи Левинських: Івана, Степана, Лева, Марії та інших.

Митрополитом різні питання щодо будівництва церков, їхнього оздоблення та допомоги молоді та своїм робітникам, коли фабрика опинилася у скруті. Листи містять інформацію й про те, що І. Левинський турбувався про здоров'я Митрополита: «<…> прошу ще ласкаво написати, здоровісте чи ні <…>» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 4), привітання з іменинами тощо. Так у короткому листі від 13. 12. 1918 р. архітектор склав привітання «<…>в день Вашого Ангела найсердечніші бажання здоровля для Вас і здійснення мрій для наших ідеалів» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 10).

В одному з листів 1917 р. Іван Левинський звернувся до Митрополита з проханням, аби той підтримав ініціативу Комітету в Празі «опікуватися шкільною дітворою з бійців і виселенців, що опинилися у Празі <….>. Провідною думкою тої опіки єсть бажанє якнайскорше вирівняти страшні втрати, які потерпіли всі круги нашої інтелігенції під час трилітньої війни на боєвих полях та під час російської інвазії в Галичині і Буковині» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 5). Левинський закликав і далі збирати пожертви на стипендії. Він писав: «Ту ходить о велико-гуманне діло, о те, щоб спасти цвіт молоді для нашого народа, та й не тілько для народа нашого, але й для держави!» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 6).

«Дуже дуже дякую за княжеский дарунок з яблок — і за пам'ять і за самі яблока, бо якраз якбись те знали, що мені дуже потрібні були

яко лікарство. Нині як бим відродився — так мені добре зробило — а всілякі піґулки від Доктора ані не помагали — а тілько на серцю полекшало» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 14), — йшлося в одному з листів І. Левинського. Листи зазвичай закінчувалися словами: «Вдячний Іван Левиньский», «Ваш Іван Левиньский», «остаюся вдячним слугою. Іван Левиньский», «з глибокою повагою, вдячний Іван Левиньский», «сердечно Ваш Іван Левиньский», «з глубоким поважаням Іван Левинський», «з найглубшим поважанням вдячний слуга Іван Левинський» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 1, 4–5, 9–10).

Як відомо, під час російської окупації у підприємця і мецената І. Левинського було три обшуки — під час одного з них (у березні 1915 р.) шукали місце схову скарбу та секретного архіву Митрополита, оскільки Левинський певний час був його радником (Нога, 2009: 22).

Як зазначалося, Митрополит морально та фінансово підтримував сина Івана Левинського — Степана (1897–1946). Він — мандрівник, сходознавець, культоролог, дипломат, письменник. Після закінчення Львівської політехніки навчався у Брюсселі, із 1929 р. у японському відділі Школи державних мов, а також школі політичних наук у Парижі. Із 1935 р. жив у Китаї, згодом у В’єтнамі, а в 1946 р. знову повернувся до Франції. У листах надсилав подяки і привітання Митрополитові з нагоди іменин та релігійних свят, головно Різдва і Великодня. У день іменин Митрополита і наближення Різдва 1926 р.

він писав про «вираз великої поваги і любові», «глибокий поклін», «поспішаю, щоби зложити найщиріші бажання <….> здоров'я у користь і славу мужньої нашої нації. На многая літа! Великому патріотові, покровителеві мистецтв і щедрому опікунові» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 18–19). Цей лист закінчувався словами: «Прийміть, Отче Митрополите, запевнення моєї щирої любови і пошани разом із словами глубокої вдяки від Вашого відданого Степана Левинського» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 21а). Навчаючись у Парижі, Степан Левинський зазначав: «Богато цікавого вчить мене французьке середовище і французька культура <…>. Взагалі добре почуваю себе в Парижі, тільки трошка самотую» (ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. Арк. 24–24а).

У важкі часи Митрополит допомагав колишнім працівникам фабрики І. Левинського. Так, 1930 р. він влаштував архітектора та проектанта предметів ужиткового мистецтва Олександра Лушпинського на посаду реставратора і члена «консерваторної комісії» Греко-Католицької Митрополії.

Відомо, що наприкінці XIX – на початку XX ст. у Галичині керамічні оздоби активно входили в екстер'єри та інтер'єри культових споруд: йдеться про композиції релігійного характеру на плитках, цегляних фризах, декоративних вставках тощо. Прикладом може бути уже згадувана церква Архистратига Михаїла у Підберізцях Львівської обл.: 1891–1910; архітектор І. Левинський; розписи та

вітражі 1907 р. М. Сосенка. У церкві побували Митрополит А. Шептицький (1913), І. Франко, І. Свєнціцький. Фабрика І. Левинського здійснювала проєкт церковного комплексу у Станіславові (тепер Івано-Франківськ) — 1912 р., автор О. Лушпинський; проєкт церкви в Угерську Львівської обл. тощо.

У 1902 р. на пропозицію Митрополита Андрея Шептицького оголосили конкурс на кращий проєкт греко-католицької церкви у неовізантійському стилі. 20 вересня оголосили переможців, серед яких були Олександр Лушпинський (І-е місце), Казимир Жечицький і Альфред Захаревич (син знаного архітектора Юліана Захаревича).

Цікаво, що 1910 р. громаді у Клепарові (тепер у межах Львова) І. Левинський подарував дерев'яну церкву в гуцульському стилі, яка була на території Загальної Крайової виставки 1894 р. у Львові (Бірюльов, 2010: 200). У грудні 1910 р. за присутности Митрополита Андрея Шептицького храм освятили на честь св. Андрія Первозванного. Церква функціонувала до того часу, доки довкола неї не збудували нову мурована, яку освятили 1932 року. Тоді в старій дерев'яній церкві провели останню Службу Божу за душу її фундатора — Івана Левинського, після чого храм розібрали і перевезли на Замарстинів (Легін).

Окрім архітектурного бюро, у 1888–1889 рр. І. Левинський організував діяльність першої керамічної фабрики, 1891 р. — другої, де виготовляли кахлі, цеглу, дахівку, плитки для стін і підлоги, посуд, декоративні вироби, пластику та скульптуру; а згодом ще кілька.

Оригінальними вважаємо предмети з фабрик, що стосуються церковної обстави (Івашків, 2020: 93–108).

На початку XX ст. на одній із фабрик почали створювати керамічні ікони, автором яких був уже згадуваний Олександр Лушпинський (Нога, 1993: 73), зокрема трьох великих (55 х 44, 5 х 4, 2 см; 56 х 45 х 4 см) глиняних ікон із однаковим сюжетом — «Коронація Діви Марії» (у християнстві — коронація Діви Марії королевою небес — царицею небесною)[8]. Починаючи десь з XIII ст., ця іконографія відповідає західноєвропейській традиції, а вказані ікони поєднують тогочасні модерні риси і народний орнамент (Івашків, 2008: кн. II, 708). Всі ікони прямокутної форми, із погрудним зображенням Богородиці з навхрест складеними руками та німбом, а корону, декоровану дорогоцінним камінням, над її головою тримають два ангели. Лише окремі елементи розпису (колір волосся ангелів, облачення синього[9] або фіолетового[10] кольорів) вказують на варіативність схем. М’які відтінки зеленого, жовтого, червоного, синього або фіолетового кольорів підкреслюють спокійний лад композиції. Згадаймо, що глиняні ікони з різними сюжетами були відомі в багатьох країнах світу, зокрема Болгарії (із IX–X ст.), Італії, Австрії, Польщі тощо.

На фабриках І. Левинського було налагоджено випуск плакеток із зображенням видатних осіб України. На одній із таких плакет

---

[8] Дві ікони зберігаються у фондах Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (далі — МЕХП), третя — у НМЛ.
[9] МЕХП.
[10] НМЛ.

округлої форми, тонованої в зелений колір, бачимо профільне зображення голови Ісуса Христа з вінком та німбом. Динаміку композиції підкреслює не лише розвіяне на чолі та лику волосся, а й незначний нахил голови й різні рівні рельєфу[11].

На одній із тарілок початку XX ст. є погрудний образ улюбленого в народі святого Миколая у білому облаченні, прикрашеному стрічкою геометричного орнаменту, та з митрою на голові[12]. Атрибути св. Миколая суголосні його живописним та графічним зображенням, іконам на склі, кахлям. У змалюванні постаті святого, в правій руці якого посох, в лівій — Євангеліє, а в оздобленні облачення та інших предметів бачимо хрести грецького типу. Гра округлих форм посилює вдалий ефект в оздобленні, а характерна для виробів гончарів Прикарпаття тріада кольорів (брунатного, зеленого і жовтого) чітко вказує на джерело походження сюжету цього виробу.

Особливу увагу звертаємо на оздоблення тарілок, де мотиви хрестів і хрещатих композицій вирізняються варіативністю схем та кольорового наповнення: прямий або скісний хрест; прямий хрест з широкими раменами є головним мотивом, а два ряди гачків, укладених по колу, та «віночок» «вихрових» розеток підкреслюють динаміку і є вдалими акцентами композиції на зеленому тлі.

До предметів обстави культових споруд та помешкань належать також кахлі, облицювальні плитки та плитки для підлоги.

---

[11] МЕХП.
[12] МЕХП.

Виокремлюємо кахлі з фабрики І. Левинського, декоровані хрестами найрізноманітніших модифікацій: скісними, прямими, «хрещатими», грецького типу тощо. Можна собі уявити, якими яскравими і декоративними були цілі печі!

У 1909 р. у Львові було організовано Промислово-Літургійну виставку під протекторатом трьох галицьких архієпископів — Андрея Шептицького, Юзефа Більчевського (1860–1923) і Терентія Теодоровича (1867–1939). У виставці брали участь й українські митці, у виробах яких простежувалися яскраві національні риси та скерованість до облаштування церков.

У каталóзі виставки під 103 номером зазначено ім'я Івана Левинського, архітектора зі Львова, з вулиці Кжижової, 42 (Хрестової, згодом Пушкіна, а тепер — генерала Чупринки). Серед переліку предметів антипедіум з облицювальних плиток, глиняні свічники, теракотові Богородиці, колони, вазони на квіти, плитки, наріжники (Katałog 1909: 18).

Трохи більше про цю виставку йшлося у статті відомого етнографа Володимира Шухевича в газеті «Діло» за 17 липня 1909 р. (Шухевич 1909: 1–2). Дослідник зазначив, що виставка тривала два місяці, серед предметів назвав металеві хрести на церковні бані, царські врата, проте найбільшу увагу звернув на керамічні вироби з фабрики Івана Левинського: «Звісний нашому загалови патріот і добродій, професор політехніки Іван Левинський, виставив бюст митр. Шептицького, вироби майолікові і теракотові, виконані в єго

фабриці у Львові. Антіпедиум з плиток майолікових, поставники (ліхтарі церковні) і вази на квітки звертають увагу своїм викінченєм і прегарним українським орнаментом, а свічники по при те і гуцульським стилем <...>.

«А. Сабарай разом із Й. Мушаком з Голоска виготовили кивот з імітованого чорного дуба. На дні того кивоту видніє триптих з образами Христа і двох ангелів, виконаний в майоліці в робітні професора І. Левинського. Цілий кивот спроєктував Олекса Лушпинський взявши за мотив до коломн гуцульську палицю й орнаментуючи цілий кивот гуцульською різьбою. Проєкт незвичайно гарний, а проєктованє просто артистичне, — один з накрасших оказів вистави.

Ол. Лушпинський запроєктував крім сього ще і престол з кивотом о сильветці чисто візантійській, а орнаментиці руськонародній з майоліковою прикрасою. Проєкт сей виконав різьбяр Д. Стащишин для церви в Пустомитах… Пан Лушпинський звісний нашому загалови і з того, що на конкурсі Митрополита дістав за найліпший проєкт стилево руської церкви першу нагороду» (Шухевич 1909: 2).

На Промислово-Літургійній виставці 1909 р. було представлено теракотовий трираменний восьмикінцевий хрест (21, 5 (?) х 11, 5 х 1 см). Як писав В. Шухевич, «ручні трираменні хрести багато прикрашені народною орнаментикою» і були «неоціненним набутком для церков» (Шухевич 1909: 2). Йдеться про поєднання мотивів

зиґзаґів, трикутників, ромбів та кіл у техніці штампування. На середохресті хреста міститься менший хрестик з видовженим нижнім кінцем. Окрім теракотових, на фабриці було налагоджено й випуск полив'яних хрестів (Нога, 1993: 75).

В асортименті виробів фабрики І. Левинського були й церковні керамічні свічники двох типів — напрестольні та наземні. На Промислово-Літургійній виставці «поставники або ліхтарі церковні», як зазначав В. Шухевич, звертали на себе увагу не лише «викінченням і прегарним народним орнаментом», а й «гуцульським стилем» (Шухевич, 1909: 1).

Всі фабричні свічники пустотілі й розраховані лише на одну свічку, із рівним верхом і невеликим отвором для металевого штиря, на який встромляли свічку, або з шийкою-лійкою. Напрестольні свічники конусоподібної структури, з тарілковим виступом, двома-трьома округлими потовщеннями й п'ятьма-шістьма орнаментальними поясами, укладеними горизонтально.

Наземні свічники мають два вузькі кільцеподібні потовщення, а основа інколи нагадує перевернуту догори дном макітру. Всередині основи найбільшого (h — 71, 5; d — 33, 5 см) наземного свічника ритований напис: «Іван Левинський / Львів / 1909 / під управою / М. Лукіяновича», на інших менших (h — 49, 5; d — 15, 5 см) — «Іван Левинський / Львів / 1909»[13].

[13] МЕХП.

Свічники декоровано геометричним орнаментом, здебільшого типовим для вишивок та різьблення з мотивами крапок, кіл, трикутників, ромбів, «вовчих зубів», скісних смуг, зигзагоподібних ліній, скісних і прямих хрестів та «зірок». Розподіл горизонтальних смуг у напрямку від більшої до меншої підкреслював ритміку декору. Кожен предмет «володів» і своєю кольоровою гамою — зелений, жовтий, вишневий (на деяких декоративних смугах він виконував функцію тла), чорний кольори чи лише поєднання світлого зеленого (іноді бачимо його виразне домінування), жовтого, синього. Техніка ритування сприяла посиленню декоративного ефекту.

До предметів церковного вжитку належать вази — типологічна група, різна за формою і функціональним призначенням. За основним матеріалом «вази на квітки» поділяємо на фаянсові та кам'янкові. Одні вироби з виразним підкресленням тектонічних частин — шийки, плічок та корпусу, інші у формі високого або низького, широкого або вузького циліндра.

Композиції з малими хрестиками на вазах-циліндрах часто вплетено у схеми вишивкового орнаменту (рушників, наволочок) чи різьблених виробів. Схема розпису виробів включає хрести одного типу (прямі рівнокінцеві, скісні, грецькі, мальтійські) чи поєднання кількох — скісних і прямих на плічках або центрі корпусу виробу; рідше трапляються мотиви хрестів на шийках ваз.

Низка ваз, особливо з кам'яної маси, щедро декорована не лише мотивами хрестів та хрещатих композицій, а й рослинними

мотивами, зокрема «гірляндою» з виноградними «гронами», «букетами», звивистими гілочками, розетками в колах, введенням золочених смуг. «Святість» ваз інколи підкреслювалася вінцями з карбованим краєм або золотистим розписом[14].

Серед виробів фабрики Івана Левинського є й дискоси — вид євхаристійного посуду, на який у процесі Божественної літургії кладеться частина головної просфори. Основними зображеннями на давніх дискосах були хрест, Розп'яття, лик Христа та образ святого Агнця з ангелами. У ранньохристиянський період ці предмети виробляли здебільшого з глини, скла, напівкоштовних каменів, згодом — дорогоцінних металів (золото, срібло), які, очевидно, були прототипами глиняних форм XIX століття. Йдеться про дискос з Греції, Потелича (XVI ст.), Косова (Олекса Бахматюк, XIX ст.), а також учнів Коломийської та Ужгородської керамічних шкіл.

Хоча всі ці вироби подібні між собою за формами (ніжки з округлою основою і верхня частина у вигляді тарілок майже однакового діаметру), є й певні відмінності — іконографія, абриси ніжок, наявність декору. Три дискоси з білим тлом, один — із бірюзовим.

Варіативністю узорів геометричного і рослинного характеру позначено композиційні схеми тарілок (d – 25; 26, 5 см). У декорі вужчих і ширших орнаментальних поясів поєднано мотиви скісних смуг та зигзагоподібної лінії з крапками, а різний кут нахилу та

[14] МЕХП.

чотириколірна гама «викликає» рухливість узорів, включаючи й основу ніжки. Натомість декоративний акцент іншого предмета спрямовано на центральний круг з чорним тлом, що є вдалим прийомом для введення в композицію прямого хреста з розетками в колах на його кінцях, середохресті та раменах.

На контрасті білого берега тарілки та широкої орнаментальної смуги, що є водночас її діаметром, побудовано схему ще одного дискоса. В її основі, що включає три композиції «хрещатого» і грецького хрестів, накладених один на другий, мотиви коротких гілочок-«сосонок», обрамлених лініями та ромбами у національних синьо-жовтих кольорах. В оздобленні тарілок рідше трапляються рослинні мотиви з центрично-обертовим типом симетрії — від восьмипелюсткової розетки виходить вісім гілок з шестипелюстковими розетками, пальметами, пуп'янками та листками на бірюзовому тлі[15].

Отож, приязні стосунки Митрополита Андрея Шептицького і підприємця Івана Левинського сприяли їхній тісній співпраці. Підставою для таких тверджень є епістолярна спадщина, що зберігається в Центральному державному архіві України у Львові, а також численні приклади важливих мистецьких проєктів. У листах виражена велика пошана до Митрополита і підкреслена важливість його думки для І. Левинського та інших митців. Всі сакральні предмети, виготовлені на фабриці Івана Левинського, позначено

[15] МЕХП.

особливим почерком талановитих майстрів та високою якістю матеріалів. Мистецька довершеність фаянсових і порцелянових фабричних виробів релігійного призначення та позитивні відгуки громадських і церковних діячів впливали на їхнє широке запровадження в обставу храмів (за словами В. Шухевича, були «добрим набутком для церков»), а згодом поповнювали фонди головно львівських музеїв.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Листи діячів українського мистецтва: Буцманюка Ю., Гаврилка М., Новаківського О., Труша І. до Шептицького А. 1904–1914 рр. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАУ, м. Львів). Ф. 358. Оп. 2. Спр. 51. 127 арк.

Листи Левинських: Івана, Льва, Степана та ін. до Шептицького А. 1909–1938 рр. ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 290. 153 арк.

Листи художника Сосенка Модеста до Шептицького А. 1900–1914 рр. ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 259. 76 арк.

Листи художника Струхманчука Якова до Шептицького А. 1911–1914 рр. ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 260. 142 арк.

ЛІТЕРАТУРА

Андрій гр. Шептицький. З історії і проблем нашої штуки. Виклад, виголошений на святі отвореня «Національного Музея» 13 грудня 1913 р. *Діло*. 17 грудня 1913 р. Ч. 281.

Бірюльов Ю. Захаревичі: Творці столичного Львова. Львів: «Центр Європи», 2010. 336 с.

Гребеняк В. Національне значінє Музея. *Діло*. 13 грудня 1913 р. Ч. 278.

Гузар Л. Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 496 с.

Івашків Г. Керамічні іконостаси, рельєфи, ікони. *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник.* 2008 рік. Львів: Логос, 2008. Кн. ІІ. С. 702–709.

Івашків Г. Сакральна кераміка з фабрики Івана Левинського у Львові (до 100-ліття з часу смерті). *Народознавчі зошити.* 2020. № 1. С. 93–108.

Корнелля А. «Різьбив душі людей силою характеру, молотом енергії і кров'ю серця». *Іван Левинський. Його життя та праця*. Львів: Накладом Агрономічно-технічного товариства «Праця» ім. Івана Левинського у Львові, 1934. С. 24–31.

Легін С. Історія зведення церкви св. Андрія Первозданного на Клепарові. Режим доступу: photo-lviv.ua/istoriya-zvedennya-tserkvisv-andreya-pervozvannego-na-kleparovi

Нога О. Іван Левинський. Художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч. Львів: Основа, 1993. 80 с.

Нога О. Іван Левинський архітектор, підприємець, меценат. Львів: Центр Європи, 2009. 192 с.

Олексин І. Життя і діяльність Івана Левинського. *Іван Левинський. Його життя та праця*. Львів: Накладом Агрономічно-технічного товариства «Праця» ім. Івана Левинського у Львові, 1934. С. 8–22.

Отворенє Національного Музея. *Діло*. 15 грудня 1913 р. Ч. 279.

Свєнціцький І. Національний музей. *Діло.* 13 грудня 1913 р. Ч. 278.

Франко І. Отвертий лист до гал[ицької] української молодіжи. *Літературно-науковий вісник.* 1905. Т. XXX. Кн. 4. Квітень. С. 11–19.

Шведа О. 80 роковини з дня смерті митрополита. П’ять фактів про Андрея Шептицького. URL: https://suspilne.media/lviv/870873-80-rokovini-iz-dna-smerti-mitropolita-pat-faktiv-pro-andrea-septickogo/

Шухевич В. Участь русинів у промислово-літургічній виставі. *Діло*. 17 липня 1909 р. Ч. 154.

Katałog Wystawy Kośćielnej (przemysłu liturgicznego) Ligi Pomocy przemysłowej. Maj 1909, lipiẻc we Lwowie.

Юлія Долинна

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ХУДОЖНИКИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ: ІСТОРІЯ СПІВПРАЦІ

Плідна співпраця великого мецената української культури Андрея Шептицького з талановитими мистцями родом з Тернопільщини заслуговує на власну історію.

Творець окремого напряму монументального живопису та видатний педагог Михайло Бойчук, народний художник України Антін Манастирський, учень майстерні Огюста Родена Михайло Паращук, багатогранна мисткиня, народна художниця України Олена Кульчицька, почесний академік Римської Академії святого Луки Михайло Мороз, організатор і очільник Спілки українських образотворчих мистців в Парижі Володимир Ласовський, співзасновник Асоціації Незалежних українських мистців у Львові, а також співзасновник та почесний голова Об'єднання Мистців України в Америці Михайло Осінчук, талановитий іконописець Андрій Наконечний — усі вони мали змогу відчути підтримку та опіку Митрополита, що взяв на себе зобов'язання плекати процес формування українського образотворчого мистецтва першої половини XX століття. Вважаючи релігійне малярство основою національної художньої культури, він невпинно піклувався про його

високий рівень, прагнучи залучити до співпраці у цій сфері кращих художників тогочасної Галичини.

Художників Тернопільщини, які співпрацювали з Андреєм Шептицьким, можна орієнтовно поділити на кілька груп:

1. Мистці, які познайомилися з Митрополитом вже сформованими творчими особистостями (О. Кульчицька, А. Манастирський, А. Наконечний, П. Обаль, С. Борачок).

2. Молоді таланти, які добре себе зарекомендували під час навчання в Європі та отримували стипендії на вдосконалення майстерности (М. Бойчук, М. Паращук, Я. Струхманчук).

3. Учні Мистецької Школи О. Новаківського, які взаємодіяли з Андреєм Шептицьким з часів навчання.

Перше знайомство Митрополита з творами **Олени Кульчицької** (1877, м. Бережани на Тернопільщині — 1967) відбулося в 1909 році у Львові, на промислово-літургійній виставці у Міському промисловому музеї. Під враженням від робіт мисткині Андрей Шептицький вирушив до її майстерні. Цей факт згадується в рецензії на виставку авторства В. Шухевич а, вміщеній у газеті «Діло» за 16 липня 1909 р. та в автобіографічних записах О. Кульчицької. У своїх спогадах художниця згадує Митрополита Андрея Шептицького як мецената української культури, якому завдячували моральною та фінансовою підтримкою молоді художні таланти: «...бо крім мецената графа Шептицького не було більше нікого, хто б міг допомогти мистцю (зрештою й без мене мав він багато інших під

своєю опікою, і вони користали з його піддержки)» (Кульчицька, 8). У 1933 році відбулася зустріч Олени Кульчицької з Андреєм Шептицьким, яка стала можливою за сприяння Й. Сліпого. 13 квітня того ж року тогочасний ректор Греко-Католицької богословської академії у Львові виступив з промовою від імені Митрополита на урочистому вечорі з нагоди 25-річного ювілею мистецької праці художниці.

Як і багато інших мистців, Олена Кульчицька портретувала Владику. Це були не класичні портретні зображення, а глибоко символічні праці художниці. У гравюрі «Пастир і вовки» 1916 року виконання Митрополит зображений в чернечій одежі в оточенні хижаків — алегорія на період його перебування під арештом в росії за звинуваченням в антиросійській агітації. Її графічна мова, чутлива до тогочасних європейських мистецьких пошуків, сповнена символізму. У 1943 році мисткиня зобразила Андрея Шептицького серед предстоячих на монументальному сакральному полотні «Покрова». Цей твір зберігався в Святоюрському соборі. Ще одним свідченням великої шани художниці до Владики стало її письмове звернення до нього в березні 1944 року з проханням прийняти частину її доробку на зберігання до Митрополичих палат, з надією зберегти свої твори від знищення радянською владою (Кость, 2013: 7).

Плідною була співпраця Андрея Шептицького з **Андрієм Наконечним** (1905–1983). Цей український живописець родом з села Урмань, що на Тернопільщині, для своєї творчости черпав натхнення

з традиційного візантійського іконопису. Освіту здобував у рисувальній школі професора Гофмана та приватній школі Альфреда Терлецького при Краківській академії красних мистецтв.

Потрапивши під опіку Митрополита, у 1938–1839 роках на його замовлення працював над копіями фресок каплиці Чесного Хреста у Вавелі, створених українськими майстрами в XVI столітті. Ще однією роботою, виконаною мистцем на замовлення Андрея Шептицького, був портрет Івана Мазепи. Відомо про активне листування художника з Владикою, який давав А.Наконечному фахові консультації та щедро винагороджував за виконану роботу. В 1939 році А.Наконечний створив ікону «Божа Мати — заступниця Соборної України». Цією іконою в 1942 році Андрей Шептицький благословив шлюб художника з Євгенією Юрковською.

До числа митців, які співпрацювали з Владикою, належав вихідець із Тернопілля **Петро Обаль** (1900–1987). Літературознавець, шістдесятник і дисидент, Герой України І. Дзюба згадує про нього у своєму рукописі «Інтернаціоналізм чи русифікація»: «В малярстві й скульптурі ми не знаємо такого велета, як О. Архипенко, якого мистецький світ ставить поруч з Пікассо, не знаємо М. Бутовича, М. Холодного, М. Паращука, майже не знаємо П. Обаля і О. Новаківського, досі замовчується ціла плеяда талановитих митців-бойчукістів, що створили самобутній напрям в українському мистецтві 20-х років...» (Дзюба, 1968: 5).

П. Обаль закінчив Краківську академію красних мистецтв і став відомий завдяки своєму яскравому декоративному живопису та чудовим дереворізам. Саме в техніці дереворізу він виконав портретне зображення Андрея Шептицького, яке, на жаль, було знищене радянською владою. Відомі листи мистця, адресовані Владиці, із проханням дати фахову оцінку його творам і за можливости придбати. Приємно вражений Митрополит не лише придбав запропоноване для колекції, а й фінансово допоміг П. Обалю організувати власну майстерню. Вдячність за інвестицію зусиль та коштів мистець висловив Владиці своїм подарунком — картиною під назвою «Сім'я художника». У зв'язку з цим Митрополит надіслав автору чергову грошову допомогу і повідомив, що робота буде декорувати його літню резиденцію в Підлютому. Туди ж наприкінці 1939 року були запрошені дружина та дочка П. Обаля, але війна перешкодила цій поїздці. Доля картини невідома (Нестерчук, 2004: 110). Немилостивою була доля і до самого мистця — йому довелося відбувати заслання в сталінських таборах. Навіть після реабілітації він вже не міг вільно творити, адже постійно перебував під особливим «наглядом». У 1966 та 1980 роках у Тернополі були влаштовані його персональні виставки.

Як один з лідерів українського національного культурно-мистецького руху першої половини XX століття, Митрополит брав активну участь у формуванні нового покоління молодих прогресивних українських мистців, на яких покладав надію в питанні

реформування національного сакрального мистецтва. Перспективні та працьовиті художники, в тому числі **М. Паращук, М. Бойчук, М. Осінчук, Я. Струхманчук**, отримували від Андрея Шептицького не лише матеріальну допомогу на навчання в кращих європейських закладах та «творчі відрядження», а й замовлення на виконання робіт. Вдячні мистці адресували своєму покровителю та меценату листи-подяки, увіковічнювали його в численних портретах.

У 1905–1908 роках при Національному музеї працював скульптор **Михайло Паращук** (1978, с. Варваринці Тернопільської області — 1963). Митрополит запропонував йому посаду консультанта з питань реставрації скульптури, і не помилився. Видатний уродженець Тернопільщини проявив себе досвідченим фахівцем, а в 1907 році навіть отримав схвалення Консисторії на отримання стипендії Андрея Шептицького на удосконалення своєї техніки в майстерні Огюста Родена. Співпрацюючи з Національним музеєм, мистець виконав серію погрудь визначних представників української інтелігенції, в тому числі В. Стефаника та М. Грушевського. У 1908 році Михайло Паращук особисто передав музею дев’ять своїх станкових робіт, чим започаткував колекцію сучасної української скульптури цієї установи. Подальший життєвий і творчий шлях художника простягся багатьма європейськими містами і регіонами, але саме у болгарській Софії він досяг найвищого визнання і пошанування. Маємо надію, що і на

Батьківщині «український Роден» отримає гідну оцінку своєї визначної діяльности.

Яків Струхманчук — видатний художник і публіцист, активний учасник визвольних змагань за суверенну Україну, ад'ютант генерала та головнокомандувача Української Галицької Армії М. Тарнавського, народився 10 серпня 1884 року в с. Росохуватець на Тернопільщині. Його здібності в галузі карикатури проявилися в дуже ранньому віці й допомогли стати художником ілюстрованих листівок у Львові. Мистецьку освіту здобував у Краківській академії красних мистецтв, і як один з кращих випускників отримав творче відрядження до Західної Європи, де впродовж трьох місяців вивчав шедеври світового мистецтва в картинних галереях Дрездена, Мюнхена, Парижа. Зарекомендувавши себе як професійний і наполегливий художник, отримав фінансову допомогу з фундації Андрея Шептицького на вдосконалення своєї майстерности в Паризькій академії мистецтв упродовж 1910–1912 рр. Під час навчання відвідував Італію. У Ватикані створив для Митрополита серію полотен релігійного змісту.

Художники та культурні діячі з оточення Владики вирізнялися не лише талантом, а й патріотичністю, прагненням оберігати та примножувати національну культурно-мистецьку та духовну спадщину. Таким був і Яків. На посаді Краєвого інспектора охорони пам'яток культури, де до його обов'язків входив догляд за станом пам'яток значної частини Правобережної України, в період «кампанії

по збору металу для потреб індустріалізації» Струхманчуку вдалося зберегти і передати до музеїв Києва найцінніші дзвони, в тому числі унікальні дзвони Софії Київської, зберегти іконостас Петропавлівської церкви та Межигірського монастиря. Цей мистець та культурний діяч мав ще багато планів на розвиток української музейної справи, яким не судилося бути реалізованими. Як і Михайло Бойчук, він був репресований і розстріляний в 1937 році (Художник Яків Струхманчук, 1997: 14).

«Краків, Мюнхен, Париж, Рим, Флоренція, чимраз частіше починають гостити адептів з Галичини, а всі вони — це стипендисти Галицького Митрополита. Чи перечисляти їх прізвища, чи вистачить назвати з-поміж них одного — Бойчука... В подвизі Бойчука, що створив нову добу й нову школу малярського монументалізму, сягнувши до праджерел українського іконо- й стінопису, є частина й Вашої колекціонерської праці й мистецтвознавчої інтуїції...», — такі слова С. Гординського можна прочитати у статті до каталогу виставки «Митці — Митрополиту Андрею» (Михайло Бойчук, 2010: 3).

Михайло Бойчук народився 30 жовтня 1882 року в с. Романівка на Тернопільщині. Доля посприяла реалізації величезного потенціалу цього мистця, зводячи його з особливими людьми. Його першим творчим наставником став Юліан Панькевич, який забрав 16-річного хлопця до Львова і дав можливість навчатися у своїй приватній студії. Талант молодого художника не залишився непоміченим, а фінансова підтримка Наукового Товариства імені Т. Шевченка в особі

Михайла Грушевського та його колег забезпечили Михайлові Бойчуку можливість навчатися в Краківській академії мистецтв. Академію мистець закінчив зі срібною медаллю і саме в цей час відбулася його доленосна зустріч з Андреєм Шептицьким. М. Бойчук був стипендіатом Митрополита з 1905 року (Михайло Бойчук, 2010). Дослідники відзначають працю М.Бойчука під опікою А. Шептицького в Національному музеї у Львові, а також його творчу діяльність в галузі монументального живопису львівського періоду. Проживаючи на вулиці Петра Скарги, 2а, виконав розписи цієї, «уфундованої» йому Митрополитом установи. Пізніше займав колишню майстерню І. Труша на вулиці Чарнецького, 26. Серед реалізованих проєктів цього часу варто згадати стінописи Бойчука в каплиці св. Іоана в приміщенні колишньої Дяківської бурси («Студіон» на час розписів) та в каплиці церкви оо. Василіан в с. Словіта Золочівського р-ну (1913 р.в.), а також розписи в церквах Польщі: Преображення Господнього в м. Ярослав та церкви в с. Криниця.

Варто зазначити, що в Галичині традиційно Греко-Католицька Церква була однією з небагатьох інституцій, за сприяння та підтримки якої справжні таланти могли себе реалізувати, зберегти свої творчі здобутки і залишити їх доступними для нащадків. Її очільник Андрей Шептицький постійно наголошував на необхідности оновлення українського сакрального мистецтва. З цією метою ініціював проведення конкурсів на проєктування та реставрацію

храмів, іконостасів, творів сакрального станкового та монументального мистецтва; заснував при Митрополичій консисторії Консерваторську Комісію Греко-Католицького Ординаріату для обговорення художньо-мистецьких питань із залученням вищих чинів УГКЦ, відомих архітекторів, митців, науковців. Саме беззаперечний авторитет, дипломатичність та висока ерудованість Андрея Шептицького дозволили реалізувати, за активної участі талановитих уродженців Тернопільщини, багато сміливих «модерних» проєктів у сфері тогочасного сакрального мистецтва Галичини, забезпечивши згоду часто консервативно налаштованих місцевих священників та церковних громад.

Безапеляційно приймалася парохами церков зрозуміла реалістична манера народного художника України **Антіна Манастирського** (1878–1969). Митець народився в с. Завалів Тернопільської області, а професійну освіту здобував у Львівській художньо-промисловій школі та Краківській академії мистецтв. Він активно співпрацював з Національним музеєм і мав змогу регулярно отримувати замовлення через посередництво директора установи Іларіона Свєнціцького. Володіючи віртуозністю та фаховістю, художник майстерно втілював побажання замовників, дотримуючись іконографічних канонів іконопису та стінопису. Серед його основних творінь — іконостас для відреставрованої Успенської церкви в національному заповіднику «Давній Галич».

Михайло Осінчук (1890, с. Голошинці на Тернопільщині — 1969) був одним із тих митців, які активно співпрацювали з Андреєм Шептицьким. Після закінчення Тернопільської гімназії навчався в Краківській академії красних мистецтв та Ягеллонському Університеті. Служив картографом у Секретаріаті Внутрішніх Справ ЗУНР, перебував у рядах армії УНР. Ще в студентські роки художник розпочав співпрацювати з Національним музеєм, демонструючи особливе зацікавлення питанням збереження та реставрації (пізнавав тонкощі реставраційної справи під керівництвом відомого реставратора В. Пещанського) пам'яток українського сакрального мистецтва. Подорожуючи Грецією, Туреччиною, Італією вивчав візантійський іконопис та мозаїку, технологію малювання темперою. Досліджував старі галицькі ікони, осмислюючи їхню технічну структуру, композиційні принципи, стилістичні особливості. Вивчення давньої церковної культури в іконописі та фресковому малярстві посприяли формуванню його авторського стилю, що характеризувався делікатною авторською модернізацією тогочасної іконографії без втрати символічности характеру. Такий підхід легше сприймався консервативно налаштованими священниками і мирянами і забезпечив М. Осінчуку велику кількість замовлень на розпис храмів. Михайло Осінчук брав участь у роботах із оздоблення Собору св. Юра у Львові, виконав понад 20 розписів у церквах Галичини, США, Канади. Його сучасники схвально відгукувалися про творчі пошуки М.Осінчука, зокрема про його стінопис церкви в

Озерній поблизу Тернополя. В 1952 році художник в іконографічній манері створив портрет Митрополита Андрея Шептицького.

Андрей Шептицький був свідомий того, що міграція української талановитої молоді за кордон у пошуках якісної художньої освіти розпорошує духовний і творчий потенціал народу. Вирішення проблеми Митрополит вбачав у створенні Мистецької Школи, основним завданням якої було би формування молодих національних кадрів на ґрунті вітчизняної духовної культури та художніх традицій. На роль очільника закладу він обрав Олексу Новаківського — талановитого художника, одного з найбільших мистецьких авторитетів у Львові, професора Української Академії мистецтв у Києві, який цілком усвідомлював національно-культурну проблему епохи. У новоствореній Школі Андрей Шептицький з власної ініціативи викладав історію всесвітнього мистецтва, особливий акцент робив саме на візантійському мистецтві. З метою підтримати кращих учнів постійно відвідував звітні виставки Школи та купував кращі роботи (Михайло Бойчук, 2010: 17). У 1920-30-х роках в цьому закладі навчалося багато майбутніх митців родом з Тернопільщини, в тому числі — Михайло Мороз, Ольга Мариняк, Антін Малюца, Володимир Гаврилюк, Леонід Папара, Володимир Ласовський.

Михайло Мороз (1904–1992) народився в с. Пліхів, тепер Тернопільського району. Після закінчення Мистецької Школи Олекси Новаківського (1927), як стипендіат Андрея Шептицького продовжив навчання в Парижі, в Академії Жуліана та Академії прикладних

мистецтв (1928–1930). Під час навчання М.Мороз підтримував творчі контакти як з українськими, так і з французькими митцями, а відомий художник Анрі Матісс (його викладач) навіть придбав один нормандський краєвид свого учня, захоплений передачею динамічної сили хвилі, що розбивалась об скелястий берег.

В 1931 році художник разом з О. Новаківським вирушив у поїздку до Італії і вже не розлучався з учителем до його смерти в 1935 р. Після цього в біографії М. Мороза наступив новий важливий період — в 1937 році він оселився у Святоюрській палаті біля свого мецената і покровителя Андрея Шептицького, на замовлення якого виконував портрети духовенства. Близьке спілкування з Митрополитом вплинуло на світогляд художника і сприяло поповненню його доробку такими творами, як «Андрей Шептицький під час Служби Божої», «Отець-ігумен Климентій Шептицький при праці» (обидва — 1937). Відомо про ще два втрачені портрети Андрея Шептицького авторства М. Мороза, які до 1952 року зберігалися в Національному музеї. Один з них був виконаних мистцем в Підлютому і до 1945 року залишався в родинному маєтку Шептицьких. До музею його передав отець Климентій Шептицький.

З 1945 року для художника розпочався період життя в еміграції. Спочатку він із сім'єю перебував у таборах для переміщених осіб у Баварії (зокрема в Регенсбурзі), а в 1949 р. оселився у Нью-Йорку, де став членом Об'єднання Мистців Українців Америки. Він продовжив активну творчу діяльність, брав участь в американських та

європейських виставках, неодноразово був відзначений престижними нагородами.

В 1960-х роках патріарх Йосиф Сліпий захопився ідеєю створення музею в науково-релігійному українському центрі в Римі і прагнув залучити до її реалізації М. Мороза, тому мистецька робота художника 1970-х років була тісно пов'язана з Римом, а у 1980-му він навіть отримав почесне звання академіка Римської Академії св. Луки. Твори Михайла Мороза прикрашали Кардинальську палату Йосифа Сліпого, кабінети президента США, прем'єр-міністрів Канади й Баварії.

Серед успішно реалізованих освітніх проєктів Митрополита було створення при монастирі оо. Студитів у Львові мистецького навчального закладу на зразок іконописних майстерень із поглибленим вивченням церковної образотворчої культури та формуванням практичних навиків з технік іконопису, сакрального стінопису та дерoвативної різьби. У 1927–1929 роках школу, на запрошення Владики, очолював М. Осінчук — дослідник та реставратор пам'яток українського іконопису. На жаль, через велику завантаженість замовленнями на виконання сакральних розписів, в 1929 році художник був змушений відмовитися від посади.

У стінах мистецької школи оо. Студитів свого часу навчався майбутній монах-іконописець о. Ювеналій (Йосип Мокрицький) родом з Тернопільщини. На літніх вакаціях він бував у літній резиденції Митрополита в Підлютому, де мав змогу портретувати

Владику. Андрей Шептицький забезпечив Мокрицькому можливість працювати зі збіркою давнього сакрального мистецтва в Національному музеї, а в 1943 році особисто висвятив його на священника. З приходом до Галичини радянської влади, монах-іконописець емігрував за кордон, де мав змогу продемонструвати свій талант у роботі над іконами для іконостаса Св. Софії у Римі.

Андрей Шептицький підтримував діяльність тогочасних мистецьких об'єднань, в тому числі творчу реалізацію представників «Паризької групи» — мистців першої половини XX століття, що отримали європейську освіту і певний період життя працювали в Парижі. З цією метою Митрополит купував твори цих художників та сприяв організації збірних виставок. Своєю діяльністю в складі цієї групи відомий уродженець Тернопільщини Северин Борачок. С.Борачок (1898–1975) народився в с. Сороцько тепер Тернопільського району. По закінченню Краківської академії мистецтв продовжив студії у Франції (1924–1933). Саме в цей час особливої популярности набув рух зі збереження пам'яток давнього мистецтва, який активно пропагував Митрополит. Художник вирішив не залишатися осторонь та ініціював розкопки біля Теребовлянського монастиря. На основі знахідок, серед яких були фрагменти трипільської кераміки, залишки залізної зброї, жіночі прикраси, старі церковні предмети та єврейські манускрипти на пергаменті, він заснував і очолив Музей імені кн. Василька, який функціонував лише одне десятиліття — з 1933 по 1944 рр. У 1930-х роках Северин

Борачок співпрацював з Національним музеєм — брав участь у його виставковій діяльності та практикувався у фресковому малярстві. На Тернопільщині став співавтором розписів церкви Вознесіння Господнього в с. Настасів (1932). Його авторству також належить церковний стінопис в с. Ілавче Теребовлянського району (Стельмащук, 2013: 13).

Ініціативу Митрополита зі збереження пам'яток давнього та популяризації тогочасного українського мистецтва переймали музейні установи інших міст. Не залишився осторонь і тернопільський «Подільський музей». У 1933 році в його залах експонувалися твори 19 учнів Мистецької школи О. Новаківського та інших живописців зі Львова, Варшави і Парижа. Учасниками виставки були і митці з Тернопільщини, зокрема Михайло Мороз та Антін Малюца (1908, с. Токи тепер Підволочиського району — 1972).

Невтомна діяльність однієї з найвеличніших постатей Української Греко-Католицької Церкви та його послідовників посприяли поширенню ідей Митрополита не лише в Україні, а й далеко за її межами. Зокрема, Андрей Шептицький багато працював над популяризацією українки в європейських країнах. Митрополит був меценатом та почесним членом українського мистецького гуртка «Спокій», створенного на теренах Польщі вихованцями Варшавської академії образотворчих мистецтв родом з України. Хоча офіційною датою його заснування вважається 1927 рік, витоки об'єднання сягають принаймні 1924-го. У міжвоєнний період гурток заявив про

себе як одна з найбільш діяльних культурних ініціатив українців за межами України. Завдяки Андрею Шептицькому «Спокій» активно співпрацював з Національним музеєм у питаннях виставкової діяльности, долучався до його збірних експозицій.

Загалом, членами творчого осередку були не лише художники, а й поборники національного українського мистецтва, в тому числі — політик і діяч Православної Церкви Степан Скрипник, вчений і політик Роман Смаль-Стоцький, письменник і журналіст Юрій Липа, поет Євген Маланюк. Усі вони опікувалися цим гуртком. До складу «Спокою» входили і митці з Тернопільщини: Ольга Мариняк (Тернопіль) та Олекса Шатківський (Почаїв). У 1940-х роках, через події Другої світової війни, українсько-варшавське об'єднання припинило свою діяльність.

У другій половині XX століття багатьом вітчизняним художникам довелося покинути Україну. Забуті і заборонені на Батьківщині, вони створювали українські культурні осередки за її межами, продовжуючи свої професійні національно спрямовані пошуки. Серед митців Тернопільщини, що провадили активну діяльність за кордоном були А. Малюца та В. Ласовський. В.Ласовський організував та очолив у Парижі Українське товариство прихильників мистецтва, а у 1967 році, як голова Ради в справах культури брав участь у 1-му Світовому Конгресі Вільних Українців у Нью Йорку. Варто згадати також закордонну творчу діяльність М. Осінчука, більшу частину творчого доробку якого склали твори

сакрального характеру, в тому числі — розписи та іконостаси, виконані для українських церков у США та Канаді.

Із проголошенням Незалежности України Тернопільщина заново відкривала для себе їхні імена та здобутки, і що найважливіше — відкривала для себе діяння величної постаті Митрополита Андрея Шептицького. Поступово збуваються пророчі слова художника Святослава Гординського, адресовані Владиці від імені вдячних мистців першої половини ХХ століття «Історія перечислить колись усі ті прізвища, оцінить кожен почин і подвиг Вашого меценатства, Вашого жертовного зацікавлення українським мистецтвом і Вашої безпосередньої участи в його розвитку» (Михайло Бойчук, 2010: 3).

ЛІТЕРАТУРА

Бартіш Г. Монументальні розписи Михайла Бойчука в Галичині. *Образотворче мистецтво*. 1998. № 2. С. 28–30.

Борачок С. Українські митці в Парижі в 1930-х роках. *Нотатки з мистецтва.* № 5. Філадельфія, 1966. С. 48–49.

Восьма виставка. Митці — Митрополиту Андрею: каталог / малярство, різьба, графіка, рисунок. Асоціація Незалежних Українських Митців. Львів, 1936.

Гах І. Епоха митрополита: українське образотворче мистецтво першої половини ХХ століття. Львів: Манускрипт, 2017. 192 с.

Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? Мюнхен, 1968.

Кость Л. Олена Кульчицька (1877–1967): графіка, малярство, ужиткове мистецтво: альбом-каталог / Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького; автор статті, упоряд.: Л. Кость; упоряд. спогадів: Л. Кость, Т. Різун. Львів: Апріорі, 2013.

Кость Л., Семчишин-Гузнер О. Олена Кульчицька про долю свого творчого доробку (за матеріалами листів до митрополита Андрея Шептицького та Ірини Добрянської 1942–1944 років). *Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького*. Львів, 2011. Вип. 8 (13). С. 182–190.

Кульчицька О. Автобіографічні записи. Папір, рукопис. Архів О. Кульчицької Е4051; 59 394.

Михайло Бойчук (альбом-каталог збережених творів). Київ: Майстерня книги, 2010.

Михайло Мороз / упоряд. І. Мороз; співавт. В. Овсійчук, С. Гординський, Б Стебельський, М.Островерха. Філадельфія: Музей мистецтва Ля Салл університету, 1995. С. 51–52.

Нестерчук М. М. Петро Обаль: Документальна повість про життя і творчість українського художника / худож. оформл. Л.-І. Чабана. Львів: Каменяр, 2004. С. 51–52.

Присталенко Н. З архіву Михайла Бойчука. *Українське мистецтво*. Київ: Наукова думка, 1993. Вип.1. С. 134–141.

Стельмащук Г. Борачок Северин: маляр-постімпресіоніст. Українські митці у світі. *Матеріали до історії українського*

мистецтва XX століття / автор-упоряд. Г. Стельмащук. Львів: Апріорі, 2013. С. 87–93.

Художник Яків Струхманчук — жертва сталінського терору / упоряд. та ред. О. Мусієнко. Київ: Дніпро, 1997. 204 с.

Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 117. «Листи українських культурно-освітніх товариств у Львові і Станіславові, мистецького гуртка «Спокій» у Варшаві до Шептицького А. про діяльність і надання грошової допомоги».

Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 312. Арк. 2.

Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 596. Арк. 12.

Володимир Антофійчук

ДОБА МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО: ХРИСТИЯНСЬКИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Перша половина XX століття — період глибоких історичних потрясінь, національного лихоліття та духовних зрушень. У цій складній історичній епосі постать Митрополита Андрея Шептицького виразно проявляється як духовний камертон часу, до якого прислуховувалися як церковні ієрархи, так і представники науково-

освітянської та творчої інтелігенції. Упродовж понад чотирьох десятиліть архипастирського служіння Високопреосвященнішого Владики Галичина пережила три війни, три окупації, національну революцію та кардинальні зміни культурної парадигми. Проте ці драматичні обставини не похитнули його переконань; навпаки, вони зробили його своєрідною духовною віссю, навколо якої оберталися зусилля культурного спротиву та духовного відновлення.

Митрополит Андрей Шептицький провадив жваву меценатську діяльність, засновуючи численні культурно-освітні інституції. Він сприймав культуру як потужний інструмент впливу на суспільство, як засіб євангелізації та духовного відродження народу. Культурна діяльність, згідно з його розумінням, — важлива форма апостольства, як і традиційна місіонерська чи пастирська праця. Через культуру він бачив можливість ефективно передавати духовні цінності, формувати національну свідомість і сприяти моральному вдосконаленню суспільства. Саме тому Митрополит так активно заохочував письменників до створення літератури, яка не лише виховує, а й очищує, просвітлює, формує високі моральні орієнтири.

У добу Митрополита Андрея Шептицького закладено основи модерної української католицької культури. Він виховав не одне покоління інтелектуалів і митців, які усвідомлювали себе носіями християнського сумління. Саме в такій атмосфері духовного служіння постала різножанрова католицька література — великий масив художніх творів, написаних в дусі релігійного світогляду,

натхненних християнською традицією і спрямованих на вираження віри, моральних цінностей і теологічних засад Церкви. Винятково важливу роль у цій літературній традиції відіграла релігійна драма, яка мала на меті донести християнські та національні ідеали до широких верств населення.

Цей культурний ґрунт, освітлений благословенням Митрополита, став сприятливим середовищем для розвитку літературної групи «Логос» і започаткування «Бібліотеки релігійної драми». Безперечно, саме за часів Андрея Шептицького українська релігійна драма трансформувалася з маргінального жанру в потужну форму національного служіння, у сценічне Євангеліє для народу, що прагнув духовного воскресіння.

Українська релігійна драма XX століття розвивалася як відповідь на духовну кризу епохи після поразки українських національно-визвольних змагань. У цей період католицькі письменники Західної України взяли на себе відповідальність за формування релігійно-етичного світогляду українців, що призвело до виникнення численних християнських видавництв, релігійних часописів і християнських організацій. Як зауважив Ярослав Грицковян, цей процес був «своєрідним новим етапом католизації української культури» (Грицковян, 1990: 137). Він був не лише апологетичним, а й глибоко просвітницьким, орієнтованим на формування цілісного християнського світогляду, що став

противагою безбожній комуністичній ідеології та моральному розкладу масової культури.

Одну з провідних ролей у формуванні української релігійної драматургії міжвоєнного часу відіграла літературна група греко-католицьких митців «Логос», що постала у Львові на початку 1920-х років. До її складу входили Григор Лужницький, Василь Мельник (псевдонім — Василь Лімниченко), Степан Семчук, Петро Сосенко (молодший), Орест Петрійчук (Олександр Мох); згодом до кола ідейних однодумців приєдналися Богдан-Ігор Антонич, Наталена Королева, Юрій Кміт та ін.

Митці «Логосу» чітко усвідомлювали роль християнської віри та Церкви у формуванні моральної свідомости й національного світогляду. Театр сприймався як найдієвіший засіб духовного впливу на народ. У статті, присвяченій постановці драми «Голгота» театром «Заграва», Григор Лужницький наголошував: «Психічна потреба такої п'єси була в кожного українця, бо кожний пережив Велику П'ятницю державницьких змагань і всі ждали й вірили у Воскресіння. Цією внутрішньою потребою й була викликана "Голгота"» (Лужницький, 1998: 199).

На тлі браку якісного репертуару, «логосівці» ініціювали створення драм, заглиблених у християнську традицію та національну свідомість. Василь Лімниченко, Григор Лужницький, Кирило Студинський, Степан Перський (Шах) та ін. виступили авторами низки творів, що здобули схвальні оцінки глядачів і

критиків. Релігійна драма постала в їхньому доробку як форма відновленої традиції, що набула нових художніх і духовних сенсів.

Значущу роль у поширенні сакральної драматургії відіграв видавничий проєкт Отців Василіян у Жовкві під назвою «Бібліотека релігійної драми», започаткований у 1930-х роках. У його межах опубліковано понад двадцять оригінальних і перекладних творів. Видавничі декларації акцентували необхідність заповнення моральної порожнечі в українському театральному просторі. У післямові до п'єси Степана Перського «Чудо св. Николая над половчином» зазначалося: «Повінь неморальних, противних вірі і добрим обичаям драм заливає українську сцену, затроює душу народу! Боронімося!». Занепокоєне такою ситуацією, видавництво продовжило вихід «Бібліотеки релігійної драми» під просвітницькими гаслами: «На неморальну, лиху драму — добру, християнську драму!»; «Драму, обчислену не на матеріальний успіх, не на гріш, а на добро душ і народу!»; «Українське село і місто полюбило українську релігійну драму!» (Перський, 1937: 42).

До численних і значимих ініціатив, пов'язаних із розвитком української релігійної драми 1930-х років, належало й звернення до театральних режисерів, у якому сформульовано кілька програмних положень. Насамперед акцентовано мету сценічного мистецтва — відтворення «в живих, виразних, зрозумілих образках життєвих правд, що їх людина переживає». У наступному пункті відозви спростовано поширене припущення про непридатність релігійної

теми для драматургії: «Чи ж герой релігійної драми, що любить Бога над усе, вмирає за віру Ісуса Христа, за надприродні небесні вартості, герой, що рветься всією душею до святості, до неба, Бога, не зацікавить, не захопить, не одушевить?!» Нарешті, у відозві наголошено на зростанні популярности релігійної драми в світовому контексті як культурної протидії «безбожницько-порнографічній драмі» (Слово, 1936: 39–40).

Видання «Бібліотеки релігійної драми» супроводжувалося критичними відгуками на сторінках часописів «Дзвони», «Нова Зоря», «Мета» та ін. В одній із рецензій зазначалося: «Книжечки тої бібліотеки […] справді заслуговують на те, щоб стати намістнями дотеперішньої лубо-тарабарщини нашого театру» (Мох, 1935: 7). Водночас критика акцентувала на деяких недоліках (мовні огріхи, відсутність належного редакторського супроводу, обмеженість тематичного кола), висловлювала пропозиції щодо розширення серії за рахунок світських драм та запровадження регулярности публікацій.

У цьому контексті особливої уваги заслуговують рефлексії Григора Лужницького — одного з найактивніших творців і режисерів релігійної сцени. У статті «Галицька драматургія між двома світовими війнами» (1975) він зазначав, що відродження релігійної драми в 1930-х роках, «призабутої в Галичині і взагалі викресленої зі сторінок історії українського театру під московсько-совєтською окупацією», сприймалося як культурне оновлення. На його думку, це

стало модерною формою продовження традицій Києво-Могилянської академії. Галицька сцена міжвоєнної доби, за словами дослідника, втілювала духовну формулу філософії Григорія Сковороди: «Тіло ніщо — дух животворить». А ім'я цього духу — українське драматичне мистецтво (Лужницький, 1998: 183).

У світлі цих спостережень особливо відчутно окреслюється типологія релігійної драми, що сформувалася в межах діяльности «Логосу». В її структурі простежується не лише історіософський чи сакрально-сюжетний вимір, а й інтенсивний моральний імператив, звернений до сучасника. Саме до цього напрямку належить драматичний твір Василя Лімниченка «Убите щастя», де релігійна тема постає у формі катехитичного свідчення віри та літературного спротиву богоборчій ідеології. Лілія Гром'як справедливо наголосила на специфіці композиції твору: «За сюжетом п'єса статична, дійові особи не мають повнокровних характерів, вони є рупорами ідей чи носіями моральних позицій. Це типова релігійна драма як різновид драми ідей» (Гром'як, 2000: 10). Конструктивною основою дії тут слугує структура моральної притчі, де сюжетна лінія не прагне динаміки, а зосереджується на виявкравленні ціннісного конфлікту через діалоги та монологи.

Виток конфлікту окреслюється вже з перших яв через зіткнення двох світоглядних площин: християнської традиції, уособленої поколінням батьків, і новочасної риторики матеріалізму, яку репрезентує молодь, зведена до ролі провісників безрелігійного

«нового світу». Провідником цієї світоглядної кризи постає Василь Кандиба — персонаж, що наділений ознаками типового речника революційного утопізму. В його словах звучать цитати з текстів Леніна, пафос руйнації й виклик самому Богові. Зухвальство щодо матері, неповага до старших, заперечення віри — характерні маркери його внутрішнього відчуження від правди, заснованої на любові та жертві. Моральна деградація Василя зумовлена наслідком ідеологічного блукання та духовного осліплення.

У композиційному ядрі драми простежується архетип блудного сина, перетлумаченого крізь перспективу екзистенційного краху. Василь уже не заблуканий син, а боговідступник, що намагається вбити Бога в собі, в народі, у святині. Вибухівка, закладена до церковного вікна, вивершує його духовне падіння. Молодь у цій дії постає знаряддям у руках ідеологічних посередників — Михася, Дмитра та Гершка. Саме останній змальований як уособлення зловісної маніпулятивної сили, стає рушієм руйнації віри.

Образ Гершка — сатанинська постать релігійної алегорії. Його погрози «ссати кров» символізують деморалізацію народу через нищення молоді. Йдеться не про суто політичну боротьбу, а про глибинне випробування душі. У творі актуалізується питання духовного вибору, де кожна дія стає кроком у напрямку до Бога або в безодню.

Катарсис досягає кульмінаційного вияву в сцені сну, в якому Василь чує голос Божої Матері. Це не психологічна гіпербола, а

містифікована структура християнської містерії. Саме тут він уперше виголошує сповідь: «Я — боговбивник». Від цієї миті його подорож перетворюється на паломництво до спокути.

Процес розкаяного навернення проходить через дві площини — тілесне страждання й духовне осяяння. Василь прозріває внаслідок власної недолі, ув'язнення, втрати дому й любови. У драмі цей шлях окреслюється як шлях навернення, що має також суспільний підтекст: відмова від безбожного шляху повертає людину до істинної свободи.

Топос хреста набуває в п'єсі виняткової ваги. Саме біля хреста розгортається сцена зустрічі матері й сина, яка перетворюється на символ повернення до істини. Тут відбувається акт прощення, який освячує простір і слово. Хрест — візуальний центр дії, місце внутрішньої метаморфози, пам'яти й покути.

Образ Николи Матуска — добродійного сусіда й морального антипода Василя — містить алюзії на постать святого Миколая. Його мовчазна підтримка, жертовність, доброчинність — прикмети християнської дії у світі, де слово втратило силу. Саме він повертає хату Кандибам, доглядає вмираючого Василя, уособлюючи благодать буденної святости.

Заключна дія драми — завершення паломництва Василя до джерела любови. Його зустріч із колишньою коханою дівчиною Варваркою — останній акт спокути, фінал, у якому прозвучало: «Убите щастя воскресне». Цей вислів — теологічна декларація надії.

Навіть загублена душа здатна знайти спасіння, якщо зродилося розкаяння.

Твір Василя Лімниченка мислиться як зразок ідейної драми, де сплав художнього й морально-теологічного творить нову сценічну форму духовного повчання. Архетип, притча, містерія і пастирське слово формують канву цього тексту. Попри умовність характерів і публіцистичну декларативність окремих монологів, «Убите щастя» — явище вагоме для історії української релігійної літератури. Це художній текст, що водночас промовляє як проповідь, як драматична сповідь і як жива пам’ять віри.

На відміну від камерної, притчево-моралізаторської побудови драми Василя Лімниченка релігійний театр Григора Лужницького тяжіє до історіософської масштабности. У центрі його уваги — не особиста провина чи моральний вибір окремої людини, а доля Церкви, народу, сакральна логіка історії, що розгортається як драматургія вічного. Його сцена — простір духовного свідчення і богословського узагальнення.

У творчості Григора Лужницького релігійна драма розроблялася як модель духовної історіософії, в якій минуле виконує функцію морального та богословського дороговказу для сучасника. Автор свідомо вибудовує жанрову рамку своїх творів у формі історико-релігійного фактомонтажу, де достовірна історична основа слугує тлом для розгортання вічних духовних конфліктів. Така драма не тяжіє до динаміки дії; її структура контемплятивна, повчальна,

зосереджена на полілозі ідей. У центрі — не індивідуальний герой, а вища духовна сутність: Церква, Нація, Віра, Богородиця, Христос. Цей тип драматургії, споріднений із європейською традицією містерії та моральности, органічно вписується в українську релігійну культуру, водночас виступаючи засобом духовного опору секуляризації, втраті історичної пам’яти, національній роз’єднаности.

Найвищим прикладом історіософської релігійної драми у творчому доробку Григора Лужницького вирізняється п’єса «Посол до Бога» (1934), присвячена подіям довкола Брестської унії. На сцені діють історичні постаті: Петро Сагайдачний, Мелетій Смотрицький, папа Урбан VIII, Йосафат Кунцевич, Велямин Рутський. На перетині політичного й релігійного дискурсів драматург осмислює унію як форму цивілізаційного вибору. В центрі — історична місія, а не особиста доля; драматургія вічного, а не психологізм; голос Церкви, народу, Бога.

П’єса розпочинається сценою зіткнення православної пастви з польською адміністрацією, де жертвою стає дитина — символ убитої невинности. Закриття храму на Великдень через несплату податків і свавілля шляхти постає як політичний і духовний злочин. Ремарки — «кроваве сонце», «хрест у заграві», «мертвий хлопчик на руках отця Рутського» — набувають символічного значення, уподібнюючи сцену до сучасної Пієти.

Сюжетною вершиною слугує монолог українського посла Лаврентія Древінського перед польським королем — політичний

маніфест на захист права на віру, гідність і національну самототожність. Центральною постаттю п’єси постає святий Йосафат, але не як активний персонаж, а як духовний символ мучеництва та примирення. Однак драматична напруга зосереджена не на діях особистостей, а на вияві Божої волі, об’явленої через Церкву.

Інший вимір релігійної драми Григора Лужницького відкривають твори «Ой зійшла зоря над Почаєвом» і «Сестра-воротарка», в яких втілено маріологічний аспект. Богородиця тут — не емблема, а жива духовна присутність. У «Зорі над Почаєвом» охоплено три історичні епізоди: явлення Діви Марії пастушкові (1198), оборону монастиря від турків (1675), конфіскацію обителі російською імперією (1831). Драматична логіка підпорядкована духовному ритму: *віра — спокуса — вірність.* Сценічний текст супроводжується строфами з думи про Почаїв, формуючи ефект молитовної історіософії.

У «Сестрі-воротарці», драмі, написаній за мотивами монастирської легенди й співзвучній «Сестрі Беатрисі» Моріса Метерлінка, зображено шлях грішниці, яка, покинувши обитель заради кохання, повертається, спокутуючи провину. Богородиця в цьому творі — Мати Милосердя, яка виконує монастирські обов’язки замість впалої сестри, очікуючи її покаяння. Образ Марії символізує терпеливу любов, що ніколи не зрікається людини.

Особливе місце в релігійній драматургії Григора Лужницького посідає містерія «Голгота» (1936), яку Леонід Рудницький визначив

як «найбільш релігійну п’єсу в українському театрі й літературі» (Рудницький, 1992: 195). У ній сакральна традиція постає в цілісному догматично-драматичному вияві, що спирається на канонічні Євангелія, але враховує художню естетику XX століття.

«Голгота» — академічна містерія, літургійна реконструкція Страстей Христових. Григор Лужницький, за власним визнанням, постає не як автор у звичному сенсі, а як «компілятор і перекладчик», що драматизує Святе Письмо (Українське Оберамергав, 1936: 7). Така позиція визначає і суть твору: це не драма для театральної емоції, а літургійна подія, покликана впливати на сумління, віру і духовне зосередження глядача.

Постать Христа в «Голготі» не піддається психологізації. Вона не наділена сумнівами чи внутрішніми конфліктами, як у творах Лесі Українки або Сильвестра Яричевського. Христос — незмінна точка духовного спокою, ідеальний центр драматичної орбіти. Григор Лужницький розглядає Його як синтез трьох драматичних типів: активного (Бог), пасивного (Син Божий), хиткого (людина) (Лужницький, 1998: 199). Така триєдність визначає Христа як абсолютний сенс драматичного простору.

Найглибше драматургічно опрацьованим персонажем «Голготи» став Юда Іскаріот як утілення душевного зламу, гордині, раціоналізованої зради й трагедії нездійсненного каяття. Його постать наближена до образів Сатани в «Утраченому раї» Джона Мільтона чи Мефістофеля у «Фаусті» Йоганна Вольфґанґа Ґете. У другій редакції

твору (1950) боротьба Юди зі власним сумлінням драматично поглиблена введенням алегоричних постатей Сатани та Ангела.

Юдин монолог виявляє не прагнення наживи, а спокусу влади, сили й визнання, що перетворює його на архетип розумного, але пропащого інтелектуала. Його логіка — спотворений раціоналізм, близький сучасному світові.

Композиція «Голготи» складається із семи сцен, де задіяно близько сорока персонажів. Попри зовнішню громіздкість, структура твору підпорядкована літургійному ритму: сцени статичні, ремарки сакральні, інтонація повільна й молитовна. Режисерські вказівки В. Блавацького наголошують на мімічній чистоті ролі Христа, що передбачає молитовний, а не емоційний тип гри.

«Голгота» — не драматичне дійство, а духовна зупинка часу. Її перші постановки супроводжувалися участю духовенства, а виконання ролі Христа вимагало співпраці з душпастирем (Меріям-Лужницький, 1936: 37).

П’єса стала вершиною духовно-естетичного пошуку українського міжвоєнного театру, зосередженого в середовищі групи «Логос». На відміну від драм, заснованих на легенді чи притчі, «Голгота» ґрунтується на Євангелії, осердям має Ісуса Христа, а метою — очищення душі й оновлення свідомости. Це не реконструкція минулого, а жива містерія. Голос Юди звучить як голос зла, знайомий сучасникові; Пилат постає функціонером влади, позбавленим глибини; Христос мовчить — як вічна Істина, як Суд любові. Цей твір —

духовна подія, форма актуального богословського мислення, зверненого до глядача як до співстраждальника голготської драми.

Драматургія Григора Лужницького — феномен українського духовного театру, в якому віра, історія та слово перетворюються на форму літургійного свідчення. Його п’єси — не художні вигадки, а акт богословського служіння, де театр постає як катехизис, як молитва, як колективне очищення.

Конфлікт у цих драмах зосереджений не в зовнішній дії, а у внутрішньому русі духу, в діалозі між вірою і сумлінням. Григор Лужницький не апелює до видовища чи яскравих характерів. Статика, молитва, спокій — головні засоби його драматургії. У такому сповільненні проступає вічність, а в слабкості людських персонажів — непохитна присутність Бога серед народу. Його драматургія формує особливий тип релігійного театру, де історія — не декорація, а духовна подія, а містерія — не умовність, а живе свідчення присутности вищої правди в національній пам’яті. У добу руйнації та роз’єднання Григор Лужницький через Євангеліє, молитву, знак говорить із глядачем мовою вічного.

Драми «Посол до Бога», «Ой зійшла зоря над Почаєвом», «Сестра-воротарка», «Голгота» репрезентують різні типи сакрального наративу: історичну притчу, містерію, моральну легенду, євангельське дійство. Попри жанрову розмаїтість, усі вони об’єднані християнською символікою, архетипічною глибиною, високою

молитовністю сценічного мовлення. Їхня героїка — не у вчинках, а в присутності Божої дії в людському світі.

«Голгота» втілює апогей цієї драматургії — синтез євангельської канонічности з естетикою модерного мислення. У фігурі Юди розгортається драма сумління, яка перевершує межі біблійного переказу. Постать зрадника вирізняється дзеркалом доби, в якій віра й гординя знову ведуть боротьбу за людську душу.

Григор Лужницький не прагне театральної новизни, його новаторство — у відродженні забутих форм сакрального слова, у поверненні театру до його первісної ролі — бути храмом. У цьому сенсі його драма — акт національної мети, спосіб оновлення духовної ідентичности крізь випробування історією.

У драматургії української християнської традиції особливе місце посідають твори, які розгортають сценічну дію навколо морального вибору, внутрішнього преображення та чудесного втручання божественної сили в людське життя. Одним із таких творів є драма Степана Перського «Чудо святого Николая над половчином» — мистецьке осмислення апокрифічної легенди про духовне перетворення язичника через заступництво святого. Драматург звертається до найглибших пластів народної віри, втілених у сюжетах про святого Николая, одночасно продовжуючи традицію сакральної драми, що сягає корінням середньовічного християнського театру.

Твір Степана Перського тяжіє до жанру драми ідей з елементами містерії, в якій події на сцені відображають не стільки соціальні чи

побутові конфлікти, скільки вічну боротьбу між світлом віри й темрявою невір'я. Драматургічна конструкція спирається на християнську притчу, а композиційна структура підпорядкована логіці духовного шляху: *заперечення — молитва — навернення.* Водночас у творі зберігається тяглість до житійної оповіді, де головним персонажем постає не людина, а божественна дія — чудо, здійснене святим Николаєм.

Особливістю драми стало введення *епіфанії — явлення святого*, що завершує внутрішній конфлікт персонажа й сакралізує весь сценічний простір. У такий спосіб простір театру уподібнюється до вівтарного, де слово й дія мають трансцендентну силу.

У драмі виразно присутні кілька богословських сенсів: молитва праведника як інструмент дії Бога в світі; навернення через любов, а не примус, що засвідчує цінність свободи волі; вселенськість спасіння, відкрите кожній душі, незалежно від етнічного походження; ікона як жива реальність, що є вікном у невидимий світ. Усі ці теми перегукуються з основами патристичної думки, зокрема з ученням про *synergy — співдію* Бога і людини у справі спасіння.

Особливість драми полягає також у сакралізації театрального простору. Сцена перестає бути місцем імітації подій і стає простором одкровення. Зображене чудо стає не просто частиною сюжету, а кульмінацією самого акту перегляду, звернення до глядача, який має сприйняти драму не як вигадку, а як нагадування про власний духовний стан.

Драма Степана Перського «Чудо святого Николая над половчином» — це високохудожній приклад релігійного театру, в якому сакральне слово втілюється в дію, а легенда набуває живого місійного звучання. Через драматургічну модель навернення автор говорить про можливість духовного єднання, про силу любови, що перемагає ворожнечу, і про дію святого як продовження Божої благодаті у світі. Цей літературний твір мислиться як акт духовної пам’яти, театральна проповідь і літургія віри в межах сцени.

Якщо в «Чуді святого Николая над половчином» головна увага зосереджується на зовнішньому чудесному акті навернення і символіці євангельської любови, то у драмі Кирила Студинського «Дві зорі» акцент перенесено вглиб — на внутрішню боротьбу сумління, історичну пам’ять і тягар особистої відповідальности. Обидва твори споріднені за духовною інтенцією, однак представляють різні типи релігійного театру — дієво-легендарний і сповідально-історіософський.

Драма Кирила Студинського «Дві зорі» — глибоко осмислена спроба театрального втілення внутрішньої драми сумління та історичної відповідальности. У дусі історіософської традиції, притаманної творчости Григора Лужницького, ця п’єса поєднує конкретику історичних подій із притчевим баченням людської душі, розірваної між вірністю правді й трагічною роздвоєністю духу.

Центральна постать твору — Мелетій Смотрицький, богослов, письменник, церковний діяч, уособлення духовного напруження доби

Берестейської унії. Кирило Студинський уникає психологічної біографії персонажа, натомість конструює сценічний образ, у якому відбито внутрішній конфлікт між покликанням і слабкістю, між пророчим словом і зрадою самого себе. У цьому вимірі Мелетій Смотрицький постає як втілення трагічного інтелектуала, не вписаного в жодну конфесійну систему, носія голосу сумління народу.

Драматургічна структура твору тяжіє до контемплятивної моделі: дія розгортається не в сюжетних поворотах, а у виснажливих роздумах, діалогах, монологах. Як у «Голготі» Григора Лужницького, тут вагомо постає не зовнішній рух, а внутрішній розвиток духу — від гніву до сповіді, від покаяння до прозріння. Персонажі постають архетипними вісниками духовних позицій: Герасим Смотрицький — голос мудрости й батьківського заклику до служіння, Януш Заславський — уособлення облудного світу сили та інтриги, Алісія — образ жертви й підтримки, Йосафат Кунцевич — дзеркало долі героя.

Провідний мотив драми — роздвоєність сумління. Мелетій Смотрицький, автор полемічного «Треноса», оборонець православної Церкви, згодом — ініціатор діалогу з уніатами, творець примирливої «Апології». Його духовний шлях — шлях зраненого пророка, якого народ спершу возвеличує, а потім відкидає. Такий образ набуває біблійного виміру: герой, що відрікається від власного слова під тиском, не зрікається совісти й перетворюється на символ внутрішнього мучеництва.

Фінал драми — акт духовного воскресіння, сповнений світлого трагізму. Мелетій Смотрицький виголошує покаянний монолог, звертаючись до Бога, визнає власну слабкість і водночас неподолану спрагу істини. Цей монолог набуває звучання літургії очищення, внутрішнього оновлення віри після темного випробування. Саме тут з'являється світло — не зовнішнє, а глибинне, породжене болем і спокутою.

Драма «Дві зорі» Кирила Студинського — не фактографічна реконструкція чи біографічна сцена, а притча про людину на межі двох світів: традиції й оновлення, обов'язку й любови, вірности й поразки. Твір втілює сутність релігійної драми як молитви, як сповіді, як заповіту. У цьому вимірі він перегукується з творчістю Григора Лужницького, входячи до канону українського духовного театру як голос совісти, звернений до доби і до вічности.

Релігійна драма міжвоєнної доби, сформована на духовному ґрунті, освяченому авторитетом Митрополита Андрея Шептицького, постає в українській культурі як літературно-богословський чин, спрямований на оновлення суспільного сумління й національної ідентичности. Сценічне слово обирало шлях Євангелія не як тло чи декорацію, а як серцевину морального пророчого служіння.

Духовне меценатство Митрополита, його культурна стратегія, звернена до письменників і майстрів сцени, відкривала нові горизонти євангелізації через мистецьке слово. Внаслідок цього виник осередок

католицької літературної школи, в якій релігійна драма виконувала світоглядну функцію, формуючи духовну опору нації.

Група «Логос» — явище літературне й передусім духовне. Її учасники сприймали театр як амвон доби, де слово ставало сповіддю, пророцтвом і дією віри. Завдяки проєкту «Бібліотека релігійної драми» сформовано платформу діалогу між автором, пастирем і глядачем, зорієнтовану на протидію деморалізації та секуляризації.

Драма Василя Лімниченка «Убите щастя» втілила морально-теологічну модель конфлікту між богоборчою ідеологією та свідченням християнської віри. Це голос Церкви, звернений до душі, зраненої сумнівом і відчуженням, мовою притчі, покаяння і спасіння.

Драматургія Григора Лужницького розгортається в історіософському вимірі. Його твори осмислюють духовну логіку історії у світлі євангельської перспективи. Сцена перетворюється на простір одкровення, де образи Церкви, Богородиці, Христа й мучеників відбивають колективну долю народу у світлі Божої правди. У «Голготі» це особливо виразно: театр постає як молитовний простір зустрічі з вічністю, а Юда — як образ розпаду духу під тягарем влади, розуму і внутрішнього бунту.

Василь Лімниченко та Григор Лужницький представляють дві гілки релігійної драми: притчеву й історіософську, інтимну й соборну, спрямовану на глибини особистого каяття або колективного духовного прозріння. У кожному з цих випадків драма твориться як форма одкровення, шлях оновлення, молитва, вкладена в слово.

У цьому річищі набувають особливого значення також драми Степана Перського й Кирила Студинського. У творі «Чудо святого Николая над половчином» легенда оживає як апостольське звернення до сумління. Образ святого постає не символом, а носієм благодатної дії, яка освячує сцену й пробуджує надію. Такий твір вкорінює літературу в сакральному досвіді і стає свідченням живої традиції, що розвивалася за духовного покровительства Митрополита Андрея Шептицького.

Драма «Дві зорі» Кирила Студинського продовжує етико-релігійний пошук засобами сценічної притчі про вибір, відповідальність і духовну гідність. Сцена перетворюється на трибуну, де звучить моральне слово, освячене Божою правдою.

Група «Логос», видавничі ініціативи «Бібліотеки релігійної драми», творчі зусилля Василя Лімниченка, Григора Лужницького, Степана Перського та Кирила Студинського формують цілісний канон релігійної сцени, в якому театр постає засобом духовного служіння.

Християнський дискурс літератури міжвоєнної України окреслюється як культурне й богословське явище, що виростає зі зусиль Церкви, Митрополита, інтелігенції й авторів, які у слові вбачали простір спасіння, а в сцені — місце духовного прозріння. Ці твори промовляють до сьогодення як пророчі тексти, що здатні відновлювати пам’ять і орієнтири сумління. У часи внутрішнього затьмарення до них варто звертатися як до джерел, у яких слово переростає в молитву, а дія — у шлях до істини.

ЛІТЕРАТУРА

Грицковян Я. Українська католицька література 1919–1939 рр. *Богословія.* Т. 54. Рим, 1990. С. 137–145.

Гром'як Л. М. Особливості християнської поезії в Західній Україні 20–40-х ХХ століття: мотиви, жанри, поетика (львівська група письменників «Логос»): автореф. дис. … канд. філол. наук. Львів, 2000. 17 с.

Лужницький Г. Вибране: Історичні драми, наукові праці. Івано-Франківськ: Плай, 1998. 274 с.

Меріям-Лужницький. Голгота: Муки й смерть Г. Н. Ісуса Христа. Жовква, 1936. 43 с.

Перський С. Чудо св. Николая над половчином: Удраматизивана в трьох діях староукраїнська легенда з кінця XII ст. Жовква, 1937. 42 с.

Рудницький Л. Драматургія Григора Лужницького. *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* Т. CCXXIV: Праці філологічної секції. Львів, 1992. С. 185–209.

Слово до п[анів] т[еатральних] режисерів (про рел[ігійну] драму). *Марія в храмі.* Жовква, 1936. С. 39–40.

Студинський К. Дві зорі: Драматичні картини з поч. XVII століття. Жовква, 1937. 62 с.

Українське Оберамергав: З нагоди вистави «Голготи» в театрі «Заграва». *Неділя*. 1936. 12 квіт. Ч. 383. С. 7, 18.

Зоряна Лановик, Мар'яна Лановик

«НАРОДЕ, ВІР, ВІР МОМУ СЛОВУ!»: ГОЛОС ЦАРСЬКОГО В'ЯЗНЯ В ЛІРИЦІ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Велич постаті Андрея Шептицького надихала багатьох митців на увіковічення діянь і страждань Митрополита. Оскільки він явився після тривалого періоду Руїни — бездержавности та національного спустошення — свідомі українці сприймали його, як Пророка і народного поводиря, який має божественну владу та силу згуртувати розпорошений народ і вивести його з національного та духовного рабства. Не випадково московська окупаційна влада всіх часів забороняла і нищила все, пов'язане з іменем Шептицького, вбачаючи в ньому велику загрозу для самодержавства та новітніх імперських інтенцій. Тому сьогодні доводиться відшукувати ті свідчення його мистецького пошанування, які перетривали темні часи і збереглися.

Немало письменників у своїй літературній спадщині залишили зразки творів, присвячених Андрею Шептицькому. У більшості це — поодинокі спорадичні фрагменти, які є радше вкрапленнями в суцільній канві авторських текстів, аніж спеціальним концептуальним художнім осмисленням особи Митрополита та його ролі в долі народу. З-поміж них вирізняються ті митці, творчість яких упродовж довгих років перебувала в силовому полі духовного сподвижництва Князя Церкви, які присвятили йому значну частину своїх мистецьких зусиль.

Передусім це стосується Богдана Лепкого та Олекси Новаківського, життєві та творчі долі яких тісно переплетені з долею Митрополита.

Говорячи про стосунки Богдана Лепкого з Митрополитом Андреєм Шептицьким, дослідники наголошують, що «їх єднало греко-католицьке клерикальне оточення, глибока релігійність, повага до української тисячолітньої культури, бажання відродити українську соборну державу» (Білик, 2013: 79). Надія Білик наголошує, що «Б. Лепкий народився у родині греко-католицького священника. Галицьке духовенство, у середовищі якого виховувався митець творило атмосферу, насичену духом високої моралі, праці й служби народові. Впродовж життя Б. Лепкий був тісно пов'язаний з клерикальним світом і ніколи з ним не поривав» (Білик, 2013: 79–80). Але тут важливо наголосити, що о. Сильвестр Лепкий не був типовим галицьким священником, який замикався лише на душпастирському служінні. Працю «для народу» він суміщав із «працею над народом», яка вимагала додаткових зусиль і виходу на ширші обрії світської діяльности, від якої більшість типових священників того часу відмежовувались. Натомість о. Сильвестр Лепкий був активним діячем «Просвіти», «Рідної школи», очолював товариство «Селянська рада» в Бережанах, був членом Русько-української радикальної партії, постійно друкував свої праці в часописах «Діло», «Руслан», «Правда», «Літературно-науковий вісник», «Посланник», «Кенан» та ін.; частина з них — художні твори, найчастіше підписані псевдонімом Марко Мурава. Як письменник був особисто знайомий із Осипом Маковеєм,

Андрієм Чайковським, Миколою та Корнилом Устияновичами, Іваном Франком та багатьма іншими, брав активну участь у мистецьких імпрезах. Як знавець іноземних мов — перекладав твори світової класики, найбільше любив Вільяма Шекспіра, водночас дуже вболівав за становлення та розвиток українського театру, вбачаючи в цьому важливу віху національного розвою.

Згадуючи своє раннє дитинство в «Казці мойого життя», Богдан Лепкий описує інтер'єр своєї хати (теж, мабуть, не типовий для сільського приходства). З-поміж іншого пише: «на тій стіні, де стоїть шкіряна канапа,… висять фотографії славних людей у бронзових рамцях з віночками. Їх дуже багато. На них тато навчив малого числити, від один до тридцять два… Як вони обидва не мають що робити, то хлопець питається: «Хто це?» і «хто то?» — а тато йому каже, що це Шекспір, а то Данте, а це Ґете, і розказує, чому вони славні…» (Лепкий, 2014: 83–84). У спогадах сучасників о. Сильвестра є багато вказівок на ті риси, що вирізняли його з-поміж інших церковних служителів (наприклад, публікація праць філософського чи економічного характеру, заснування аграрних товариств та висаджування громадських садових ділянок і т. п.). Можна стверджувати, що він був втіленням того ідеалу українського священника, який упродовж десятиліть плекав і утверджував Митрополит Андрей Шептицький. Найбільш промовистим свідченням того, яке місце він посідав у тогочасному галицькому просторі, є спогади про його похорон. Отець М. Мосора згадує, як несподівана

раптова смерть 55-річного о. Сильвестра Лепкого 7 червня 1901 року зібрала до Жукова понад 30 священників, серед яких були відомі діячі національного відродження о. Сосенко, о. Коневич, о. Соневицький та ін. Ця подія була настільки помітною, що навіть промосковська газета «Галичанин», щоби якось знівелювати її, опублікувала іронічно-зневажливу замітку під заголовком «Похороны атамана Руси-Украины» (1901. Ч. 118), применшуючи її значення (Качкан, 2001: 38).

Усі наведені факти ще потребують детальнішого вивчення, але навіть побіжне знайомство з ними дає нам підстави вважати о. Сильвестра Лепкого певною мірою предтечею діяльности Митрополита Андрея Шептицького, який притримувався тих самих принципів поєднання служіння народу зі служінням національно-визвольній та державницькій ідеї. Звісно, вихований у такій атмосфері Богдан Лепкий, який на момент смерти батька уже сам був залучений до громадсько-політичної та духовної праці, перейняв його естафету і продовжив розпочату батьком справу. Це і зближувало його з сучасником Андреєм Шептицьким суголосністю почувань і духовних поривань. На жаль, на сьогодні багато зі свідчень їхнього спілкування та співпраці втрачені: поки що не вдалося знайти навіть деяких документів та творів, що фігурують у працях чи спогадах сучасників та наступних поколінь, переважно представників діаспори, які ще мали доступ до тих джерел, що радянська влада винищила на материковій Україні. Але і те, що збереглося, розкриває широку панораму дотичних граней діяльности двох постатей.

На рівні художньої рецепції особи Андрея Шептицького смислотвірним ядром у творчості Богдана Лепкого є його дві поеми, пов'язані з найдраматичнішою подією не тільки в долі Митрополита, а й у долі всього українського світу — арешт Архипастиря у 1914 р. Якщо перша — «В Храмі Св. Юра» хоча б частково оприлюднена в сучасному українському літературному просторі, то друга — «Як вертав ся до дому з неволі» на сьогодні лише кілька разів згадується в діаспорних джерелах.

Поема «В Храмі Св. Юра» була опублікована в 1922 році у першому томі вибраних творів Б. Лепкого «Писання», що вийшли в Ляйпциґу. У коментарях до цього видання автор пише: «"В Храмі Св. Юра" написав я на святочний поранок, яким віденська громада вшанувала свого Митрополита з приводу його вивезення зо Львова російською владою» (Лепкий, 1922, Т. 1: 394). Детальніше пояснення щодо часу та історичних обставин написання цього твору знаходимо у спогадах сина — Лева-Ростислава Лепкого: «Єпископ Лакота, що трагічно зійшов зі світу на засланні, в совєтськім концентраку, розказував, що він, бувши у Відні 1915 року, при зустрічі з Батьком, переповідав йому різні вістки з окупованої тоді москалями Галичини, а між іншим і про проповідь Митрополита, що зробила потрясаюче враження. Це було у т. зв. Волоській церкві у Львові. Та наголовок вірша «В Храмі Св. Юра», мабуть, змінений для більшого піднесення поваги храму, це-бо Митрополича Катедра» (Лепкий, 2011: 505).

Цей епізод фігурує також у спогадах брата Богдана Лепкого — відомого січового діяча Лева Лепкого. У продовженні братових мемуарів «На марґінесі “Казки мого життя”» він пише: «До затишної каварні при Йозефштеттерштрассе у Відні навідувався також щоденно мій брат. Присідаючи до столика «Союзівців», що працювали в «Союзі Визволення України», він мав змогу слухати різні балачки про пекучі еміграційні справи та найновіші події, що визирали зі шпальтів часописів і офіційних воєнних звідомлень. А були це звідомлення дуже невідрадні. Москалі, залишивши Галичину, перевалювалися вже через Карпати, здавалося — немає їм стриму… Важка безнадійність пригнітала еміграцію. В ту невідрадну годину появився в каварні о. Лакота, пізніший перемиський єпископ-помічник. Привітали його каварні гості радісно, сподіваючись почути якісь добрі новини. Але їх не було. Тільки дійшла вістка зі Львова, що Митрополит Андрей виголосив у храмі св. Юра свою грізну, противорожу проповідь, яка голосним відгомоном рознеслася по цілому краю. Ця вістка захопила і брата. Вертаючись домів з каварні, він довго роздумував над цим виступом Митрополита в обороні обездоленого народу, і саме тоді зродився в ньому задум написати поему «В Храмі Св. Юра». Вечоріло. Десь у горі над готицькою вежею віденського св. Стефана блистіла ясна вечірня зоря. «Як у пісні про Почаївську Божу Матір — подумав брат, — чи не знак великого святця?». Поема «В Храмі Св. Юра» викликала велике враження не тільки тоді серед еміграції, але й досі не сходить вона з

естради під час різних святкувань у пошану Великого Митрополита — Слуги Божого» (Лепкий, 2014: 356–357).

Спогади сина та брата підтверджують думку про те, що Богдан Лепкий підтримував тісні контакти з галицькими священниками, навіть перебуваючи за кордоном. Як відомо, майбутній Перемишльський єпископ (з 1926 р.) о. Григорій Лакота навчався у Відні й був відомим серед віденської української громади. Якщо врахувати, що згадана зустріч відбулася в 1915 році, можемо зрозуміти, наскільки потужним був вплив останньої перед арештом проповіді Митрополита, що про неї переповідали тривалий час. Водночас розуміємо, що сам Лепкий не був присутній на цій події, не чув цієї проповіді, а писав свій твір на основі вражень інших людей, які йому про неї розказували. Це частково пояснює її специфічну стилістику і поетику, а також те, що за змістом і пафосом вона доволі сильно відрізняється від оригінального тексту. В цьому випадку можемо говорити навіть про певний фольклоризм, коли твори народних співців писалися на основі усного передання, яке модифікувалося відповідно до уявлень і сподівань усього народу, надаючи фольклорним творам загальнонаціонального звучання.

Поема «В Храмі Св. Юра» суголосна з кобзарським епосом минулих століть. Основний акцент робиться на епічному началі, де чітко простежуються всі компоненти сюжету та подієвости. Зачин змальовує тривожну атмосферу і «смертельний страх» перед наближенням жорстокого ворожого війська з небаченими

«знаряддями смерти», численного і невблаганного, яке, як море, заливає українську землю, залишаючи за собою криваві жертви. Люди не знаходять не тільки порятунку, а й відповіді на болюче питання, чому на їхню долю випала така люта кара. У відчаї вони чекають на пророка, «Щоби сказав огненне слово, / Слово надії і розради, / Щоб ратував нас від заглади, / Щоб сонце розпалив наново / У тьмі кромішній…» (Князь…, 2024: 274). У найтемніший час чуються удари дзвона в храмі Юра, який кличе, «ніби мати, / Що діти скликує до хати». З молитвами покаяння і надії люди спішать на поклик дзвону до храму. В цій частині переважає фольклорна поетика: художньо-поетичні засоби зближують цей фрагмент із описами велелюдних зібрань в історичних та старцівських піснях кобзарів і лірників. Подібну атмосферу напередодні московської окупації Львова Б. Лепкий сам пережив, коли в останні хвилини перед навалою втікав на захід у надії врятувати свою сім'ю.

Тональність поеми змінюється, коли оповідь доходить до кульмінаційної точки:

Що жило — до землі припало,
І в Божім храмі тихо стало
Як у могилі. Аж спроквола
З плит кам'яних біля престола
Постать підняла ся велика
Над всіх людей се наш Владика,
Се первозданний наш Андрій
Уста втворив: Народе мій!…» (Князь…, 2024: 275).

Відтворюючи сенс проповіді, автор переходить до біблійної стилістики: рядки набувають ознак текстів старозавітних пророків напередодні нападу жорстоких північних ворогів із Сирії та Халдеї. Звертаючись до свого народу в скрутну хвилину, Митрополит спочатку пророкує важкі випробування. Картина спустошення квітучої галицької землі межує з описом зруйнованого Єрусалиму в «Плачі Єремії», де найгіршим випробуванням для людей стає національне гноблення і поневолення, вимога забути рідну мову і відректися від віри батьків:

«До чаші налито отрути,
А ворог напасний і злий
Став над карком і каже:
«Пий!
Щобись міг легше позабути
Свій безталанний рідний край,
і рідну мову, і звичай,
І віру предків! Пий отруту
І покланяйсь, як Богу — кнуту,
І дякуй, дякуй темноті,
Що ясне сонце загасила!» (Князь…, 2024: 276).

Згадуючи цю загрозу, з якою століттями стикався український народ, у словах Владики звучить пересторога: «…лучше в славі нам умерти, / Ніж славу прадідну затерти / Клеймом нікчемности…». Уся подальша проповідь — це пророцтво в біблійному дусі про неминучу

загибель ворогів і про те, що вони дадуть відповідь: «І колись / За море сліз, що розлились, / За кожний зойк і плач дитини, / За все, що нині в'яне й гине — Вони стократно заплатять…». Тому Митрополит закликає не втрачати віри, не маліти духом, не коритися ворогу, не слухати його брехливих підступних слів, розбити чашу з отрутою і стояти, «як дуби в бурю»:

Я — батько ваш, народе, вір,
Вір мому слову: з мене нині,
Тут серед Божої святині,
Слова, мов громи ясні, б'ють
В табор ворожий, розіб'ють
Заступники святої волі
Насілі полчища і в полі
Немов солому рознесуть (Князь…, 2024: 276).

У текст проповіді Б. Лепкий, подібно до Т. Шевченка, вплітає вислови і фрази з Біблії, найбільше наголошуючи на двох центральних думках: «Бо мусить, мусить побідити / Добро і правда на землі. / Пропадуть, щезнуть люди злі…» (алюзія на перший псалом — «Дорогу бо праведних знає Господь, а дорога безбожних загине!); та «Благословен, хто впаде в бою / За вітчину, за справу люду, — його вовіки не забудуть… Нема-ж любови, кажу вам, / Над ту, коли життя віддам / За другів моїх!...». Винесена як епіграф до всього твору і потім знову згадана в тексті проповіді Митрополита цитата з Євангелії від Івана 15: 13 набуває символічного значення. Як

відомо, в Біблії вона увиразнює мету мученицької смерти Ісуса Христа, а в поемі проектується на готовність Пастиря покласти своє життя за свою паству, а також утверджує немарність тих жертовних смертей, які були принесені на вівтар служіння народу.

Завершується поема настроєм піднесеної надії та оновлення духовної сили: вдячні слухачі, натхнені пророчим словом, обіцяють посвятити свої життя благородній справі наближення перемоги й утвердження ідеалів батьків:

Будемо, батьку наш, будемо —
Держатися святої справи.
Для вітчини, для волі, слави,
Для здійснення великих снів
Наших замучених батьків
Посвятимо всі наші сили,
Аж до сконання, до могили,
До остаточних перемог
Так най нам свідком буде Бог! (Князь…, 2024: 278).

Таке поєднання народнопоетичної стилістики з біблійним пафосом надають поемі високого тону, який відтворює ту величну атмосферу і значущість цієї події — виголошеної проповіді Митрополита, але водночас і зберігає мотив трагізму від усвідомлення наступних драматичних подій — арешту Шептицького та численних жертв українських патріотів на теренах окупованої Галичини. Варто підкреслити, що проповідь Андрея Шептицького у

Волоському храмі не була такою гнівною інвективою проти ворогів, як її відтворює Б. Лепкий, у ній не було жодних закликів до непокори чи бунту проти завойовників. Навпаки, дослідники біографії Митрополита наголошують на тому, що в ній не було нічого такого, що могло би сприйматися окупантами як вороже чи загрозливе для їхньої влади. Якщо зіставити описаний у поемі епізод із панорамною картиною окупації Львова московськими військами в 1914 році, можна зрозуміти всю складність тієї культурно-історичної ситуації для міста і для Великого Пастиря.

Як відомо, саме ця згадувана проповідь стала офіційною причиною арешту Митрополита. Її цитували московські газети в оправдання злочинних вчинків своїх очільників. Однак така інтерпретація події є лише позірною. В історичних документах зафіксовано, що жах дуже швидкого наближення московських військ супроводжувався і підсилювався численними інтригами, наклепами, доносами ворожих запроданців на теренах Галичини. Це стосувалося й Архипастиря, який займав чітку і непохитну політичну позицію. Захопивши Львів 3 вересня, московські сатрапи відразу припинили видання всіх українських часописів, передусім «Діла», заборонили діяльність усіх українських товариств, не тільки культурно-політичних, а й економічних чи аграрних. Їхньою проголошеною метою було знищити всіх «мазепинців» та «уніатів». Для здійснення такої мети вони вирішили забрати наріжний камінь, на якому трималася ідея Унії та європейських державницьких інтенцій

українців — вивезти Митрополита, позбавивши народ духовної підтримки та скерування. З огляду на міжнародні зв'язки Митрополита і його популярність серед населення для цього необхідно було знайти «вагому» причину. Такою причиною стала виголошена проповідь на прохання пароха о. крил. Давидяка в Успенській (Волоській) церкві.

На щастя, зберігся текст цієї історичної проповіді в анонімній монографії «Царський В'язень», виданій у 1918 р. незадовго після арешту. В ній спочатку Владика складає подяку Богу за те, що Львів зберігся від знищення на тлі тотальних руйнувань і згарищ, коли окремі села повністю «стерті з лиця землі». Він закликає усіх молитися за тих, хто страждає в цей нелегкий час, особливо за біженців, за власні родини, яких невідомо що ще чекає в майбутньому, за військових, які гинуть на фронті. Далі він говорить про те, що народи по два боки лінії фронту доволі подібні між собою і навіть можуть один в одного чогось повчитися (!). Наостанок, розуміючи справжні наміри окупантів, Владика наголошує на відмінності української церкви від московської: «У них відправа така сама, як у нас, вони називають себе «православні», і ми «православні». Наше прволавє церковне, їх православє державне, що так скажу: «казьонне», т. є. вони опирають своє православє на державній силі, ми черпаємо ту силу в єдности з св. католицькою Церквою, через котру спливає ласка Божа, і в котрій є правдиве жерело спасеня. … Ви-ж, мої Возлюблені, що ви є дітьми св. католицької Церкви, що ви є злучені з нею і черпаєте з неї

своє щастє, бо вона є жерелом всяких ласк. Її держіть ся, хотяй би ви мали для неї много посвятити, а навіть власне житє. Моліть ся о се і відносіть ся до всіх з любовю!..» (Царський В'язень, 1918: 8).

Не будемо цитувати, як на ці слова відреагувала російська преса, демонізуючи «злейшего врага» не тільки російської церкви, а й галицько-руського духовенства; а також стверджуючи, що «Хитрая игра Шептицкаго съ иезуитско-ловким рассчетомъ окружить себя ореоломъ мученичества потерпела вместе съ всей его разрушительной работой полную неудачу. Онъ увезенъ не оставивъ по себе сожеления и вызвавъ своимъ отъездомъ не сочуствие въ русскомъ народе, а глубокий вздохъ облегчения» (Царський В'язень, 1918: 10). Зауважимо лише, що до розповсюдження цієї брехні найбільше були причетні місцеві перекинчики-москвофіли, що почали наперебій вислужуватися перед своїми господарями, висловлюючи вірнопідданські заяви в надії отримати урядові посади. Водночас тогочасні історики чи суспільні діячі, церковні аналітики на теренах Австро-Угорщини стверджували, що в тому, що Митрополит назвав московську церкву державною чи «казьонною» нічого образливого не було, і що, наприклад, Римо-Католицька Церква ніколи би не образилася на те, що її назвали «державною» церквою в Австрії (Царський В'язень, 1918: 8).

З іншого боку, можемо стверджувати, що ця полеміка навколо проповіді Митрополита була тільки вершиною айсберга. Основні події розгорталися без розголошення. Російська військова

контррозвідка на тлі всіх інших атрибутів зміни режиму вишукувала «шпигунів» — відбувалися масові обшуки й арешти в першу чергу культурних діячів і священників. Щоби «знешкодити» духовного лідера галичан, незадовго після проповіді, що відбулася 9 вересня, 12–14 вересня проводилися брутальні обшуки в Митрополичих палатах на Святоюрській горі. Хоча на той час окупанти не знайшли жодних вагомих доказів «протиправної» діяльности Митрополита, 15 вересня Владиці оголосили про домашній арешт, 19 вересня його вивезли до Києва. 23 вересня його справу розглядали на засіданні російського уряду, на якому міністр закордонних справ Сергій Сазонов був єдиний проти арешту, але не з міркувань справедливости, а з переконання, що мучеництво Владики навпаки утвердить Унію, а не зашкодить їй. 26 вересня Шептицького вивезли до Нижнього Новгорода, а згодом — до Курська, де він перебував до весни 1916 року під жорстким наглядом. Його становище значно погіршилося, коли при повторних обшуках таки знайшли основний доказ його «злочинної» діяльности — «Меморандум до Австрійського уряду про майбутній устрій Української Держави», за яким шукали ще у 1914 році, але тоді не змогли знайти. Саме в цьому документі, а не в останній перед арештом проповіді, були висловлені ті «крамольні» думки про відмову від молитви за батюшку-царя під час українських богослужінь та інші переконання, які ставали на заваді окупантам для реалізації власних задумів. За новим звинуваченням Митрополита перемістили в Суздальський Спасо-

Євфиміївський монастир, де утримувалися ті, хто «вчинив злочин» проти Синодальної російської церкви. Як відомо, попри значні дипломатичні зусилля світової спільноти упродовж усіх цих років, тільки з приходом до влади Тимчасового уряду в 1917 р. Владика був звільнений і йому було дозволено повернутися на батьківщину.

Повернення Архипастиря до вірян було справді подією всенародного значення, однак, важко погодитися з дослідниками, які називають його «тріумфальним», позаяк це відбувалося на тлі цілковитої руїни й зневіри спустошених війною людей. Ця думка стає провідною темою другої поеми Б. Лепкого, присвяченої арешту Владики, «Як вертав ся до дому з неволі». Фрагмент цієї поеми опублікований у першому томі «Писань» під назвою «Надлетіла хуртовина» з таким коментарем автора: «частина з привіту митрополитові Шептицькому, який написав я на прохання вітального комітету у Львові. Комітет кликав мене, щоб я виголосив цей вірш на святочному концерті в честь митрополита у Львові та мені годі було кинути табор полонених у Вецлярі та їхати до Львова» (Лепкий, 1922, Т. 1: 393). Як відомо, на той час Б. Лепкий як військовозобов'язаний уже був мобілізований до війська, але, з огляду на немолодий вік і статус професора, військова служба була замінена працею серед російських військовополонених, багато з яких визнавали себе українцями і потребували духовного наставництва.

Доказом, що це не була пуста відмова їхати до Львова, свідчить той факт, що Лепкий доклав чимало зусиль, щоби поема вийшла

окремим виданням і була розповсюджена на теренах не тільки Галичини, а й усього українського християнського світу. З листа до Загальної української культурної Ради від 3 лютого 1918 року дізнаємося, що поема вийшла накладом 5 тисяч примірників із портретом Митрополита (очевидно, роботи самого Б. Лепкого), і що, перебуваючи в Вецлярі, автор працював над її виданням, (кошторисом, обкладинкою, коректою) (Журавлі повертаються…, 2001: 347-348). Коли ж поема вийшла друком, не маючи можливости приїхати особисто, щоби привітати Митрополита з поверненням на рідну землю, Богдан Лепкий передав йому примірник поеми з дарчим написом: «Найдостойнішому Архипастиреві, Великому Синови України — цей вислів щирої радости, в день Його повороту з неволі — у глибокій пошані складає Богдан Лепкий, Вецляр, 10.IX.1917» (Гайова, Перун, 2019: 293).

Композиція поеми будується за принципом антитези: з одного боку йдеться про те, як би мало виглядати привітання Владики на рідній землі, якби це було в нормальних звичних умовах, з іншого — замальовується, яким насправді є це повернення в умовах війни:

Як вертав ся до дому з неволї;
Мав у серцю не радість, а болї;

Мав у груди незгоєну рану
Це питаннє: Що я там застану?

Що застану, почую, побачу,
Чи всьміхну ся в душі, чи заплачу?

Переїхав границю і — пробі!
Де не гляне — стоїть гріб при гробі,

Гріб при гробі новий, непоросли́й.
Ось які на зустріч вийшли посли!

І витали Єго, і казали:
Ми за те, що Ти терпів, упали… (Лепкий, 1917: 3).

На тлі діалогу з могилами й трагічної атмосфери «сумного привіту» контрастом звучить думка: «Де ж ті дзвони, співи, квіти, діти?». Ця частина написана у величному поважному тоні, який відтворює повільну ходу Митрополита.

Ритмічним зламом починається друга композиційна частина «Налетіла хуртовина», в якій описуються жахи війни, що перетривали українці за час ув’язнення Пастиря, а тому й привіт не такий, яким би мав бути:

Радоб серце, радіб груди
Заспівати.
Так в ушах нам вічно грає
Гук гармати.

Горло наше, мов кліщами,
Жаль стискає, —
На ту пісню мова людська
Слів не має.

У відповідь на таке виправдання сумної зустрічі звучить грізний заклик:

Ой заграйте ж на дзвініці
Срібні дзвони,
Най лунають аж до неба
Людські стони.

Най лунають аж під хмари
Ваші звуки,
Най почує Господь в небі
Крик розпуки.

Цей фрагмент є кульмінацією поетичної оповіді з найбільшим дисонансом між сподіваннями і дійсністю та найвищою нотою трагізму:

Чом-же, дзвони, мовчите ви
На дзвініці?
Подивіть ся, наш князь знова
У столиці.

Наш Владика, гордість наша,
Наша слава

Не пропав Він, не пропаде
Й наша справа.

Замість дзвонів відповіли
Глухо мури…
Вітер гойдає на вежах
Тільки шнури…(Лепкий, 1917: 5).

Знаємо, що ця тема втрати дзвонів проходить червоною ниткою в усій творчості Лепкого воєнного періоду. Найяскравіше вона увиразнюється в новелі «Дзвони», де описано, як московські окупанти, відступаючи, забирали з собою все, що можна було забрати («навіть колиски хлопські, навіть діточі забавки»), але найгірше — забирали дзвони, щоби переплавити їх на царські пушки. Тут описано психологічний стан священника, який уже чув про те, «що москалі вивозять не лиш людий, але й дзвони, та вірити не хотів. Дурив себе, що це неправда» (Лепкий, 1922, Т. 2: 423). Цей історичний факт, спогади про який збереглися чи не в кожному українському селі, яке відчуло на собі тягар і жах московської окупації, набуває символічного екзистенційного сенсу: «Як можна забірати дзвони? Таж це голос і совість села, його уста і серце. Чи вмре хто, чи вінчається, чи пожар бухне, вони перші голосять. Тішаться, або плачуть, для кожної звістки мають иньший голос, иньші звуки. Якже на селі без дзвонів? Як мати над колискою, так дзвони над селом. Цілі покоління родяться, виростають і умірають під їх чисті звуки. Від

дитини кожний привикає до них і подумати не може, як було-би без дзвонів. Як сумно зробилося було, коли з початком боїв жандарми відчіпили шнури і замкнули на ключ двері від дзвіниці. Здавалося тоді, що дзвони, дивлячись на кривду людську, стратили мову, оніміли. Так мовчали вони цілу зиму. З весною знов заграли, а тепер мали-б їх раз на все забрати? Ні, ні, це не може статися, цеж святотацтво…» (Лепкий, 1922, Т. 2: 423).

Трагічний тон другої частини поеми змінює велична тріумфальна картина перемоги правди над злом, яка утверджує думку, що, навіть, якщо немає дзвонів, то замість них «дзвонять» серця в грудях із вірою, що колись настане година, коли всі дзвони сповістять про перемогу над ворогом («І занімієє з дива кат лукавий, / А звеселиться праведника око»); і тоді народ достойно привітає свого Владику, віддавши шану за його труди і страждання. Але на час прибуття Митрополита до свого дому, автор від імені всіх українців просить пробачення:

Прости нам нинїшний наш сьпів,
Прости сумні привіти!
З побитих тучею лугів
Народ Тобі вінок цей плїв,
Й слеза на квіттю сьвітить! (Лепкий, 1917: 6).

Як бачимо, ця поема, написана в Шевченківській стилістиці, теж тяжіє до фольклорної традиції з переважанням народнопісенної ритмомелодики і мови. З тону поеми відчувається, в якому

пригніченому настрої та відчаї писав Богдан Лепкий цей твір. Увесь цикл поезій, породжених трагічними подіями війни, написаний у дусі християнської мартирології, де страждання Митрополита Шептицького бачаться на загальному тлі терпінь усього поневоленого народу. Галицький корифей підкреслює, що Владика страждає разом зі своєю паствою, більше того — разом зі стражденними українцями терпить Матір Божа.

У той самий час, коли Б. Лепкий писав «Привіт» Митрополиту, з'являється ще низка поезій, яка доповнює і розширює контекст цієї поеми. Всі вони об'єднані ідеєю страждання українського народу в дусі біблійних пророцтв і народних голосінь. Найбільш показовими у цьому сенсі є поезії «В церкві» та «Привид», де найсильніше виражений молитовний струмінь і намагання «докопатися» до відповіді на питання, чому такі тяжкі випробування випали на долю його народу. Подібно до Т. Шевченка, який після відвідин України пише цикл «Три літа» з найбільшим огірченням і бунтарськими мотивами, Б. Лепкий після коротких відвідин рідних місць у 1917 році, де під час короткої відпустки мав намір зустрітися з братом Левом, зовсім змінює манеру власного письма. Побачивши війну на власні очі, зруйновану дідову хату, знищений батьківський сад, він, як істинний християнин, задається питанням, чому така біда випала на долю його народу:

Церква. Порубані стіни,
Двері дубові розбиті.
Вхожу несміло у сіни,

Сіни кревою облиті.
Пустка й руїна довкола,
Кулі застрягли в іконі,
В крилосі біля пристола
Богу молилися коні?!

Хрест й тільки зруб недотлілий
З іконостаса остався…
Щож це? хіба так, без цілі
Христос за нас розпинявся?... (Лепкий, 1922, Т. 1: 221).

У вірші «Привид», який продовжує цю тему, як і в «Привіті» Митрополиту, основним поетологічним прийомом є антитеза: в маренні чи «хворій уяві» поета з'являється Божа Мати, яка спочатку здається величною і заквітчаною, вона поважно йде в золотій киреї, як Небесна Цариця. Але, придивившись, він бачить, що вона, повна туги, іде знесилена і втомлена:

Має у серці сто болів,
Ніби мечів сто затрутих —
Бачила там, на бій-полі,
Те, що не годен забути.

Ніби вертає з дороги
В церкву свою ночувати,
Має утомлені ноги,

Має скривавлені шати;
З вітром розвіяла коси,
Ніби колосся на ниві,
Гляну — Боже мій, що се?
Коси ті сиві… і… сиві! (Лепкий, 1922, Т. 1: 222–223).

Образ Страждальної Матері Божої був характерний для багатьох українських письменників періоду національно-визвольних змагань та періоду Розстріляного Відродження і Голодомору, але такої глибини трагізму, як в Б. Лепкого, який зображає її посивілою від людського горя, немає в жодного іншого письменника.

Таким трагічним пафосом і відрізняється вітальна поема Б. Лепкого від інших творів, написаних до події повернення Владики з полону. Прикметно, що в цих двох поемах — до і після арешту — автор наважується висловлюватися від імені Владики, вкладаючи в його уста власні думки і почування. Гадається, що таку відвагу могла мати лише людина, яка добре знала Митрополита, його психологію та життєві принципи, щоби беззастережно говорити від його імені. Більшість творів тогочасних авторів написана в іншому пафосі — віддалено і відсторонено. Тому в них домінує мажорна тональність, як, наприклад, у кантаті В. Масляка, музику до якої створив В. Барвінський «В сьвяточний і радісний день повороту з далекого заслання і тяжкої неволі Єго Ексцелєнциї Митрополита Ґр. Андрія Шептицького». Проте загальні настрої в народі, все-таки відгукувалися настроям Б. Лепкого, тому, як згадують сучасники,

його дві поеми, присвячені арешту і поверненню Митрополита Шептицького, часто виконувалися на ювілейних вечорах та імпрезах українських громад в усьому світі. Тільки в Україні московські жандарми доклали максимум зусиль, щоби стерти пам’ять не тільки про ці твори, а й про те, яке було ставлення українців до Архипастиря, як і те, яка була його роль в утвердженні і відродженні українського народу і його національної ідеї.

Ці ідейні переконання дуже зблизили його з Богданом Лепким після виходу епопеї «Мазепа». Як тільки в 1926 році була надрукована перша частина «Мотря», автор сам надіслав Владиці один із перших примірників повісті. Згодом, як згадує Іван Ліщинський, Митрополит відгукнувся про твір таким листом: «Ваша повість дуже мені подобалась, я читав пильно та дві ночі не міг спати, бо не міг відірватися від читання. Нехай Господь Бог благословить у дальшій праці» (Спогади…, 2022: 84). Він також згадує, що «Владики дуже високо цінили Лепкого, особливо Митрополит, який часто запрошував до себе на розмову» (Спогади…, 2022: 84). В архіві племінника Б. Лепкого, доктора Романа Смика, збереглися ще два листи Митрополита, написані з нагоди епопеї «Мазепа»: перший датований 1930 роком, коли вийшло перші три частини цього епічного полотна; другий — 1932 року, коли вона розширилася до тетралогії:

Львів 7.III.1930.

Високоповажний Пане Професор.

Вашим цінним даром я дуже утішився й з серця дякую за таку милу для мене память. — Усі Ваші історичні повісти я читав — усе з великим заняттєм. — Ґратулюю Вам тих знаменитих творів, які можна дати кождій дитині з тим пересвідченням, що лише найкращий вплив може мати. — Мазепа Вашої Трильоґії — може ідеалізований, очевидно, але є так симпатичним героєм, що всім нам до серця припав і всіх учить високої ідеї патріотизму.

Прийміть вислови найщирішої пошани

Відданий

Андрей М.

Львів, дня 15/V/1932.

Високоповажний Пане Професор,

В часі довгомісячної моєї тяжкої недуги, з якої доперла поволи двигаюся, я слухав із великою приємністю голосного читання Вашої тетральоґії, яку вже давно був перечитав. Вона мені дала тільки милих хвиль серед тяжких болів недуги й лишила таку опінію о Вашім великім таланті,

Прийміть вискази найвищої пошани

Андрей

Митр. (Повернення…, 1996: 387).

Пояснення такої прихильности Владики можна знайти у спогадах сучасників, зокрема І. Ліщинського: «Лепкий добре знав Святе Письмо, яке лежало в нього завжди під рукою, й коли читається його трилогію, мається враження, що це писав не світський, а якийсь духовник, добре обізнаний зі Святим Письмом. Як правдивий християнин руководився любов'ю до ближнього й зі всіма сердечно жив та всіма був дуже люблений» (Спогади…, 2022: 83). Дружні стосунки двох великих діячів Галичини підтверджує і той факт, що Б. Лепкий як знавець старовини, який, як засвідчують його спогади, ще з раннього дитинства любив збирати старожитності та артефакти минулого, відшукував і передавав експонати до створеного Митрополитом музею у Львові. В Музеї Богдана Лепкого в Бережанах навіть зберігся документ, який це підтверджує — «Список архивалій, переданих до Архива Ексцеленції Митрополита Вп. п. Професором Університета др. Богданом Лепким. Львів. 5 грудня 1932 р.».

Такі близькі взаємини були в Б. Лепкого і з Климентієм Шептицьким та іншими відомими сучасниками: «Велику несподіванку й приємність зробили одного року на Святий Вечір гості, а то ігумен Климентій Шептицький, Архикнязь Вільгельм (Василь Вишиваний) та проф. Роман Смаль-Стоцький, коли заїхали до гарної вілли, яку Лепкий замешкував у Ванзее біля Берліну, в якій міг гостити достойних гостей так, як годиться на Святий Вечір. У цій затишній віллі серед дерев і цвітів зродилася в Лепкого трилогія» (Спогади…, 2022: 82).

Ще одна сфера, яка дуже зближувала Митрополита Андрея з Богданом Лепким — сфера живопису і пластичних мистецтв, у розвитку якої вони вбачали вираження ідентичности української культури та церкви. До вагомих заслуг Лепкого-художника передусім зараховують його роль у мистецькому виконанні вітражів Петра Холодного, які виготовлялися у Кракові. Сам Холодний лише раз приїхав туди, щоби оформити замовлення, а Лепкий, як знавець цієї справи і поціновувач вітражів у польських та інших європейських храмах, «пильнував праці на місці», тому «славні вітражі пок. Холодного… також завдячують пок. Лепкому свою величавість» (Спогади…, 2022: 83).

З-поміж численних митців, якими Андрей Шептицький і Богдан Лепкий разом опікувалися задля розвою національного мистецтва, вирізняється постать Олекси Новаківського, в доробку якого є близько 10 різнотипних портретів Митрополита, а також не одне полотно із зображенням Митрополичої Катедри — Храму св. Юра, навпроти якого тривалий час мешкав із милости Владики: «На горі, навпроти св. Юра, мав свою робітню; там він провадив і вишкіл мистецького молодняка. Під крилами великого знавця й опікуна мистецтва, Митрополита Андрея, мав змогу ще краще підсилити свій творчий розмах» (Лепкий, 2014: 346). Не маючи на меті аналізувати релігійний живопис О. Новаківського (це могло би бути окремим самостійним дослідженням), зазначимо лише, що портрети А. Шептицького роботи О. Новаківського найбільше увиразнюють

розуміння того, як сприймали Архипастиря тогочасні українці, зокрема й галицька інтелігенція. «…Відчувши, що старі прийоми мало здатні до розкриття неповторної особистості Митрополита, художник відмовляється від пишного архітектурного фону та драпірування портретованого пишними священицькими одежами. Такий Шептицький мало б відрізнявся від… персонажів традиційного парадного портрету, від численних пап, кардиналів та єпископів, написаних з великим професіоналізмом, але доволі часто дещо холодно й відсторонено» (Абрамович, 2016: 540).

Найбільшою легкістю та сецесійністю вирізняється портрет, де «Владика зображений на тлі українських Карпат, що буяють усіма фарбами життя: він — у скромній одежі, й навіть атрибути його сану — наперсний хрест та посох — виглядають «неправильно-природно» й зовсім не репрезентативно (звернімо увагу на несиметрично розташований у вільному коливанні хрест). Та усе ж таки всю увагу художника приділено обличчю портретованого — зосередженому, вольовому, енергійному» (Абрамович, 2016: 541–542). Подібне враження викликає й найвідоміший бюст А. Шептицького роботи Нестора Кисілевського, де постає передусім Людина — Велет Духа — і навіть без жодних ознак священства захоплює виразом сили мисленнєвої напруги і глибини душевних почувань.

Таку ж чисту невимушену ауру випромінюють і зображення Митрополичої резиденцій — собору св. Юра, «виконані… в дусі імпресіоністичного пленеру… і просякнені мажорним, весняним

світовідчуттям… Новаківський закликає свого глядача зрадіти монументальному силуету храму, що, немовби порушуючи всі закони фізики, начебто зітканий з якоїсь розрідженої, серпанково-прозорої матерії, вільно пливе в насиченому весняним теплом повітрі» (Абрамович, 2016: 542).

Як стверджують критики, «духовний діалог Художника й Митрополита свідчить про те, що Греко-Католицька Церква продовжує і в ХХ ст. лишатися тим магнітом, який конденсує креативну енергію великої частини українського народу та його інтелігенції, вивільнює найкращі поривання людської душі. Філософське за змістом, самобутнє та водночас глибоко національне малярство Новаківського свідчить, що культуртрегерська роль Церкви у нас не спаралізована, як, скажімо, на секуляризованому й штучно мультикультуралізованому Заході, де бере гору внутрішньо байдужий до всякого духовного поривання плюралістичний лібералізм. І сучасна наша духовно-політична ситуація продовжує про це активно свідчити» (Абрамович, 2016: 543).

Така оцінка чи не найкраще пояснює Велич Владики та його масштабної діяльности. У мові, вчинках, способі життя він справді втілював ідеал Християнина за Словом Божим. Цим він захоплював і дивував сучасників, завойовуючи їхню прихильність і нелицемірну любов. Навіть Іван Франко, який ніколи не був щедрим на похвали, звернув увагу на постать Шептицького саме в такому ракурсі: «Митрополит Андрій Шептицький від самого свого вступлення на єпископство почав призвичаювати нас до іншого тону, інших форм,

іншого характеру, який панує в його посланнях. Почати з того, що замість запліснілої псевдоцерковщини, якою промовляли його попередники, тобто дивоглядної мішанини церковнослов'янської лексики з новочасною морфологією, він пише свої листи чистою галицько-руською народною мовою… Він не промовляє так, як його попередники, звисока, авторитарно, напущеним і ніби маєстатичним тоном, не ходить на ходільницях і не «возвіщає», а говорить попросту, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді й полає, не лякаючись ужити енергійного слова, де річ того вимагає. Він любить ілюструвати свою промову прикладами з життя, фактами з власної обсервації, і се все дає його посланням те «живе дихання», без якого всяка моралізація завсіди лишається мертвою… Митр. Андрій говорить про речі як європеєць, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним…» (Князь…, 2024: 90–91). Це те, що найбільше зближувало і споріднювало двох великих Українців і Патріотів. Будучи спадкоємцями європейських гербових родин, вони вирізнялися неймовірною людяністю і покорою, служінням Богові й людям.

Також у спогадах сучасників Б. Лепкого фігурують інші твори галицького поета, що були написані спеціально до відзначення ювілейних дат. Так, Василь Лев згадує оду, яку Лепкий написав із нагоди 30-ліття роковин перебування Андрея Шептицького на митрополичому престолі, в якій він «складає поклін Архиєреєві за його духовну і матеріальну опіку над українським народом:

І що тоді, коли вже світ валився,
І все ішло бездушно в шкереберть,
Коли усякий злився і підлився,
Коли життю й добру грозила смерть,
Заглада цінностям культурним, одичіння, —
Ти відкривав для нас шляхи уміння
І крилам нашим дав розгін
В добро майбутнє, —
Честь Тобі, поклін!» (Лев, 1976: 174–175).

Є свідчення, що подібні величальні твори Б. Лепкий писав із нагоди всіх ювілейних дат перебування Владики на митрополичому престолі, однак їх повний текст поки що жодного разу не був опублікований, а, можливо, й втрачений. Останнім подячним словом Митрополиту Андрею була ювілейна стаття, яку Б. Лепкий, професор Яґеллонського університету, написав від імени краківської громади з нагоди 40-ліття його сходження на Митрополичий Престол — «Хай живе Митрополит Андрей!». Вона була надрукована в «Краківських вістях» 27 липня 1941 р. (ч. 30). Хоча відомо, що саме Б. Лепкий писав текст цієї статті, його ім’я фігурує тут серед когорти інших українців, що перебували на той час у Кракові: Д-р Антін Горбачевський, Д-р Іван Зілинський, Д-р Володимир Кубійович, Д-р Богдан Лепкий, о. Дяман Лопатинський, Д-р Іван Раковський. Оскільки це вітальне слово є квінтесенцією пошани Митрополита Андрея, яку Богдан Лепкий виявляв усе своє життя, а також з огляду

на обмежену доступність цього джерела, дозволимо собі розлогу цитату: «Земляки! Минуло сорок літ від тієї хвилини, як наш найдостойніший Владика, Митрополит Андрей, засів на владичому престолі. Поверх сорок літ веде Він шляхом заповітів Христових Народ, повірений Провидінням Господнім Його Апостольській опіці. Сорок літ невпинно дбає не лише про спасення душ наших, але й про дочасне добро, про долю й славу нашого Народу.

Невже ж може хто счислити ті добродійства, що за ввесь цей час сипались з Його щедрих рук, щоб допомогти бідним, обтерти сльози заплаканим і обмити рани на душах і тілах братів та сестер наших, рани завдані долею лихою і злобою ворогів наших? І невже ж хтось нині може оцінити гідно ті Його премудрі слова, ті ради й остороги, що Він їх проголосив у проповідях і посланіях Своїх?

Було в них знання не людське, а Господнє, Господь промовляв Його словами в хвилинах тривожних і в моментах, коли на наш народ спадали найжахливіші терпіння, яких досі не знала історія людства. Тоді Він остався з вірними своїми, готовий на всі муки й страждання, які вони переживали.

Господь зберіг нам Його. Подякуймо ж Богові та Йому в 76-ті Його уродини подякою, на яку нас стати: словом нелукавим і молитвою щирою, щоб Господь зберіг нам цього Найдостойнішого Мужа в теперішній многоважний час, щоб Він довго ще вів Український Народ розумом Своїм великим і серцем люблячим по

шляху з дому неволі в країну свобод і слави, до якої ворота відчиняються оце перед нами.

Нехай живе Митрополит Андрей!

Краків, дня 19 липня 1941 року» (Краківські вісті: 4).

Пафос цього невеличкого тексту вітального слова вповні засвідчує ставлення Богдана Лепкого та всієї української еліти до Митрополита, а також вияскравлює щирі сподівання свідомо налаштованої інтелігенції на те, що в нових політичних умовах буде встановлена історична справедливість і народ зможе здобути сподівану волю і вийти на новий шлях. З дистанції часу можна багато говорити про смисл цих рядків та сенсів, прихованих між рядками. На жаль, сподівання, які плекали українські патріоти влітку 1941 року, не справдилися.

За химерними хитросплетіннями долі у цьому ж числі «Краківських вістей» був поміщений некролог на смерть Богдана Лепкого (Краківські вісті: 8). Тому цілком ймовірно, що ця невеличка стаття, присвячена ювілею Митрополита, і була останнім довершеним текстом галицького корифея.

Як бачимо, документи засвідчують тісні контакти, близькі взаємини і духовно-ідейну суголосність Митрополита Андрея Шептицького та Богдана Лепкого, однак у цьому питанні їхніх взаємин і спільної праці залишається багато білих плям, які ще потребують увиразнення і глибшого вивчення. Це могло би пролити світло на досі невідомі сторінки нашої історії.

ЛІТЕРАТУРА

Абрамович С. Художній образ в Олекси Новаківського як еманація проповіді Митрополита Андрея Шептицького. *Вибрані праці.* Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. С. 532–544.

Білик Н. Культурологічна спадщина Богдана Лепкого. Тернопіль: Богдан, 2013. 184 с.

Гайова О., Перун М. На скелі віри. Львів Апріорі: 2019. 568 с.

Журавлі повертаються…: З епістолярної спадщини Богдана Лепкого / упоряд. В. Качкан. Львів, 2001. 920 с.

Качкан В. Fides et Ratio Сильвестра Лепкого. *Високе небо Богдана Лепкого*. Спроба антології у публіцистиці, поезії, музиці. Бережани – Тернопіль: Джура. 2001. С. 12–40.

Краківські вісті. 1941 р. Ч. 30. 27 липня.

Князь Української Церкви. Митрополит Андрей Шептицький: сторінки життя і діяльності / уклад. А. Вегеш, М. Вегеш. Ужгород: РІК-У, 2024. 480 с.

Лев В. Богдан Лепкий. Життя і творчість. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто: Коштом фундації Б. Лепкого. 1976. 99 с.

Лепкий Б. Вибрані твори: у 2 т.: Т. 2 / упоряд. Н. Білик, Н. Гавдиди. Київ: Смолоскип, 2011. 616 с.

Лепкий Б. Казка мойого життя. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 416 с.

Лепкий Б. Писання: у 2 т.: Т. 1. Київ–Ляйпціґ: Українська Накладня; Коломия: Галицька Накладня, 1922. 414 с.

Лепкий Б. Писання у 2-х томах: Т. 2. Київ–Ляйпціг: Українська Накладня; Коломия: Галицька Накладня, 1922. 487 с.

Лепкий Б. Твори в 2-х томах. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1997. 847 с.

Лепкий Б. Як вертав ся до дому з неволї… Відень: Виданнє Української Культурної Ради. 1917. 8 с.

Лепкий Л. На маргінесі «Казки мого життя». *Лепкий Б. Казка мого життя*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. С. 341–375.

Масляк В. В сьвяточний і радісний день повороту з далекого засланя і тяжкої неволі Єго Ексцелєнциї Митрополита ґр. Андрія Шептицького. Львів: Друкарня «Діла», 1917. 10 с.

Повернення Україні Богдана Лепкого. Книга Друга. Друге видання, присвячене 55-річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого / упоряд. д-р Роман Смик. Чікаго-Україна. 1996. 404 с.

Спогади про Богдана Лепкого / упоряд. Н. Білик. Тернопіль, 2022. 240 с.

Царський Вязень 1914–1917. Львів. Накладом Комітету «Живого Пам’ятника». З печатні Ставропигійського Інститута. 1918. 226 с.

Алла Антофійчук

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ПОРТРЕТ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО: МОВНИЙ АСПЕКТ

Одним із ключових засобів саморепрезентації культурного діяча слугує мовний портрет, що може бути ретельно реконструйований через аналіз епістолярного корпусу. В українській традиції таке дослідження вже має певні паралелі: наприклад, І. Фаріон у монографії «Мовний портрет Івана Пулюя (за листами мислителя)» показує, як листи Івана Пулюя відображають його мовно-світоглядні та національно-політичні переконання. Науковиця також аналізує динаміку мовної норми та індивідуальні мовні маркери в листах, окреслюючи ідіостиль ученого як систему специфічних мовних виборів, що формують «портрет особистости» через слово (Фаріон, 2017). Подібні лінгвістичні підходи спираються і на дослідження епістолярію в ширшому контексті: так, А. Найрулін у статті про запозичення у листуванні письменників кінця XIX – початку XX ст. аргументує, що лексичні запозичення служили авторському стилю способом декларування інтелектуального статусу та створення комунікативного образу (Найрулін, 2017).

Наші дослідження презентують механізми формування авторського образу в епістолярному дискурсі, демонструючи, як синтаксична організація листа, ритм мовлення та індивідуальні

стилістичні маркери творять впізнаваний авторський «голос». Особливу увагу в наукових розвідках зосереджено на тому, як епістолярій відображає соціокультурний контекст доби, транслює інтелектуальну й емоційну позицію автора та перетворюється на інструмент конструювання його мовної особистости (Див.: Антофійчук, 2019; 2022; 2024). Спираючись на ці підходи, в нашому дослідженні мовного портрета Андрея Шептицького розглядаємо листи Митрополита як дискурсивний простір, де синтаксис, наміри, модальність і моральна лексика виконують функцію конструювання образу духовного лідера, який через мову активно впливає на адресатів, утверджує моральні переконання та соціокультурні цінності.

Листи Митрополита Андрея Шептицького до крилошанина, генерального вікарія Олександра Бачинського, написані в період 1917–1922 рр., розкривають широкий спектр духовних, церковних, суспільних і особистих тем. Епістолярій репрезентує мовну картину світу Андрея Шептицького як церковного діяча, пастиря, гуманіста й інтелектуала.

Корпус листів Андрея Шептицького до о. Олександра Бачинського чітко виявляє низку тематичних домінант, що постійно простежуються в різних епістолярних контекстах і формують змістову основу мовлення Митрополита. Тематичний діапазон листів досить широкий: пастирсько-адміністративна тема (керівництво, надання повноважень, організаційні рішення), питання опіки й

милосердя (допомога сиротам, збір пожертв), мобільність і подорожі (місця перебування, маршрути, ускладнення доріг), здоров’я та побутові труднощі під час візитів, духовно-педагогічні турботи (стипендії, семінаристи, виховання), риторико-етична лексика (молитва, благодать, совість, відповідальність). Ці домінанти корелюють із відповідними лексичними полями, які складають особливий мовний простір Митрополита.

Пастирсько-адміністративна сфера в листах до о. Олександра Бачинського представлена численними формулами делегування повноважень, розпорядженнями щодо парохій і кадрових рішень. У листі з Розендаля (13 квітня 1921 р.) Андрей Шептицький надає конкретні вказівки щодо «*власти*», котрі потрібно виконати на місці; в одному з документів читаємо: «*Даю єще власть надавати парохіи*…» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 405). Така мова повноважень, нормативних інструкцій і канцелярських кліше становить ядро адміністративного поля листування Митрополита.

Тема опіки й милосердя простежується через згадки про збір коштів і розподіл стипендій для семінаристів і бідних. У листі з Рима (12 січня 1921 р.) Андрей Шептицький повідомляє про отримані «*богослужебні стипендія по пять лір*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402) і доручення «*посилаю сим до роздачи поміж сьвященіками… Прошу їх вже роздавати. Гроші перешлю…*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402). Цей листовний фрагмент засвідчує практичну турботу про матеріальну підтримку духовенства і нужденних.

Мотив мандрів помітний у численних геотопонімах і заувагах про «*дороги*» та «*комунікації*». Так, у листі з Рима Андрей Шептицький констатує: «*Дорожня така як у нас. Комунікаци[ї] по місті дуже тяжкі!*» (12 січня 1921 р.) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402). Такі ж коментарі супроводжують відомості про перебування в Антверпені (3 липня 1921 р.) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 409), Брюсселі (18 травня 1921 р.) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 406), Монреалі (5 листопада 1921 р.) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 413) та інших містах, що утворює лексичне поле подорожі, транспорту й дипломатично-організаційних контактів.

Зв'язана з мандрівною тематикою й окремою домінантою є лексика здоров'я і побуту. Це згадки лікування, хворобливі стани та побутові незручності. У листі з Італії (23 травня 1923 р.) Митрополит пише про курорт і «*курац[і]ю болотнистих купілів*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 425), а також про труднощі, пов'язані з візами та затримками: «*Мешкаю тут в монастирі братів … За лист з серця дякую — і доручаю ся св[ятим] молитвам*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 425). Наявність таких побутових деталей окреслює семантичний простір тілесної вразливости, що співзвучний з пастирською лексикою, зокрема зверненням до молитви і благословення.

У досліджуваному матеріалі вагомим постає поле богословсько-моральної лексики. Часто вживані формули благословення і завершення в листах фіксуємо у підписах (як-от: «*Благодать Ісуса*

Христа най буде з Вами. + Андрей Мит[рополит]» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431)), що мовно маркує позицію пастиря. Крім того, у текстах часто використані слова й словосполучення з морально-етичним навантаженням («*милосердя»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 429, 430); *«Мир і Благодать»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 401); *«совість»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 401); «*усильно прошу о молитви*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 406); «*терпіння*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 429, 430, 431) та ін.), які формують лексичне ядро епістолярію Андрея Шептицького.

Адміністративна й богословська лексика нерідко поєднана з латинськими формулами й канцеляризмами (наприклад, «*ad intentionem dantis*» (українською — *в намірі тих, що подали*) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402), «*cum consensus consistorii*» (українською — *за згодою консисторії*) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 405), «*modus procedendi*» (українською — *спосіб дій*) (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 427)) — явище, що відображає освіченість і міжнародну комунікативну практику Митрополита під час дипломатичних і адміністративних контактів у Римі, Лондоні, Роттердамі тощо. Таке змішування підсилює професійно-офіційний вимір листування поряд із щирими пастирськими зверненнями.

Стилістично зважена простота і водночас точність, лаконізм — ще одна характерна риса епістолярних текстів Митрополита. Це проявляється і в коротких поштівках, і в докладних інструкціях. У поштівці з Амстердама (20 червня 1921 р.) Андрей Шептицький

пише: «*Богу дякувати що справи церк[овні] не зле стоять — а зрештою треба на Бога надіяти ся і ждати…*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 408). Для листування Митрополита характерне поєднання емоційної залученості та об’єктивного аналізу обставин. Саме така тональність визначає риторико-етичний вимір його епістолярію.

Як бачимо, лексичні поля та повторювані тематичні лінії в листах Андрея Шептицького формують цілісний образ автора, у якому адміністративний, духовний і особистісний виміри взаємодіють у стійкій комунікативній структурі. Аналізований корпус листовних текстів демонструє сталість мовних інтенцій Митрополита та високу узгодженість його епістолярного стилю, що виявляє характер його архипастирства й духовної опіки.

Епістолярій Митрополита Андрея Шептицького до о. Олександра Бачинського засвідчує надзвичайно високу концентрацію релігійної, богословської й духовно-філософської лексики, що відображає поряд із церковними обов’язками автора його духовний світогляд, пастирську відповідальність і модель комунікації в межах церковного середовища. Це листування перебуває на межі між управлінським, богословським та особистим дискурсом, що й зумовлює лексичну специфіку текстів.

Одним із найчастотніших елементів є формули благословення, які Митрополит використовує і на завершення, і як спосіб духовної підтримки адресата. У листі з корабля між Нью-Йорком і Бразилією (21 березня 1922 р.) Андрей Шептицький традиційно завершує

послання благословенням: «*Благодать Ісуса Христа най буде з Вами*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Ця формула має богословське коріння і підкреслює, що спілкування між ієрархами мислиться як духовна єдність у Христі, а не лише як адміністративний акт.

Значне місце у листуванні посідає лексика, пов'язана з богослужінням, сакраментальним життям і літургійною практикою. У згадуваному вище листі з Рима від 12 січня 1921 р. Митрополит пише: «*Дістав я богослуж[ебні] стипендія… 2000 Сл[ужб] Б[ожих] читаних ad intentionet dantis до відправленя до кіньця липня*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402). Лексичні одиниці *служби Божі, стипендія, богослужебні, ad intentionet dantis* належать до професійної церковної термінології, що регулює матеріальне забезпечення літургій і намірів, у яких ці служби відправляються. Вживання латини (*ad intentionet dantis*) підкреслює приналежність автора до універсальної традиції Католицької Церкви й демонструє його правничо-канонічну компетентність.

Листування включає лексеми, пов'язані з церковною ієрархією: *«о. Митрат», «о. Каноніки», «совітник Консисторії», «власти дістану»* тощо. У листі з Розендаля (13 квітня 1921 р.) Митрополит надає о. Олександру Бачинському широкі адміністративні повноваження: «*Власти даю о. Мит[ратові] слідуючі: 1) обсаджати inde de volutivo11 пароху[ї], переносити парохів чи рішати заміни, дисциплінарно карати, давати відзнаки крилошаньскі всьо andita sententiał consultorum*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 405). Цей фрагмент

насичений термінами *парохія, парох, дисциплінарно карати, крилошанські відзнаки*, що належать до богословсько-канонічної мови церковного управління.

Джерелом сакральної лексики є також звернення до волі Бога та мотивів духовного служіння. У листі з корабля між Нью-Йорком і Бразилією (21 березня 1922 р.) Андрей Шептицький зазначає: «*Потішає мене гадка що така се воля Божа і що я підняв ся сеї праці з любови ближного*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Словосполуки *«воля Божа»*, *«любов ближнього»* належать до ключових християнських концептів, які визначають духовну мотивацію подорожей і пастирських трудів Митрополита.

Простежуємо в листах і філософсько-етичний дискурс, вкорінений у християнській антропології. Так, у цьому ж листі Митрополит описує працю серед емігрантів; тут звучить глибокий екзистенційний мотив відповідальности: «*...вернути до щоденних праць і обовязків і ділити долю і недолю з Вами братя*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Тут ключовими є поняття *«доля і недоля», «обов'язок», «братя»*, які формують духовно-соціальну філософію Андрея Шептицького, спрямовану на солідарність і взаємну підтримку.

Чіткою ознакою релігійного стилю досліджуваних листів є посилання на святці та церковний календар, як у листі — ювілейному вітанні *від* 2 грудня 1917 р.: «*Дано у Львові при Архикатедральнім Храмі Св[ятого] Юра в день св[ятого] пророки Аввакума 2. грудня*

року Божого 1917» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402). Це формула богословсько-літургійної традиції, що надає тексту священного значення і пояснює християнське бачення історії.

Релігійна, богословська і філософська лексика є не випадковим фоном у листах Андрея Шептицького — вона становить смислове ядро епістолярію Митрополита. Через такі лексеми автор формує мовний портрет церковного пастиря, богослова, духовного керманича та інтелектуала, який осмислює свою діяльність у координатах Божої волі, морального обов'язку та відповідальности за Церкву й народ.

Спостерігаємо в листах Митрополита Андрея Шептицького активне використання метафор, цитат зі Святого Письма, алюзій на біблійні події та образи. Ці мовні засоби формують глибоко морально-повчальний, християнсько-філософський наратив. Наприклад, метафоричне висловлення *«плисти кораблем до Європи, щоб вернути до щоденних праць і обов'язків і ділити долю і недолю з вами, браття»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431) слугує образним унаочненням духовного служіння і солідарности, яке Митрополит ототожнює з християнським братством і місіонерською працею.

Цитування Святого Письма в листах Андрея Шептицького, хоч і не завжди позначене маркуванням джерела, стилістично вплетене в текст, наприклад: «…*се воля Божа, і що я піднявся сеї праці з любови ближнього*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Поєднання біблійної риторики з пастирським тоном спрямовує адресата до розуміння обов'язку як служіння, натхненного Божим промислом.

Листи Митрополита Андрея Шептицького до о. Олександра Бачинського вирізняються винятковою делікатністю мовлення, витонченістю стилю й глибоким почуттям пошани до адресата. Епістолярна риторика Митрополита позначена мовною стриманістю, зваженим добором лексики, вмінням висловити наміри без категоричности чи тиску, навіть у складних організаційних чи пастирських справах. Такий індивідуальний епістолярний стиль спілкування вирізняється високою мовленнєвою етикою, що виявляється насамперед у системі звертань, ритуальних формул і етикетних жестів. Ці елементи формують особливу тональність листів — тональність пошани, духовної близькости та водночас чітко вибудуваної церковної субординації.

Насамперед у листах незмінно функціонує формальне, але тепле титулування адресата. У листі з Розендаля (13 квітня 1921 р.) Андрей Шептицький відкриває послання зверненням: «*В[исоко] Преп[одобний] о. Митрате*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402, 403, 405 та ін.); «*Всесьвітлійший Отче Митрате!*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 417, 422). Такі звертання типові для церковного офіційного стилю, проте в листах Митрополита вони виконують, попри адміністративну, й етичну функцію: засвідчують глибоку повагу до співрозмовника, його досвіду й заслуг.

Мовленнєва етика листів особливо проявляється в етикетних побажаннях і благословеннях, які Андрей Шептицький вкраплює як у завершальні, так і у внутрішні етикетні формули:

«*Високопреподобному і Всесвітлійшому Отцю Пралатови Александрови Бачиньскому Мир і Благодать!*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 402); «*Заслужім на Божу благодать на Його милосердє*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 429); «*Навернім ся всї до Бога перепрашаймо його за всї гріхи невірности наші — а все могуча рука його двигне нас. Навернім ся до Нього і Він наверне ся до нас, приверне нам свою благодать!*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 429); *«Благодать Ісуса Христа най буде з Вами»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 431). Структури з лексемою «*благодать*» повторюються в різних листах як постійний, майже ритуальний жест духовної підтримки. Благословення мають подвійну функцію: вони і формують обрамлювальні елементи листів, і водночас виконують роль мовленнєвого акту пастирського супроводу.

У структурі листів вирізняються вирази етичних самопозиціювань, які демонструють скромність і делікатність Митрополита. До прикладу, у згадуваному вище листовному фрагменті з листа з корабля між Нью-Йорком і Бразилією (21 березня 1922 р.) «*Потішає мене гадка, що така се воля Божа і що я підняв ся сеї праці з любови ближного*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 405) відображено як богословську позицію, так і мовленнєвий етичний жест: Андрей Шептицький не виокремлює власну роль, а підпорядковує її Божій волі, виявляючи смирення та моральну відповідальність.

У листах послідовно використано пошанні форми звертання *Ви*, *Вас*, *Вам* які виражають і шану до адресата, і ті жанрові параметри офіційного духовного листування, де множина є усталеною формою мовленнєвої ввічливости.

Відзначимо приклади м'якої критики чи занепокоєння, що не переходять у докір: *«Прошу дуже жадати від сьвящеників провадженя порядних списів…»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411); *«…боюсь, що деякі св.[ященики] приймуть більше чим можуть відправити…»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411). Замість прямої оцінки, Митрополит вдається до натяку, м'якої поради, застереження, демонструючи високу культуру міжособистісної комунікації.

Невід'ємною рисою листів є подяка, яка часто оформлена як окрема мовна конструкція з емоційним забарвленням: *«Сердечно дякую…»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411)*; «Дуже дякую..,»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411); *«Сердечно дякую о. Митратови за Вашу працю — і за всї труди і клопоти!»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 416)*; «Прошу Бога щоб дав о. Митратови добре здоровля і сили потрібні для так тяжкої і важної праці»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 416). Ці приклади ілюструють, що подяка в листах Митрополита переходить межі етикету та набуває молитовно-напутнього характеру, поєднуючи щиру емоційну вдячність за працю адресата з духовними побажаннями здоров'я та сили від Бога.

Здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що мовна поведінка Андрея Шептицького в епістолярії демонструє взірець

християнської інтелігентности, пастирської м’якости й особистісної делікатности. У ній поєднано стратегічну обачність духовного лідера та шляхетну стриманість людини великої внутрішньої культури.

Однією з ключових рис індивідуального епістолярного стилю Митрополита є високий рівень лінгвопрагматичної адаптації мовлення до адресата — з огляду на його вік, церковний статус, соціальний рівень, ступінь наближеності до адресанта, а також контекст ситуації спілкування. Змістовий та лексичний компонент листів ретельно пристосований до церковного й богословського контексту, в якому перебуває адресат. В епістолах переважає релігійна лексика, проте у формулюваннях наказів, порад, делегувань Андрей Шептицький демонструє стриману імперативність і виважений добір дієслівних конструкцій: «*прошу дати знати*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 403); *«прошу оголосити»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 411–412); «*поручаючи ся сьв[ятим] молитвам*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 412); «*з далека видно Рим*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 404); *«Дякую за відомости і за всю працю для добра Церкви і народа»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 410)*, «перепрашаю за клопіт»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 407) тощо.

До офіційно-адміністративних приписів Митрополит додає особисті ремарки, емоційно наснажені вислови («*сердечно дякую*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 406, 411, 416); «*сердечно здоровлю*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 403, 405); «*вирази найвисшої пошани*» (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 427), «*Зістаю братом в Х[ристі]*»

(Дзюбан, Канчалаба, 2017: 406), *«щирий привіт»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 408, 409, 412, 421, 430 та ін.)), за допомогою чого вибудовується м'яка комунікативна рамка, що враховує як офіційний, так і довірчий рівень стосунків.

Залежно від ситуації листування, інтенція автора також змінюється — від пастирської настанови до прохання, інформування, дозволу, вислову подяки. Це знаходить відображення в тональності мовлення: від стриманої офіційности до проникливої особистої інтонації.

Моральна сила слова Митрополита — в його лагідности, відсутности риторичного тиску, але водночас — у чіткій внутрішній позиції. Його листи сповнені віри в силу правди, молитви, жертовности. Навіть у буденних фрагментах звучить глибинний заклик до духовної відповідальности, як-от у листі з Антверпена (5 липня 1921 р.): «*Най Бог Вас благословить, З далекої чужини мій привіт сердечний — Пращайте зістаньте з Богом... Не дайте ся звести з правої дороги, не слухайте ложних пророків. Тримайте ся діти отців своїх — духовних, не занедбуйте церкви, молитви — тримайте ся сьвятої своєї Матери Пречистої і Пресьвятої Діви. Она Матерь руської країни, она [є] нашею матерю. Вона є нашею надією, помічю, радостю, силою, життям»* (Дзюбан, Канчалаба, 2017: 430).

Отже, мова листів Андрея Шептицького до о. Олександра Бачинського виступає повноцінним засобом морального впливу, духовного лідерства та формування церковної відповідальности.

Через благословення, етикетні формули, делікатні імперативи, вияви підтримки, приклади власної жертовности Митрополит реалізує пастирську місію в письмовому слові. Епістолярій постає як простір духовного виховання, де кожна фраза спрямована на укріплення церковної єдности та християнського духу.

Мовна поведінка Андрея Шептицького в листах — це приклад того, як слово може формувати простір духовної солідарности, моральної орієнтації, бути носієм віри, надії та любови — не декларативно, а з глибини особистої щирости й християнської жертовности.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в контекстуально-порівняльному аналізі епістолярної спадщини Андрея Шептицького з листами інших представників духовної еліти того часу, у вивченні лінгвопрагматичних стратегій комунікації з вірянами, підлеглими, інтелектуалами, а також у глибшому аналізі ідіостилю Митрополита в його листуванні як окремого стилістичного явища в історії українського письменства.

ЛІТЕРАТУРА

Антофійчук А. Епістолярій письменників Буковини як відображення соціокультурних процесів Буковини кінця XIX – початку XX століття. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Т. 75 (64). № 6. 2024. С. 166–173.

Антофійчук А. М. Інтенційний простір товариських листів Юрія Федьковича. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2019. № 40 (1). С. 4–8.

Антофійчук А. Лінгвостилістичні параметри відкритих листів Іллі Ілюка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 50. С. 9–14.

Дзюбан Л., Канчалаба О. Листи Митрополита Андрея графа Шептицького до Олександра Бачинського (з фондів відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. № 9 (25). С. 398–433.

Найрулін А. Запозичення в письменницькому епістолярію кінця XIX – початку XX ст. (на матеріалі листів Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Лесі Українки). *Лінгвістика*. № 1 (36). 2017. С. 107–113.

Фаріон І. Мовний портрет Івана Пулюя (за листами мислителя). Львів. Видавництво Львівської політехніки, 2017. 216 с.

Галина Груць

ДО ПИТАННЯ МАТЕРИНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В РОДИНІ ШЕПТИЦЬКИХ

Материнське виховання в українській родині завжди було одним із найглибших джерел формування духовної особистости. Особливо яскраво ця роль проявилася в сім'ї Шептицьких — однієї з найвпливовіших і найосвіченіших галицьких родин XIX–XX століть. Мати майбутнього Митрополита Андрея Шептицького — графиня Софія з роду Фредрів — не лише втілювала в собі високу культуру й інтелектуальну зрілість, а й стала моральним компасом для своїх дітей, прищепивши їм любов до Бога, чесність, жертовність і почуття обов'язку. Професор Станіслав Тарновський назвав Софію Шептицьку «скристалізованою моральною досконалістю». У цих словах вмістилася глибока суть її натури. Така досконалість не народжується миттєво: вона проростає ще з дитячих літ, передається з роду в рід, формується вірою та щоденною внутрішньою працею.

Софія була улюбленою донькою свого батька — знаного польського драматурга Олександра Фредра. Він оточував її турботою, дбав про всебічну освіту й радів з можливости дарувати їй приємні несподіванки. Софія вчилася у кращих учителів: живопису її навчав чеський митець Йозеф Свобода, музикуванню — досвідчені маестро фортепіано. Вона вільно володіла кількома іноземними мовами, а

любов до краси природи черпала серед чарівних краєвидів родинного маєтку в селі Бенькова Вишня (нині — Вишня, Львівської області). Саме там художник Свобода створив її ніжний дитячий портрет «Дівчинка і суниці», на якому мала Софія зображена з кошиком у руках посеред ягідного буяння. Цей образ — світлий і зворушливий — Митрополит Андрей Шептицький зберігав упродовж життя у своїх покоях на Святоюрській горі. Отож, її виховання проходило в атмосфері інтелектуальних пошуків і християнської віри. Саме цю синергію — християнської духовности й культурної глибини — вона уміла передати своїм дітям.

Польський професор Станіслав Тарновський залишив яскравий словесний портрет Софії Шептицької, назвавши її жінкою винятковою: наділеною даром живого, вільного слова, дотепністю, яка захоплювала, й красою, що не підвладна часові. Її краса була не лише зовнішньою — вона жила в очах, що віддзеркалювали стан душі, у благородних рисах, витесаних глибокою думкою й серцем, яке любило і турбувалося про найрідніших. Навіть сивина лише підкреслювала велич її духовної краси, яка, на відміну від весняної квітки, не в’яне.

У двадцятичотирирічному віці, 1 жовтня 1861 року, Софія Фредро стала дружиною графа Івана Шептицького. Молоде подружжя оселилося в родинному маєтку в Прилбичах на Львівщині, який поступово став теплим родинним гніздом, відкритим для рідних

і близьких. Із роками цей дім наповнився дитячим сміхом, і саме тут, у Прилбичах, зростала велика сім’я Шептицьких.

Навіть коли дорослі сини розлетілися по світу, Великодні й Різдвяні свята незмінно збирали всіх довкола батьківського столу. У листах Софії, Климентія й Станіслава можна знайти щирі згадки про ту особливу атмосферу родинного свята. Шлюб Софії та Івана Шептицьких, який тривав 43 роки, Тарновський порівнював із хвилею — спокійною і гармонійною. Без бур, хоч і не без хрестів. Але ці хрести вони несли разом — у вірі, любові та взаєморозумінні.

«Моє життя не було легке, ані світове, ані, може, веселе», — зізнавалася Софія Шептицька у своїх споминах 1894 року. Але, попри всі труднощі, вона оточила своїх синів безмежною любов’ю й теплом. Їх поєднував глибокий духовний зв’язок, тонке взаєморозуміння. Софія чутливо вловлювала внутрішній світ кожного з дітей і глибоко поважала їхній вибір та переконання. Про це свідчать її особисті записи та численні листи до сина Романа — майбутнього Митрополита Андрея Шептицького. Вона писала йому відтоді, як він обрав монаше покликання у 1888 році, аж до смерті в 1904 році. Митрополит зберіг ці листи як найцінніший духовний спадок, назвавши їх «Мої благословенні реколекції».

Сім’я Шептицьких виховувала п’ятьох синів: Романа (майбутнього Митрополита Андрея), Олександра, Станіслава, Леона й Казимира (о. Климентія). Усі вони, попри різні життєві шляхи, вирізнялися стійкістю характеру, високими моральними стандартами

й відданим служінням ближньому — риси, що несуть у собі безсумнівне материнське джерело.

Софія Шептицька добре виховала синів не лише тому, що була глибоко віруючою жінкою. Її рідні й друзі згадували: вона вміла бути й радісною, і мудро дотепною. Спадщина Фредрів — жвавий розум і тонке почуття гумору — стали надійними помічниками у вихованні дітей, надаючи щирости й тепла її материнській любові. Вона досягла духовної глибини, не втративши людської світлости й живого серця.

Одним із ключових аспектів материнського впливу була глибока релігійність, яку Софія прищеплювала синам з раннього дитинства. У листах і спогадах Андрея Шептицького не раз згадується про спільні молитви, участь у богослужіннях, читання Святого Письма. Вона зуміла показати дітям, що віра — не лише обряд, а стиль життя, глибока внутрішня потреба й джерело сили в труднощах.

У своїх листах Софія Шептицька виразно виявляла довіру до Бога, яку плекала з юности. Вона усвідомлювала: щоби виховати дітей добрими, мудрими, співчутливими, внутрішньо вільними й зрілими, потрібна допомога згори. Тому вручала Богові не лише себе, а й своїх батьків, а згодом і кожного зі своїх дітей. Відчувала: сама не здатна впоратися з таким великим завданням без Божої підтримки.

Софія вчила дітей допомагати одне одному, бути чуйними до потреб інших, уникати егоїзму. Попри належність до графського роду, виховувала їх у простоті: вони мусили самі зашивати шкарпетки, доглядати сад, дбати про порядок у кімнатах. Водночас

вона прищеплювала їм любов до краси — до музики, малярства, до спостереження за життям і глибшого розуміння світу мистецтва. Дбала про їхню всебічну освіту, але найбільше прагнула, щоб у серці кожного з них був Бог — як перша і найважливіша цінність.

У листах до синів вона часто нагадувала їм про духовні речі, про силу віри. Зверталася до їхнього релігійного досвіду: згадувала образ розп'ятого Христа, закликала осмислити страждання — не як покарання, а як покликання любови. Вона першою знайомила дітей із катехизмом, біблійними історіями, була їхнім духовним провідником змалечку — словом і особистим прикладом.

Коли діти виросли й жили окремо, вона продовжувала наставляти їх через листи: радила, що читати, якого святого згадати, що покласти в основу щоденного життя. У листі до Казимира, датованому листопадом 1881 року, вона писала: «Багато знайдеться вчителів, які навчать тебе людської мудрости. Але нехай після моєї смерті у твоєму серцю промовляє голос Матері — і говорить він про Бога і тільки про Бога… Урочисто благословляю тебе на роки, які подарує тобі Господь. Пам'ятай мої слова: бережи душу, розум і серце своє».

Найбільшим її бажанням було, аби всі її діти належали Христові. На запитання, як їй вдалося так шляхетно виховати синів, Софія відповіла просто: «Я любила їх і прагнула зрозуміти, яким є кожен з них. Уся моя система виховання — це Богородице Діво. І

нічого більше. Хлопець слухняний, добре вчиться — Богородице Діво. Хлопець вередує, не хоче вчитися — знову Богородице Діво».

Аби таке виховання приносило плід, вона сама мала бути цілісною особистістю, з чистим серцем. І тому могла щиро передавати свою віру дітям, показуючи: ось як я живу — так і ви живіть. І своїх дітей навчайте жити так само. Особливо важливою стала її позиція в момент, коли Роман Шептицький вирішив прийняти східний обряд і вступити до монастиря студитів. Хоча родина спершу сприйняла це з пересторогою, саме мати, за словами дослідників, зрештою благословила його на цей шлях. Цей жест став символом її здатности поставити духовну сутність понад соціальні очікування й родинні амбіції.

Попри польське аристократичне походження, Софія Шептицька не виховувала своїх синів у дусі зверхности до українського селянства. Навпаки — завдяки її прикладові діти з раннього віку мали контакт із народом, відчували живий інтерес до його звичаїв, мови, культури. У цьому контексті варто бачити витоки української ідентичности Андрея Шептицького, який став не лише церковним лідером, а й національним діячем, захисником культури, мови та освіти українського народу.

Виховання в родині Шептицьких не зводилося до повчань чи покарань. Головною педагогічною силою був приклад матері. Її скромність, шляхетність, працьовитість і доброчинність були безмовними уроками, які формували характер синів. Софія

Шептицька активно займалася благодійністю, опікувалася бідними, допомагала церквам і школам. Усе це діти бачили змалку й природно переймали.

Материнське виховання в родині Шептицьких — це приклад гармонійного поєднання віри, культури й моральної глибини. Завдяки Софії Фредро-Шептицькій майбутній Митрополит Андрей отримав не лише інтелектуальну підготовку, а й головне — внутрішнє покликання служити Богові й народу. Зрештою, як і його брат священномученик Климентій. Вона була тією «тихою силою», яка формувала духовну архітектуру родини, її життєві пріоритети й траєкторії. Справедливо буде сказати, що постаті Андрея і Климентія Шептицьких — в певному сенсі — жнива материнського сіяння. Ігор Набитович зауважив, що «Софія Шептицька для бездержавних українців подарувала великого Митрополита Андрея і блаженного священномученика Климентія, для поляків — ґенерала Станіслава Шептицького, одного з тих, хто долучився до відновлення Польської держави» (Набитович, 2023: 785).

Життя Софії Шептицької — це промовистий приклад жіночого лідерства, здійснюваного через тишу материнської любови, моральну стійкість і творче самовиявлення. Її постать втілює гармонійне поєднання шляхетности та духовної глибини. Вона зуміла прищепити своїм дітям милосердя й високі ідеали, виростивши з них духовних провідників українського народу. У час, коли ми знову шукаємо опори у справжніх цінностях, постать Софії Шептицької набуває

особливої значущости. Її приклад доводить: аби впливати на історію, не обов'язково виступати з трибун — достатньо бути цілковито відданою своїй щоденній справі, діяти з любов'ю, мудрістю й милосердям, залишаючись вірною власним переконанням. Її життєве кредо — «бути янголом миру» — стало глибоким виховним посланням, яке сформувало дух Митрополита Андрея Шептицького і, врешті, вплинуло на хід української історії.

У дослідженні материнського виховання в родині Шептицьких відкривається не лише приватна історія, а й приклад для сьогоднішніх родин — як у складних суспільних і національних обставинах виховати покоління, здатне мислити глибоко, діяти жертовно й любити по-справжньому.

ЛІТЕРАТУРА

Набитович І. Саґа мистецької родини: Алєксандер Фредро, Софія Шептицька, митрополит Андрей Шептицький. Київ: Дух і літера, 2023. 792 с. (Серія «Постаті культури»).

Терещук Г. Мати митрополита Шептицького Софія як «скристалізована моральна досконалість». URL: https://catholicnews.org.ua/ mati-mitropolita-sheptickogo-sofiya-yak-skristalizovana-moralna-doskonalist/

Тимчишин Б. М. Митрополит Андрей Шептицький про роль сім'ї у державотворчому процесі. *Наукові записки*: Серія «Історичне релігієзнавство». Вип. 3. С. 243–253.

Шептицький А. Християнська родина: Пастирський лист до духовенства і вірних Станиславівської єпархії. Жовква, 1900 р. *Митрополит Андрей Шептицький: Життя та діяльність.* Документи і матеріяли, т. 2: Церква і суспільне питання, кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. Львів, 1998. С. 19.

ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Микола Вегеш, Володимир Антофійчук

КНЯЗЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ.
МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ:
СТОРІНКИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ
/ вступна стаття Миколи Вегеша;
укладачі Анастасія Вегеш і Микола Вегеш.
Ужгород: РІК-У, 2024. 480 с.

Про Митрополита Андрея Шептицького видано дуже багато книг, а тому ми не претендуємо на всеохопність цієї славної постаті в нашій історії та культурі. Разом з тим хочемо звернути увагу на певну новизну: ми намагалися зібрати саме антологію, до якої б увійшли фрагменти спогадів, поезій та прозових творів про Великого Митрополита. В такому ракурсі книги про А. Шептицького ще не було.

Із листа Миколи Вегеша до Володимира Антофійчука
від 9 травня 2025 року

Видання охоплює чотири частини:

І. Короткий життєпис Митрополита Андрея Шептицького (с. 6–71).

ІІ. Відомі українці про Великого Митрополита (с. 72–269).

ІІІ. Митрополит Шептицький у художньому слові (с. 270–337).

ІV. Митрополит Андрей Шептицький від А до Я (с. 338–478).

Відкриває його вступна стаття, в якій професор Микола Вегеш ґрунтовно окреслює життєвий шлях, духовну місію й суспільно-політичну діяльність Митрополита Андрея Шептицького як центральної постаті в історії Української Греко-Католицької Церкви ХХ століття. Виклад охоплює ключові етапи біографії Митрополита — від народження у знатній галицькій родині графів Шептицьких до становлення як архипастиря, церковного реформатора, інтелектуала і духовного лідера українського народу.

Особливу увагу приділено процесу формування світогляду Митрополита Шептицького, його переходу з римо-католицтва до греко-католицтва, вступу до василіянського ордену, глибокому чернечому і філософському досвіду, який став підґрунтям майбутнього служіння. На основі архівних джерел, публіцистики самого Митрополита та сучасних наукових праць Микола Вегеш простежує пастирську, просвітницьку й дипломатичну активність Андрея Шептицького як єпископа Станиславова, а згодом і як глави УГКЦ (1901–1944), який упродовж понад сорока років архіпастирської діяльности став духовним символом єдности, мужности й культурного поступу українців у складних умовах окупацій, воєн і тоталітаризму.

У детальному аналізі проакцентовано такі основні аспекти діяльности Митрополита Шептицького:

1. Церковна місія.

Реформування василіянського ордену, впровадження європейських стандартів богословської освіти, підтримка чернецтва, відкриття нових єпархій, активна екуменічна позиція;

2. Культурна та національна діяльність.

Заснування Національного музею у Львові, підтримка української преси, освіти, наукових інституцій, сприяння формуванню національної самосвідомости;

4. Соціальна відповідальність.

Глибоке розуміння християнської любови як конкретної дії (допомога вбогим, інвалідам, біженцям, євреям під час Голокосту);

5. Духовно-моральний авторитет.

Звернення Митрополита в найтяжчі історичні моменти звучали як пророчі слова, закликаючи до християнської гідности, національної єдности, ненасильства, милосердя.

Окремий наголос зроблено на листуванні, проповідях та пастирських посланнях Митрополита Шептицького, в яких розкривається його філософія історії, бачення ролі Церкви як духовного інституту, суспільного, національного і культурного провідника. Показано його зусилля у сфері міжконфесійного та міжнаціонального діалогу, зокрема спроби налагодження стосунків між католиками східного та західного обрядів, між українцями,

поляками, євреями. У заключній частині вступу Микола Вегеш акцентує на актуальності духовної спадщини Митрополита Шептицького для сучасної України. Особистість Митрополита постає як моральний взірець служіння, мужности, відкритости до світу, невтомної праці задля християнських ідеалів та українського національного відродження.

На початку вступної статті Миколи Вегеша йдеться про давнє, шляхетне й духовно-культурне коріння роду Шептицьких. Підкреслюється, що це був аристократичний українсько-руський рід, який упродовж століть посідав визначне становище серед галицької знаті й активно долучався до церковного життя. Таке походження сприймається як закономірна передумова того високого рівня культурної, моральної та релігійної свідомости, який виявився у постаті Митрополита. Давність і благородство роду Шептицьких у вступі набуває символічного значення — як ґрунт, з якого виростає постать національного духовного провідника.

У дослідженні Миколи Вегеша важлива увага приділяється ролі батьків у формуванні духовної особистости майбутнього Митрополита. Виховання Романа Шептицького (світське ім’я Андрея) відбувалося в атмосфері християнської віри, інтелігентности й патріотичного духу, які панували в родинному середовищі. Саме родинне виховання, зокрема глибока віра матері та шляхетність батька, стали тим першим духовним осердям, яке сформувало

майбутнього Митрополита як людину християнського обов’язку, жертовної любови та глибокої національної свідомости.

У книзі докладно представлено освітній шлях Романа Шептицького, що мав фундаментальне значення для формування його духовної, інтелектуальної та культурної особистости. Роман Шептицький здобув глибоку, багатопрофільну й міжкультурну освіту — від домашнього вишколу до провідних університетів Європи. Саме цей освітній шлях, який поєднував правничу, філософсько-богословську й культурологічну підготовку, зробив майбутнього Митрополита однією з найосвіченіших і найвпливовіших постатей свого часу.

Чому Роман вирішив піти в монастир?

У вступній статті Миколи Вегеша рішення Романа Шептицького вступити до монастиря подано як глибоко вивірене, духовно вмотивоване й водночас непросте з огляду на обставини родинного походження, соціального статусу й очікувань. Уже з юнацьких років Роман відчував у собі внутрішній потяг до чернечого життя. Цей поклик був не емоційним поривом, а плодом глибоких роздумів, молитви й богословських пошуків. Його захоплення житіями святих, аскетичною літературою та церковною історією лише посилювало це прагнення.

Вступ до греко-католицького Василіянського чину також був виявом усвідомленої національної позиції. Роман обрав чернецтво разом зі служінням українській Церкві й народови. Микола Вегеш

підкреслює, що це був символічний і сміливий крок, адже шляхетний юнак зі знатного аристократичного роду добровільно переходить до «малого і пригнобленого» східного обряду, щоб разом із ним відроджувати духовне й культурне життя українців.

Отже, вступ Романа Шептицького до монастиря став наслідком синтезу глибокої віри, духовної інтуїції, свідомого національного вибору й гідности. Як обґрунтовує Микола Вегеш, цей крок визначив усе подальше життя майбутнього Митрополита: від моменту прийняття чернечого імені Андрей — до останніх років його подвижницького служіння Українській Церкві.

Як виникло бажання Романа перейти в лоно Греко-Католицької Церкви?

У дослідженні Миколи Вегеша рішенню Романа Шептицького перейти в лоно Греко-Католицької Церкви приділено особливу увагу як надзвичайно важливому і символічному крокові, що визначив усю його духовну й національну ідентичність.

Роман Шептицький народився і виховувався в римо-католицькій родині польської шляхти. Його перехід до Греко-Католицької Церкви суперечив становим очікуванням і сприймався оточенням як нестандартний і навіть зухвалий крок. Але це був не юнацький протест чи порив, а результат глибоких роздумів, інтелектуального пошуку й внутрішнього дозрівання. Виходець зі знатного роду обирає шлях солідарности з пригнобленим українським народом і з його Церквою східного обряду. На думку дослідника, Роман бачив у

Греко-Католицькій Церкві не лише духовну інституцію, а й носія української ідентичности, культури, історичної тяглости. Його рішення вступити до василіян і перейти на східний обряд було виявом солідарности з українською нацією, яка в той час зазнавала утисків і потребувала провідників нової духовної формації.

У богословських студіях та особистому молитовному житті Роман дедалі глибше відкривав красу й містичну глибину східного християнства. Микола Вегеш наголошує, що його тяжіння до греко-католицизму було зумовлене також внутрішнім прагненням до духовної цілісности, в якій поєднуються вірність Апостольському престолови й багатство візантійської традиції.

Бажання Романа Шептицького перейти в лоно Греко-Католицької Церкви, згідно зі вступною статтею Миколи Вегеша, сприймається як глибоко свідомий акт духовної посвяти, національного самоусвідомлення і моральної відваги. Це рішення стало основою всього його майбутнього служіння.

Що дали Романові поїздки до Києва та Москви?

У 1887 р. Роман Шептицький побував у Києві й Москві. Ці подорожі, здійснені ще до прийняття ним чернецтва, зустрічі з Володимиром Антоновичем та Володимиром Соловйовим, на думку Миколи Вегеша, мали «значний вплив на становлення поглядів молодого А. Шептицького та його рішення перейти в лоно Греко-Католицької Церкви». Поїздки розглядаються як важливі етапи його духовного, національного та культурного дозрівання. Ці подорожі

відбулися в юнацькому віці, але мали вирішальне значення для формування його майбутнього світогляду.

Поїздка до Києва відкрила перед Романом багатство та глибину східнохристиянської духовної традиції. У Києво-Печерській лаврі він особисто побачив втілення того монашого духу, який вивчав у книгах — дух аскези, молитви, зосередження на вічному. Саме тут у ньому зміцніло відчуття глибокого зв'язку між християнською вірою та національною історією України. Ця поїздка поглибила його повагу до візантійсько-руської церковної традиції, пробудила цікавість до духовної спадщини Київської Русі й закріпила переконання, що Церква має бути не лише хранителькою віри, а й опорою для культурного й національного самовизначення народу.

Поїздка до Москви, за словами Миколи Вегеша, справила глибоке, подекуди суперечливе, але конструктивне враження. Молодий Роман вивчав побут і духовність російського православ'я, спілкувався з інтелігенцією, богословами, духовними особами. Це дало йому змогу глибше зрозуміти відмінності між російським та українським релігійним досвідом, зокрема схильність до централізованого, імперського мислення в церковних колах Росії. Водночас поїздка збагатила його знання про Східну Церкву загалом і зміцнила його переконання в необхідности збереження східної традиції в єдності з Апостольським престолом — як це було в УГКЦ.

Поїздки до Києва й Москви стали важливими подіями в житті Романа Шептицького, бо: збагатили його уявлення про реальне

церковне життя Сходу; сприяли духовному утвердженню в обраній візантійській традиції; поглибили національну свідомість і відкрили очі на складність церковно-політичних процесів; допомогли сформувати ідею майбутньої місії — будувати міст між Сходом і Заходом, між християнськими народами, зберігаючи водночас гідність української Церкви і культури.

Роль митрополита Йосифа Сембратовича у виборі Романа Шептицького.

Як підкреслюється у книзі «Князь Української Церкви», постать митрополита Йосифа Сембратовича мала істотний вплив на світоглядне визрівання молодого Романа Шептицького і на формування його внутрішньої готовности до чернечого й архипастирського служіння в лоні Греко-Католицької Церкви.

Митрополит Сембратович поєднував глибоку релігійність із відкритою прихильністю до української національної ідеї. Він виступав проти латинізації греко-католиків, захищаючи обрядову, мовну та духовну самобутність української Церкви, що дуже імпонувало Романові. На основі наведених у книзі фактів доходимо висновку, що митрополит Йосиф Сембратович відіграв у житті Романа Шептицького роль духовного маяка і національного дороговказу. Його приклад переконливо показав, що вірність Христові не суперечить вірности своєму народові, що ці два вектори внутрішньо єдині. Саме це розуміння стало основою митрополичого служіння Андрея Шептицького.

У своїх спостереженнях на цю тему професор Микола Вегеш спирається на різні джерела. Зокрема в листі до матері Роман розповів про свою зустріч із митрополитом Йосифом Сембратовичем: «Коли я згадав, що західний світ, задивлений у свою велич, не лише нічого не знає про нас, але тепер і не хоче знати, якісь вогники заблисли в очах владики й він сказав: «Правильно, мій сину, правильно!.. Бог хоче, щоб ми так думали й так судили, як Він думає і як він судить. А щоб так думати, й так судити, як Бог, треба зректися себе». — «Я свідомий того, Ваше Високопреосвященство», — шепнув я».

Зустріч Романа Шептицького з Папою Левом XIII 24 березня 1888 р. подається у книзі «Князь Української Церкви» як один із ключових моментів у духовному визріванні майбутнього Митрополита. Папа Лев XIII відомий своєю відкритістю до соціальних і церковних реформ, екуменічним мисленням і прихильним ставленням до східних католицьких обрядів.

Як підкреслює Микола Вегеш, зустріч із Левом XIII стала для молодого Шептицького підтвердженням правильности його вибору чернецтва та служіння в Греко-Католицькій Церкві. Папа підтримав його прагнення зберегти й розвивати східну церковну традицію в єдности з Апостольським престолом. Це надало Романові духовної сили й моральної легітимности в його подальшій місії.

Як зазначив Микола Вегеш, *8 травня 1888 р. в неділю, у день Святої Трійці Роман Шептицький виїхав до Добромильського*

монастиря. У зв’язку з цією подією Софія Шептицька зауважила: «Нехай світ не каже у своєму безглузді, що до монастиря йдуть ті, що не вміють любити, а бояться страждань; нехай не каже також, що кому Бог дає ласку покликання до Своєї служби, вже тим самим звільняє його від терпінь. Нехай ніхто не говорить «щасливий», бо люди не розуміють ні того щастя, ні якою ціною його здобувається. Господь напевно кликав Ромця і він напевно з повною вірою й радістю йшов за цим голосом і покликанням, а все-таки, починаючи від Риму, аж до хвилини, коли переступив поріг Добромильської обителі, лише страждання виповнювало його душу».

Чому Роман Шептицький обрав Добромильський монастир?

Вибір Романом Шептицьким саме Добромильського василіянського монастиря для вступу в чернече життя тлумачиться як глибоко символічний, вольовий і усвідомлений крок, що мав вирішальне значення в його духовному формуванні.

Із прочитаного в книзі «Князь Української Церкви» можна зрозуміти, що Роман, вихований у привілейованому середовищі польської шляхти, свідомо обрав непримітний, убогий і суворий Добромильський монастир, щоби максимально відійти від світської пишноти, соціального статусу і спокуси комфорту. Це був акт повного зречення себе, глибокого упокорення і щирого покликання. На той час Добромильський монастир був не центром духовного піднесення, а радше місцем духовної кризи, де василіянство переживало занепад. І саме тому вибір Романа сприймався як

жертовний і реформаторський: він хотів не лише спасти власну душу, а й відродити василіянський чин. Вибір монастиря в глухому куточку Галичини був також знаком солідарности з простими людьми, серед яких служили василіяни. Роман свідомо прагнув служити не в елітному орденському осередку, а там, де найбільше потреби — серед «малих братів», у найскромнішому середовищі.

Роль Митрополита Андрея Шептицького у вихованні священників і всього українського народу висвітлюється в книзі як одна з головних і найтриваліших ліній його духовної, пастирської та національно-культурної місії. Митрополит убачав майбутнє Української Греко-Католицької Церкви у високодуховному, освіченому, морально стійкому й національно свідомому духовенстві. «Усе своє життя, — підкреслює Микола Вегеш, — митрополит Андрей повторював своїм вірним, що вимагає від них виконання трьох речей: 1) щоб знали добре свою віру, 2) щоб пізнали віру православних братів, 3) щоб молилися за об'єднання. Дуже багато зробив Митрополит Андрей за період своєї діяльности. Насамперед доводилося дбати про те, щоби виховувати інтелігентних і освічених священників. Саме з цією метою він висилає на навчання до різних країн світу обдарованих юнаків. Усього Андрей Шептицький дав дорогу в життя близько 200 релігійним діячам» (с. 54).

Виховання українського народу.

Митрополит Шептицький добре розумів, що народ, позбавлений духовної, культурної та національної освіти, стає легкою здобиччю

для поневолювачів. Тому його діяльність була спрямована на всебічне формування зрілого українця — християнина, громадянина, патріота. Як зауважив Микола Вегеш, «у своїх проповідях Митрополит Андрей велику увагу приділяв вихованню українського народу в дусі християнської моралі. Часто свої ідеї він викладав у письмових зверненнях до народу. Таких було більше сотні. Він був автором кількох десятків популярних книг. Усе те, що Митрополит зробив як жертводавець, меценат та ініціатор доброчинних акцій, важко навіть перерахувати. Майже всі свої прибутки він віддавав на народні цілі» (с. 55).

Служіння в часи випробувань.

Особливо важливим виховним чинником була діяльність Митрополита в часи криз — воєн, окупацій, репресій. Він залишався з народом під час російської, польської, німецької й радянської влади, не покидав своєї пастви, підтримував народ у слові й дії. Допомагав жертвам воєн, рятував євреїв, засуджував нацизм і більшовизм, закликав до милосердя, терпеливости, прощення та жертовної любови.

Події Першої світової війни, перебування Митрополита Андрея Шептицького в російському полоні зображено як один із найдраматичніших, але водночас найвеличніших етапів його життя, що засвідчив незламність духу, вірність Церкві, народу і Христові.

Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до утворення Західно-Української Народної Республіки розглядається як один із

найяскравіших виявів його державницького мислення, патріотизму та моральної підтримки українських національних змагань. Як пише Микола Вегеш: «1 листопада 1918 р. митрополит Андрей прийняв групу січовиків-старшин і благословив утворення Західно-Української Народної Республіки. Однак уже 3 листопада ситуація змінилася і Шептицького було піддано домашньому арешту. Це було чи не найбільшою мукою для нього, людини, яка звикла щоденно спілкуватися з народом» (с. 56).

Стосунки Митрополита Андрея Шептицького з польськими владними структурами характеризуються як складні й напружені. Але діяльність Митрополита завжди спрямовувалася на захист прав українського народу, гідности Церкви й людини. За словами Миколи Вегеша, «після приєднання Галичини до Польщі внаслідок Сен-Жерменського мирного договору митрополит Андрей продовжував здійснювати подорожі в різні країни світу. Мета їх була єдиною — домагатися єдності між українцями, яких доля розкидала по всьому світу. У цей час Галичина перебувала під важким соціальним, національним і культурним гнітом, коли польський уряд душив все, що було українським» (с. 56).

Митрополит Андрей у важкі часи національного поневолення закликав свій народ до єдности, що спричинювало гнів і репресії польської влади. Проте це не зупиняло Високопреосвященнішого Владику. У статті «Під один прапор», яку цитує професор Микола Вегеш, він писав: «Важкі часи і наближаючіся ще чорніші хмари

змушують нас згуртуватися суцільніше, ніж досі та, полягаючи на правді, у власній сильній єдності обороняти те, що нам усім найдорожче і святе. Будемо домагатися і обстоювати соціальну справедливість, розбудову соціальної охорони селянства, робітництва, загалом усіх працюючих, а передусім суспільно покривджених» (с. 57).

Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до фашистської та комуністичної ідеологій розкрито як категорично негативне, сформоване на підставі християнського світогляду, поваги до людської гідности, свободи особистости та морального закону. Він був духовним антиподом як комуністичного, так і фашистського тоталітаризму. Він засуджував їх ідеології і діяв енергійно й рішуче: рятував переслідуваних, виховував народ у дусі любови й відповідальности, звертався до світових урядів і церков з протестами.

Ставлення Митрополита Андрея Шептицького до Української Повстанської Армії розглядається як виважене, пастирське і морально зорієнтоване, сформоване в контексті драматичних обставин Другої світової війни, подвійної окупації та боротьби українського народу за виживання і гідність. Він усіляко підтримував українських вояків. Але, як зауважив Микола Вегеш, перед смертю закликав УПА до припинення боротьби.

Прихід радянської влади Митрополит Андрей Шептицький сприйняв як виклик вірі, правді й людській гідности. Поведінка більшовицької орди нічим не відрізнялася від того, що зараз чинять в

Україні їхні наступники. У часи, коли багато хто пристосовувався або ламався, Митрополит Шептицький залишався духовною скелею, голосом совісти й молитви.

Науково виважені й документально підтверджені спостереження дослідника розгортають перед читачем цілісний портрет християнського подвижника, національного провідника і духовного велета епохи.

Підсумовуючи роздуми про життя і діяльність Митрополита Андрея Шептицького, професор Микола Вегеш переконливо довів: «Тісно переплетена поміж собою церковна і політична діяльність Андрея Шептицького створює можливим оцінити його задуми, ідеали та його діяння універсального значення, їх не можна обмежити одним історичним явищем або ж окремим народом. У його особі містяться найцінніші вартості християнина-політика і християнина Церкви Божої» (с. 71).

Друга частина книги Анастасії та Миколи Вегешів «Відомі українці про великого Митрополита» (с. 72–269) — своєрідна антологія аналітично-документальних свідчень, оцінок, спогадів, статей і виступів визначних діячів української культури, науки, Церкви, політики про Митрополита Андрея Шептицького. Вона представляє Високопреосвященнішого Владику в багатьох іпостасях — Людини, Пастиря, Мислителя, Патріота, Реформатора, вірного Слуги Божого. Їх автори — провідні представники

української еліти XX століття: церковні ієрархи, науковці, письменники, політики, військові й культурні діячі.

Серед них — всесвітньовідомі особи: Іван Франко, Іван Огієнко, В'ячеслав Липинський, Павло Скоропадський, Августин Волошин, Йосиф Сліпий, Ярослав Стецько, Любомир Гузар та ін.

Приміром, Іван Франко охарактеризував Митрополита Андрея Шептицького як духовного і культурного реформатора, підкресливши мовну, стилістичну та інтелектуальну новизну пастирських послань Митрополита Шептицького, протиставляючи її традиційній церковній риториці, що була відчуженою від народу і сучасности. Митрополит постає як європейськи освічений, глибоко мислячий і людяний лідер, що не нав'язує влади, а веде діалог, не моралізує абстрактно, а говорить із великою повагою до промовців. Ця характеристика про духовну модернізацію Церкви й про новий тип пастиря — інтелектуального, відкритого, співчутливого.

Наводжу це спостереження Івана Франка з книги «Князь Української Церкви» не лише з огляду на авторитет його автора. Показово, що воно стосується наукової вдачі професора Миколи Вегеша, який, судячи з усього, розпочав нову працю під назвою «Митрополит Андрей Шептицький та українські письменники», уривок з якої він опублікував у червневому числі журналу «Наш голос» за 2024 р. Ось цитата з неї: «Вони були сучасниками, хоча Іван Франко був на 9 років старшим за Андрея Шептицького. Кожний мав свою думку, власне бачення на тогочасну політичну ситуацію в

Галичині. Вони дискутували, але поважали один одного. Франкова дискусія відрізнялася від численних пасквілів, автори яких всіляко намагалися паплюжити Митрополита за його чітку українську позицію. До речі, Андрей Шептицький, який володів енциклопедичними знаннями, радо вступав у дискусії, якщо вони були вартісними і потрібними» (Вегеш М. Митрополит Андрей Шептицький та українські письменники. *Наш голос.* 2024. Червень. № 360. С. 6).

У третій частині книги Анастасії та Миколи Вегешів «Митрополит Шептицький у художньому слові» (с. 270–337) представлено добірку поезій та уривків із прозових творів українських письменників, що охоплює період від Григора Лужницького, Богдана Лепкого, Романа Завадовича до Сергія Жадана, Владислава Івченка, Лори Підгірної та ін. У їхньому художньому осягненні — велич постаті Андрея Шептицького як ідеального Пастиря з людським серцем і Божим світлом у погляді, який вимолював у Господа єдність Церкви та єдність і волю України. Так, приміром, як це показано у вірші Романа Завадовича «Заповіт Владики»:

Творче світу, Спасителю мій,
Поможи Батьківщині моїй,
Дай Їй силу кайдани зламати,
Що скували її супостати.

Україно, Вітчизно моя!
Все що маю, даю Тобі я:
І майно, і знання, і всі сили,
Щоб Тобі на добро послужили.

Щоб Ти стала міцна, як давно,
Щоб Твій нарід з'єднався в одно
У братерській любові і згоді —
Лиш тоді встане сила в народі.

У *четвертій частині* книги «Князь Української Церкви» оприлюднено найбільшу на цей час бібліографію про Митрополита Андрея Шептицького — 1542 позиції, 42-і з них позначені іменем професора Миколи Вегеша. Це вагомий доказ наукової ретельности дослідження, справжня скарбниця для подальших наукових студій, що дає змогу відтворити повноту історіографічного, духовного й культурного образу Митрополита в українській та світовій думці.

ВИСНОВКИ

1. Книга Анастасії та Миколи Вегешів — одна з найґрунтовніших і найвсеохопніших спроб осмислити постать Митрополита Андрея Шептицького в контексті історії, культури, духовности й національного буття українського народу. Вона розгортає перед читачем цілісний портрет християнського подвижника, національного провідника і духовного велета епохи, що

зумів вплинути на хід історії жертовним служінням, пророчим словом і незламною вірою.

2. Видання «Князь Української Церкви» охоплює ключові етапи життєвого шляху Митрополита: дитинство і родинне середовище, чернечу посвяту, пастирське служіння на чолі УГКЦ, роки воєн, окупацій і переслідувань. У постаті Митрополита Шептицького відзначено церковну місію і громадянську відвагу, інтелектуальну глибину і християнську святість, національну вірність і вселенську відкритість.

3. Структура книги вражає міждисциплінарною широтою: традиційний життєпис органічно поєднано з науковими дослідженнями, мемуарними свідченнями, листуванням, публіцистичними матеріалами, літературними творами, бібліографічними додатками тощо. Такий формат дає змогу глибше вчитатися в духовну присутність Митрополита Андрея в історичній і культурній пам’яті українства.

4. Книгу «Князь Української Церкви» створено з глибокою пошаною, духовним пієтетом і водночас з науковою сумлінністю. Уникаючи ідеологічних спрощень і політизації, автори демонструють вірність стилю християнського мислення, що прагне істини не як доктрини, а як духовного досвіду народу в історії.

5. Видання Анастасії та Миколи Вегешів — це релігійно-національний портрет Митрополита Андрея Шептицького, виписаний у дусі гідної вдячности та історичної відповідальности. Воно виконує

подвійну місію: з одного боку, вшановує особистість Митрополита як духовного орієнтира народу, а з іншого, — служить цінним джерелом для майбутніх наукових досліджень, педагогічної та просвітницької діяльности. Переконаний, що книга «Князь Української Церкви» читається і читатиметься з особливим духовним піднесенням і зацікавленням як жива хроніка духовного світла в часи національних випробувань.

Володимир Антофійчук

ДМИТРО ЗАГУЛ. ТОНКОСТРУННА АРФА: ПОЕЗІЇ / передмова В. І. Антофійчука; упоряд. та прим. В. І. Антофійчука, Ю. П. Прокопчук. Вижниця: Черемош, 2025. 320 с.

Багато акордів на струнах моїх,
Душа їм і ліку не знає,
Життя повнозвучно торкається їх
І звуки пісень викликає.

Дмитро Загул

Преосвященні владики, всечесні отці, шановні науковці!

Сьогодні ми відкриваємо для себе й повертаємо в широкий культурний обіг творчість Дмитра Загула в його повноті як автора трагічного «червоного року», як унікального письменника-символіста і передовсім як поета, чия тонкострунна чутливість перетворює

особистий і народний досвід на високодуховне звучання. Саме тому метафорична назва презентаційної книги — *«Тонкострунна арфа»* — сприймається як програма слухання сумління, історії та Слова.

Дмитро Загул посідає особливе місце в історії української літератури як поет-символіст, літературний критик і перекладач. Його поезія — одна з найвиразніших спроб поєднати європейський модернізм з українською традицією. Він формувався в атмосфері початку XX століття, коли Україна переживала драматичні переломи періоду Першої світової війни, революцій, національно-визвольних змагань. Цей час визначив духовні пошуки поета й зумовив тональність його творів.

«Тонкострунна арфа» — це найповніше на сьогодні видання поетичних творів Дмитра Загула. Воно засвідчує постать мистця, який органічно поєднав біблійну традицію, модерну естетику й національний досвід у цілісну символічну систему. Упорядники й автор вступної статті виокремили цю тріаду — філософську заглибленість, біблійний код та естетизм — як основоположні риси його поетики. Щоби відразу задати тембр «арфи», звернімося до вірша, який можна вважати ключем до всієї книги:

Хочеться ніжний подих вітру
На тонкострунну схопити арфу;
Хочеться взяти на палітру
Ніким ще не видану барву.

Хочеться серцем розбагнути
Країн незримих всі таємниці,
Чулою душею хочеться почути
Нечутний спів німої криці.

Арфа тут апелює до біблійної символіки — музичного інструмента царя Давида, що звучав у псалмах як знак молитви й духовної гармонії. У Святому Письмі арфа означає злагоду між серцем людини і божественним світом. Для Дмитра Загула цей образ був особливо промовистим: він мислив власну поезію як різновид псалмоспіву, як молитву, що народжується з найтонших порухів душі. Водночас арфа — це алегорія особистої чутливости поета й колективного голосу нації, здатного відгукуватися навіть на «легіт вітру» історії.

Надзвичайно важливим видається означення «тонкострунна». Тонкі струни найбільш уразливі, проте саме вони найчутливіші до навіть найменшого коливання. У цій метафорі Дмитро Загул окреслює концепт людської душі — відкритої й водночас ранимої, — і власний творчий метод. Поет, за його задумом, має здатність чути і відтворювати не тільки красу та гармонію, а й біль, дисонанс, тривогу своєї доби.

У статті «Шукання» Дмитро Загул окреслив своєрідний поетологічний маніфест: «Кожда душа — це арфа з безліччю струн різних тонів; людина часто несвідома того, яка струна обізвалась в її душі, не може описати, який тон кождої з тих струн. Лірик перебирає

струни своєї душі, а по закону резонанції в читача обзиваються відповідні струни його душі. Отож, поет не буде вічно бити по одних струнах, як цього не робить і музикант, а вибиратиме нові струни, — нові, ще нечувані комбінації тонів, щоби викликати нове враження в читачеві»[16].

Ця формула виразно показує поетичне кредо Дмитра Загула: поезія — це мистецтво резонансу, гармонізації особистого й колективного, творення єдиного духовного простору між індивідуальною душею та душею народу.

Нашу розмову я свідомо спрямовую в контекст доби Митрополита Андрея Шептицького. Це час, коли українська культура шукала синтез віри й модерности, спадщини й експерименту. Поет Дмитро Загул у цій перспективі — один із тих, хто зумів сказати модерне мовою традиції, у нього природно співзвучні біблійні книги й символ, пророцтво й метафора, духовна спадщина й авангардна форма. Та й сам Дмитро Загул — поет і теоретик символізму — наголошував на ролі символу як найточнішої форми для «глибоко інтимних почуттів».

Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) став центральною постаттю духовного життя українців у першій половині XX століття. Його пастирська діяльність поєднувала релігійний авторитет і національно-культурне служіння, що дозволяє говорити про цілісну «добу Шептицького». У цей час формувалися духовні

---

[16] Майдан І. [Загул Д.] Шукання. *Літературно-критичний альманах.* Київ: Ґрунт, 1918. С. 24.

ідеали, які окреслили горизонти не лише церковного, а й культурно-інтелектуального життя.

Основою бачення Митрополита було прагнення гармонізувати християнську віру з національним відродженням. У своїх посланнях він наголошував, що служіння Богові неможливе без служіння народові, а справжній патріотизм має ґрунтуватися на моральних чеснотах. Такий синтез створював духовний фундамент, у якому релігійність і національна свідомість взаємно підсилювали одна одну.

У низці пастирських послань («Як будувати рідну хату», «Про виховання молоді», «Не убий!» і т. ін.) Андрей Шептицький поставав як пророк і духовний наставник, що застерігав від руйнівних ідеологій, закликав до єдности, чесности й жертовности. Його слово має виразно апокаліптичний відтінок: у ньому йдеться про загрози для національної та духовної ідентичности, які можуть призвести до катастрофи, якщо народ не знайде правдивого шляху.

Надзвичайно важливо, що Митрополит розглядав мистецтво як один із головних шляхів формування духовности. Його меценатська діяльність (заснування Національного музею у Львові, підтримка художників та письменників) створила умови для розвитку української культури. У цьому сенсі він бачив поетів і митців як носіїв духовної правди, здатних словом і образом формувати моральний стан народу.

У поетичному доробку Дмитра Загула центральне місце посідають вірші з біблійними алюзіями, які виразно перегукуються з

духовними інтонаціями доби Митрополита Андрея Шептицького. Уже в перших віршових спробах поета окреслився характерний пророчий регістр звернень до постатей Ісуса Христа й Івана Хрестителя, інтонацій плачу пророка Єремії та пересторoги пророка Осії. У поезії «Ти знов стоїш переді мною» Христос зображений як «Пророк правди і любви», стражденний Месія у терновому вінку, закутий у кайдани, зі сльозами на обличчі. Цей образ підкреслює не тріумфальний, а жертовний вимір християнства, він перегукується з досвідом України, що в часи війни й революції зазнає приниження та розп'яття. У цьому мотиві вже звучить тональність, яка у збірці «Мара» стане символом України-Месії.

У поемі «Над Йорданом» Дмитро Загул акцентував на суворому голосі Івана Хрестителя, який кличе до покаяння й очищення. Цей твір несе передусім пересторогу. Пророк змушує згадати про наближення катастрофи, а не лише про надію на спасіння. Як і в пастирських пересторогах Митрополита Шептицького, тут відчувається прагнення не допустити духовної руїни, попередити про небезпеку занепаду.

Збірка «З зелених гір» (1918), фактично перша книжка у творчій біографії Дмитра Загула, посідає чільне місце в історії українського символізму. Її концептуальний центр становить цикл «На біблійні теми», що визначає духовний та ідейний вектор усього раннього доробку поета. Особливого смислового значення набуває епіграф, узятий із Й. В. Ґете: «Біблією омолодиться кожне покоління». Це

висловлювання відкриває метафізичний горизонт збірки й одночасно формулює її художню програму: Біблія для Дмитра Загула — не застиглий сакральний текст минулого, а жива Книга книг, що оновлюється в кожній епосі та знову надає сенс історичному й особистому досвідові.

У контексті доби Першої світової війни слова Й. В. Ґете зазвучали надзвичайно актуально. Вони легітимізували спробу Дмитра Загула осмислити Святе Письмо і як об’єкт релігійної догматики, і як джерело морального й духовного оновлення людини в час глобальних катастроф. Цей погляд виявляє глибоку співзвучність з ідеями Митрополита Андрея Шептицького, який неодноразово наголошував на необхідності звернення до Біблії як до джерела духовної сили й національного відродження. Тож обраний епіграф задав тон біблійному циклу «З зелених гір», й окреслив світоглядну інтенцію всієї подальшої творчости поета, що через біблійні образи й алюзії намагався осмислити особисті й колективні трагедії епохи.

Цикл «На біблійні теми» відкривається переспівами з книг пророків Єремії та Осії. Їх вибір, безперечно, невипадковий. Обидва пророки, звертаючись до грішного й засліпленого народу, говорять про духовне відступництво, моральну кризу й покару, що наближається з півночі. Для Дмитра Загула, який писав на тлі подій Першої світової війни, революцій і розпаду імперій, ці мотиви набували безпосередньої історичної конкретности — попередження про загрозу, що нависла над Україною.

У вірші «Єремія 9, 1–3» домінує мотив вигнання і плачу. Ліричний герой, подібно до свого народу, «у неволі / Невідривне ярмо волочить». Як і біблійний пророк, він почувається чужим серед своїх і прагне усамітнення «в безлюдній пустині», щоб уникнути «гіркого плачу» й сорому за «вічних рабів», які втратили гідність і свідомість. Тож поет трансформує біблійний текст у модерну алегорію національної долі.

Ще більш виразно пророчий пафос звучить у поезії «Осія. Гл. 8». Тут центральною стала ідея духовного відступництва й покарання: «Народ мій слухати не хоче! / Оглух, осліп і занімів». Надзвичайно промовистим видається образ «орла півночі», який «гряде на непокірний, грішний край». Ця символіка виразно натякає на «північну небезпеку» — загрозу московитської експансії, що вже у 1918 році почала набирати реальних форм. Поет через біблійні алюзії передає тривогу сучасника, який сприймає історію власного народу як продовження старозавітної драми.

Усі події вірша «Осія. Гл. 8» подаються від імені Бога-Творця, Який зі гнівом і сумом картає народ за поклоніння чужим богам. Це — метафора духовної зради, що призводить до рабства. У цьому контексті біблійний сюжет набуває виразного національного підтексту: «Ассурів полон» послужив образом добровільного підкорення чужій ідеології, що відводить народ від власного призначення:

Гряде! Летить орел півночі
На непокірний, грішний край.
До сурми! Праведний пророче!
Тривожну пісню їм заграй!

Вони закинули завіт мій,
І потоптали мій закон,
А мій народ — мене не гідний —
Піде до Ассура в полон.

Вже не поможуть їм нічого
Не мною мазані царі!
Ні образ ідола чужого,
Ні дим кадил на вівтарі.

Вони до Ассура ходили
За власним горем, як осли,
Чужих богів понаводили,
Додому пута принесли.

Отже, Дмитро Загул модернізує біблійний матеріал, поєднуючи його пророчий пафос із актуальними історичними мотивами.

Біблійний цикл у збірці «З зелених гір» став першим виявом тієї глибокої духовної тенденції, яка пізніше розгорнеться у збірках «На грані» та «Мара». Через біблійні алюзії поет моделює міст між

метафізикою й історією, перетворюючи пророче слово на форму національного самопізнання.

Саме в цьому ключі слід розглядати наступну збірку Дмитра Загула — «На грані» (1919), яка фіксує перехід від гармонізуючої інтерпретації біблійних текстів до екзистенційного відчуття межі. Якщо у збірці «З зелених гір» біблійна символіка ще виконує функцію моральної орієнтації та духовного нагадування, то у збірці «На грані» вона трансформується в поетичні образи «нічого», «маски», «безповоротности». Тут поет уже не лише переосмислює біблійні голоси, а й накладає їх на особистісний досвід втрат і криз, відчуття історичного безглуздя та наближення катастрофи.

Збірка «На грані» відкривається однойменним віршем, який виконує функцію програмного кредо й задає концептуальний нерв усього циклу. Уже сама повторювана формула *«на грані»* структурує поетичний простір; це точка переходу між буттям і небуттям, сенсом і абсурдом, світлом і темрявою:

На грані вічного нічого,
Думок нема.
Німий язик, німа розмова, —
Душа німа.
На грані вічного нічого.

А тут життя — огонь і бурі,
І сміх, і крик.

І в хмарі холодно-похмурій
Кровавий блик.
Життя землі — огонь і бурі.

Ходім туди, де вічні грані,
Де хмар нема,
Де наша тінь, мов на екрані —
Бліда — німа,
Ходім туди, де вічні грані.

Перша строфа окреслює стан абсолютної німоти: «думок нема», «німий язик», «душа німа». Тут межа постає як простір, де руйнуються сенси й утрачається можливість комунікації. Це не просто тиша, а метафізичне мовчання, близьке до символістської уяви про безодню.

Друга строфа різко контрастує з першою. Тут поет уже не відтворює умиротворену картину гармонії, як у збірці «З зелених гір», а малює хаос і трагізм доби. Цей «кровавий блик» можна розуміти і як образ історичного катастрофізму України 1919 року, і як внутрішній символ драми покоління.

У третій строфі вперше з’являється мотив утечі: «Ходім туди, де вічні грані…». Але простір «нічого», описаний як «бліда тінь на екрані», — не реальне буття, а фантом, який водночас вабить і лякає. Це породжує ефект амбівалентности: ліричний герой прагне звільнитися від хаосу життя, але розуміє, що втеча веде не до

повноти, а до небуття. Тому втеча тут ще не остаточний вибір, а лише внутрішній імпульс, який згодом розвинеться в інших текстах — у віршах «Я йду в країну мрій», «Я чую пісню, мов крізь сон» і т. ін.

Символіка вірша апелює до модерних філософій кінця XIX – початку XX ст.: шопенгауерівського «нічого», ніцшеанського хаосу, навіть буддійської ідеї нірвани як розчинення. Водночас у Дмитра Загула цей дискурс поєднаний з українським досвідом «червоного року». Так особистісна екзистенційна криза проєктується на колективний історичний контекст.

Вірш «На грані вічного нічого» виконує функцію символічного прологу до збірки. Він окреслює головну інтонацію — перебування людини на межі сенсу й абсурду, життя і небуття, віри й розчарування. Саме ця антитеза стає стрижнем усього циклу, де приватні драми поета поступово переростають у передчуття історичного апокаліпсису.

У збірці «На грані» важливим тематичним блоком постають вірші, що розгортають мотив ілюзорности буття та знищення уявних «раїв». Найвиразніше ця проблематика втілена у поезіях «Впала маска…» та «Наші Едеми».

У вірші «Впала маска…» Дмитро Загул відтворює драматичний момент прозріння. Поки «маска» прикривала буття, життя сприймалося як «казка» — упорядкована й сповнена сенсу. Але падіння маски відкриває «чорну прірву страшного буття». Символ маски тут багатозначний. Це соціальна роль, яка приховує хаос;

культура, яка накидає людині ілюзію порядку; навіть сама поетична «казка», що надає сенс там, де його немає.

Герой вірша прагне знову «замаскувати» світ, повернути втрачений фасад, бо правда виявляється нестерпною. У цьому виразно відчутний парадокс людського існування: ілюзія — умова виживання, тоді як істина веде до безодні.

Поезія «Наші Едеми» розгортає ту ж ідею, але на іншому рівні. Тут ідеться про втрату уявних «райських садів» — омріяних просторів щастя й гармонії. Ліричний герой визнає, що всі ці «Едеми» були штучними, створеними уявою, і тепер вони зруйновані. Символ Едему у вірші Дмитра Загула означає ідеалізоване минуле, втрачений простір духовної гармонії, який виявляється непевним і хибним. Як і у вірші «Впала маска…», крах ілюзії тут веде не до визволення, а до відчуття порожнечі: за зруйнованими «Едемами» відкривається хаос буднів. Разом вірші «Впала маска…» та «Наші Едеми» утворюють єдину драматургію. У першому руйнується «зовнішній фасад» життя, а в другому зникає «внутрішній простір» ідеалізованих мрій.

Отже, Дмитро Загул показує людину, позбавлену як зовнішнього захисту, так і внутрішнього прихистку. Це один із ключових моментів у збірці, де особисте переживання кризи поєднується з історичним досвідом покоління, що втратило «свої Едеми» на руїнах війни й революції.

У поетичній архітектоніці книги «На грані» вирізняється блок віршів, де Дмитро Загул осмислює драму ідеологічного відчуження. Йдеться насамперед про тексти «На кровавому дні…» та «Напилися червоного вина…», які можна тлумачити як своєрідний диптих: перший малює індивідуальний досвід зіткнення з чужим духовним простором, а другий — відтворює колективне спокушення облудною ідеологією.

У вірші «На кровавому дні…» ліричний герой зі власної волі опиняється в «чужій каплиці» перед «непривітними образами» та «невідомим богом». Цей образ позначає стан духовної дезорієнтації — спробу поклоніння чужим ідеалам, які не мають нічого спільного з особистою традицією. Символічна формула *«вівтар — цвинтар»* підкреслює, що чужа віра перетворюється на духовну смерть, а не на воскресіння. Водночас у фіналі тексту відбувається рішучий жест відмови:

Я ліхтар погашу,
Я вівтар розрушу, —
Стану знову до себе подібним.

Це момент повернення до автентичної ідентичности, заперечення фальшивих культів, які намагаються підмінити правдиву віру.

У вірші «Напилися червоного вина…» Дмитро Загул переходить від індивідуальної драми до колективного досвіду. Тут «червоне вино» постає символом більшовицької ідеології, що опановує маси,

зводячи їх до стану духовного дурману. Картина масового оп’яніння зображена в образах анти-Євхаристії: замість причастя — сп’яніння, замість чаші спасіння — «червоний дурман», замість єдности з Богом — «регіт Сатани». Відтак цей вірш стає візією духовного занепаду народу, який добровільно віддає себе на жертву темним силам.

Разом ці дві поезії «На кровавому дні…» та «Напилися червоного вина…» формують цілісну драматургію: одна з них фіксує індивідуальний досвід помилки й прозріння, а інша показує, як ця помилка поширюється на рівень народу, спокушеного облудним культом. Якщо в першому випадку ще можливий особистий спротив, то в другому вже зафіксовано колективну трагедію, де голоси ангелів лунають лише як слабке тло на загальному бенкеті руїни.

Вірші «На кровавому дні…» та «Напилися червоного вина…» виразно пов’язані з історичною ситуацією 1919 року. Для Дмитра Загула більшовицька ідеологія постала як чужий «бог» і як «червоне вино», що спокушає та руйнує. У цьому вимірі поет не тільки фіксує власний екзистенційний досвід, а й артикулює колективне переживання українського суспільства, що опинилося перед небезпекою втрати своєї духовної ідентичности.

Збірка «На грані» не монолітна у своїй інтонації. Поряд із програмними текстами про «нічого», ілюзії та руйнівну силу часу тут з’являються поезії, що вносять елемент багатоголосся, розширюють межі тематики й створюють ефект поліфонічности. Такі, зокрема,

парадоксальна мініатюра «Покинь туземне…» та інтимно-ліричний вірш «Хочеться ніжний подих вітру…».

Поезія «Покинь туземне…», взята в лапки, звучить як цитата чи чужа настанова, що закликає зректися «життя злиденного» й навіть «світла денного». Тут промовляє голос аскетичної або й нігілістичної доктрини, яка відкидає світ і саму людину («забудь себе»). Цей голос не збігається з авторською інтонацією Дмитра Загула. Він радше репрезентує альтернативну позицію, яку поет уводить у текст як полемічний контрапункт. Наявність лапок сигналізує, що ми маємо справу з чужим словом.

На іншому полюсі постає вірш «Хочеться ніжний подих вітру…». Тут, на відміну від трагічних ідеологічних чи екзистенційних мотивів, звучить інтимно-естетичний голос. Поет говорить про прагнення відчути красу, ніжність, лагідність, які протистоять хаосу й руїні. Проте ця інтонація не заперечує загального песимізму книги. Вона радше додає йому нового виміру, показуючи, що навіть серед відчаю залишається туга за красою й потреба в духовному полегшенні.

Поєднання таких різнорідних інтонацій — чужого, цитатного голосу («Покинь туземне…») та внутрішньо-ніжного голосу («Хочеться ніжний подих вітру…») — створює поліфонічний ефект. Збірка «На грані» відкривається як своєрідна духовна драма, де співіснують різні позиції: від песимістичного споглядання небуття до спокуси втечею, від руйнівних ідеологічних облуд до тихої туги за

красою. Саме це багатоголосся підкреслює драматургію книги: герой не замикається в одному тоні, а перебуває в полі внутрішнього діалогу, що відтворює саму природу «межового» буття.

Збірка «На грані» (1919) — один із найяскравіших документів духовної кризи українського символізму. У ній поєднуються кілька ключових мотивних блоків: екзистенційна межовість («На грані вічного нічого»), ілюзорність буття («Впала маска…», «Наші Едеми»), духовно-ідеологічне відчуження («На кровавому дні…», «Напилися червоного вина…»), руйнівна сила часу (цикл «Безповоротність»), мотив утечі («Я йду в країну мрій», «Я чую пісню, мов крізь сон»), а також поліфонічність, що дозволяє співіснувати різним, часто суперечливим голосам («Покинь туземне…», «Хочеться ніжний подих вітру…»).

Усі ці елементи складаються в цілісну духовну драму: людина втрачає ілюзії, стикається з руйнівною владою часу, потрапляє в простір чужої ідеології, шукає втечі у мрії чи спогади, але щоразу опиняється перед тим самим досвідом межі — буття й небуття, сенсу й абсурду. У цьому вимірі «На грані» можна трактувати як екзистенційний щоденник поета і водночас як метафору колективного стану українського суспільства 1919 року. Саме тому її слід розглядати як пролог до книжки «Мара» (1919). У ній ідеї «чужої каплиці», «червоного вина», руйнівного часу та нездоланної межовости готують перехід до апокаліптичних візій історичної катастрофи.

Назва збірки «Мара» (підзаголовок — «Пам’ятка з червоного року») має багатозначну символіку, що інтригує своєю поліграннністю. Дослідники часто звертають увагу на її зв’язок зі буддійською міфологією, де Мара — божество, що уособлює зло, смерть і перешкоди на шляху до духовного прозріння. У слов’янській міфології також фігурує образ Мари — божества темряви, ворожнечі та руйнувань, доньки Чорнобога, яка сіє брехню, хвороби та чвари. Мара як уособлення смерти й мору символізує сили хаосу, які протистоять гармонії життя. Додатковий вимір метафоричности назви збірки відкривається через українську мову, де слово «мари» означає ноші для перенесення померлих. Цей семантичний аспект підсилює трагічний настрій збірки, підкреслюючи її зв’язок зі смертю та загибеллю не лише індивідів, а й цілих суспільств, традицій і світоглядів. Отже, «Мара» стає символом кінця старого світу й початку нового, наповненого невизначеністю, страхом і надією на відродження. Ця збірка — виразний приклад того, як Дмитро Загул використовує символістські прийоми для осмислення складних історичних і духовних трансформацій своєї доби. У ній апокаліптичні образи постають не лише як художній засіб, а й як спроба поета застерегти людство, показати йому хисткість встановленого порядку і необхідність морального оновлення.

Збірка «Мара» насичена апокаліптичними образами, які розгортаються на тлі більшовицької навали на Київ у січні 1918 р. Її тема призвела до того, що Дмитро Загул опублікував збірку під

псевдонімом Г. Юрисіч, а згодом, у 1923 р., викупив рештки тиражу та спалив їх. У протоколі допиту від 16 квітня 1933 р., проведеному Київським ДПУ, поет пояснив зміст своєї книги. «У “Марі”, — свідчив він, — я описав жахіття більшовицького ладу, його насильства і гніт. “Мару” я писав цілком свідомо. У цьому творі я виклав своє ставлення до радянської влади, контрреволюційне і вороже. Я писав про жахіття Червоної Армії, надзвичайної комісії і комітетів незаможних селян. Оплакував Україну, яка потрапила під ярмо більшовиків»[17]. І справді, «Мара» — потужне художнє свідчення про страшні події 1918 року в Києві під час більшовицької навали на чолі з Муравйовим, осмислені крізь призму біблійних образів Нового Завіту.

Збірка «Мара» має чітку драматургію: від страждання і розп’яття — через зраду, апокаліптичний жах і сатиричні замальовки — до пророцтва і надії на воскресіння. Усі блоки пов’язані біблійною символікою та історичними алюзіями, які разом створюють текст-пророцтво про «червоний рік» і долю України. Найважливіший мотивний блок — христологічні образи, що визначають трагедійний тон усієї книги. Україна постає у символічному уподібненні до Христа: вона розіп’ята, зраджена, змушена пройти через страждання і Голготу.

У віршах «І ось, настав осінній час!..» та «Тебе розіп’ято, мій рідний краю, знов…» звучить пряме уподібнення України до Христа-

[17] Кримінальна справа № 43063. *Центральний державний архів громадських об’єднань України.* Ф. 263. Оп. 1. Спр. 43063. Арк. 44–45.

Спасителя. Це вже не алегорія, а відкрите христологічне ототожнення: «Тебе розіп’ято, мій рідний краю». Важливо, що поет говорить «знов». Отже, історія України сприймається як нескінченна повторюваність Голготи, де страждання стають її долею. Така риторика створює образ «другої Голготи», тобто повторного розп’яття, що актуалізує тему жертовности народу.

У поезії «Це Ти — це знову Ти, мій Спасе…» Христос постає поруч із поетом не як далекий небесний Спаситель, а як співстражденний брат. Образ тернового вінка, кайданів і сліз переноситься на конкретний історичний досвід. Це вже не універсальний символ, а знакова модель для розуміння української трагедії: Христос і народ розділяють одну долю.

Вірш «Згадає заповідь Христа…» створює драматичний контраст між Євангельською етикою любови та сучасною дійсністю, де панує ненависть, зрада і насильство. Тут проступає ключовий нерв «Мари»: прірва між духовним ідеалом і реальністю більшовицької руїни.

Христологічний блок у «Марі» не зводиться лише до опису страждання. Він виконує подвійну функцію: трагічну (підкреслює приреченість України повторювати шлях Голготи) і месійну (страждання інтерпретується як передумова воскресіння). В інших віршах збірки поет проголошує віру у відродження: «Воскресни, краю мій, в новій могутній славі!».

Образ «другої Голготи» створює символічний центр збірки. Він поєднує історичний контекст («червоний рік», більшовицьке

панування) з біблійною метафорикою, створюючи універсальну модель національної долі — народ як Христос, що страждає і воскресає. Така інтерпретація не лише поглиблює трагізм, а й надає текстам месійної сили, роблячи поета пророком, який бачить історію у світлі Євангелія.

Одним із найболючіших мотивів «Мари» є внутрішня деградація суспільства, коли руйнівна сила походить не тільки ззовні, а й ізсередини. Дмитро Загул підкреслює, що національна трагедія зумовлена не лише зовнішньою агресією, а й зрадою, духовною апатією, моральним занепадом.

У вірші «Перекинчик, запроданець Київ…» столиця зображена як місто-зрадник, що схилилося перед чужинською владою. Місто, яке мало би бути серцем української духовности та свободи, у поета набуває образу «перекинчика», що зрікся власної ідентичности:

Перекинчик, запроданець Київ —
Вітає гучно наших ворогів.
Це третій раз він машкару з обличчя свого скинув,
Це третій раз він сором свій безпам’ятно згубив.

Прокинувся, наче той вулик,
Повний трутнів і ос, і джмелів, —
На перехрестях брукованих вулиць
Розкинувся залізний дикий гнів.

Заквітчаний червоними квітками,
Обліплений плакатами страхіть.
Стоїть, вигукує, вимахує руками:
«Кінець тобі, кінець! — жовтоблакить!»

Символічний Київ у Дмитра Загула — не лише географічна столиця, а й метафора народу, який погодився на приниження. Цей образ продовжує біблійний мотив зради Спасителя, але тут зраджено не лише Христа, а всю Україну.

В іншому вірші «Тебе розіп’ято, мій рідний краю, знов…» звучить гірка іронія: народ вигукує «осанна» не Богові, а «божевільному цареві», що символізує більшовицьких вождів. Тут показано колективне духовне осліплення, через що святе слово молитви використано для прославляння сил руїни. У такий спосіб підкреслюється моральний переворот, бо коли народ втрачає критерії добра і зла, сакральне перетворюється на профанне.

Цей блок поезій формує уявлення про те, що найбільша загроза походить не тільки від «червоного звіра» з Півночі, а й від внутрішнього розпаду. Втрата духовних орієнтирів, готовність схилитися перед облудним культом, зрада Києва як центру національного буття — усе це розуміється як більша трагедія, ніж зовнішня поразка.

Мотив зради доповнює христологічні образи й посилює драматургію збірки. Якщо образ «другої Голготи» підкреслював жертовність народу, то мотив зради акцентує на його

відповідальности, бо не тільки ворог, а й сам народ сприяв власному розп’яттю. Це створює багатогранний і водночас трагічний образ України, яка страждає через зовнішню агресію, а ще більше — через внутрішню слабкість.

Центральний пласт поетичної образности «Мари» складають апокаліптичні символи, що перегукуються з книгою Одкровення Івана Богослова та пророчими книгами Старого Завіту. Вони формують візіонерську структуру збірки, перетворюючи історичну катастрофу 1919 року на універсальну космічну драму.

У віршах про «чорних круків» та «північних воронів» Дмитро Загул виводить образи птахів як символів смерти й руїни. Круки постають вісниками небезпеки, вони літають над «розіп’ятим краєм», пророкуючи знищення. Особливого значення набуває означення «північні», що вказує на джерело загрози — москву, більшовицьку навалу, тобто «чужу силу з півночі». Цей мотив перегукується з пророцтвами Осії та Єремії, які теж застерігали про небезпеку з півночі.

Мотив сурм (вірш «З сьомою сурмою світ прокинувся…») вводить пряму алюзію на Одкровення Івана Богослова. Сурма — знак суду, останнього часу, космічного потрясіння. Півні, що «запіяли на півдні», також мають апокаліптичний характер. Вони символізують викриття, момент правди, коли приховане стає явним. У традиції Євангелія півень пов’язаний зі зрадою Петра. Тож у Дмитра Загула цей образ натякає на масову зраду і відступництво.

У вірші «Вороногривий кінь махнув розхристаним хвостом...», що не ввійшов до збірки «Мара», символіка апокаліптичних коней зосереджена на одному — тому, що несе війну, смерть і руйнування. Цей образ у Дмитра Загула безпосередньо лучиться із християнським образом хреста як символом страждання, де рідна земля ототожнюється з розіп’ятим Месією:

Вороногривий кінь
Махнув розхристаним хвостом —
На землю впала чорна тінь.
Лежить земля хрестом —
Хрестом —
З опльованим Христом.

…Здригнулася блакить,
Така чудна, така чуйна!
Куди? Куди той кінь летить?
Невже ж це знов війна?
Війна —
Сумна старовина![18]

Відзначимо, що в українській символістській поезії 1910-х років із постаттю Христа, зрадженого, зневаженого й розіп’ятого, часто асоціюється образ України, яка внаслідок воєнно-політичних зіткнень і більшовицьких нашесть потерпала від численних жертв, людських

[18] Загул Д. Вороногривий кінь… *Музагет.* 1919. Ч. I–III. С. 11.

страждань і нехтувань Ісусовим ученням («Скорбна мати» П. Тичини, «Христос отаву косив», «Гуни» Я. Савченка, «Мислі» М. Рильського та ін.).

Найпотужніший апокаліптичний символ збірки — «червоний звір», що постає «з безодні». Це прямий перегук з Одкровенням Івана Богослова, де звір уособлює антихриста, сили темряви й руїни. У контексті творів Дмитра Загула цей звір символізує більшовицьку владу, яку ідентифікує «червоний» колір, пов'язаний з її революційним прапором і кров'ю. Звір не лише руйнує Україну, а й претендує на світове панування, уособлюючи вселенську загрозу для людства.

У міфо-ритуальному художньому просторі Дмитра Загула московський окупант постає і в образі апокаліптичного звіра (вірш «Блакитним ранкам, білим дням...»):

З безодні встав червоний звір,
Одвічний звір —
З-за всіх залізних брам.

І якщо хтось називає цього російського звіра братом «з-за ґрат», то ліричний герой чітко окреслює його: він — «кат і хам». Червоний багатоголовий звір апокаліпсису уособлює тут стоголову смерть, яка нищить Україну.

Блок віршів «Мари», пов'язаних з апокаліптичними символами, виконує кілька функцій: *метафізичну* (українська трагедія показана як частина всесвітнього апокаліпсису); *історичну* (символи

апокаліпсису прозоро натякають на більшовицьку агресію, руїну Києва й загибель української державности); *пророчу* (апокаліптичні образи засвідчують упевненість поета, що цей хаос не є вічним, він наближає суд і відплату).

Апокаліптичні символи формують ядро «Мари». Саме вони перетворюють тексти на пророчі візії, де історичні факти (революційні маніфестації, політичні гасла, більшовицькі вожді) постають у космічних масштабах як ознаки кінця світу. У такий спосіб Дмитро Загул виходить за межі історичного репортажу й творить універсальний міф про «червоний апокаліпсис».

Особлива риса «Мари» розкривається в поєднанні біблійно-апокаліптичної символіки з майже «репортажними» сценами сучасности. Дмитро Загул вплітає в текст конкретні алюзії на більшовицькі маніфестації, гасла, образи вождів. Цей пласт створює документальний ефект і водночас творить сатиричний пафос книги.

У віршах, де згадуються демонстрації («По вулицях тягнулася стотисячна маніфестація…», «Чотиристатисячноуста столиця…»), змальовано картину величезних натовпів, які механічно вигукують гасла. Масова хода зображена як театралізований ритуал, у якому відсутній справжній сенс. Тут чути відгомін мотиву «маски» зі збірки «На грані», де ідеологія підмінює дійсність, створюючи колективну ілюзію.

Поет іронічно відтворює більшовицькі гасла: «Да здраствует пєрвоє мая», «Лєнін-Троцький — герої…». Їхня присутність у

поетичному тексті створює ефект гротеску, бо мова, покликана надихати й мобілізувати, звучить фальшиво й беззмістовно. Ця облудність стає частиною сатиричного осуду, бо народ не говорить власним голосом, а повторює чужу, накинуту мову.

Лєнін і Троцький у поезії Дмитра Загула показані не як герої, а як ідоли облуди, які очолюють «сатанинський бенкет». Їхнє оспівування масами мислится як кульмінація колективного засліплення. Тож історичні постаті набувають символічного виміру, вони стають уособленням «червоного звіра», антихристового начала, що нищить світ.

Документально-сатиричні сцени виконують у збірці подвійну функцію. З одного боку, вони викривають фальш більшовицької риторики, показують натовп як безлику масу, що втратила здатність до самостійної думки, а з іншого, — за зовнішнім фарсом приховують справжню катастрофу — руїну національного буття, перетворення свободи на облудний спектакль.

Блок віршів з документально-сатиричними сценами урівноважує високий пророчо-апокаліптичний регістр «Мари» елементами гротеску. У ньому підкреслюється, що катастрофа має не лише метафізичний, а й конкретний соціально-історичний вимір, адже руйнування відбувається не тільки у сфері духовности, а й у повсякденному житті, у мові й поведінці мас.

У фінальних частинах «Мари» голос поета набуває особливої пророчої сили. Тут відчутні інтонації старозавітних пророків,

насамперед Єремії та Осії, які поєднуються з апокаліптичною символікою Одкровення Івана Богослова. Дмитро Загул набирає сили новітнього пророка, проголошуючи вирок сучасности та водночас вказує на можливість відплати і відродження.

У віршах, де звучить заклик «Кара Господня! — плачте та кайтеся!», лунає мотив невідворотности Божого суду. Поет говорить від імені пророка, наголошуючи на колективній провині народу, тому його зрада, духовна апатія та схиляння перед облудними ідолами неминуче призведуть до кари. Цей голос не втішний, а застережливий, він наближає поета до пророчого пафосу біблійної традиції.

У поезії «З сьомою сурмою світ прокинувся…» з'являється пряма алюзія на книгу Одкровення Івана Богослова. Сьома сурма означає остаточний суд, кінець історії, момент викриття. Для Дмитра Загула це символ історичного апокаліпсису, в якому сучасні йому події («червоний рік», більшовицька навала) прочитуються як ознаки кінця світу. Тут поєднується конкретний досвід 1919 року з універсальною біблійною моделлю кінця часів.

Поет говорить мовою старозавітних пророків: він плаче, як Єремія, і застерігає, як Осія. Його слово поєднує жаль і докір, співчуття і гнів. Саме завдяки цій пророчій інтонації Дмитро Загул виходить за межі ролі свідка чи літописця. Він стає духовним інтерпретатором історії, бачить у подіях України ознаки універсального Божого суду.

Один із кульмінаційних текстів збірки «Мара» криється у вірші «Вся ваша гра — істерика пуста…», який виконує роль поетичного підсумку й водночас пророчого вироку епосі насильства й революційного безуму. Він побудований як монолог-пророцтво, звернений до очевидно ворожого адресата — сил руйнування, насамперед більшовицької ідеології. Перша строфа починається категоричним судженням, яким одразу задається тон морального осуду:

Вся ваша гра — істерика пуста,
І недоцільна божевільна злість…

Лексика («істерика», «злість», «недоцільна») позначає політичну й духовну хворобу нової «революційної дійсности». Метафора *«гра»* вказує на її штучність і облудність, бо «нові гравці» не творять, а лише імітують історію.

У другій частині строфи поет переходить до вищої перспективи — історичного суду:

Бо зміст останнього в історії листа
Про вас байдужим словом розповість.

Дмитро Загул розвінчує міф «великої епохи» й показує її майбутню нікчемність: історія згадає цих «переможців» лише як тимчасову пляму на сторінках людства. Вирок майбутнього — це форма Божого суду, коли навіть забуття стає карою.

У другій строфі вірш виходить на рівень біблійної алегорії:

Збудуєте безумний Вавилон,
Але розвалить час ваш перший архитвір!

Вавилон — традиційний символ гордині, бунту проти Бога, духовного хаосу. У контексті 1919 року цей образ має прозору паралель: більшовицький «новий світ» постає як безумний проєкт, побудований на відмові від духовного закону. Але, як вважає поет, цей світ не має засад — його приречено «розвалить час». Далі — апофеоз біблійної символіки:

До зір доберетесь? Зруйнуєте закон?
Та чи встоїть з Одвічним вічний звір?

Образ «вічного звіра» прямо відлунює Книгу Одкровення Івана Богослова (гл. 12–13), де символ звіра уособлює апокаліптичне зло, що одвічно постає проти Бога. Поет ототожнює цього звіра з московсько-більшовицькою владою — безбожною силою, яка намагається «добратися до зір» (тобто поставити людину вище Бога) й «зруйнувати закон» (божий, моральний і національний). Проте останній риторичний рядок має пророчу силу: «вічний звір» не може перемогти «Одвічну» силу, тобто Бога, вічність, духовну правду.

Вірш «Вся ваша гра — істерика пуста…» вибудувано за логікою апокаліптичного суду над історією. Поет викриває добу «червоного звіра» і ставить її перед моральною вічністю. Час, закон і Дух Божий виступають як три сили, що розвіюють «істеричну гру» безбожних амбіцій людини. Поступово Дмитро Загул спрямовує біблійну перспективу на сучасний йому контекст, завдяки чому історія стає

моральним екзаменом, який виявляє фальш будь-якої дії «червоного Вавилону».

Цей текст можна розглядати як епілог до збірки «Мара», у якому завершується еволюція ліричного героя — від спостерігача апокаліпсису до пророка. Якщо в попередніх віршах («І ось настав останній час», «Вороногривий кінь…») переважає візійність, містичний страх перед катастрофою, то тут вершиться справедливий суд. Голос пророка стає голосом історії. У цьому сенсі вірш «Вся ваша гра — істерика пуста…», полемізуючи з більшовицькою ідеологією, узагальнює поетичне кредо Дмитра Загула: зло завжди само себе зруйнує, бо воно не має духовної основи. Час, який здається союзником революції, стає її суддею.

Отже, поезія «Вся ваша гра — істерика пуста…» концентрує в собі головну ідею «Мари» — неминучість духовного суду над насильством і безбожністю. Дмитро Загул мислить історію у біблійних координатах: новий «Вавилон» упаде так само, як упав старозавітний, бо тільки істина й духовний закон мають «одвічність». тому цей короткий, але афористично точний вірш стає моральною кульмінацією збірки, її остаточним вироком «червоному звірові».

Блок «пророцтв і суду» — кульмінаційний. Він завершує драматургію збірки, підносячи історичний досвід до рівня метафізичного. Трагедія народу мислиться як частина великого плану, де зрада й насилля не можуть залишитися без відплати. Це

створює своєрідну «есхатологічну рамку» книги: історія трактується як шлях до суду, що відкриває можливість воскресіння.

Фінальний блок «Мари» — це тематичний і духовний підсумок збірки, який окреслює мотив воскресіння і внутрішньої сили духу (вірші «Воскресни, краю мій…», «Я серце стисну, мов крицю…»). Попри домінування трагічних і апокаліптичних образів, збірка завершується не зневірою, а візією відродження. Це оптимістична кульмінація після темряви і глибоко символічний акорд, що вписує українську історію в християнську парадигму, згідно з якою страждання і смерть стають необхідною передумовою воскресіння й оновлення життя.

Заклик «Воскресни, краю мій, в новій могутній славі!» містить очевидну євангельську алюзію. Україна, подібно до Месії, проходить через Голготу історії, щоб воскреснути у славі. Попередні апокаліптичні образи втрачають ознаки остаточного краху, вони осмислюються як очищення, як етап духовного й національного переродження.

Поруч із месійною темою воскресіння у збірці з’являється мотив духовного опору. У вірші «Я серце стисну, мов крицю…» звучить тверда настанова вистояти й перетворити біль на внутрішню силу. Ліричний герой символізує духовну витривалість, уособлюючи національний стоїцизм. Його молитва до «Бога кращих днів» — це не пасивне очікування, а вольове, діяльне зусилля, спрямоване проти зневіри й руїни.

Воскресіння в інтерпретації Дмитра Загула — не заперечення трагедії, а її смислове завершення. Поет наголошує, що відродження можливе лише через смерть, а духовна сила народжується у вогні катастрофи. Тому фінальний мотив збірки має не ідилічний, а драматичний характер: це не наївна віра в чудо, а глибоко вистраждане переконання, що темрява — не останнє слово історії.

Мотив воскресіння виконує дві ключові функції: структурну та історіософську. У композиційному сенсі він завершує драматургію збірки, перетворюючи «Мару» на своєрідну «пасійну історію» — від падіння й зневіри до надії та оновлення. В історіософському вимірі ця тема артикулює національну програму, згідно з якою після поразок і страждань Україна воскресне, адже її доля підпорядкована вищому, сакральному закону буття.

Отже, «Мара» завершується не остаточним зануренням у ніч апокаліпсису, а пророцтвом світла, що прориває крізь морок. Мотив воскресіння утверджує віру в історичну неминучість національного відродження, виплекану в жертовності й терпінні. Збірка, таким чином, постає не лише як книга катастрофи, а й як книга трагічної надії — духовного стоїцизму, що долає хаос і страждання через силу віри.

В останніх прижиттєвих збірках Дмитра Загула — «Наш день» (1925) та «Мотиви» (1927) — біблійна символіка набуває інших функцій. Якщо у «Марі» вона втілює апокаліптичне бачення «червоного року», то в пізнішій ліриці стає засобом морального

осмислення сучасности. У книзі «Наш день» біблійні образи використовуються для вираження етичної боротьби добра і зла, світла й темряви, а у «Мотивах» трансформуються в афористичні, універсальні формули духовного досвіду. Тут вони тяжіють до філософії мудрости, віри, істини, що мають регулювати життя людини й нації навіть у добу ідеологічного тиску.

Книга «Тонкострунна арфа» концептуально узагальнює творчу й духовну еволюцію Дмитра Загула — поета, що поєднав у своїй творчості біблійну традицію, модерну естетику й національний досвід доби. Центральний образ арфи — символ гармонії між людським і божественним, між внутрішнім слухом і голосом історії — втілює саму сутність поетичного світу Дмитра Загула. Поетичне слово для нього послужило актом духовного служіння, молитвою, що відлунює і в особистому, і в колективному вимірі.

«Тонкострунна арфа» органічно вписується в культурно-духовний контекст доби Митрополита Андрея Шептицького. Як і Митрополит, Поет утверджує християнську етику творчости, поєднує духовне начало з культурним оновленням нації. В обох мислителів відчутне прагнення до синтезу традиції й модерности, віри й інтелекту, сакрального й естетичного. Поетичний ідеал Дмитра Загула виявляється у внутрішній свободі духу, що народжується зі співзвуччя з Божим Законом і національною пам’яттю.

У цьому сенсі «Тонкострунна арфа» підсумовує творчість одного автора й виступає символом духовного стану української

культури першої третини XX століття — культури, яка прагнула поєднати європейський модерн із християнською моральною основою. Через біблійно-символічну систему Дмитра Загула проступає прагнення утвердити слово як форму національного й духовного самопізнання. Саме тому його «тонкострунна арфа» продовжує звучати як відгук віри, сумніву й надії доби, що шукала гармонії у світі зламу.

Федір Полянський

ПОСТАТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В ІСТОРИКО-АРХІВОЗНАВЧОМУ ВИМІРІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Життя та багатогранна діяльність Митрополита Андрея Шептицького (1865−1944) є предметом численних наукових досліджень. Його роль в українському національному, культурному та релігійному відродженні надзвичайно велика. Незважаючи на значний масив бібліографії, актуальність запиту до першоджерел Національного архівного фонду, зокрема документів, що зберігаються в регіональних архівних установах України, залишається високою.

Метою нашої презентації є оприсутнити та проаналізувати комплекс архівних джерел, що стосуються життя та діяльности Митрополита Андрея Шептицького, які зберігаються у фондах Державного архіву Тернопільської області (ДАТО). А також здійснити тематичну систематизацію документів, що висвітлюють його пастирсько-адміністративну діяльність: канонічні візитації, процес створення та відновлення греко-католицьких парафій у міжвоєнний період, кадрову політику щодо духовенства та факти вшанування його особистости паствою. Документи ДАТО постають важливим першоджерелом для історико-архівознавчих досліджень постаті Митрополита та Української Греко-Католицької Церкви.

Проведений історико-архівознавчий аналіз дозволяє систематизувати виявлені в ДАТО документи за чотирма основними тематичними блоками, які розкривають різні грані діяльности Митрополита: канонічні візитації Митрополита; створення та відновлення парафій; призначення та діяльність священників (кадрова політика); вшанування світлої пам’яті Митрополита та ювілеїв митрополичої діяльности.

Архівні джерела засвідчують ретельне виконання Митрополитом Андреєм Шептицьким його обов’язку здійснення канонічних візитацій. Згідно з канонічним правом, єпископ зобов’язаний відвідувати адміністративно підпорядковані парафії щонайменше раз на п’ять років. Візитація мала подвійну мету: контрольну (перевірка канцелярських справ, документів, метричних

книг) та пастирську (духовне спілкування з вірянами, виявлення проблем спільноти та сприяння її зростанню).

Наочними прикладами є записи-позначки Митрополита в архівних справах. У метричній книзі села Волиця Скалатського повіту (1884–1928 роки) виявлено запис, що підтверджує перевірку книги 16 жовтня 1901 року (Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. 487. Оп. 1. Спр. 585. Арк. 29 зв.; Спр. 326. Арк. 62). Аналогічний запис, датований 16 жовтня 1901 року, зафіксовано в книзі «Псалтир» тієї ж парафії (Псалтир. Львів, 1871. Бібліотека ДАТО).

Ці документи, що є фізичними свідченнями присутности та уваги Митрополита до найменших деталей парафіяльного життя, підкреслюють його розуміння канонічної візитації не лише як інспекції, але як «батьківської» присутности у житті греко-католицької спільноти.

Особливий архівознавчий інтерес становлять документи, що висвітлюють пастирський візит Митрополита Андрея до Бережан у червні 1931 року. Цей візит відбувся невдовзі після проведення польською окупаційною владою масштабних каральних акцій, відомих як «пацифікація» (1930 р.), які були спрямовані на придушення українського національного життя.

Архівні матеріали чітко засвідчують, що польська адміністрація розглядала візит Митрополита як потенційний осередок політичної напруги і здійснювала детальне документування події. Лист

Бережанського повітового старости від 29 травня 1931 року до відділу безпеки воєводського управління повідомляє про приїзд Митрополита та його програму (ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1542. Арк. 7).

Детальний звіт старости від 9 червня 1931 року фіксує, що на зустрічі Митрополита 7 червня було близько 2 тис осіб, включно з представниками польської та єврейської громад. У звіті описано програму візиту (Служба Божа, катехизація) та зроблено висновок про те, що візит пройшов «спокійно» (ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1542. Арк. 8, 8 зв., 9).

Цей комплекс документів (листи, телефонограми, звіти) у фондах ДАТО є унікальним джерелом, що розкриває механізми адміністративно-поліцейського контролю над церковною діяльністю та підтверджує роль Митрополита як національного лідера та опори пастви в умовах репресій.

У міжвоєнний період Митрополит Андрей Шептицький докладав значних зусиль для відновлення та заснування нових греко-католицьких парафій в умовах польського шовінізму. Архівні матеріали ДАТО фіксують утворення парафії в Уневі Перемишлянського повіту (1934 р.) при монастирі Студійського уставу (ДАТО. Ф. 231. Оп. 6. Спр. 2028. Арк. 2). Заснування парафій у с. Заздрість Теребовлянського повітового староства (1936 р.) (ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 3352. Арк. 55 зв.) та у с. Забойки

Козлівського деканату (1937 р.) (ДАТО. Ф.231. Оп. 1. Спр. 3351. Арк. 7; ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 3351. Арк. 2).

Важливим аспектом адміністративної діяльности є також відбудова церков, зруйнованих Першою світовою війною. Документи ДАТО містять листування щодо збору коштів на відбудову церкви у с. Ренів Зборівського повіту (1927−1928 рр.), де лист Греко-Католицького митрополичого ординаріяту за підписом Митрополита Шептицького (ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1042. Арк. 8) підтверджує погодження на збір коштів, надаючи легітимности ініціативі громади перед воєводським управлінням (ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1042. Арк. 5, 5 зв., 6 зв.; ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1042. Арк. 18).

Грамоти Митрополита Шептицького свідчать про його безпосередню участь у формуванні кліру. Документи засвідчують успішну здачу конкурсного парохіального іспиту з богословських наук (Стефан Вонс, 1918 р.) (ДАТО. Ф. 3. Оп. 4. Спр. 146. Арк. 3) та призначення священників на парафії — Йосипа Кравчука в с. Великі Бірки Тернопільського повіту (ДАТО. Ф. 3. Оп. 4. Спр. 146. Арк. 4, 4 зв.), Володимира Герасимовича в село Кам’янки (ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 126. Арк. 184), Василя Бачинського в с. Жеребки Королівські Скалатського повіту (ДАТО. Ф. 487. Оп. 2. Спр. 314. Арк. 1, 1 зв.).

Ці грамоти є ключовими для вивчення системи богословської освіти та адміністративного управління Церквою.

Останній тематичний блок джерел відображає шану до Митрополита серед вірних. Документи фіксують проведення ювілейних свят у читальнях «Просвіти» з нагоди 30-ліття перебування Андрея Шептицького на митрополичому престолі (1931 р.). Такі заходи зі збором коштів на будівництво лікарні ім. Митрополита Шептицького у Львові проводилися в с. Ігровиця (ДАТО. Ф. 3. Оп. 2. Спр. 212. Арк. 61), с. Великі Бірки (ДАТО. Ф. 3. Оп. 2. Спр. 212. Арк. 65), с. Могильниця (18 ДАТО. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 99), с. Нараїв-Місто (ДАТО. Ф. 7. Оп. 1. Спр. 313. Арк. 82), с. Дарахів (ДАТО. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 202. Арк. 69) та с. Ласківці (ДАТО. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 203. Арк. 83). Ці документи є важливим свідченням соціальної бази підтримки Митрополита та його значущости як символу національного та релігійного опору.

Фонди Державного архіву Тернопільської області містять цінний та багатоаспектний комплекс першоджерел, що є незамінним для вивчення пастирської, адміністративної та національно-просвітницької діяльности Митрополита Андрея Шептицького. Документи деталізують його роль у системі церковного управління (візитації, призначення), соціального служіння (відбудова парафій) та політичного лідерства (візити після «пацифікації»).

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. 487. Оп. 1. Спр. 585. Арк. 29 зв.; Спр. 326. Арк. 62.
2. Псалтир. Львів, 1871. Бібліотека ДАТО.
3. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1542. Арк. 7.
4. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1542. Арк. 8, 8 зв., 9.
5. ДАТО. Ф. 231. Оп. 6. Спр. 2028. Арк. 2.
6. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 3352. Арк. 55 зв.
7. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 3351. Арк. 7.
8. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 3351. Арк. 2.
9. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1042. Арк. 5, 5 зв., 6 зв.
10. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1042. Арк. 8.
11. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1042. Арк. 18.
12. ДАТО. Ф. 3. Оп. 4. Спр. 146. Арк. 3.
13. ДАТО. Ф. 3, Оп. 4. Спр. 146. Арк. 4, 4 зв.
14. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 126. Арк. 184.
15. ДАТО. Ф. 487. Оп. 2. Спр. 314. Арк. 1, 1 зв.
16. ДАТО. Ф. 3. Оп. 2. Спр. 212. Арк. 61.
17. ДАТО. Ф. 3. Оп. 2. Спр. 212. Арк. 65.
18. ДАТО. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 99.
19. ДАТО. Ф. 7. Оп. 1. Спр. 313. Арк. 82.
20. ДАТО. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 202. Арк. 69.
21. ДАТО. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 203. Арк. 83.
22. ДАТО. Ф. Р-3471. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 1.

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ

1. Запис Митрополита Андрея в метричній книзі, який засвідчує перевірку цієї книги в рамках канонічної візитації Митрополитом парафії села Волиця Скалатського повіту 16 жовтня 1901 року.

2. Запис Митрополита Андрея в книзі «Псалтир», який засвідчує перевірку цієї книги в рамках канонічної візитації Митрополитом парафії села Волиця Скалатського повіту 16 жовтня 1901 року.

3. Телефонограма Бережанського староства до Начальника відділу безпеки Тернопільського воєводського управління про приїзд в Бережани Митрополита Андрея. 07 червня 1931 року.

4. Звіт Бережанського старости до Тернопільського воєводського управління про приїзд в Бережани Митрополита Андрея. 09 червня 1931 року.

5. Лист греко-католицької митрополичої консисторії у Львові до Львівського воєводського уряду про надсилання відпису з ерекційної грамоти про утворення окремої парафії в Уневі Перемишлянського повіту. 04 липня 1934 року.

6. Лист Тернопільського воєводського управління до Теребовлянського повітового староства з повідомленням про утворення окремої греко-католицької парафії села Заздрість. 06 червня 1936 року.

7. Лист Греко-католицької митрополичої консисторії у Львові до Тернопільського воєводства про надсилання відпису з ерекційної

грамоти про утворення окремої парафії села Забойки Козлівського деканату Тернопільського повіту. 16 січня 1937 року.

8. Відпис з ерекційної грамоти Галицького Митрополита Андрея про утворення окремої парафії села Забойки Козлівського деканату Тернопільського повіту. 16 січня 1937 року.

9. Лист греко-католицької ради парафії села Ренів Зборівського повіту до Тернопільського воєводського управління про дозвіл на збір коштів для відбудови церкви. 15 вересня 1927 року.

10. Лист греко-католицького митрополичого ординаріяту (за підписом Митрополита Андрея) до Тернопільського воєводського управління про погодження дозволу на збір коштів для відбудови церкви в селі Ренів Зборівського повіту. 28 жовтня 1927 року.

11. Лист греко-католицької ради парафії села Ренів до Тернопільського воєводського управління з повідомленням про кошти, які були зібрані для відбудови церкви. 11 травня 1928 року.

12. Грамота Митрополита Андрея, видана о. Стефану Вонсу про здачу конкурсного парохіального іспиту з Богословських наук. 06 вересня 1918 року.

13. Грамота Митрополита Андрея, видана о. Йосифу Кравчуку, про призначення його на парафію в село Великі Бірки Тернопільського повіту. 03 листопада 1924 року.

14. Лист греко-католицької митрополичої консисторії (за підписом Митрополита Андрея) до Тернопільського воєводського

управління про погодження призначення о. Володимира Герасимовича на парафію в село Кам’янки. 12 листопада 1924 року.

15. Грамота Митрополита Андрея, видана о. Василеві Бачинському, про призначення його на парафію в село Жеребки Королівські Скалатського повіту. 02 листопада 1920 року.

16. Звернення читальні «Просвіти» села Ігровиця до Тернопільського повітового староства про надання дозволу на проведення ювілейного свята в честь Митрополита Андрея з нагоди 30-ліття на митрополичому престолі. 14 липня 1931 року.

17. Звернення читальні «Просвіти» села Великі Бірки до Тернопільського повітового староства про надання дозволу на проведення концерту в честь Митрополита Андрея. 15 липня 1931 року.

18. Звернення читальні «Просвіти» села Могильниця до Теребовлянського повітового староства про надання дозволу на проведення концерту-академії з нагоди 70-ліття народження Митрополита Андрея. 24 липня 1935 року.

19. Звернення читальні «Просвіти» села Нараїв — Місто до Бережанського повітового староства про надання дозволу на проведення концерту нагоди 35-го ювілею на митрополичому престолі Митрополита Андрея. 05 січня 1936 року.

20. Звернення читальні «Просвіти» села Дарахів до Теребовлянського повітового староства про надання дозволу на проведення ювілейної академії з нагоди 70-ліття народження

Митрополита Андрея та 35-ліття архипастирства. 18 лютого 1936 року.

21. Звернення читальні «Просвіти» села Ласківці до Теребовлянського повітового староства про надання дозволу на проведення концерту в честь Митрополита Андрея Шептицького. 01 травня 1936 року.

22. Митрополит Андрей Шептицький 29.VII.1865 – 1.XI.1944. Листівка.

Наталія Кіналь

ВИСТАВКА «ЦІНА СВОБОДИ» СВЯТОСЛАВА КРУПИ

Преосвященні владики, всечесні отці, шановні учасники конференції, Христос Воскрес!

Виставка «Ціна свободи» — це експозиція творчих робіт Святослава Крупи, молодого художника та майбутнього архітектора, присвячена пам’яті його батька. Любомир Крупа — доброволець 105-ї бригади територіальної оборони, загинув 23 березня 2023 року на Харківщині у бою з російськими окупаційними військами. Виставку, створену сином на вшанування пам’яті батька-героя, пропоную розглядати як художній штрих до презентації монографії Любомира Крупи «Вплив Митрополита Андрея Шептицького на культурне та суспільно-політичне життя Галичини кінця XIX – першої половини XX століття».

Художні твори Святослава Крупи про сучасну російсько-українську війну, яка триває з 2014 року. Варто згадати знакові твори світового мистецтва: картину «Крик» (1893) Едварда Мунка, «Скорботна юність» (1916) Джорджа Клаузена, «Сім смертних гріхів» (1933) Отто Дікса, «Герніка» (1937) Пабло Пікассо, «Обличчя війни» (1940–1941) Сальвадора Далі. Ці твори формують іконографію мистецтва війни у світовому живописі.

Окремі малюнки Святослава Крупи за тематикою та емоційною напругою співзвучні з творами українських художників, які відобразили події Першої світової війни. Зокрема, це картини Олени Кульчицької «Страхіття війни» (1915) та Олекси Новаківського «Молох війни» (1919). Водночас вони перегукуються з творчістю художників-баталістів, членів мистецького об’єднання «Пресової кватири Українських січових стрільців». До цього кола належать роботи Юліана Буцманюка «Маківка» (1916), Лева Ґеца з «Антології стрілецької творчости» (1918) — «Віч-на-віч смерти», «Могила», а також графіка Івана Іванця «Незнаний стрілець» і «Ураганний вогонь» (1919). Важливе місце в цьому контексті посідають батальні композиції Леоніда Перфецького та портретні твори Осипа Куриласа.

У творчих долях митців Галичини першої половини XX століття, важливою була присутність Митрополита Андрея Шептицького. Його меценатська діяльність — матеріальна підтримка молодих митців, сприяння їхній освіті та формування ідейно-естетичного середовища — значною мірою сприяли становленню й

розвитку українського образотворчого мистецтва. Митрополит Андрей умів побачити і розкрити талант, підтримати творчі задуми.

«Як меценат мистецтва Митрополит утілював у своїй особі дуже рідкісне поєднання рис, яке робить його постать справжнім феноменом в історії української культури загалом і образотворчого мистецтва зокрема. З одного боку, це можновладець, котрий перебував на найвищих щаблях церковної та світської ієрархії тогочасної Галичини. У його руках були недоступні багатьом можливості практичної реалізації ідей. З другого боку, це українець, котрий зусиллями власної думки прийшов до національної свідомости, а тому особливо чуйно дбав про гідність і про інтереси свого поневоленого народу. До того ж Андрей Шептицький — рідкісний у тогочасному українському суспільстві тип справжнього аристократа духу, людини великої особистої культури та ґрунтовної європейської освіченості» (Волошин, 2016: 7).

У Меморіальному музеї Патріарха Йосифа Сліпого Українського католицького університету в Римі зберігається ікона «Візія історії людства: Христос-хрести» (полотно, олія. 1916 р.), яку написав Митрополит Андрей Шептицький під час перебування в російському царському полоні (Музичка, 1999: 7).

У радянський період мистецька спадщина української військової культури зазнала системного нищення. Викорінювалась історична пам’ять про Українських січових стрільців і митців-баталістів. Значну частину їхніх творів було знищено під час так званих «чисток»

музейних фондів. Зокрема, у 1952 році в Національному музеї у Львові багато експонатів було спалено з формулюванням «як такі, що не мають музейного значення». Дивом збережені твори сьогодні становлять безцінну частину історичної пам'яті українського візуального мистецтва доби Митрополита Шептицького.

Важливими в цьому контексті є слова самого Митрополита: «Пам'ятники штуки і культури цінуються й бережуться — як на те заслуговують — лише тоді, коли ціла суспільність бачить у них святощі, передані предками, святощі, які мають бути збережені для грядущих поколінь» («З історії та проблем нашої штуки», 13 грудня 1913 р., Львів) (Шептицький, 2013: 418).

Виставка «Ціна свободи» Святослава Крупи раніше була представлена у Львівському фаховому коледжі будівництва, архітектури та дизайну, Львівській обласній бібліотеці для юнацтва імені Романа Іванчука та Тернопільській центральній міській бібліотеці. Експозицію відвідала значна кількість молоді — студентів і школярів.

У XXI столітті в Україні сформувалося покоління дітей війни. У 2014 році Святослав Крупа пішов у перший клас; сьогодні йому вісімнадцять років. Малюнки митця можна розглядати як візуальний щоденник, що відображає особистий досвід автора, і водночас як художнє відображення переживань українських дітей, чиє дитинство проходить у час російсько-української війни.

У своїй монографії батько Святослава Любомир Крупа зазначав: «Митрополит розумів, що добре виховання в дитинстві і в юні роки буде надійним фундаментом у життєдіяльності особистості. Важливо, що праця кир Андрея з молоддю проводилась в умовах перебування Західної України у межах іноземних держав, а тому мала націєзахисне значення... Митрополит Андрей Шептицький запровадив системну практику підтримки здібної молоді: за кошти Церкви одних скеровували до професійних бурс і гімназій, іншим забезпечували можливість навчання у вищих освітніх закладах — як у Галичині, так і за кордоном. У період 1923–1939 років спостерігається активізація діяльности українських молодіжних товариств, що відігравали важливу роль у формуванні національної свідомости. З одного боку, історико-політичні обставини сприяли консолідації української молоді, з іншого — церковні та громадські інституції активно підтримували такий рух. У цьому контексті молодіжні організації виступали важливим чинником безперервності виховного та культурно-просвітницького процесу» (Крупа, 2024: 188).

Літографія за образом Осипа Куриласа «Ісус Христос між українськими дітьми» (1928), надрукована з дозволу і благословення Митрополита Андрея Шептицького в друкарні отців Василіян у Жовкві, як молитва за дітей України. У цій композиції художник застосував виразну символіку, що відображає духовні й історичні випробування, які випали на долю українських дітей у першій половині XX століття. Один із примірників було знайдено в селі

Заздрість на Тернопільщині; сьогодні він зберігається у музеї Андрея Шептицького.

Боротьба за молодь і формування її світогляду є важливою складовою сучасної російської агресії, яка спрямована на стирання української національної ідентичности та асиміляцію населення. Питання виховання молоді набуло не лише педагогічного, а й культурно-цивілізаційного значення.

«На кінець, треба нам щиро працювати й над молоддю, яку нам світ видирає з рук. Треба собі її з'єднувати та безнастанно утверджувати в ній переконання християнського життя…» («Наша програма», пастирське послання єпископа Андрея до духовенства, 1 серпня 1899 р., Станиславів) (Шептицький, 2007: 25).

Виставка «Ціна свободи» Святослава Крупи постає важливим елементом формування культури історичної пам'яті — не дати забути і не зрадити велику жертву українців у новітній війні з росією. Художні роботи автора демонструють процес творчого осмислення війни очима молодого покоління — жити і творити за всіх, хто не зможе.

«Господи, візьми в опіку й молодь цього краю!.. Стережи її від усякого згіршення, а в серцях тих, що є її провідниками, влий духа батьківської опіки!» (З пастирського послання до духовенства та вірних «Найбільша заповідь», 4/17 січня 1901 р., Станиславів) (Шептицький, 2007: 143).

ЛІТЕРАТУРА

Волошин Л. Митрополит Андрей Шептицький у творчих долях українських художників. Частина 1. ПП ВД «Артклас». Львів, 2016.

Музичка І. Ікона пензля митрополита Андрея. — о. д-р Іван Музичка. Патріярхат (Нью-Йорк; Філадельфія), 1999. С. 7–10.

Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на культурне та суспільно-політичне життя Галичини кінця XIX – першої половини XX століття. Тернопіль: Підручники і посібники, 2024.

Шептицький Андрей. Пастирські послання 1899–1914 рр. Т. 1. Львів: Фундація «АНДРЕЙ». Видавництво «АРТОС», 2007. 143 с.

Шептицький Андрей. Пастирські послання 1905–1944 рр. Т. 4. Львів: Фундація «АНДРЕЙ». Видавництво «АРТОС», 2013. 418 с.

Юлія Долинна

ВИСТАВКА ГРАФІКИ СВЯТОСЛАВА КРУПИ — ПОШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ЧЕРЕЗ ОБРАЗОТВОРЧІСТЬ

На Тернопільщині 2025 рік став Роком видатного очільника УГКЦ першої половини XX століття Митрополита Андрея Шептицького. З цієї нагоди в Зарваниці відбулася науково-практична конференція, яка для багатьох представників культурної еліти краю стала чудовою можливістю гідно вшанувати пам'ять Владики та посприяти популяризації його видатних діянь. Серед тих, хто активно долучився до цієї події, був молодий мистець Святослав Крупа — син Любомира Крупи (українського науковця, громадсько-політичного діяча, кандидата історичних наук, члена НТШ, військовослужбовця ЗСУ, який героїчно загинув під час виконання бойового завдання на Харківщині в березні 2023 року). Пошанування через образотворчість — таким був свідомий вибір молодого художника, який представив громадськості виставку своїх графічних робіт під назвою «Ціна свободи».

Цю експозицію можна назвати знаковою, адже Владика був знаним покровителем талановитої молоді і засвітив на небосхилі української образотворчости безліч яскравих зірок. У цьому питанні Митрополит володів особливим чуттям, впевнено відсіюючи зерна

від полови. Саме його професійний мистецтвознавчий погляд, висока ерудиція та витончений смак забезпечили наповнення скарбниці національної культурно-мистецької спадщини плодами діянь та творчости багатьох видатних митців Тернопілля першої половини ХХ століття.

Для Святослава постать Андрея Шептицького має особливе символічне значення, адже його батько Любомир Крупа присвятив багато років свого життя ґрунтовному дослідженню впливу Митрополита на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття. Можливість спостерігати за роботою батька формувала в душі юнака повагу до української історії та бажання бути причетним до культурно-мистецького поступу своєї Батьківщини.

Презентація творчого доробку молодого художника доповнювалася аудіо та відео супроводом, а глядачі стали неподільною частиною імпровізованого перформансу, маючи нагоду активно вступати в діалог із автором запропонованих творів. Загальна концепція експозиції проступала в окресленому колі проблем, демонструючи глибокі рефлексії переживань автора на сучасні українські реалії. Незважаючи на складність теми «Ціна свободи», роботи Святослава не про вигорання чи спустошення. Вони — про збереження віри, метафора плекання культурно-мистецьких та духовних цінностей задля майбутнього відродження. У вічі впадає варіативність вдалих композиційних вирішень. Ритми і лінії

створюють власний рух, що надає творам молодого мистця динаміки. Глядач має змогу відчути, що вся експозиція підпорядкована єдиній концепції перемоги добра над злом та гідного пошанування Героїв України.

Віримо, що в майбутньому Святослав Крупа ще не раз приємно подивує нас своїми творчими звершеннями, чого йому щиро бажаємо.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Владика Теодор Мартинюк — архиєпископ і митрополит Тернопільсько-Зборівської Архиєпархії УГКЦ (Тернопіль)

о. Микола Муж — викладач Вищої духовної семінарії імені Патріарха Йосифа Сліпого (В. Березовиця)

Іван Говера — доктор літургійного богослов'я, митрофорний протоієрей, синкел у справах мирян Тернопільсько-Зборівської Архиєпархії УГКЦ, член Наукового товариства імені Шевченка (Тернопіль)

о. Михаїл Пастух — доктор філософії, викладач Вищої духовної семінарії імені Патріарха Йосифа Сліпого (В. Березовиця)

Зіновій Свереда — доктор соціальних наук, ексдоцент Папського Григоріанського Університету (Львів)

Ігор Набитович — доктор філологічних наук, професор Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Люблін)

с. Дарія Турків, чину Святого Василя Великого — кандидат історичних наук, старший викладач Київської Трьохсвятительської духовної семінарії та Василіянського інституту філософсько-богословських студій імені митрополита Йосифа Вельямина Рутського (Львів)

о. Ігор Драпак — доктор фундаментального богослов'я, асистент Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, викладач Вищої духовної семінарії імені патріарха Йосифа Сліпого (Тернопіль)

Микола Лазарович — доктор політологічних наук, професор Західноукраїнського національного університету (Тернопіль)

Олег Лазарович — аспірант Західноукраїнського національного університету (Тернопіль)

Надія Волік — кандидат історичних наук, викладач Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль)

Іван Кліщ — доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського (Тернопіль)

Леся Алексієвець — доктор історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, заслужений діяч науки і техніки України (Тернопіль)

Галина Івашків — доктор мистецтвознавства, провідний науковий співробітник Інституту народознавства НАН України (Львів)

Юлія Долинна — магістр мистецтвознавства, член Тернопільської обласної організації Національної спілки художників України (Тернопіль)

Володимир Антофійчук — доктор філологічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці)

Зоряна Лановик — доктор філологічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль)

Мар'яна Лановик — доктор філологічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль)

Алла Антофійчук — кандидат філологічних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці)

Галина Груць — кандидат педагогічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль)

Микола Вегеш — доктор історичних наук, професор Ужгородського національного університету (Ужгород)

Федір Полянський — кандидат історичних наук, доцент, директор Державного архіву Тернопільської області (Тернопіль)

Наталія Кіналь — видавець, дизайнер, мистецтвознавець, член комісії церковного мистецтва і архітектури Тернопільсько-Зборівської архиєпархії УГКЦ (Тернопіль)

Наукове видання

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЙОГО ЕПОХА: ЦІННІСНІ ТА ДЕРЖАВОТВІРНІ ДУХОВНІ ОРІЄНТИРИ

Збірник наукових праць

За редакцією владики Володимира Фірмана

Дизайн обкладинки: *Олег Кіналь*
Відповідальна за випуск: *Маргарита Більчук*

Формат 60×84/16. 27,06 ум. др. арк., 15,40 обл.-вид. арк. Тираж 300. Замовлення № 26-230.
Видавець, виготовлювач і розповсюджувач видавничої продукції
Редакція газети «Підручники і посібники»
46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-31
Збут: pip.ternopil@ukr.net Редакція: editoria@i.ua
Інтернет-магазин: www.pp-books.com.ua. Тел. 096-94-80-927; 097-50-35-376
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5143 від 05.07.2016 р.